

JOGI ÉRTEKEZÉSEK

SZERKESZTI

DR. BALOGH JENŐ

TUD. EGYETEMI NY. R. TANÁR

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA LEVELEZŐ-TAGJA

11. FÜZET

A BÖRTÖNÜGY

JELEN ÁLLAPOTA ÉS REFORMKÉRDÉSEI



IRTA :

DR. FINKEY FERENCZ

JOGAKADÉMIAI TANÁR SÁROSPATAKON.



BUDAPEST, 1904.

GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

A BÖRTÖNÜGY

JELEN ÁLLAPOTA ÉS REFORMKÉRDÉSEI



IRTA:

DR. FINKEY FERENCZ
JOGAKADÉMIAI TANÁR SÁROSPATAKON.

P.P. 802.

M. me. S. 65 ak.



BUDAPEST, 1904.

GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

A jövő 1905. év augusztus vagy szeptember havában a nemzetközi börtönügyi congressus hazánk fővárosában, Budapesten, fogja megtartani az újabb gyakorlat szerint öt évenként összeülő nagy gyűlését. Ez az esemény mig egyrésről meg-tiszteltetés leend hazánkra, másrésről kétségtelenül nagyjelen-tőségű lesz nemcsak a congressusok általános kulturális jelen-tőségénél fogva, de különösen hazai börtönügyünk, sőt hazai büntetőjogunk haladása, fejlődése tekintetében.

Az igazságügyi minisztérium, mely a congressust előké-szíti, máris nagy tevékenységet fejt ki börtönügyi állapotaink javítása, korszerű reformja érdekében, hogy a külföldi szak-emberek előtt, kik a világ minden művelt államából össze fognak sereglenni, hazánk börtönügyét lehetőleg jó színben mu-tathassuk be. Nem Potemkin-féle szemfényvesztés végett, hiszen erre elvégre nem is szorultunk, mert hazai börtönügyünk ma sincs a legutolsók közt Európában s szakemberek előtt nehéz is lenne a lényegét külsőségekkel takargatni, de abból a komoly törekvésből, hogy szabadságvesztés büntetéseink végrehajtási rendszerét, börtöneink és megelőzési intézeteink állapotát, ami ellen a legutóbbi időkhig igen sok és alapos kifogást lehetett tenni, az emberiség, a haladás szempontjából s a társadalom jól felfogott érdekében magasabb színvonalra emeljük s a mű-velt világ előtt önérettel és nyugodt lelkiismerettel számol-hassunk be azokról.

De még nagyobb jelentőségű lesz e congressus hazánkban a jövőre nézve. Kétségtelen ugyanis, hogy börtönügyünk összes hiányait, bajait az alatt a rövid másfél év alatt, ami még a congressus összeüléséig hátra van, teljesen eltüntetni, illetőleg orvosolni nem lehet, ehhez több évi kitartó rendszeres és foko-zatos munkára van szükség, — de ha most, annyi halogatás után, végre komolyan és határozottan megkezdjük a börtönügyi reformot, remélhetjük, hogy a megkezdett uton addig nem is fogunk megállni, mig azt teljesen be nem fejeztük. Reméljük,

hogy a börtönügyi congressus végre elhatározásra sarkallja igazságügyi kormányunkat a tekintetben is, hogy az anyagi büntetőjog, a BTK. 15 év óta vajúdo Novellájának ügyét dialdra juttassa, vagyis a börtönügy reformja, az e körül kifejlődő eszmeharcz megérleli büntetési rendszerünk kívánatos reformjának kérdését is, mert épen a börtönügy javítása, illetőleg a BTK. börtönrendszerének szigorú és teljes végrehajtására irányzott kísérletek fogják reávezetni az igazságügyi kormányt arra, hogy a BTK. mai büntetési rendszere is okvetlenül reformálandó vagy legalább is jelentékenyen módosítandó.

E jó reménység fejében a börtönügyi congressus előkészítése, annak minél sikeresebbé tétele közös feladata nemcsak a hivatalos köröknek, de a tudomány embereinek is. Az utóbbiaknak annál is inkább, mert a nemzetközi börtönügyi congressusok eleinte tisztán tudományos gyűlések voltak, sőt ha újabban az 1872-iki londoni congressus óta, az európai és egyes amerikai államok hivatalos kormányképviselői is részt vesznek rajta, a congressus megállapodásai, határozatai ma is csak elméleti, tudományos jelentőségűek, mert a résztvevő államokat nem kötelezik.

E feladat teljesítéséhez, illetőleg előviteléhez óhajtok én is, legalább szemernyivel, hozzájárulni a jelen dolgozat által, midőn be akarom mutatni a börtönügy jelen állapotát, különösen a reánk is irányadó befolyást gyakorló nyugat-európai vezérállamokban és a büntetőjogi u. n. reformállamokban, valamint ismertetni óhajtom, a börtönügyi tudomány mai főbb reformkérdéseit, kivált azokat, amelyek nálunk is gyakorlati jelentőséggel bírnak.

Ismertetésem nem annyira a börtönügyi szakembereknek szól, akik természetesen mindezeket nálamnál részletesebben és alaposabban ismerik, mint inkább a büntetőjoggal közvetlenül nem foglalkozó jogászságnak és a művelt laikusoknak, kik a congressus és általában a börtönügy iránt érdeklődnek. E szempontból tartottam szükségesnek bevezetésül a börtönügynek mint tudománynak önállósulását, kifejlődését, továbbá jellegét, feladatát, körét és művelésének legújabb irányait is vázlatosan előadni.

Különben egy régebben érzett kötelességet is teljesítek e rövid tanulmány közrebocsátásával. 1900-ban — részben a val-

lás és közokt. miniszterium támogatásával — főleg épen a börtönügy újabb haladásának tanulmányozása végett tanulmányutamat tettem Nyugat-Európa főbb államaiban, Német-, Francia-, Angolországban és Belgiumban. E tanulmányutam eredményét, illetőleg az említett államok nevezetesebb börtöneinek, javító intézeteinek közvetlen megfigyelése által szerzett tapasztalataimat is vázlatosan bemutatni óhajtom e dolgozat keretében, mely főleg épen a nyugateurópai államok mai börtönügyi viszonyaival foglalkozik.

A hazai börtönügy mai állapotának részletes feldolgozását ezuttal nem tekintetem feladatomnak, egyrészt mivel ezek a hazai jogászság, sőt a művelt laikus közönség előtt is eléggé ismereteseek, másrészt mivel tudomásom szerint az igazságügy-miniszterium épen ez év folyamán jelentékeny reformokat óhajt életbeléptetni letartóztatási és javító intézeteink tekintetében, mi által e részbeni ismertetésem hamarosan jelentőségét veszítette volna. A hazai tényleges viszonyokat tehát csak az összehasonlítás kedvéért és csak a legvázlatosabban ismertetem, csupán a reformkérdések tárgyalásánál voltam hazai viszonyainkra is nagyobb figyelemmel.

Vajha sikerülne igénytelen dolgozatommal hozzájárulni ama közöny és nemtörődömség eloszlatásához, mely hazai társadalmunk s épen jogász közönségünk körében is a börtönügy iránt még ma is sajnálattal tapasztalható s vajha sikerülne a jövő évi congressus előkészítését s az ahhoz fűzött fentebbi reménységek megvalósulását egy lépéssel előre vinnem!

Sárospatak, 1904. ápril 10.

BEVEZETÉS.

A börtönügy tudománya.

1. §. A börtönügy fogalma, köre és önálló tudományá kifejlődése.

I. A börtönügy, mint önálló tudomány, egyike azoknak a fiatal hajtásoknak, melyek a büntetőjogi tudomány ősi törzséből a XIX. század folyamán kisarjadzottak s e század végére önálló ágakká erősödtek. Mint a kriminologia, helyesebben kriminal-ätiologia, vagy a kriminal-politika, a kriminal-psycho-logia, úgy a börtönügyi tudomány (*science pénitenciaire, Gefäng-nisskunde, prison discipline, disciplina carceraria*) is a büntető-jog amaz óriási haladásának s a büntetőjogi irodalom ama bámulatraméltó fellendülésének köszönheti lételetét és kifejlődé-sét, mely a XIX. század folyamán s kivált annak második felében az európai és északamerikai kultur-államokban, mondhatni kivé-tel nélkül, megállapítható.

A XIX. század büntetőjoga elsepri az elrettentési elméletet s az arra épített kegyetlen büntetési rendszert, mely kisebb és nagyobb cselekményekre egyaránt a halál és a testi büntetés különféle szörnyű változataiból, az embertelen kínzás hivatalos gyakorlásából állott s e barbár büntetési eszközök helyére a szabadságvesztést, az u. n. börtönt¹⁾ — és a pénzbüntetést teszi

¹⁾ A »börtön« szót ugyan a magyar BTK. a szabadságvesztés büntetés egy speciális, súlyra nézve a fegyház után következő alakjának megjelölésére használja, a tudományos irodalomban azonban s így jelen dolgozatban is általános gyűjtő szó gyanánt használjuk az összes szabadságvesztés - büntetési alakok (fegyház, fogház, államfogház, elzárás) jelzésére.

uralkodó büntetési nemekké. Itt-ott ugyan megmarad s ma is fennáll a halálbüntetés is, de mindenütt csak mint kivételes és felette ritkán (1—2 cselekmény miatt) alkalmazott büntetés, azonban a súlyos és a középsúlyu büntetendő cselekmények a mai BTK-ekben világszerte a szabadságvesztés, az u. n. börtönbüntetés különböző alakjaival (fegyház, kényszermunka, fogház, államfogház, elzárás stb.) vannak sújtva.

A börtönügy tehát, a szó legszorosabb értelmében, a büntetőjognak, illetőleg a BTK-eknek a börtönökre vonatkozó elveit és szabályait jelenti. A börtönügyi tudomány pedig ily értelemben a börtön- vagyis a szabadságvesztés-büntetés rendszereivel, végrehajtási módozataival, ennek részleteivel foglalkozó tudomány lenne. A XIX. század büntetőjogi irodalma, s bennünket érdeklőleg a börtönök berendezésével, reformjával, elveivel, részleteivel foglalkozó önálló munkák, valamint a börtönügyi congressusok, a börtönügyet lassanként önálló, az anyagi és alaki büntetőjogtól elkülönített, bár azokkal szervesen összefüggő szakmává, illetőleg tudománnyá fejlesztették s annak körét és feladatát is az említett szűk keretnél sokkal bővebbre kiterjesztették.

Igy mindenekelőtt tekintettel arra, hogy a tulajdonképeni börtön-, az u. n. szabadságvesztés-büntetések felül több állam ma is ismeri az u. n. elszállítást (deportáció), amely mai végrehajtási módjaiban lényegileg szintén szabadságvesztés, vagyis az anyaország területén kívül sajátos módon végrehajtott börtönbüntetés, a börtönügyi tudomány ezeket is körébe vonta. Sőt tekintettel arra, hogy egyik büntetési eszköz szerves összefüggésben van a másikkal s épen a B. T. K. szerint egyik sokszor a másik helyett alkalmazható (halálbüntetés kegyelem útján szabadságvesztésre, pénzbüntetés behajthatatlanság esetén szabadságvesztésre változtatható), a börtönügyi tudomány nem hagyhatja figyelmen kívül az egész büntetési rendszert s így ha első sorban és főleg a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásával foglalkozik is, de ki kell terjeszkednie a büntetési rendszerre általában s a másféle büntetések végrehajtására is. Erre való tekintettel Lieber F. a híres amerikai börtönügyi író ez új tudományt büntetéstan-nak, Poenologia-nak nevezte el. Ugyanezt akarja kifejezni a francia elnevezés „science pén-

tentiaire“¹⁾ mely talán még a legtalálóbbr kifejezés ez új tudományágra. Krohne pedig, a németek mai legelső börtönügyi szakembere, újabban a „*büntetés-végrehajtási tudomány*“ elnevezést használja.

Tekintettel továbbá arra, hogy a börtönökön, mint sajátképeni *büntetési*, illetőleg büntetés végrehajtási intézeteken kívül a művelt államokban vannak oly, a börtönökhöz hasonló, sokszor azokkal egybeeső *letartóztatási intézetek*²⁾ melyekben nem büntetésre ítélték, hanem a büntető eljárás céljából előzetesen letartóztatottak, vizsgálati foglyok, vagy kriminalpolitikai tekintetből javítás, nevelés végett állami gondozás alá vett ifjak, esetleg gyermekek, vagy ugyancsak megelőzési, t. i. közbiztonsági, közegészségügyi szempontból letartóztatott testi vagy lelki betegségben szenvedők, degeneráltak, vagy munkakerülő, csavargó, iszákos egyének vannak letartóztatva és rendszeres állami kényszer-eljárásnak alávetve, mindezeket az intézeteket, az u. n. vizsgálati fogházakat, javító, kényszernevelő intézeteket, kényszergyógyeletartóztató intézeteket, menedék- és dologházakat, illetőleg ezek berendezésének s az ideutalt egyének-

¹⁾ A „*science pénitentiaire*“ is azonban többféleképen értelmezhető. Így *Cuche P.*: „*Traité de la science pénitentiaire*“ cz. művének első füzetében (*Les fonctions de la peine*, 1901.) meglehetősen tág feladatot tulajdonít e tudománynak (»la science pénitentiaire a pour but d'étudier les fonctions que la peine est appelée a remplir dans les sociétés modernes et d'organiser pratiquement d'adaptation de la peine à ses fonctions«), míg műve második füzetében (*La science pénitentiaire, son domaine, sa méthode*. Grenoble 1901.) maga megszorítja e tudomány körét, midőn azt a büntetőjog melléktudományai közé, mint a kriminalpolitika (*Politique criminelle*) *egyik* ágát sorozza be: *Cuche* szerint t. i. (l. még „*Un peu de terminologie*“ cz. értekezését a *Revue Pénitentiaire* 1900. évi f. 466–476. l.) a kriminalpolitika nem más, mint alkalmazott criminológia s két részből áll: 1. *science préventive*, 2. *science répressive*-ből, ez utóbbi a *pénologie ou science pénitentiaire*. L. erre *Poittevin A.* helyes megjegyzéseit: *Revue Pénit.* 1902. febr. 323–325. l.

²⁾ A német börtönügyi irodalom háromféle szabadság elvonást különböztet meg: 1. *büntetésből* való letartóztatást (*Strafhaft*), 2. a *büntető eljárás* lefolytatása végett alkalmazott letartóztatást (*Untersuchungshaft*), és 3. a magánjogi igények biztosítása és az állampolgári kötelesek kikényszerítése végett alkalmazott fogságot (*Sicherungs- und Zwangs- oder Zivilhaft*). L. *Wacker H.*: *Das Gefängniswesen in Baden*. 1899. 8. l.

kel való bánásmódnak a kérdéseit a börtönügyi tudomány a közeli összefüggés és rokonság czimén szintén felkarolta, s nagy részben épen kifejlesztette, vagy megteremtette.

Igy történt, hogy míg a XIX. század első felében, a börtönügy tényleg csak a »börtönökkel« foglalkozó tudomány volt s az első nemzetközi és országos börtönügyi congressusok is csak a börtönrendszerek (a magánzárka) felett vitatkoztak, a század végére a börtönügy széleskörű tudománynyá lett, mely nemcsak az összes büntetések végrehajtásának módozatait, de az állami és társadalmi megelőző intézkedések szervezetének kérdéseit is a maga körébe vonta, úgy hogy a mai börtönügyi congressusok nemcsak a büntetés végrehajtási szakkérdésekkel, de általános »büntető törvényhozási« és »megelőzési« kérdésekkel is foglalkoznak.¹⁾

A mai »börtönügyi tudomány« tehát nem pusztán a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának a tudománya²⁾ hanem a büntetőjog-tudománynak az az önálló ága, mely általában a büntetési eszközökkel, főleg azonban a szabadságvesztés-büntetésekkel s az ezekhez hasonló, vagy ezekkel összefüggésben álló letartóztatási, vagy büntetőpolitikai megelőző intézetekkel, illetőleg a büntetési és megelőzési eszközök szervezetével, végrehajtási módozataival foglalkozik.

A börtönügy, illetőleg a »börtönügyi« tudomány kifejezések e szerint, melyek a magyar jogi irodalomban használatosak, tényleg nem jellemzők, vagyis nem fejezik ki helyesen az új tudományág tárgyát és körét. Ez az új tudomány ugyanis mintegy kiegészítő része az anyagi és az alaki büntetőjogtudománynak, az anyaginak annyiban, amennyiben a büntetési esz-

¹⁾ A legutóbbi börtönügyi congressusok négy szakosztályban tárgyalják a napirendjükre tűzött kérdéseket, u. m. 1. büntető törvényhozás, 2. büntetés végrehajtás, 3. megelőző intézkedések, 4. gyermekek és fiatalok. A congressusok munkakörének ily széles kerete igazolja legvilágosabban, hogy a mai börtönügy nem egyszerűen a »börtönök«-kel foglalkozik.

²⁾ A Krohne által használt (Lehrbuch 202. l. és Jogtudományi Közlöny 1903. évi 18. sz.) »büntetés végrehajtási tudomány« kifejezés, ha jobb is a »börtönügy«-nél, de szintén nem fejezi ki eléggé tudományunk körét és feladatát. A mai börtönügy nemcsak a büntetések végrehajtásával, de mint láttuk, a megelőző intézkedések (javító intézet, dologház, vizsgálati fogház stb.) foganatosításával is foglalkozik.

közök, a büntetési és börtönrendszer részleteit, a büntetési és a megelőzési intézetek berendezését, szervezetét a dogmatikus büntetőjog s a B. T. K.-ek rendszerint nem tárgyalják, — az alaki jogot, a bünvádi eljárást pedig annyiban egészíti ki, a mennyiben a büntető eljárás utolsó szakát, a büntetések végrehajtását, teljes részleteséggel a bünvádi perrendtartások szintén nem tartalmazzák. A „börtönügyi tudomány” pedig éppen a büntetési rendszer és a büntetések végrehajtásának részleteivel s a megelőző intézkedésekkel ismertet meg, tehát tulajdonképen betetőzi az anyagi és az alaki büntetőjogi tudományt.

II. Mint fentebb említettem, a börtönügyi tudomány egészen fiatal, új tudomány, miként a mai, a szabadságvesztés büntetésekre épített büntetési rendszer is alig hogy száz éves életű. Mindkettőnek megteremtői a XVIII. század második felének, a „felvilágosodás” korának apostolai, bölcsészei, emberbarátai, kiváltképen *Voltaire*, *Beccaria* és *Howard*. Magának a szorosabb értelemben vett börtönügynek legelső európai apostola minden vitán felül *Howard János*, a nagy angol emberbarát, akinek 1777-ben megjelent hatalmas műve: „*The state of the prisons in England and Wales, with preliminary observations and an account of some foreign prisons and hospitals*” jelentőségére és hatására nézve egy vonalon áll a *Beccaria* híres művével, a „*Dei delitti e delle pene*”-vel (1764).

Amint *Beccaria*ának ez a műve döntötte meg a halálbüntetés uralmát a művelt világon, úgy a *Howard* említett műve volt a halálos csapás az újkori börtönökre, vagyis a börtönöknek keresztelt ronda fészkekre, földalatti siralomházakra, kazamatákra, ahova a XVII., XVIII. század fanatikus kegyetlensége, mintegy eleven sírokba, beleprézelte a rögtöni halálra nem méltatott bűnöseit.

Letartóztatási intézetek, u. n. börtönök voltak *Howard* előtt is. Hiszen már a római jog ismeri a *carcer*-t (*tullianum*), az *ergastulum*-ot és a *lautumiae*-t¹⁾, a mai kényszermunka (*travaux forcés*), fegyház és fogház kezdetleges alakjait, — az új korban pedig a XVI. századtól kezdve Hollandiában, Olasz-, Angol-, Németországban „*javító házak*”-kal (*house of correction*,

1) L. *Mommsen* T.: Das römische Strafrecht. 1899. 301—302. l.

domus correctoria, casa di refugio, Zucht-, Rasper-, Spinnhaus)¹⁾ találkozhatunk, melyek a mai dologházak és javító intézetek első hirnökei, — a Tower, a Bastille, az ujkori absolutismus e kevély oszlopai pedig a mai államfogházak előképei, — azonban mindennek dacára a Howard koráig a mai értelemben vett börtön, t. i. a szabadságnak büntetésből való elvonása, a letartóztatottnak társadalmi s amennyire lehet erkölcsi megjavítása czéljából, Európában, sőt az egész művelt világon ismeretlen.

Csak a XVII. és XVIII. században jelenik meg először az európai törvényekben a börtön mint büntetési nem, anélkül azonban, hogy a börtönök berendezéséről, szervezéséről, szóval e büntetés végrehajtási módjáról egyáltalán gondoskodás történt volna. A XVII—XVIII. század rendszere a börtönbüntetés végrehajtására a bűnösöknek a városházak pinczéibe, a várak földalatti sötét üregeibe való összezárása volt, minden tekintet nélkül a nemre, korra, a bűnösség fokára, amely helyiségek jellemzésére Howard s az újabb felvilágosodott írók alig találnak eléggé gyalázó szavakat. •A föld poklai, a bűn iskolái, a betegségek terjesztői• (Macaulay), •az emberiség szemétdombjai• (Pulszky-Tauffer), •az erkölcsi mirigy műhelye• (Szemere B.), amelyeknek bejárata felé Tóth Lőrincz szerint a Dante poklá-
nak a felirata (•Lasciate ogni speranza•) illett.

Howard emberbaráti működése eleinte csak az akkori börtönügy szégyenletes embertelenségeinek, amelyekben az ő ítélete szerint épen Anglia járt legelől, megszüntetésére, illetőleg mérseklésére irányult (első javaslatai: a börtönök *egészségügyi* viszonyainak javításáról és az elbocsátott foglyok gondozásáról 1773.). Nagy művében azonban részletes javaslatokat tesz a börtönügy javítására (magánelzárás, rendszeres munka, tisztességes ételmezés, a testi és lelki épség biztosítása, a polgári kötelességérzetre kitanítás stb.) s e javaslatai, valamint az ő fellépésével egyidőben Északamerikában (Pennsylvániában,

¹⁾ L. a börtönügy régebbi történetét: *Pulszky-Tauffer*: A börtönügy multja, elmélete és jelen állása. 1867. 25—63 l.; *Krohne*: Lehrbuch der Gefängnisskunde 1889. 2—38. l.; *Eberly*: Geschichte des Gefängnisswesens. 1858.; *Krause C.*: Das deutsche Zuchthaus. 1898.; *Hippel*: Beiträge zur Geschichte der Freiheitsstrafe. 1898. Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft 18. köt. 419—494. és 608—666. l.

Newyork) megindult hatalmas börtönügyi reformmozgalom, melynek első eredményei Európára is irányadóak lettek, tették kor- és napi kérdéssé európszerte a börtönügyet.

E nemes mozgalom ugyan csak lassan és nehezen tudott diadalmaskodni a megcsontosodott előítéleteken s a bürokratikus rövidlátáson, úgy hogy habár az 1791-iki francia BTK. óta az összes európai törvénykönyvek a szabadságvesztés különböző alakjaiból állítják össze büntetési rendszeröket (a halálbüntetést ahol még fenáll, ott is egy néhány esetre szorítják, a pénzbüntetést csak enyhébb cselekményekre szabják), mégis az összes európai államokban csak a 30-as s főleg a 40-es évek szabadelvű fellendülése az, mely a Howard emberies eszméit legnagyobb részt törvénybe iktatja s a XIX. század második fele, mondhatni csak a legutóbbi évtizedek azok, midőn a művelt európai államok a börtönöket igazán emberséges, a kor színvonalához illő állapotba helyezik s azzá teszik, amivé a börtönügy apostolai óhajtották tenni, t. i. a megtévelyedett bűnös emberek javító iskoláivá, az emberies megtorlás és az okos, céltudatos megelőzés eszközeivé.

Ez eredmény, a börtönügy valóságos megjavítása, embe-riessé, igazságossá és áldásossá fejlesztése legnagyobb részt szintén a börtönügyi tudománynak az érdeme. Howard uttörő műve után államférflak, bölcsészek, emberbarátok, jogtudósok nagy buzgalommal, valóságos lelkesedéssel vetik magukat a börtönügy kérdéseire. Füzetekben, könyvekben, folyóiratokban, törvényhozási termekben megindul a nagyszabású szellemi csata a különféle „börtönrendszerek“ felett, mely majd egy századon át tart, keresve a legjobb, a leghelyesebb „rendszer“ a börtönbüntetések végrehajtására¹⁾ A 40-es évek elejétől a művelt álla-

¹⁾ A »börtönrendszereket«, lehet mondani, a börtönügyi irodalom teremti meg. Egyik-másik ügyes börtönigazgató czélszerűnek tetsző eszméit, gyakorlati fogásait az irodalom, kivált a rendszer-imádó német irodalom tudományos alakba önti. A nevezetesebb, vagyis legjobban vitatott rendszerek: 1. a *magánelzárás* rendszere, másként *pennsylvániai, filadelfiai* vagy *poenitentiarius* rendszer (az északamerikai filadelfiai „eastern penitentiary“ fegyházról), mely a fegyenczeket az egész büntetési idő alatt éjjel-nappalra külön magánzárkába helyezi, hogy ezáltal bűnbánatra s így javulásra bírja őket, — 2. a *hallgató*, az u. n. *auburni* rendszer (Lynds kapitány, az északamerikai auburn-i fegyház igazgatójának eszméje), mely szerint a fegyenczek csak éjjelre helyzetnek ma-

mok börtönügyi irói és szakemberei *congressusokra* gyűlnek össze a vitás kérdések behatóbb megbeszélése s alaposabb eldöntése végett, melyek roppant nagy jelentőségűek a börtönügynek önállósulására és kifejlődésére.

Az első ily congressusok Olaszországban tartattak (Florenz 1841., Padua 1842., Lucca 1843.), ezek azonban, habár az olaszokon kívül más nemzetbeli kiváló börtönügyi férfiak (Mittermaier) is részt vettek rajtuk, még nem voltak nemzetközi jellegűek. Az első *nemzetközi* börtönügyi congressus 1846-ban Frankfurtban jött össze s a legkiválóbb európai szakemberek vitatták itt meg különösen a magánzárka rendszer előnyeit, hátrányait, illetőleg — miután az általános vélemény ezt a rendszert tartotta a leghelyesebbnek, annak részleteit. Majd 1847-ben Brüsszelben, 1857-ben ismét Frankfurtban ül össze a nemzetközi congressus s folytatja a magánzárka rendszer részletkérdéseinek vitatását. Ezután jó ideig abba maradnak a nemzetközi congressusok, ahelyett az egyes államokban (Olasz-, Németország, Schweicz, Észak-Amerika) börtönügyi szakegyesületek, társulatok alakulnak s ezek tagjai jönnek össze szűkebb körű gyűlésekre.

gánzárkába, nappal azonban nagy munkatermekben, szigorú hallgatás kötelezettsége alatt, közösen dolgoznak, — 3. az *osztályozási*, másként *genfi* rendszer (a genfi fegyházzól), mely szerint a foglyok nappal szintén közösen dolgoznak, de javulásuk mértéke szerint több osztályba soroztatnak s a jobb viseletűek magasabb osztályba juthatnak, amelyekben több-több kedvezményt élveznek, — 4. a *müncheni* vagy *Obermaier-féle* rendszer (Obermaiernek, a müncheni fegyház igazgatójának ötlete a fegyörök csökkentésére), mely szerint a foglyok szintén osztályoztatnak és a fegyelmet önmaguk (feljelentés által) tartják fenn, — 5. a *jegy-* vagy *Maconochie*-rendszer (Maconochie kapitány, az ausztráliai angol transportáltak felügyelőjének eszméje), mely szerint a fegyenczeknek bizonyos számú jegyet kell munkájuk által kiérdemelniök s a szorgalmas munka által a büntetés idejét megrövidíthetik, — 6. a *fokozatos* vagy *angol* rendszer, mely szerint a fegyenczek a büntetés első, rövidebb részét magánelzárásban töltik, aztán nappali közös munkát végeznek, a büntetés nagyobb részének ($\frac{2}{3}$) kitöltése után pedig feltételesen szabadságra bocsáttatnak, — 7. az *ír-* vagy *Croftton-féle* rendszer, mely az angol fokozatos rendszer kibővítése az u. n. „közvetítő intézet“ által, ahova a magán elzárást és közös munkát kiállott fegyenczek a feltételes szabadlábra bocsátás előtt a szabadságra kitanítás végett helyeztetnek.

A nemzetközi b. ü. congressusok új korszaka aztán 1872-ben kezdődik. A newyorki börtönügyi társaság titkára, *Dr. Wines* ugyanis, az egyesült államok kormányának megbízásából, 1871-ben átjön Európába s az egyes államok kormányait reábirja, hogy a börtönügy nemzetközi elővittele érdekében a kormányok is hivatalosan vegyenek részt a congressusokon. Így gyűl össze 1872-ben *Londonban* az első új nemzetközi börtönügyi congressus, a hol a tudományos világ és a gyakorlati börtönügyi emberek önként megjelenő előkelőségein kívül tényleg az európai és amerikai jelentékenyebb államok képviselői is megjelennek s egymással kezefogva igyekeznek a börtönügy legújabb és legégetőbb kérdéseit megvitatni s az egyes államoknak e kérdésekben mintegy tanácscsal, utmutatással szolgálni.

A londoni congressust követi 1878-ban a *stockholmi*, majd 1885-ben a *római* s az óta, öt évi szabályszerű időközökben, 1890-ben a *szentpétervári*, 1895-ben a *párisi*, 1900-ban a *brüsszeli*. Mindezek a congressusok óriási jelentőségűek a börtönügynek úgy tudományos, mint gyakorlati fejlesztése, elővittele szempontjából, mert e gyűléseken az államok mintegy számot adnak, statisztikai jelentések, vélemények alakjában, a börtönügy időnkénti állapotáról, a tudományos viták pedig, melyek az előre kitűzött kérdések felett a szakemberek előzetes véleményei alapján megindulnak, tájékoztatnak a börtönügy legújabb reformkérdéseiről, úgy hogy a börtönügy tényleges állapotát s reformkérdéseit e congressusok actáiból ismerhetjük meg legbiztosabban és legalaposabban.

Ugyancsak nagy jelentőségűek a börtönügy, illetőleg a börtönügyi tudomány haladása, fejlesztése szempontjából az 1889-ben *Liszt Ferencz* hallei, ma berlini jogtanár buzgólkodására megalakult *nemzetközi büntetőjogi egyesület* időszakos gyűlései, illetőleg congressusai is. Ez egyesület működése ugyan egyrészt kriminologiai, másrészt kriminalpolitikai jellegű, azonban ez utóbbi irányú vitái a büntetési rendszer reformjára nézve számos nagy kérdésben tisztázták a véleményeket, vagy legalább is hozzájárultak a vélemények tisztázásához.¹⁾

¹⁾ Az utóbbi évtizedekben a legtöbb európai államban (Francia-, Német-, Olasz-, Orosz-, Norvégországban, Hollandiában) s az észak-amerikai államokban a gyakorlati börtönügyi szakemberek és a tudó-

A börtönügy kifejlesztése, önálló tudományyá emelése és felvirágoztatása azonban a congressusok mellett, kétségtelesen első sorban a tudomány műve. A börtönügy első rendszeres tudományos művelője (a sok előző gyakorlati czélú munkák szerzőitől eltekintve) *Julius N. H.*¹⁾ heidelbergi tanár és *Lucas Ch.*²⁾ francia író. Előbbi Heidelbergben már a XIX. század első évtizedében egyetemi előadásokat tart a börtönügyből, majd börtönügyi folyóiratot³⁾ alapít. A mult század 30—40-es éveitől aztán, a börtönügyi congressusokkal kapcsolatban — azokat elősegítve s azok által fellendítette — minden államban megindul a börtönügy tudományos művelése.

Hatalmas összefoglaló kézikönyvek, tankönyvek dolgozzák fel az egyetemes vagy a hazai börtönügyet, melyek közül általánosan elismert nagy jelentőségük miatt elég a *Holtzendorff F.* és *Jagemann E.* kétkötetes hatalmas művét: *Handbuch des Gefängniswesens* (Hamburg 1888.) és a *Krohne K.* rövidebb, de szabatosabb tankönyvét: *Lehrbuch der Gefängniskunde*, (Stuttgart 1889.) megemlítenem. Ezek mellett a kisebb és nagyobb monografiák, értekezések óriási tömege⁴⁾ — kivált az

mány képviselői rendszeres gyűléseket (országos congressusokat) tartanak. Hazánkban Balogh Jenő buzgólkodására a Magyar Jogászegylet alakított 1888-ban „börtönügyi albizottságot“, az utóbbi években ez a bizottság — sajnos — nem ad életjelt magáról.

¹⁾ *Julius N. H.*: *Vorlesungen über die Gefängniskunde*. Heidelberg 1828.

²⁾ *Charles Lucas*: *Du système pénitentiaire en Europe et aux États-Units*. 1828. és *De la theorie de l'emprisonnement*. 1836.

³⁾ *Jahrbücher der Straf- und Besserungsanstalten 1829—1839.*, majd Noellnerrel együtt: *Jahrbücher für Gefängniskunde 1842—1847*.

⁴⁾ A börtönügy nagykiterjedésű irodalmának teljes összeállításá ma szinte lehetetlen feladat. A régebbi (1867-ig) irodalmat elég kimerítően összeállították *Pulszky Á.* és *Tauffer Emil*: A börtönügy multja, elmélete, jelen állása (1867) cz. művekben (64—72. l.). Az azóta megjelent *kiválóbb* művek felsorolását itt azért mellőzöm, mert czélszerűbbnek véltem a börtönügy jelen állásának ismertetésénél és a reformkérdések tárgyalásánál az egyes szakaszok előtt idézni azokat. E helyütt csupán azokat a legújabb (1867 óta megjelent) és legjelentékenyebb műveket sorolom fel, melyek általános jelentőségűek és alább (a 3—10. §§-ok előtt) esetleg nem lesznek idézve. Ilyenek:

1. a *német* irodalomból (*Holtzendorff-Jagemann* és *Krohne* fent idézett művein kívül, melyeket az alábbiakban csak a szerzők nevérol fogok idézni):

utóbbi évtizedekben — bizonyítja, hogy a börtönügy ma már tényleg önálló és kifejlett tudomány, melynek művelése épen a gyakorlati élet számára a legaldásosabb eredményeket mu-

Dalcke und Genzmer: Handbuch der Strafvollstreckung und Gefängnisverwaltung. Berlin 1881. II. kiadás egyedül Dalcketól 1889.

Tauffer E.: Beiträge zur neuesten Geschichte des Gefängniswesens. Stuttgart 1885.

Holtzendorff: Die Deportation im Römischen Reiche. 1878.

Mittelstädt: Fort mit den Zuchthäusern. Hamburg 1879.

Kurtz: Der Gefängnisvorsteher. 1889.

Korn A.: Ist die Deportation — praktisch verwendbar? Berlin 1898.

Lutz: Die Arbeit in den Strafanstalten und der Verdienstantheil der Sträflinge. 1900.

Stade R.: Aus der Gefängnisseeleorge. 1900.

„ „: Gefängnisbilder. Leipzig 1902.

Bähringer G.: Die Gefängnissschule. Leipzig 1901.

Fliegenschmidt C.: Der Beruf des Aufsehers. 2. kiad. Leipzig 1904.

Leuss H.: Aus dem Zuchthause. 1903.

2. A francia irodalomból: *Desportes et Lefebure*: La science pénitentiaire au Congrès de Stockholm. 1880.

Vidal G.: Cours de droit criminel et de la science pénitentiaire 1902.

Cuche P.: Traité de science pénitentiaire. I. füzet: Les fonctions de la peine 1901., II. f.: La science pénit., son domaine, sa methode. Grenoble. 1901.

Bonneron: Notre régime pénit. et les prisons de Paris. 1898.

Proal: Le crime et la peine.

De la Hougue: Les courtes peines d'emprisonnement et des pénalités, qui pourraient leur être substituer. 1901.

Ferdinand Dreyfus: Misères sociales et études historiques. Paris 1901.

Barthes: Rôle de l'état dans les industries pénitentiaires 1902.

Perrier: La vie dans la prison. 1902.

Roue R.: Le travail dans la prison. 1902

Joly H.: Le combat contre le crime. Paris. 1890.

3. A belga irodalomból:

Stevens: Régime des établissements pénitentiaires. Bruxelles 1875.

Prins A.: Criminalité et repression. 1886.

4. Az angol irodalomból:

Pears: Prisons and reformatories at home and abroad. London 1872.

Wines: The state of prisons and of child saving institutions in the civilized world. Cambridge. 1880.

Morrison: Crime and its causes. London 1891.

Du Cane: The punishemant and prevention of crime. London 1885.

tatja fel. Az irodalom felvirágzását munkálják az egyes államok börtönügyi szaklapjai, folyóiratai¹⁾ is, melyek lehetővé teszik, hogy az egyes államok egymás intézményeit, reformjait, gyorsan és könnyen megismerhessék és így a börtönügyet közös erővel felvirágoztathassák.

A börtönügynek mint tudománynak önálló egyetemi tanszéket legelőször Olaszország állított 1882-ben Rómában. A börtönügyi congressusok közül az 1890-iki szentpétervári karolta fel a börtönügyi tudomány fejlesztésének kérdését. Ez a congressus ajánlja az államoknak, hogy a leendő gyakorlati jogászok, ügyvédek, bírák, ügyészek képzése szempontjából a börtönügy az egyetemeken és jogakadémiákon külön tárgy gyanánt adassék elő s a joghallgatók, mint leendő gyakorlati jogászok minden évben legalább egy minta-börtönt közvetlenül tekintsenek meg. E javaslat jogossága és szükségessége kéz zelfogható, Ha a jogi oktatás célja a gyakorlati élet számára képzett jogászokat, bírákat, ügyészeket, ügyvédeket nevelni, egy oly fontos jogágban, mint a börtönügy, mindenesetre alapos elméleti ismereteket kell szerezniök, az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásának megértésére pedig legcélravezetőbb

Tallack : Penological and preventive principles. II. kiad. 1896.

5. Az olasz irodalomból :

Beltrani-Scalia : La riforma penitentiaría in Italia. 1879.

Bosco A. : La delinquenza in vari stati di Europa. Róma. 1903.

¹⁾ Tisztán börtönügyi folyóiratok :

1. *Revue Pénitentiaire*. Paris. A „Société gen. des prisons“ havi folyóirata. 1897 óta.

2. *Rivista di disciplina carceraria*. Roma. 1868 óta.

3. *Blätter für Gefängnissskunde*. Cassel. A német börtönügyi hivatalnokok organuma. Cassel. 1864 óta.

4. *Gazeta delle Carceri*. Catania. 1900 óta.

5. *Revista de las Prisiones*. Madrid.

6. *Nordiske Tidsskrift for Fængelsvaesen* of Stukenberg. Kopenhagen. 1878 óta.

7. *The Journal of Prison Discipline and Philantropy*. Philadelphia.

8. *The international Record of Charities and Correction*. 1886 óta.

Természetesen foglalkoznak ezenkívül börtönügyi szakkérdésekkel az általános büntetőjogi szaklapok is, így : a *Rivista Penale*, *Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft*, *Revue pénal suisse*, *Rivista di diritto penale e di sociologia criminale* stb.

s elengedhetetlen tanügyi eszköz egy fegyház, fogház és egy javító intézet megsejtelése. Valóban megdöbbenő, ha elgondoljuk, hogy a mi jogi tanrendszerünk mellett is megtörténhetik s azt hiszem, nem nagyitok, ha azt mondom, hogy igen gyakran meg is történik, hogy valaki bíró, ügyész vagy ügyvéd lesz, anélkül, hogy a börtönügyről — eltekintve a BTK. büntetési rendszerének s a chablonos négy börtönrendszernek sovány ismertetésétől — behatóbb fejtegetéseket hallott volna, anélkül, hogy a rabmunka részleteiről, a házi és a bérleti, vagy vállalkozói rendszerről, a börtönépítésről, a rabélezésről, a börtönigazgatásról egy szót is hallott volna s az illető fegyház, fogház-büntetést fog kiszabni, sőt mint ügyész egy fogház felügyelőjévé lesz, anélkül, hogy addigélé egy modern fegyházat látott volna! Kívánatos volna nálunk is egyenesen kötelező tárggyá tenni (mert csak így várható siker) a joghallgatók tanrendjében a börtönügyet.¹⁾

A börtönügyi tudomány ezenkívül egyenesen szaktárgya a börtönügyi hivatalnokoknak, akik épen a börtönügy gyakorlati szolgálatára szentelik magukat. Ma már tisztában vannak az államok azzal, a gyakorlati tapasztalat tanította meg rá őket, hogy a börtönügyi hivatalnokoktól nem elég a katonai fegyelmzési képességet megkivánni, tehát nyugalmazott vagy a tényleges szolgálatot megunt katonatisztek (habár kétségtelenül kitűnő szakemberekké nőhetik ki magukat ezek is) nem az egyedül alkalmas fegyházigazgatók. A gyakorlati érzék és ügyesség mellé mindenestre szükséges az elméleti képzettség. Ezt legközvetlenebbül a börtönügyi tudomány adja meg a hivatalnokoknak, akik részére tehát ez a tudomány egyenesen kenyérstudium. Sőt az alsóbb hivatalnokok, felügyelők, fegyőrök részére is a megfelelő elméleti ismeret szintén elengedhetetlen s e végből a nyugateurópai államokban az ily alsóbb hivatalnokok és a fegyőrök számára állandóan, illetőleg időszakosan külön tanfolyamokat tartanak, a hol a börtönügyi tudomány elemei szintén a főtárgyat képezik.

¹⁾ Nálunk tudtommal *Balogh Jenő* tartott először börtönügyi specialcollegiumokat a budapesti egyetemen 1888—1900. 1896 óta e sorok írója tart a sárospataki jogakadémián időnként ily specialcollegiumokat, legujabban pedig *Vámbery Ruzslem* a budapesti egyetemen.

III. Hazai börtönügyi irodalmunk, ha szegényesen is, de igyekezett mindig s ma is igyekszik lépést tartani a külföldi irodalommal, habár azt — őszintén bevalljuk — nem volt s ma sem képes utólnérni. A mult század 30—40-es éveinek fellendülése nálunk is felszínre vetette a börtönreform kérdését. Ez azoknak a lelkes fiatal íróinknak az érdeme, kik a haladás és fejlődés útjára igyekeztek terelni az elmaradt Magyarországot. *Böloni Farkas Sándor, Szemere Bertalan, br. Eötvös József, Lukács Móricz* azok, kik részint külföldi utazásaikról kiadott leírásaikban, részint önálló művekben¹⁾ először foglalkoznak hazai börtönügyünk reformjával, illetőleg megteremtésével.

Első és maig egyetlen börtönügyi kézikönyvünk *Pulszky Ágost* és *Tauffer Emil* 1867-ben megjelent: „A börtönügy multja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra” cz. kitünő műve, mely történelmileg és összehasonlító módon az azonkori külföldi és hazai börtönügyet a leglelkiismeretesebb alapossággal ismerteti. A fiatal szerzők derék műve, kik közül egyik (Tauffer)²⁾ a börtönügy terén lett európai hírű szakember, másik a jogbölcészetnek lett legkiválóbb magyar művelője s e részben szintén európai hírű tudós, 36 év óta természetesen ma már elvesztette gyakorlati jelentőségét, de elméleti részében és kritikai vonatkozásaiban ma is megállja helyét.

A 70-es évektől kezdődőleg börtönügyi irodalmunk lassanként mind nagyobb fejlődésnek indult s nagyszámu értekezések jelentek meg, nagyrészt a m. jogászegylet füzetei közt. Főleg *Székelly Ferencz*-nek „Börtönügyünk jelen állapota“ (M. Igazságügy I. köt. 101—127. l. 1874.) cz. értekezése, legelső sorban pedig *Balogh Jenő*nek 1888-ban megjelent „Börtönügyi viszonyaink reformjához” cz. kitünő tanulmánya volt az, mely a legujabb reformtörekvéseknek, hazai börtönügyi viszonyaink legégetőbb sebeinek s orvoslási módozatainak kijelölése tekintetében ma is a legelső vezérfonal és utmutató. Valódi kincsei

¹⁾ I. ezeket a *Pulszky-Tauffer* id. m. 64—72. l.

²⁾ *Tauffer Emil*, eddigi legkiválóbb börtönügyi szakemberünk, 1877-ig a lipótvári fegyháznak volt az igazgatója s mint ilyen szaktanácsosa volt a BTK. szerkesztőinek s az ő befolyására vezethető vissza, hogy a BTK. az új rendszert fogadta el. Később 1877—1886-ig a lepoglavai (Horvátország), végül a zenecai (Bosnia) fegyház igazgatója lett s itt is halt meg 1891. ápril 18-án.

továbbá börtönügyi irodalmunknak *Tóth Lőrincz* „fegyházi tanulmányai.“ (I. Az illavai fegyház 1885., II. A rabmunka 1888.)

A legujabbak közül *Gruber Lajos*, *N. Fekete Gyula*, *Vámbery Rusztem* és mások dolgozatai¹⁾ tesznek bizonyosságot a felől, hogy a börtönügy haladása és reformkérdéseinek megértése tekintetében a külföld előtt nem szégyelhetjük magunkat. Hiányzik azonban még mindig hazai irodalmunkban egy a magyar börtönügy multját, kifejlődését és jelen állapotát tüzetesen feldolgozó könyv, valamint egy összehasonlító börtönügyi kézikönyv, mely a Pulszky-Tauffer derék művének folytatása és

¹⁾ A magyar börtönügyi irodalom legujabb termékei (Székely F. Balogh J. és Tóth L. említett művein kívül):

Tauffer Emil: A szabadságvesztés különböző nemeinek végrehajtása. Budapest 1880.

Vargha J.: A börtönügy köréből. Budapest. 1880.

Tóth Lőrincz: Emlékezés a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában. 1886. (A tud. Akadémia kiadása.)

Kelemen Mór: A magyar BTK. büntetési- és börtönrendszere. 1889.

Székely Ferencz: A m. BTK. büntetési és börtönrendszerének jelenlegi végrehajtása és eddigi eredményei. Budapest 1889.

Fayer L.: Büntetési rendszerünk reformja. 1889.

Aczél B.: Fegyházaink betegülési, halálozási és légűrtartalmi viszonyai. 1889.

Rákosi B.: A fegyintézeti élelmezés próbája. 1891.;

N. Fekete Gy.: A dologház és lakói. 1891.

Staub M.: Börtönügyi hivatalnokaink szakszerű kiképzetéséről. 1891.

Csúky L.: Képek a börtönügy történetéből. 1892.

Tóth M. és Kisfaludy L.: Mezőgazdasági foglalkozások a letartóztatási intézetekben. 1893. *Uhlyarik A.*: Elzárás nélküli kényszermunka. *Balkay J.*: A visszaesőkről. 1893.

Vámbery R.: A relegatio eredményei és büntetési rendszerünk reformja. 1898.

Török K.: A magyar börtönügy 30 éves korszakából történelmi emlékek. Munkács. 1900.

Finkegy F.: Szabadságvesztés büntetéseink reformjához. Budapest 1900.

Gruber L.: A rabélelmezés. Budapest 1901.

N. Fekete Gy.: A magánelzárás. 1903.

Gábor Gy.: A katonai börtönrendszer. 1904.

Ide tartoznak még a javítóintézetekről és a gyermekvédelemről szóló nagyszámú M. Jogászegyleti értekezések, ezeket alább (9. §.) sorolom fel.

kiegészítése lenne. Reméljük, hogy a közel jövőben, talán még a jövő évi congressusig, ily irányu művek, avagy legalább egy ily összefoglaló mű, melyre ugy a jogász, mint a laikus közönség tájékoztatása végett feltétlen szükség lenne, megjelenik. Addig is, míg e reményünk beteljesedik, a jelen rövid és hézagos dolgozat óhajtja némileg pótolni e hiányt.

2. §. A börtönügyi tudomány jellege, társadalmi jelentősége s művelésének mai irányai.

I. Mint ifjú tudománynak, a börtönügyi tudománynak jellege, jelentősége, művelési módjai iránt természetesen különböző véleményekkel és felfogásokkal találkozunk úgy az irodalomban, mint a gyakorlati életben.

Igy *vita* van mindjárt e tudomány jellegére nézve, t. i., hogy jogi tudomány-e az, vagy nem? *Holtzendorff F.*, a német börtönügyi irodalom egyik legelső szaktekintélye, csak a legtágabb értelemben tekinti a börtönügyet jogtudománynak, t. i. a büntetőjogtudomány egy részének, s kiemeli, hogy épen a fődolgozokra nézve a börtönügy a jogtudományoktól függetlenül emelkedett mai fejlettségi állapotára, s amily mértékben jogtudomány, époly mértékben politikai (kriminalpolitikai), bölcsészeti, közigazgatási és természettudomány is, szóval egy *egyveleg-tudomány* (*Collectivwissenschaft*).¹⁾ *Cuche P.* szerint a science pénitentiaire szintén nem jogi, hanem kriminalpolitikai tudomány, mely a repressio eszközeivel küzd a criminalitás ellen.²⁾ Ezzel szemben *Krohne* azt a határozott felfogást képviseli, hogy a börtönügyi tudomány *jogtudomány* és pedig a büntetőjog harmadik ága, t. i. büntetés-végrehajtási tudomány s nagyon helyesen mutat reá, hogy a börtönügy lassú fejlődésének és a ma is sok helyt mutatkozó börtönügyi bajoknak, elmaradottságnak, visszaéléseknek épen az az oka, hogy a büntetőjogi tudomány, a törvényhozás és a bíróság a legujabb időkig a büntetőjognak ezt az ágát elhanyagolták.³⁾

¹⁾ *Holtzendorff-Jagemann*: Handbuch des Gefängniswesens. I. k. 1888. 7—23. l.

²⁾ *Cuche P.*: Un peu de terminologie. *Revue Pénit.* 1900. Márc. 475. l.

³⁾ A büntetőjogtudomány, mondja *Krohne*, (*Lehrbuch der Gefängniskunde*. 1889. 202. l.) a büntetőjogi elméletek harcában figyelmen

Ez ellentétesnek látszó nézetek¹⁾ közül kétségtelenül az utóbbi a leghelyesebb. Tökéletesen igaz ugyan, hogy a börtönügy érülkőzik a bölcsészettel, politikával, a közigazgatással és a természettudományokkal, vagyis mindezek a tudományok mellék- vagy segédtudományai a börtönügynek is épúgy, mint a büntetőjognak; az is igaz, hogy a börtönügy megelőzési intézményekkel és eszközökkel is foglalkozik, de ebből még nem következik, amit Holtzendorff állít, hogy a börtönügy valami határozatlan, öt-hat más tudomány kiállózott részeiből összetákolt egyveleg, sem a Cuhe nézete nincs igazolva, hogy a börtönügy nem más, mint kriminalpolitika, s a büntetőjognak csak melléktudománya.

A börtönügyi tudomány, nézetem szerint is határozotlan jogtudomány és pedig a büntető-jogtudománynak önállóvá fejlődött külön ága, melynek saját köre és feladata van s épen oly fontos és jelentékeny tudomány, mint az u. n. anyagi büntetőjog és a bünvádi eljárási jog. Amint szükség van BTK-re, mely a büntetendő cselekményekre s az azok miatt kiszabható büntetésekre vonatkozó szabályokat megállapítsa, amint a BTK. szabályait feldolgozó tudomány, az u. n. dogmatikus büntetőjog önálló tudomány, amint nem lehet el

kívül hagyta, hogy a felállított elmélet a gyakorlatban hogyan válna be s mit eredményezne, a törvényhozások a büntetési nemek meghatározása mellett elmulasztották a büntetés végrehajtást oly módon szabályozni, hogy abban minden önkény és visszaélés ki legyen zárva, a bíróság pedig mint régen, úgy ma is kiszabja a büntetési időt, de kisebb gondja is nagyobb annál, hogy azzal törődjék, miként alakul ez a büntetés a végrehajtás közben. E mulasztás eredménye, hogy míg az anyagi és alaki jog a tudományban, a törvényhozásban és a gyakorlatban, a kitünő szakemberek odaadó munkája folytán, óriásira előrehaladt, a börtönügy, illetőleg a büntetés végrehajtás, melyet átengedtek a gyakorlati kísérletezőknek és dilettánsoknak, ma is a létküzdelem, a megalakulás korában van.

A Krohné-éhoz hasonló Vidal G. toulouse-i jogtanár álláspontja, ki a börtönügyet az anyagi büntetőjoggal kapcsolatban tárgyalja, ezért büntetőjogi kézikönyvének is ily czímet adott: „*Cours de droit criminel et de science pénitentiaire.*“

¹⁾ Szintén eltérő nézet a fentebbiektől a Liszt-é, aki a *Poenologia*t a büntetés okozatos kutatásának tekinti. Szerinte ugyanis a kriminologia a büntett, a Poenologia pedig a büntetés okainak s fejlődésének felderítésével foglalkozik. L. Die Aufgabe und die Methode der Strafrechtswissenschaft. 1900. Zeitschrift 20. köt. 169. l.

egy állam sem bünvádi perrendtartás nélkül, mely az anyagi jog alkalmazásának szabályait összefoglalja s amint az ezzel foglalkozó tudomány, az u. n. bünvádi eljárási jog, ma már vitán felül önálló tudomány,¹⁾ épügy nem nélkülözheti egy modern állam a bíróilag kiszabott büntetések foganatosításának, s a különböző megelőzési intézkedéseknek rendszeres és részletes törvényhozási szabályozását s az utóbbi joganyaggal foglalkozó tudomány, az u. n. börtönügyi tudomány ép oly joggal tekinthető önálló jogi tudománynak.

A büntetőjog a maga teljességében három főrészből áll: 1. az anyagi, 2. az eljárási, 3. a büntetésvégrehajtási jogból. Melyik a fontosabb, a jelentékenyebb, ezen lehet vitatkozni, de abszolúte eldönteni aligha. Mind a három résznek meg van a maga különös jelentősége. Az anyagi jog megállapítja a polgári szabadság határait, midőn felsorolja az állam által tiltott cselekményeket s a mindenkori társadalmi felfogás alapján értékeli azokat, az egyes cselekmények ára gyanánt meghatározott büntetési tételekben, az alaki jog megszabja a polgári szabadság előzetes korlátozásának feltételeit s azokat a módokat, melyek mellett a büntetendő cselekmény elkövetésével terhelt egyénre a BTK. által megállapított joghátrányok kiszabhatnak, vagy amelyek mellett a terhelt az alaptalan vád alól tisztáztatik, — a büntetés végrehajtási jog pedig előírja, miként alkalmazandó a büntetésre ítélt egyénekre a BTK. alapján a bíró által kimért joghátrány. E három feladat közül az egyik épen oly fontos, mint a másik. A büntetőjog e három ága együtt alkotja a teljes büntetőjogot, bármelyik nélkül a büntetőjog csonka, befejezetlen. Mindhárom ágnek megvan ugyan a saját köre és feladata, ennyiben mindhárom önálló jog s a vele foglalkozó tudomány önálló jogi tudomány. de tárgyaik mégis közösek s célja mindháromnak egy: a jog uralmának biztosítása az államban, az emberi igazság keresése, a közérdek, a közhaszon előmozdítása. A tárgy és a cél közössége, illetőleg ugyanazonossága magyarázza meg, hogy e három jogág sokszor

¹⁾ Sajnos, hogy sok helyt, így nálunk is a jogi tanulmányi rend nem gondoskodik még a bünvádi eljárás külön előadásáról sem. Az olasz egyetemi tanárok e napokban adtak be memorandumot a közoktatási miniszterhez, sürgetve a bünvádi eljárásnak önálló tantárggyá tételét. Ily mozgalom nálunk is helyén való lenne.

egymásba vág, keresztezi egymást s így a büntetésvégrehajtási jog szabályainak egy-egy része — kivált ahol ez utóbbi ág önállóan codifikálva még nincs — részint az anyagi BTK.-ben, részint a B. P.-ban foglalt helyet.

Tényleg ez idő szerint is még a legtöbb európai állam nem codificálta a büntetés végrehajtást külön törvényben, pedig a büntetőjogi codificatio addig nincs befejezve, míg a büntetőjognak eme leggyakorlatibb részéről rendszeres, elvi alapon nyugvó és részletes törvény nem hozatik. Amint anyagi BTK. nélkül a bíró szeszélye, önkénye szabja meg, hogy mi a büntetendő cselekmény s mi a büntetés neme és mértéke, épúgy börtönügyi törvény nélkül a börtönigazgató önkénye határozza meg, milyen a büntetés a valóságban. Egyik époly veszedelmes, mint a másik. Sőt a börtönigazgatói mindenhatóság még veszedelmesebb, mint a bírói önkény, mert a bíró mégis rendszerint magasabb elméleti képzettségű ember, mint a börtönigazgató, vagy a fogházfelügyelő s a bíró által talán helytelenül kiszabott büntetést enyhítheti a humanus végrehajtás, de a helytelen végrehajtást többé nem teheti jóvá földi hatalom. Igaz, hogy a részletes szabályozásnak, kivált ha az túlságba vitetik, szintén lehetnek veszélyei, egy minutiosus börtönügyi törvény lehet, hogy kelletén túl megköti a börtönigazgatók kezét s akadályos lehet egy ügyes, életrevaló eszme adminisztratív megvalósításának, az is igaz, hogy mint minden emberi intézménynek, így a börtönöknek a sikere is első sorban az azt alkalmazó, illetőleg végrehajtó egyéneken fordul meg. Ügybuzgó, eszmékkal és gyakorlati érzékkel bíró ember törvény nélkül is csodákat művelhet a börtönökben, viszont lehet, hogy a legkitünőbb börtönügyi törvény ügyetlen vagy szellemtelen, bürokrata igazgatók kezében kudarcot vallhat. De éppen ez elmentés eredmények áthidalása, a börtönügy terén a lelketlen, a chablonos végrehajtás megakadályozása s a jó eredmény lehető biztosítása képezi a börtönügyi törvény feladatát.

Egy helyesen megalkotott börtönügyi törvény éppen azt teszi lehetővé, hogy a börtönügy kitünő vezetés és ellenőrzés alatt álljon, a börtönök élére tehetséges, lelkes igazgatók állítassanak, akiknek a szabad mozgás, eszméik érvényesítése, kellő feltételek mellett, alkotmányos módon biztosítottak, viszont a kevésbé tehetségesek megtalálják a kellő utmutatást

arra, miként kell egyéniesíteni a büntetést az elítéltek különböző csoportjaihoz, osztályaihoz, sőt az egyes kivételes egyéniségekhez, szóval a börtönügyi törvény kétségtelenül nagyobb biztosíték arra, hogy a büntetés célja a végrehajtó hatóságok és közegek által általában, vagyis az esetek nagyobb részében el lesz érve s a törvény létében több kilátás van az igazságos, az emberies, az egyenlékeny végrehajtásra, mintha ezt a fontos jogágat egyszerűen kiszolgáltatjuk a végrehajtók önkényének és belátásának.

A mi híres 1843-iki büntetőjogi javaslatunk, mely külön törvényt óhajtott szentelni a börtönrendszernek, e részben is vezérszerepet vitt Európában. Több mint egy fél század mulva alig egy-két állam (Hollandia, Belgium, Norvégia) codificálta a börtönügyet, másutt a végrehajtásnak csak a legvázlatosabb kerete (nálunk az is igen hiányosan) van a BTK-ben és a BP-ban¹⁾ szabályozva, a részletes végrehajtás kormányrendeletek által történik, ami ugyan a törvény pótlására mindenestre alkotmányos út, de miután a könnyen változó kormányférfiak önkényétől függ, kielégítő s teljesen megnyugtató szabályozásnak alig tekinthető. Ha a polgári végrehajtást, amely pedig nem érint oly fontos érdekeket, codificálni tudják a törvényhozások (erről nekünk is van külön codexünk: az 1881 : LX. tv. cz.), igen itt volna már az ideje, hogy a büntetés végrehajtást, a börtönügyet se hagyja codificálatlanul egyetlen művelt jogállam sem, mely a codificációt elvi szempontból nem helyteleníti.²⁾

II. Ami a Cuche, illetőleg Liszt ama felfogását illeti, hogy a börtönügy kriminalpolitikai, illetőleg ätiologiai tudomány, a fentebbiekkel erre is körülbelül megadtam a feleletet. A börtönügyi tudomány merít, épít ugyan úgy a kriminalpolitikára, mint a kriminológiára (kivált a kr. psychológiára), de nem tekinthető e tudományok részének vagy azokkal egy jelentőségű

¹⁾ A büntetések végrehajtására vonatkoznak a magyar BTK. (1878 : V. tv. cz.) 21, 28—40., 50—53. §§-ai és a BP. (1896 : XXXIII. tv. cz.) 494—520. és 559. §§-ai.

²⁾ Anglia az egyetlen nagyobb kulturállam, mely maig sem codificálta a büntetőjog egyik ágát sem, azonban mindenik ágra, így a börtönügyre is, nagyszámu részlettörvényei vannak, melyek pótolják a codexet. (L. alább 3. §-ban.)

politikai vagy bölcsészeti tudománynak. E két nézetből csak annyi az igaz, hogy a börtönügy nem merő dogmatikus jogi, hanem emellett társadalmi tudomány is. Ez pedig nem áll ellentétben a fentebb mondottakkal.

Ha a fentebbiekben határozottan jogtudománynak minősítettem is a börtönügyet, ez korántsem jelenti azt, hogy annak társadalmi jelentőségét hasonlóképen el ne ismerném és ne hangoztatnám. Holtzendorff és Cuche álláspontjának valószínűleg az lehet az oka, hogy ők is, mint az újabb időkig sokan, csak a tételes jogrendszer ismertetését, dogmatizálását és exegétálását tekintik a jogtudomány feladatának. Pedig a jogtudományok legtöbbje s így különösen a büntetőjogtudomány is, mai fejlettségi fokán nem egyszerű dogmatikus, a törvényt rendszerező és magyarázó, betűimádó tudomány, hanem a természettudományi kutatás módszerének uralomra jutása óta egyszerűsreminő társadalmi tudomány is. Ez ma már közzelfogás.

A büntetőjog mai tanítása szerint a büntetendő cselekmény nemcsak jogi fogalom, hanem társadalmi jelenség is, mert minden büntetendő cselekmény a társadalom elleni cselekmény, vagyis a társadalom érdekeinek megtámadása, vagy nagyobb mérvű veszélyeztetése, a büntetés pedig nemcsak az emberi igazság követelménye, nem merő jogi megtorlás, de egyszerűsreminő a társadalom czéltudatos önvédelmi eszköze is. A börtönök e helyes közzelfogás szerint szintén nem pusztán megtorlási, fenytő intézetek, hanem védelmi, megelőzési eszközök is a bűnözés, (criminalitas) leküzdésében, vagy mérséklésében. A börtönök feladata a mai helyes felfogás szerint egyáltalán nem az, hogy testi szenvedést, fájdalmat okozzanak az elítéltnak, hogy lassu elsorvadásnak, a piszok, nedvesség, férgek és az éhség általi elpusztulásnak, vagy a megőrülésnek tegyék ki a letartóztatott bűnöst, hanem egyrészt az, hogy az előbbi szabad élettől való elszigetelés és a szigoru fegyelem által éreztessék a letartóztatottal, hogy a szabadságnak mily becse van s hogy az állam nem tűri az azzal való visszaélést, másrészt az, hogy a rossz hajlamu emberben a rossz indulatokat megfékezzék, rossz hajlamait a lehetőségig kiirtsák, a rendre, tisztaságra, pontosságra, állandó munkára szoktatás, a valláserkölcsi tanítás és oktatás által — amennyiben arra rászorul, vagy arra képes — emberileg megjavítsák, vagyis új emberré, a lehető-

ségig szorgalmas, törvénytisztelő polgárrá képezzék ki, aki többé remélhetőleg nem lesz a társadalom terhére vagy veszedelmére. Nem az erkölcsi átalakítást, nem a vallásos, kegyes, mintaszerű, erkölcsös emberré tételt értjük ez alatt a javítás alatt, az ily szemforgató kegyeskedés, a napjában 10—20-szori imádkoztatás ellen kétségtelenül igazolt volt a Mittelstädt drasztikus líftakozása, a börtöntől elég, ha a polgári társadalom számára javítja meg a bűnöst, vagyis munkára, rendre és törvénytiszteletre szoktatja a foglyot.

A modern börtön éppen ezt akarja elérni. Az erőszakos, durva lelkületű munkakerülő, a rongy és piszok közt élő korhelyt, akit éppen a dologtalanság, lustaság, iszákosság vagy ezek testvére a tudatlanság, rossz indulat vitt a bűn útjára a mai börtön mindenekelőtt kimosdatja piszkából, tiszta és tisztességes ruhát ad reá, tiszta, jó levegőjű szobába helyezi, előbb magányosan hagyja, hogy utálja meg bűnét, majd mikor az egyedüllét mardossa s munkát kér, hogy háborgó gondolatait elűzze, munkára fogja s előbb a zárkában, majd — ha arra méltó, — nappal közös termekben, vagy a szabad levegőn foglalkoztatja s reávezeti, hogy szorgalmas munkával és kötelességteljesítéssel a börtönben is fokozatosan jobb helyzetet teremthet magának, sőt állandó tisztességes viselet és munkaszeretet által büntetésének idejét megrövidítheti. Az ily börtön tehát nem ellenséget, de hálás barátot nevel a társadalomnak, ha nem is mindenik fegyenczből, hiszen csalhatlan, biztos rendszer emberileg fel nem található s minden gonosztevőt becsületes, dőrek emberré faragni emberfeletti feladat lenne, de ha csak egy-nehányat megjavított is a fenti értelemben a sok rossz indulatu ember közül, ha csak néhányat megmentett is a társadalom számára a veszni indult bűnösök közül: a börtön teljesítette társadalmi hivatását, feladatát s hasznot hozott a társadalomra, a mellett hogy teljesítette a keresztyén erkölcsstan legfőbb törvényét, az emberszeretetet, mert kenyérrel viszonzta a reádobott követ.

Igaz, hogy — sajnos — ma is igen sokfelé hallhatjuk, magam is igen előkelő társadalmi állású, művelt emberek szájából hallottam, hogy a mai börtönrendszer, a mai bánásmód a rabokkal álfilantropia, álhumanizmus, egyrészt elkényeztetése a raboknak, mely csak újabb büntett elkövetésére csábítja őket,

miután tudják, hogy annak ily egyszerű következménye van, másrészt igazságtalanság a tisztességes életü szegény emberekkel szemben, kik közül igen soknak sokkal rosszabb dolga van a szabad életben, mint a gonosztevőknek a börtönben.¹⁾

A bűnösök elkényeztetésének vádjára megfeleltek már *Tóth Lőrincz*²⁾ és *Balogh Jenő*,³⁾ midőn kimutatták, hogy a bűnösök dédelgetéséről csak az beszélhet, aki sohasem látott belülről börtönt, vagy aki csak a villamvilágítást, meg a ragyogó tisztaságot látta meg egynémelyik mintabörtönben. Bizony, aki elfogulatlanul és alaposan átgondolja, mi lehet az, midőn kiszakítva a családi és baráti kötelekek közül, elzárva az eddigi megszokott társadalmi körtől, az ismerősöktől, négy fal között kell tölteni hónapokat, éveket, gép módjára felkelni reggel öt, vagy fél hat órakor, óraszerű pontossággal rendbeszedődni, munkába állani, dolgozni napestig, közben az evést, a járkálást is megszabott ideig parancsszóra végezni, este $\frac{1}{2}$ 9-re vagy 9-re lefeküdni s mindezt nap-nap után és tudva, hogy minden lépését figyelemmel kísérik, az örök töltött fegyverrel ügyelnek rá éjjel-nappal, — aki látta, mi az a rabkoszt, reggelre kenyér, délben leves és főzelék, néha hús, estére — kenyér vagy — semmi, — az helyes felfogással aligha beszélhet kényeztetésről, dédelgetésről. Nem mondom, hogy egy-egy rosszul berendezett, vagy a felügyelet elhanyagolása miatt rendetlen intézetben időnként dolog nélkül henyélnek a rabok — amire sajnós a mi fogházaink közt is akad elég példa — de ez csak kivétel és rendetlenség, aminek helyes szervezet és felügyelet mellett nem lenne szabad előfordulnia s ami még szintén nem jelent elkényeztetést.

Ami azt a mérsékeltbb szemrehányást illeti, hogy a foglyoknak jobb dolguk van, mint sok szegénysorsu szabad embernek, pedig az igazság az lenne, hogy a fogolynak rosszabb sorsa legyen, mint a legszegényebb szabad embernek, — bizony

¹⁾ Nem régiben a *Pesti Napló* (1902. Nov. 6. sz.) vezércikkkezett ily szellemben a „bűnügyi filantrópiá“-ról. Legujabban pedig egy előkelő bíró tartott ily értelmű felolvasást: *N. Fekete Gyula: A magánélzárás* 1903. Jog. Egyl. Írt. 229.

²⁾ *Tóth Lőrincz*: Emlékezések a nemzetközi börtönügyi Congressusra Rómában. 1885. 34. l.

³⁾ *Balogh Jenő*: Börtönügyi viszonyaink reformjához. 1888. 6. l.

az is meggondolatlan és alaptalan beszéd. Eltekintve attól, hogy azt megállapítani, ki a legszegényebb ember, vagy mi az átlagos legszegényebb sors, merő lehetetlenség, óriás különbség van a legszegényebb szabad ember és a fegyencz sorsa közt s a fegyencz jó kosztját aligha irigyli józan észszel a legszegényebb napszámos is. A kalitkába zárt kanáriról kitünően gondoskodik gazdája, de azért a kanári, ha gondolkozni tudna, aligha kívánkoznék önként a kalitkába.

Igaz, hogy a rabnak nem kell lakásról, élelemről, még világitásról sem gondoskodnia, így látszólag jobb dolga van, mint a szegény napszámosnak, akinek házbért kell fizetnie, ha ugyan egyáltalán van hajléka, piaczon kell venni a kenyeret, szalonnát, háton hozni az erdőről a fát, mindez igaz, de kérdem: mi akadályozza azt a szegény napszámost, hogy ha egy kis pénz üti a markát, egy kedélyes, vig napot csináljon magának, mi gátolja őt, hogy szivarra, pipára, vagy nótára gyujtson, amikor neki tetszik, ki tiltja meg neki, hogy végigheveredjen az illatos fűben, vagy családjával, jó barátaival elkedélyeskedjen? Bizony a legszegényebb ember sorsa is, bármily sanyarú legyen különben, kellemesebb, mint a fogolynak perczekre megszabott, sivár, kedélytelen élete.

Az is igaz, hogy a mai börtön a jóviseletű fogolynak fokozatosan több-több kedvezményt, ahogy mondani szokták, kényelmet biztosít, mert épen ezt tekinti a javítás egyik leg-hathatósabb tényezőjének, de miben állnak ezek a kedvezmények? Abban, hogy valamicskével több bért kap munkája után, s ebből szappant, inget, könyvet vagy szalonnát, talán kávé, kiflit vehet magának, többször irhat levelet stb. Hát aki ezek miatt a kedvezmények miatt, jól jegyezzük meg, kedvezmények s így rossz viselet esetén visszavonhatók, a fogoly életét jobbnak tartja, mint a szegény szabad emberét, az nem ismeri a szabad élet becsét, vagy csak a gyomor megtöltésében látja az élet célját.

Különben általánosságban is áll az, amit Krohne (id. m. 44—45. l.) a magánzárka rendszerre mond, hogy ennek a rendszernek megszületésekor mindjárt két ellensége akadt s ezek ma is megvannak: a szentimentális humanismus és a kérlelhetlen kegyetlenség. Egyik nézet ma is túlszigorunak, embertelennek

látja a mai börtönt, a büntető „szolgaságot“ (l. Vargha J.: Abschaffung der Strafknechtschaft cz. művét), másik nem tartja azt elég keménynek. A börtönügyi tudomány feladata épen az is, hogy e két túlzás közt a helyes középutat megállapítsa, vagyis ügyeljen arra, hogy az ily egyoldalú felfogások a börtönügyi intézőit, vezetőit, vagy a törvényhozást tévutra ne vezessék s a börtön úgy legyen berendezve, hogy megfeleljen a büntetés két fő jellemvonásának: az igazságos szigornak és a valódi emberiségnek.

A börtönügyi tudomány hivatása épen az, hogy reávezesse a társadalmat arra, hogy neki épen a saját jól felfogott érdekében áll az, hogy a börtönügy minél rendszeresebben és jobban legyen berendezve, mert a jól szervezett börtönök kétségtelenül kevesbitik a bűnösök s növelik a szorgalmas munkások számát, s így a börtönügynek kétségtelenül nagy társadalompolitikai jelentősége és hivatása van.

Sőt a börtönügy többet is követel a művelt társadalomtól. Nem kegyeskedés, sem ábrándos filantrópia, csak egy kis emberies gondolkodás és emberies szív kell hozzá, hogy a bűnösben, még a legelvetemültebb gyilkosban is egy megtévelyedett, emberi méltóságáról s kötelességeiről megfélemedezett embertársunkat lássuk, amint azt Plátótól kezdve annyi nagy ember hirdeti s ha ilyen szemmel nézzük a bűnös embert, csak egy lépés kell hozzá, hogy belássuk, hogy a társadalomnak kettős kötelessége van a bűnösökkel szemben. Első az, hogy maga a társadalom minden tőle telhetőt megtegyen az embereknek a bűn útjára jutástól való visszatartására s e végből különösen az elhagyott, elzüllesztett s így a bűnre tévelyedésnek kitétt gyermekeket társadalmi uton is meg kell menteni az elzüllesztéstől s gondoskodni azok felneveléséről és kitanításáról. Másik kötelessége a társadalomnak, hogy a már bűnbe esett s börtönbe került egyéneket gyámolítsa és segítse a börtönből kiszabadulásuk esetére a tisztességes uton maradásban, gondoskodjék számukra keresetforrásról, elhelyezésről s főleg arról, hogy a társadalomba visszatérő megjavult, vagy javulásban levő bűnöst ne megvetéssel, ne rideg visszautasítással, — mint ma is legtöbbször történik — hanem bizalommal, jó akarattal fogadja a közönség s így a megtért bűnösnek ne legyen oka visszafordulni a bűn útjára. A gyermekvédelem és rabsegélyezés,

Antoni Vrancea: Bevezetés

ez a két ősrégi eszme ma is a legbiztosabb fegyver a bűnözés ellen s mindkettő egyenesen a társadalom kötelessége, mely azt különféle egyesületek, jótékony intézetek által a legczélszerűbben meg is valósíthatja. E két kérdés részletei, módozatai szintén fontos részét képezik a börtönügyi tudománynak, anélkül azonban, hogy azt tisztán kriminalpolitikává tennők. A kriminalpolitika feladata megvitatni s megválasztani a leghelyesebb praeventiv eszközöket, a börtönügy ezeknek az alkalmazásával, foganatosításával foglalkozik s ennyiben igazat kell adnunk Cuchè-nek, hogy a börtönügy célja is „küzdelem a bűn ellen.“

A mai börtönügyi tudomány tehát szolgálja, illetőleg tárgyalja úgy a megtorlást, mint a megelőzést. Nem a büntetés végrehajtás merő exegeticája, de nem is pusztá kriminalpolitika, nem elméleti, nem bölcsészeti tudomány, hanem gyakorlati célja és jelentősége van, módszere is gyakorlatias, sőt a büntetőjog három ága közt épen a leggyakorlatiasabb. Kísérletekkel igazolhatja tanításait, követeléseit.

III. A börtönügy legujabb művelési módjaira nézve a legelső szembeötlő jelenség, hogy a börtönügyi tudomány az összehasonlító, nemzetközi jellegű művelés tekintetében a mai tételes jogtudományok közt első helyen áll, aminek okául Holtzendorff találónan mutat rá a börtönügy nemzetközi, kozmopolitikus jellegére. Ugyanazon műveltségi és gazdasági fokon álló nemzetek körében ugyanis, az emberi természet alapvonásainak azonossága folytán, a bűnözés (criminalitas) körülbelül hasonló lesz s így hasonlóknak kell lenniök a megtorlási és megelőzési eszközöknek is. Innen van, hogy úgy az anyagi büntetőjog mint a bűnvádi eljárás tekintetében feltűnő nagy a rokonság, illetőleg a hasonlatosság a középeurópai államok intézményei közt, de még nagyobb a börtönügy tekintetében. Már Howard bebizonyítja ezt, midőn leírja a különböző államok börtönügyét s megállapítja, hogy azok mindenütt hasonló nyomoruságos, emberietlen állapotban vannak s ezzel rámutat arra, hogy a börtönjavítás nem egy állam, de a művelt államok közös érdeke és kötelessége. A börtönügy e nemzetközi jellegét juttatták kifejezésre a börtönügyi nemzetközi congressusok is, melyeken a különböző európai államok elméleti és gyakorlati szakemberei hosszú ideig vitatkoztak az elvileg és gyakorlatilag leghelyesebb, vagyis minden államra illő börtönrendszer felett.

A legújabb időben azonban e részben is a helyes mérsékelt felfogás jutott diadalra. A mai börtönügyi irodalom álláspontja az, hogy kétségtelenül minden államnak szüksége van arra, hogy más államok büntetési eszközeinek s így kivált börtöneinek berendezését, azok tényleges eredményeit megismerje, hogy az abból merithető tanulságokat saját hasznára fordithassa, s evégből minden irodalomban szükség van egy összehasonlító börtönügyi munkára, azonban a börtönügynek ily merően nemzetközi művelése nem lehet kielégítő, mert épen a büntetési, — tehát a börtönrendszerben is nem szabad figyelmen kívül hagyni az illető nemzet sajátos viszonyait, a nép különleges tulajdonságait s így a börtönügynek is nemzeti tudománynak kell lennie. 1872 óta a nemzetközi congressusok is felhagytak az egyedül üdvözítő, a legtökéletesebb börtönrendszer vitatásával, mert meggyőződtek arról, hogy ugyanaz a rendszer teljes következetességgel minden nemzetenél nem alkalmazható egyenlő eredménynyel. Így a magánelzárást egyik nép jobban elviseli, tovább kibírja, mint a másik, földmivelő államban a rabokat általában ipari munkára fogni helytelen dolog, a börtönépítésben, igazgatásban, gazdálkodásban is minden nemzet a maga speciális viszonyaihoz alkalmazkodjék.

A mai börtönügyi tudomány azt tartja, hogy nem a rendszer a fő, hanem a határozott, céltudatos és komoly végrehajtás, a törvényileg elfogadott szabályoknak teljes és valóságos végrehajtása. Sőt tulajdonképen a börtönügyi irodalom mai álláspontja általában az, hogy az államok a börtönbüntetés végrehajtásában ne ragaszkodjanak mereven egyetlen rendszerhez, ne arra törekedjenek, hogy a magánzárka, vagy a hallgató, vagy a fokozatos rendszert kivétel nélkül, minden börtönre ítélten, szigorú következetességgel alkalmazzák, hanem igyekezzenek minden rendszer előnyeit felhasználni s a büntetések és a bűnösök különböző osztályai, illetőleg a különböző egyéniségek szerint más-más rendszeret kövessenek.

Szóval a mai börtönügy vezéreszméje a végrehajtásban ugyanaz, ami a mai büntetőjogé általában: az egyénítés (individualisatio). Amint a BTK. az egyes büntetendő cselekmények mellé megállapított büntetési tételekkel általánosságban individualisálja a cselekményeket, amint a bíró a büntetés kiszabásánál a törvény által engedett keretben az illető bűnös egyéni

körülményeihez, bűnössége nagyságához igyekszik alkalmazni a büntetést, épúgy a börtönigazgató az egyes elítéltekre kiszabott börtönbüntetést úgy igyekezzék végrehajtani, hogy annak a kívánt sikere legyen, vagyis a büntetés elérje azt a célt, ami miatt az az illető *egyénre* kiszabott. E hármás individualisatio (törvényi, bírói és végrehajtási) egy közös célt szolgál, i. i. a büntetés általános céljának az egyes bűnösökkel szemben elérését, illetőleg megvalósítását, de míg ezt a célt a törvény csak általános szabályok felállítása által, a bíró az általános szabálynak a felmerült esetre, a terhelte való közelebbi alkalmazása által igyekeznek megvalósítani, a valóságos, a közvetlen megvalósítás a büntetés végrehajtóira, a börtönügyi hivatalnokokra hárul.

A börtönügyi tudomány e szerint mai fejlettségi fokán teljesen összhangban áll az anyagi és az alaki büntetőjog vezérelveivel és törekvéseivel. Amint a mai anyagi büntető jog, a kriminal-anthropologiai és sociologiai iskolák működésének *realis* eredményeit felhasználva, a büntetettek lélektanával és a bűnözés társadalmi tényezőivel, okaival behatóbban foglalkozik, mint a régebbi, u. n. classicus iskola tette, épenúgy a mai börtönügy törekvése az, hogy a végrehajtásban a lélektani és a társadalmi tényezőket figyelembe vegye, vagyis a mai kor reformtörekvéseit diadalra juttassa a börtönbüntetés egyénítése, az elítéltek lelkiületéhez, előbbi és jövőendő társadalmi viszonyaihoz alkalmazott végrehajtás által. Az egyénítés a végrehajtásban a mai börtönügyi tudomány jelszava (l. alább: 7. §.), ami azt teszi, hogy a börtönhivatalnokok feladata nem a gépies, a léleknélküli végrehajtása a bíróilag kiszabott büntetésnek, hanem az ő kötelességük a börtönbüntetést az egyes elítéltek lelki sajátságai szerint egyénileg végrehajtani, kitanulmányozni az egyes elítéltek lelki világát, jellemét s ahoz képest úgy alkalmazni a börtönszabályokat, hogy a büntetés célja amennyire emberileg lehetséges, minden egyes bűnösrel szemben elérve, megvalósítva legyen.

A mai börtönügy tehát mint Krohne mesterien mondja, „voltaképen azon ember lélektana, aki a fennálló jogrenddel nem fér össze, kezelésének psychológiája, melyre szükségünk van, hogy a jogrenddel megbarátkoztassuk. A börtönügy ép-

úgy, mint az orvostudomány, tudomány és művészet egyszerre.“
(Jogt. Közl. 1903. 18. sz.)

A börtönügyi irodalom ezért ma ugyanazoknak a reformkérdéseknek a *részleteivel* foglalkozik, melyeknek elvi megoldása, szabályozása az anyagi büntetőjogtudományt foglalkoztatja. Amint az utóbbi a *fiatalkoru bűnösök* büntetésének, illetőleg javításának s a bűn lejtőjétől való megmentésének, továbbá a *viszsaesők* büntetésének a reformját, illetőleg kielégítőbb szabályozását tekinti főfeladatául¹⁾ a mai börtönügyi tudomány legactualisabb napi kérdései is épen: a fiatalkorúak és a visszaesők mi módon leendő büntetése, a gyermekvédelem és a patronage módosztatainak megállapítása. (Lásd alább a II. Rész-t, 7—10. §§.)

¹⁾ *Stooss* K. : Der Geist der modernen Strafgesetzgebung. Wien 1896.

I. RÉSZ.

A börtönügy jelen állapota.

3. §. A nyugateurópai vezérállamok.

Szemere Bertalan, az új Magyarország egyik nagytehetségű vezérémbere, még mint az országgyűlési ifjuság egyik lelkes tagja, az 1832/6-iki országgyűlés bezárulta után, 1836/7-ben Nyugat-Európa főbb államait, Német-, Francia-, Angolországot, Hollandiát, Belgiumot, Schweiczt beutazta s bámulatos megfigyelő s gyors és mély ítélő képességével a haladás sok tényezője közt a börtönök állapotát is, melyeknek megvizsgálását utazása egyik főczéljául tűzte ki, különösen Angliában és Franciaországban a legalaposabban áttanulmányozta és ragyogó, eszmékkal telt nyelven írja le a börtönügyi reformokat, a haladást, amit különösen Anglia már akkor felmutat, s mellette mély szomorúsággal ecseteli, a valósághoz illő sötét vonásokkal, a hazai börtönöknek siralmas, nyomorúságos állapotát.

Felette érdekes ezt a szép tanulmányt,¹⁾ mely a börtönügynek csaknem 70 év előtti állapotát a legelevenebb képben

¹⁾ Utazás külföldön. Irta *Szemere Bertalan*. 1—2. kötet 1840. (A börtönügyre vonatkoznak az I. k. 73--75., 257—276, II. k. 67—101. l.) Azt hiszem művelődéstörténeti szempontból érdekes lesz, s részemről kötelességemnek tartom ide ígteni azt a „jegyzés“-t, melyet Szemere Bertalan, mint a sárospataki főiskola volt növendéke, e művéből a sárospataki főiskolai könyvtárnak ajándékozott példány borítékának belső lapjára sajátkezűleg a jövődő nemzedék okulására felirt:

„*Jegyzés*. E munkából, mely 1839. Novemberének 1-én kezdett nyomattatni, már 30 iv (I. k. egészen s a másodikból 10 iv) vala készen, midőn ugyanazon év Deczemberének végén legfelsőbb parancsra lefoglaltaték, nyomtatása eltiltaték s csak hat hónap mulva ereszteték sajtó

állítja elénk, összehasonlítani a mai állapotokkal. Azóta persze, mint minden téren, úgy a börtönügy terén is óriásit haladt a nyugateurópai kultúra. Az angol börtönügy is a mai viszonyokhoz képest teljesen elmaradt állapotban volt még akkor, mondhatni a hajnal derengése volt az a mai napvilágos korhoz képest. De óriásit haladt e két emberöltő alatt a magyar börtönügy is, sőt aránylag nagyobbat, mint a külföld. Midőn 1900-ban bejártam Belgium, Angol-, Francia-, Németország legnevezetesebb börtöneit s egyes javító intézeteit, büszke önérettel gondoltam vissza hazánkra, amely e téren sem áll többé oly szörnyű elmaradottságban a nyugateurópai államok megett s ha a Belgium és Anglia mintaszerű börtönügyével nem vetekedhetik is, de Német-, vagy Franciaország mai börtönügyi viszonyaival bátran kiállja az összehasonlítást és a versenyt. Ausztriát pedig sok részben felül is mulja.

Hogy túlságos optimismussal ne vádoltassam, készséggel elismerem, hogy mai börtönügyünknek ilyen európai színvonalra, ha a XIX. század 30—40-es éveinek borzalmas állapotával szemben egy új világnak mondható is, lényegileg csak

alá ujjalag, miután előbb megjárta elnöki uton Bécsset és Pozsonyt, a Cancellárt és Nádort, miután a H. Tanács által megvizsgáltatott, miután Bécsben a cancelláriai udvari tanácsosok kezébe adatván ad circulandum, általok szintén átolvastatott, szóval miután mintegy tizenöt censor által nézetett keresztül.

E példányba a megszakgatott lapok is belekötvék, miket újra kellett nyomtatni. Az *egy* ónvonal a H. Tanács törléseit, a *kettős* a cancelláriáéit jelezi.

E jegyzést ide azért irám, mert azt hiszem, egykor, midőn a censura zsarnoksága csak a történetben fog élni, érdekes leend a censura neveltséges szorongásait szemlélni ezekben. Ezeknél ugyan igen sokkal kegyetlenebb, ostobább, csodásabb törlések is vannak, de mi föl nem jegyeztetik, az a feledékenységgé. Mint mi a torturán csodálkozunk, a szerint nem fogja a maradék megfoghatni a censurát. Vatta 1840. Szemere Bertalan.“

Az említett példányban egyes és kettős ceruza-vonással vannak megjelölve a censura által törölt helyek. Persze a mai viszonyok közt mosolygunk rajta, hogy ahol a szabadság, a magyar nyelv, a szabad sajtó, haladás stb. szó előfordul, az mindenütt gondosan ki volt hagyva, de még nem vagyunk oly messze a Szemere korától, hogy a reactio ily erőszakoskodásain, a haladás, a felvilágosodás meggátlását célzó erőlködésein *csodálkozhatnánk*.

abban áll, hogy nekünk is, mint Francia- és Németországnak, van egy-két mintafegyházunk, illetve börtönünk, fogházunk és javító intézetünk, a letartóztatási intézetek, kivált a fogházak zöme azonban nálunk is, mint az említett két államban, még mindig hasonló elmaradottságban, rendezetlen vagy kevésbé, rendezett állapotban van. De legalább azt nyugodtan elmondhatjuk, hogy hazánk és a mindenesetre haladottabb államok börtönügye közt oly nagy eltérés, oly kétségbeejtő ellentét, mint Szemere, vagy akár még a Pulszky-Tauffer művének megjelenése (1867.) idején is volt, ma egyáltalán nincs. Javitani, fejleszteni valónk van bőven, a börtönügy némely kérdéseiben (dologház) tényleg teljesen hátramaradtunk, de ebben elég része van a nyugot-európai államok legnagyobb részének is, még az oly fejlett és gazdag államoknak is, mint Francia- és Németország.

A börtönügy haladásának feltüntetése és a börtönügy jelenlegi állapotából elvonható tanulságok megismerhetése végett, a nyugat-európai három legnagyobb és legműveltebb állam, Angol, Francia- és Németország s a területre és lélekszámra kicsiny, de a börtönügy terén egyik legelső vezérállam, Belgium börtönügyének mai állapotát óhajtom mindenekelőtt s kissé részletesebben bemutatni. Börtönügyi tekintetben ugyan igazi vezér-államnak ezek közül is csak Anglia és Belgium tekinthető, amennyiben ez a két állam teremtett és valósított meg egy-egy önálló börtönrendszert s a rendszeres, határozott és helyes végrehajtás tekintetében ezek szolgálhatnak és szolgálhatnak is mintául a többieknek, azonban Francia és Németország börtönügye is sok oly tanulságos és a börtönügy fejlesztését képező intézkedést mutat fel, hogy azok ismertetése is kétségtelenül hozzátartozik a börtönügy jelenlegi állapotának bemutatásához.

1. Belgium.¹⁾

A belga börtönügy két szempontból is megérdemli, hogy bemutatását első helyre tegyük. Először azért, mert Belgium az egyetlen európai állam, mely az összes szabadságvesztés büntetések végrehajtására egy egységes és határozott rendszert

¹⁾ *Források*: *Stevens*: Régime des établissements pénitentiaires. Bruxelles 1875.; *Starke*: Das belgische Gefängniswesen. Berlin 1877.;

fogadott el és azt szigoruan, következetesen végrehajtja, vagyis meg is valósítja, másodszor azért, mert a Belgium által elfogadott és következetesen keresztülvitt börtönrendszer, (a magánzárka-rendszer), történelmileg az első modern börtönrendszer s a később kifejlett angol fokozatos rendszer mellett ma is a másik, életképes rendszer, melyet nemcsak a régebbi börtönügyi irodalom (Livingston, Beaumont, Tocqueville, Ducpétiaux, Modderman, Julius, Mittermaier, Jagemann, Szemere B. stb.) tekintett épen a leghelyesebbnek, hanem a mai börtönügyi irodalomban is kiváló elméleti és gyakorlati szakemberek (Stevens, Krohne, Starke, Bérenger, Kelemen Mór) a legjelesebb s egyenesen a jövő börtönrendszerének tekintenek.

I. Büntetési és börtönrendszer. Az 1867-iki belga BTK. a következő fő büntetéseket állapítja meg:

1. halál, —
2. kényszermunka (travaux forcés) életfogytig, vagy 10—20 évig, —
3. letartóztatás (détention, a mi államfogházunk) életfogytig vagy 5—15 évig, —
4. fegyház (réclusion) 5—10 évig, —
5. javító fogház (emprisonnement correctionelle) 8 naptól 5 évig, —
6. rendőri elzárás (emprisonnement de police) 1—7 napig, —
7. pénzbüntetés.

Elteltekintve a halálbüntetéstől, mely csak két cselekményre van megállapítva és 1863. óta sohasem vétetett alkalmazásba és a pénzbüntetéstől, a belga BTK. büntetési rendszere a szabadságvesztés büntetések 5 neméből áll.

A szabadságvesztés-büntetéseknek mind az öt neme, az 1870. márcz. 4-iki törvény értelmében — amennyiben a börtönök állapota megengedi — az éjjel-nappali elkülönítés rendszere (system de la separation) szerint hajtandó végre. E törvény értelmében azonban a magánelzárás nem terjedhet tovább 10 évnél. Az életfogytiglani kényszermunkára vagy letartóztatásra (detention) ítéteknek joguk van kérni, hogy tiz évi ma-

Holtendorff-Jagemann: I. 275—284.; *Krohne*: 98—104.; *Prins*: Criminalité et repression 1826. és Science pénale et droit positif. Bruxelles 1899. 396—541. és 569—589.; *Levoz*: La protection de l'enfance en Belgique. 1902.

gánélzárás kiállása után nappali közös munkára bocsáttassanak s csak beleegyezésükkel tarthatók tovább is a magánzárkában. Az időleges szabadságvesztés kiszabásában a magánélzárás 10 évi maximalis határa azonban nem korlátozza a bírót, amennyiben a törvény azt rendeli, hogy a magánélzárásnak a testszervezetre való káros behatása miatt a szabadságvesztés büntetésből csak az első hónap töltendő ki egész terjedelmében, az egy hónapot meghaladó szabadságvesztésből azonban, ha az tényleg magánzárkában töltetik ki, bizonyos, fokozatosan több-több százalék levonandó, úgy hogy egy husz évi kényszermunka büntetés 9 évi és 9 havi magánélzárás által kitöltöttek vétetik.¹⁾

E levonási rendszernek alapgondolata az, hogy a magánélzárás súlya a tartammal fokozatosan nő, négy-öt évi ily elkülönítés után már minden további félév felér egy évvel, 6—7 év után pedig minden három-négy hónap egy-egy évvel öregíti a foglyot. Ez a gondolat szép bizonyítéka annak, hogyan lehet a gyakorlati igazságokat az emberiséssel összeegyeztetni.

Megemlítésre méltó, hogy Belgium a magánzárka rendszert csak akkor iktatta törvénybe, mint az összes szabadságvesztés büntetések végrehajtási rendszerét, midőn annak gyakorlati czélszerűsége, kivihetősége és jó eredménye felől önmaga szerzett tapasztalatot. Belgium ugyanis az első az európai államok közt, mely a börtönök reformját még a XVIII. században megkezdte s őt illeti az első modern börtön felépítésének a dicsősége is. XIV. Vilain grófnak, mint Németalföld kormányzójának javaslatára és az ő terve szerint építetteti ugyanis Mária Terézia 1773-ban a gandí fegyházat (maison de force), mely 1775-ben meg is nyílt, ahol a rabok nappal bizonyos csoportokba osztva s hallgatás kötelessége mellett közös munkatermekben dolgoztak, éjjelre azonban mindenik külön zárkába záratott. A gandí fegyház tekinthető tehát tulajdonképen a hallgató, valamint az

¹⁾ A levonások aránya a következő:

	az első évből levonatik $\frac{3}{12}$, vagyis 3 hónap			
	a 2—5 évekből „	$\frac{4}{12}$ „	minden évből 4 hónap	
	a 6—9 évekből „	$\frac{5}{12}$ „	„ „	5 hónap,
	a 10—12 évekből „	$\frac{6}{12}$ „	„ „	6 hónap,
	a 13—14 évekből „	$\frac{7}{12}$ „	„ „	7 hónap,
	a 15—16 évekből „	$\frac{8}{12}$ „	„ „	8 hónap,
	a 17—20 évekből „	$\frac{9}{12}$ „	„ „	9 hónap,

osztályozási rendszer első megtestesítőjének s a foglyok éjjeli elkülönítése által előhírnöke a magánzárka rendszernek is. E fegyházat, melyről Howard is elragadtatással nyilatkozik s az akkori idők méltó bámulatát vívta ki, mindjárt 1776-ban követi egy másik Vilvoodban.

A börtönreform azonban ezzel, a politikai események folytán, megszakad s csak az önálló állammá alakulás (1830) után kerül újra napirendre. A hallgató és a magánzárka rendszer közti nagy vitában, mely Amerikából ez időfájt jött át Nyugat-Európába, sikerül *Ducpétiaux*-nek a belga közvéleményt teljesen meggyőzni a magánzárka rendszer helyesebb voltáról. A 40-es évek elején tényleg hozzálátnak a reformhoz, a gandi és vilvoodi fegyházakhoz új szárnyakat építenek, magánzárkakkal ellátva, s 1842-ben egy egészen zárkás-fogház nyilik meg Tongres-ben. Az igazságügyminiszter 1844-ben, majd 1853-ban törvényjavaslatot terjeszt a kamarák elé a magánzárka rendszernek törvénybeigatása s ily rendszerű fogházak építése iránt. E javaslatok ugyan nem válnak törvénynyé, sőt az 1867-iki BTK. sem dönti el a börtönrendszer kérdését, de a kormány fokozatosan folytatja a zárkás intézetek építtetését, és a régi intézeteknek zárkakkal ellátását s az ezekben, különösen az 1860-ban megnyilt *louvaini* mintafegyházban elért jó eredmény meggyőzi a törvényhozást a magánzárka rendszer életképességéről s így törvényesíti a tényleges állapotot, illetőleg fogadja el törvényes börtönrendszerül az említett 1870-iki törvény a magánzárka rendszert.

Az elkülönítés e törvény és a végrehajtási rendeletek értelmében teljes szigorral foganatosítandó. A foglyok a letartóztatás első perczétől az utolsóig külön zárkában vannak nappal és éjjel. A munkát is saját zárkájukban végzik. A járkálási időt külön e czélra épített járkáltató udvarkákban (preaux) való magános sétával töltik el. Istentisztelet és tanítás alatt mindenik fogoly külön kis fülkében (stall) van, hogy egymást ne láthassák, csak a papot vagy tanítót. A czella elhagyásakor a fogoly arcát fehér álarcczal (mask) köteles befedni, hogy véletlen vagy elkerülhetlen találkozás esetén egymás arcát ne lássák.

Az újabb törvények közül a büntetési, illetőleg börtönrendszert 1888-ban módosítja és kiegészíti a máj. 31-iki törvény, mely behozza az angol feltételes szabadonbocsátás (liberation

conditionelle) intézményét, mely szerint a szabadságvesztés büntetés felének, kitűnő viselet esetén egy harmadának kitöltése után az elítélt, ha megjavúltnak tekinthető, feltételesen szabad lábra helyeztetik. Ezzel a belga jog közeledik a fokozatos rendszerhez, vagyis még jobban szelidíti a szigorú magán-elzárás rendszerét. Ugyanez a törvény továbbá behozza a feltételes elítélés (condamnation conditionelle) intézményét, amivel Belgium tényleg úttörő lett s máris sok állam által követett mintát adott a művelt államoknak egy humanus, kitűnő és kriminalpolitikailag nagy jelentőségű intézmény megvalósítására. A feltételes szabadonbocsátás szabályait újabban az 1899 aug. 3-iki törvény annyiban módosítja, hogy a feltételes szabadság minden esetben legalább is két, visszaesőknél pedig öt év, vagyis legalább is ennyi időnek kifogástalan eltöltése után válik véglegessé. A szabadság visszavonása esetében pedig a büntetésnek még börtönben kitöltendő része a visszavonás okául szolgáló cselekmény elkövetési napjától számítandó.

II. A börtönök tényleges állapota. Mint említettem Belgium azért is a vezérállamok közé tartozik, mert a törvény által elfogadott börtönrendszert nem csak papíron, de az életben is megvalósítja. A magánelzárás itt tényleg úgy hajtatik végre, amint a törvény előírja, ami kivétel van, azt maga a törvény engedi meg. Az életfogytiglanra elítéltek ugyanis, mint láttuk, 10 évi magánelzárás kitöltése után kérhetik a nappali közös munkára bocsátást, épúgy azok, akikre a magánelzárás a lelki megzavarodás veszélyével járna, csak éjjelre helyeztetnek zárkába, sőt szükség esetén ez alól is felmentendők.

A magánzárka rendszer legelső nélkülözhetlen kelléke, a megfelelő zárkákkal ellátott börtönépületek, Belgiumban ez idő szerint minden tekintetben kielégítik a kívánalmakat. A börtönépületek kétfélek, illetőleg két csoportba vannak osztva u. m.: 1. *központi intézetek* (maisons centrales) és 2. *pót-intézetek* (maisons secondaires). Miután ugyanis Belgium mind az ötféle szabadságvesztés büntetés végrehajtási módjaul a magánzárka rendszert fogadta el, teljesen céltalan és felesleges lenne mind az öt büntetési rendszer számára különleges intézeteket felállítani, melyek belső berendezés szempontjából úgylis alig különböznenek egymástól. Tényleg a központi és a pót-intézetek belső berendezése közt is alig van valami eltérés s az elvi és gya-

korlati különbség csak az, hogy az u. n. központi fogházakban, melyek a mi fegyházainknak felelnek meg, a kényszermunkára, letartóztatásra, fegyházra és az öt évnél hosszabb fogházra ítétek vannak elhelyezve, míg az u. n. pót-intézetekben (fogházak) az öt évi vagy rövidebb tartamú fogházra és az elzárásra ítétek, valamint általában a szabadságvesztésre ítélt nők töltik ki büntetésüket. Ugy hogy a valóság szerint Belgiumban is tulajdonképen csak kétféle szabadságvesztés-büntetés létezik, melyek körülbelül a mi fegyház és fogház büntetéseinknek felelnek meg.

A *kényszermunka* és *fegyház* büntetés, mint *Prins*¹⁾ is világosan kifejezi, csak névleg különbözik egymástól. Mindkettőre ítétek a *louvaini* központi intézetben állják ki a büntetést, csak az életfogytiglani kényszermunkára ítétek küldetnek 10 év kitöltése után a *gandi* központi intézetbe (kivéve, ha magok óhajtják büntetésüket tovább is magánelzárásban folytatni). Mindkét büntetés munkakényszerrel vallásos, értelmi és hivatásra való nevelés mellett hajtatik végre. Napi beosztás: 8 óra alvásra, $\frac{3}{4}$ óra felkelésre, 2 óra étkezésre, olvasás és pihenésre, 1 óra járkálásra, 1 óra iskolára, $11\frac{1}{4}$ óra munkára. A tulajdonképeni valóságos különbség a kényszermunka és a fegyház kitöltése közt mindössze abban áll, hogy a kényszermunkára ítétek (forçats) munkajutalmul (pécule) a rabmunkák tiszta jövedelmének ($\frac{3}{10}$ kezelési költség előzetes levonás után) $\frac{3}{10}$ -ét, — a fegyenczek (reclusionnaires) pedig $\frac{4}{10}$ -ét kapják, melynek felét a fegyházban elkölthetik, vagy családjuknak elküldhetik, felét pedig a kiszabadulás után kapják kézhez, — további különbség, hogy a fegyenczek többször fogadhatnak látogatást és írhatnak vagy fogadhatnak levelet, mint a kényszermunkára ítétek. Ez a két büntetési nem tehát, e csekély különbség miatt, a valóságban csakugyan teljesen egynek tekinthető.²⁾

A *letartóztatás* (detention), mely a politikai büntetendő cselekmények (29) büntetése, vagy valamely várban, vagy fegyházban hajtatik végre, utóbbi esetben a letartóztatott a fegyház egy külön osztályában helyeztetik el (külön cellában.) Az ily elítélt nincs alávetve a munkakényszernek.

1) *Prins*: La science pénale et le droit positif. 485. l.

2) Megfelel ez a névleges különbség a mi BTK.-ünk által a fegyház és börtön között tett különbségnek.

A *fogházbüntetés*, ha 5 évnél nem magasabb tartamban szabatotott ki, a fogházakban töltendő ki, különben (halmazat, visszaesés esetén) a gandí központi intézet egy külön szárnyában. A fogház végrehajtási szabályai lényegileg ugyanazok, mint a kényszermunka és a fegyháziéi. Itt is munkakényszer áll fenn, a különbség tényleg csak az, hogy a foglyok nagyobb munkajutalmat kapnak, több látogatást fogadhatnak és több levelet írhatnak, mint a fegyenczek, valamint több, kivált kisebb intézetben, könnyebb munkanemekkel foglalkoztatják őket.

Az *elzárás* a valóságban nem más, mint fogház, azzal a különbséggel, hogy a munkakötelezettség nem áll fenn. Ha az elzárt egyén önként dolgozik, époly jutalmat kap, mint a fogoly.

Ami a letartóztatási intézeteket közelebbről illeti. Belgiumban ez idő szerint két *központi intézet* (maisons centrales) van: a louvaini és a gandí. A *louvaini* intézet ma is egyike a legmodernebb és legmintaszerűbb zárkabörtönöknek. Kivülről komor barna, belül ragyogó tiszta, de minden tulságos fényűzéstől ment izléses épület, hat águ szabályos csillag formában, (panoptikus rendszer) 600 czellával. Mindenik szárny végén a középfolysóból nyilólag félkör alakú járkáltatók (preaux), a szárnyak közt az udvarokon negyedkör alakban szintén ily járkáltatók. A zárkák tágasak, (4·05 m. hosszú, 2·33 m. széles, 3·08 m. magas, 29·9 köbméter levegő), világosak, csinosan felszerelve, fehérre meszelve.

A fegyház meglátogatása alkalmával különösen meglepett engem a foglyok jó színe, testi és szellemi frissesége. Az igazgató (Bertrand) ki maga a legszívélyesebben kalauzolt végig a zárkákban, bemutatott egy fegyenczet, aki 25 év óta, egy másikat, aki 20 év óta volt már a zárkában s mindkettő egy-egy erőteljes munkás benyomását tette rám. Az egyik gyönyörű metszeteket készített, codexeket, diszműveket másolt valóban művészileg, pedig a zárkában tanult meg írni, másik, akinek czellája valóságos műlakatos-műhely volt, épen akkor fejezett be egy gözmozdony-modellt, ez is itt tanulta ki zárkájában a lakatos mesterséget. A másik, a mi meglepett, a kedélyes, barátságos érintkezési hang, melyet az igazgató és foglyok közt kivétel nélkül tapasztaltam. Nincs itt alázatos hajlongás, mint a mi fegyházainkban, a fegyencz láthatólag örül az igazgató látoga-

tásának, aki kedélyesen elflozófálgat vele s mégis a legnagyobb tiszteletet s a mi fő, bizalmat tud gerjeszteni maga iránt. Ez az igazgató valódi psycholog, mindenik fegyenczcel a maga nyelvén, az illetőnek műveltségéhez mért, de egyaránt nyájas, barátságos hangon kérdi, hogy halad munkájában. Érdekes meglepetés a vig madárdal is sok fegyencz zárkájában. Az igazgató egy-egy kanárrival jutalmazza a szorgalmas és jó viseletű fegyenczeket, (némelyiknek 3—4 kalitkával is volt), ami a magány csendjének oszlatására és a lélek nemesítésére mindenestre nagy hatása.

Tényleg a louvaini fegyház meglátogatása csaknem megingatta az Angliában a fokozatos rendszer iránt megerősödött véleményemet és rokonszenvemet. Arról legalább is meggyőződött, hogy a magánelzárás testileg, lelkileg nem teszi tönkre a foglyot, a jó berendezésű, egészséges, tiszta levegőjű zárka, a tisztességes, bár egyszerű élelmezés, a lelket foglalkoztató munka, a humanus, jó indulatu bánásmód, az igazgató, lelkész, tanító látogatásai stb. fentartják a test és lélek erejét, s ami fő, az egymás elrontása, tehát a romlottság fokozása, terjesztése itt feltétlenül meg van akadályozva.

Megilletődéssel léptem át a másik központi intézet, a *gandi* fegyház, az európai börtönök e széniorának küszöbét. Az épület, mely az 1773-iki ősi „*maison de force*“ átalakítása, illetőleg újjáépítése (1869-ben), egyszerakkora terjedelmű, mint a louvaini. Óriás nyolcz águ csillagalaku épület 1200 czellával, ugyanannyi fogoly számára. Az intézet már nem kizárólag zárbörtön, amennyiben itt az elítélteknek három csoportja van elhelyezve: 1. az életfogytiglani kényszermunkára ítélték, akik már 10 évi magánelzárást a louvaini intézetben kitöltöttek; 2. azok, akik egészségügyi szempontból a magánelzárás alól felmentettek, e két csoportba tartozó fegyenczek nappali közös munkát végeznek az intézet két szárnyában (munkatermek a harmadik emeleten) s csak éjjelre kerülnek külön zárkákba; 3. az öt évnél hosszabb fogházra ítélték, akik nem férnek el a pót-intézetekben, ezek teljes magánelzárásban vannak a 3—7 szárnyakban, közülök azonban a 16 évnél fiatalabbak külön a 8-ik szárnyban vannak elhelyezve, ez utóbbiak is csak éjjel vannak külön zárkában, nappal kisebb csoportokban együtt dolgoznak, (leginkább kovács mesterséget tanulnak.)

A gandí intézet egyszerűbb berendezésű s kevésbé barátságos kinézésű, mint a louvaini, azonban tágasabb és persze nagyobb arányú. A nyolcz szárny nem fut össze a középben, mint a louvaini, hanem az épület-csoport közepén hatalmas nagy oktagon udvar terül el, az óriás szárnyak közt szintén tágas udvarok s ezek közepén a köralakban épített járkáltatók. Mind a három csoportnak külön temploma, iskolája (mely a nappal közösen dolgozók szárnyaiban egyúttal közös ebédlő is) és külön kórháza. Az első két csoportban, érthető okokból, sok szellemileg meggyöngült s testileg is gyenge alakot láttam. A fiatalok osztályában nagyon kevesen voltak.

A bánásmód itt is barátságos, szívélyes. A gandí intézet — habár legnagyobb részében (3—7 szárny) ez is mintaszerű zárka-intézet — némileg lehűtötte a louvaininál szerzett benyomások által keltett rokonszenvenet a magánrendszer iránt. Tényleg — mint a gandí fegyház mutatja — a magán-elzárás ugyanazon államban sem alkalmazható helyesen minden fegyenczre, a túlhosszú büntetések kitöltésére, beteges, félénk, ideges, valamint fiatal egyénekre embertelenség, kegyetlenség lenne a folytonos magány, mely az ily nem elég erős szervezetűeket testileg vagy lelkileg tönkretethetné, vagy legalább is, mint a fiataloknál, kedélybetegséget, életúntságot idézhetne elő. Ha pedig a rendszer alól ily tág kivételeket kell tenni, az illető rendszer nem lehet egyetlen, általános végrehajtási mód.

Fogház, u. n. pót-intézet (maison secondaire) ez idő szerint 27 van Belgiumban. Három kivétellel¹⁾ valamennyi czella-fogház, összesen 4400 zárkával. A legtöbb teljesen modern, ujonnan épült vagy átalakított intézet.

A fogházak közt legmintaszerűbb a legujabb *saint-gillesi* (megnyílt 1884-ben), mely voltaképen Brüsszel számára épült (ennek külvárosában fekszik), a legcsinosabb és legmodernebb fogházak egyike egész Európában. Homlokzata fehér kőből építve, ügyesen tagozva, terasse-ával, lőréseivel s keresztives nagy kapujával kívülről úgy néz ki, mint egy csinos várkastély. Az épület öt szárnyú csillag alakú, mindenik szárny 120

¹⁾ 1900-ban még az audendardi, turnhouti és nivelles-i fogház volt közös letartóztatásra berendezve, de ezeknek czella-fogházakká átalakítása is el van határozva.

zárkával, a szárnyak a közepén összefutnak, de a központ nincs beépítve (épügy mint a freiburgi vagy a szegedi börtönnél), hogy onnan az összes szárnyakba be lehessen tekinteni. A szárnyak végén teljes köralakban a járkáltatók (egy-egy 24 fogoly számára) és pedig befedve, hogy esős időben is lehessen használni. A szárnyak közt a sétaudvarokkal egy körvonalban ügyesen vannak elhelyezve: a kórház (22 czellával), konyha, sütőház, mosóház (8 zárkával). A templom a második emeleten a központ felett amphitheatrum alakban elhelyezett 600 ülőfülkével (stalles cellulaires.)¹⁾ Egy czella 3 m. magas, 4 m. hosszú s 2·5 m. széles, tehát épen 29 köbméter levegőt tartalmaz, ami teljesen kielégítheti a legkényesebb egészségügyi kívánalmakat is. A czellák csinosan fehérre meszelve, jól berendezve (fényűzés nélkül).

A foglyok jó színe, testi és lelki ereje ugyanazt a jó benyomást tette rám, amit a louvaini intézetben, ami itt inkább érthető is, mert az elitéltek rövidebb ideig vannak itt. A munkanemek könnyük: szabó, cipész, papirzacskó készítés stb. A munkanemek könnyüségét Prins is megrójjá, okául azt hozza fel, hogy nehéz oly hasznos munkákat találni, melyek a zárkában jó eredménnyel végezhetők. Némely fogházban kávészemeléssel foglalkoztatják a foglyokat.

Az összes intézetek legnagyobb részében a munka házilag kezeltetik (regie rendszer), a vállalkozói rendszer csak ott van alkalmazásban, ahol az igazgatóság maga nem képes elég munkát adni a letartóztatottaknak.

Meg kell említenem még a *börtönigazgatást*, mely Belgiumban valóban mintaszerűen van szervezve. A börtönügy legfőbb igazgatása, illetőleg vezetése az igazságügyminiszteriumot illeti, melynek kebelében e célból két osztály áll fenn, egyik a börtönügyi osztály (administration de la sûreté publique), másik a vallásügyi és jótékonytsági osztály (Direction générale des cultes et des établissements de bienfaisance). Az előbbi osztály élén önálló főnök (inspecteur général) áll, ki az egész börtönügy (ide értve a javító intézeteket is) főigazgatója (ez idő szerint *Prins Adolf*, a brüsseli egyetem híres tanára), az osztály három ügyosztályra (főfelügyelet, számvitel és építészet)

¹⁾ E valóban mintaintézet összesen 5.748,281 frankba került.

oszlik, az első ügyosztály élén maga a főigazgató, a másik kettő élén külön igazgatók (inspecteur de la comptabilité és insp. des constructions). Az egyes intézetek közvetlenül a központi hatóságnak alárendelt igazgatók vezetése alatt állnak, az igazgatók mellett, akik rendszerint a kiválóbb börtönügyi hivatalnokok közül szemeltetnek ki, minden intézetben van külön pap, orvos, tanító, számvevő s a megfelelő számú felügyelők (25 zárkára számítva egy). A felügyelők számára Louvainban van börtönügyi iskola, a vizsgáló bizottság Brüsszelben székel.

Az egyes intézetek ellenőrzésére mintegy középső szervek gyanánt szerepelnek a felügyelő bizottságok. Egy ily bizottság áll: az államügyész, az auditeur, az illető község polgármestere és 3. 5. vagy 9. a király által kinevezett (nem hivatalnok) tagból. Ezek vezetik a munkaanyag beszerzést, a kész munka eladását s fegyelmi hatóságot képeznek az alsóbb hivatalnokok felett. Fontos, hogy a bizottság egy-egy tagja hetenként (felváltva) köteles az intézetet minden részében átvizsgálni. Minden hónapban egy rendes ülést tart a bizottság s 3 évenként jelentést tesz a miniszteriumnak.

III. Megelőző intézkedések. 1. A belga BTK. épúgy, mint a francia, nem ismer általános büntethetőségi korminimumot, a 16-ik életév azonban a tulajdonképeni büntetőjogi nagykorúság kora. a 16 éven aluli korban levő bűnösökre (u. n. mineur) nézve a bíró a belátási képesség (discernement) megállapítása esetén leszállított büntetési tételeket (1—20 évi fogház, BTK. 73. §.) szabhat ki, a belátási képesség meg nem állapítása esetében pedig a terhelt felmentendő s vagy szüleinek adandó vissza, ha ezek a szükséges biztosítékokat nyújtják, vagy a kormány rendelkezésére bocsátandó, amely az illetőt 21 éves koráig javító vagy jótékonyági nevelő intézetbe (établissement de réforme ou de charité) küldheti. A BTK. e rendelkezései, melyek ma is érvényben vannak, az újabb kriminalpolitikai irodalomban állandó ostrom és elítélés tárgyát képezték. Kimutatták, hogy a fiatalokkal szemben, még ha bünt követtek is el, az állam feladata nem a büntetés, nem a megtorlás, hanem az erkölcsi javítás, a nevelés, s ezért a 16 évesnél fiatalabakkal szemben, akár volt belátási képességük, akár nem, a fogház helyett lehetőleg minél több esetben a javító intézetbe utalást kell alkalmazni. Továbbá felhívták a figyelmet az elha-

gyott, elzüllesnek induló gyermekekre, akikkel szemben az államnak és társadalomnak ugyancsak az erkölcsi megmentés és a felnevelés volna a kötelessége. E reformkivánalmak jogossága és szükségessége felől sikerült az irodalomnak az egész közvéleményt s a kormányt is meggyőzni s ennek hatása alatt a törvényhozás és a kormány a 90-es évek legelején (1890—92) gyökeres reformokat léptet életbe a flatalkorúak büntetése, illetőleg nevelése érdekében, s ezzel sikerült a fontos kérdést oly módon szabályozni, hogy Belgium e tekintetben is mintaállamnak tekinthető.

A belátás hiánya miatt felmentett fiatal bűnösök és a még nem bűnös, de erkölcsileg elhagyatott vagy elzülött gyermekek között ugyanis a belga jog 1890-ig éles különbséget tett s az előbbieket külön javító intézetekbe (*maisons speciales de réformé*), utóbbiakat szintén külön javító-iskolákba (*écoles de réformé*) a kolduló, csavargó gyermekeket pedig az u. n. földmivesiskolákba (*écoles agricoles*) helyezték. Ezt a különbséget a javító intézetek, illetőleg iskolák közt egy 1890-iki királyi rendelet megszünteti s a földműves és javító iskolákat *jótekonysági állami intézetek* (*écoles de bienfaisance de l'état*) közös neve alatt egyesíti és a jótekonysági igazgatás (*Administration de la Bienfaisance*) vezetése alá rendeli azokat.

Még tovább megy a reform útján a csavargásról és koldulásról alkotott 1891. nov. 27-iki törvény, melynek a fiatalkorú csavargókra és koldus gyermekekre vonatkozó rendelkezései (23—34. §§.) alapján *Le Jeune* igazságügyminiszter 1892. nov. 30-iki körrendelettel ujonnan szabályozta az elhagyott és a bűnös gyermekek ügyét. Az 1891-iki törvény ujabban az 1897. febr. 15-iki törvény által némileg módosított.

E szabályozások alapján a jogi és tényleges állapot ma a következő:

1. A fogház csak kivételesen alkalmaztatik fiatalokkal szemben, a bíróságok figyelme ugyanis felhivatott a felmentés és a javító intézetbe utalás üdvös hatására, valamint arra, hogy csekélyebb súlyú cselekményért a fiatalok fogházba küldése erkölcsileg káros.

2. A flatalkorú bűnössel szemben az igazságszolgáltatás feladata az erkölcsi gyámolítás (*assistance morale*), e végből a bíró kötelessége az illető gyermek előéletét, szokásait, környe-

zetét, eddigi neveltetését, a rá káros befolyást gyakorló körülményeket gondos vizsgálat tárgyává tenni s azokhoz képest három eszköz áll rendelkezésére: a) kivételesen fogházra itéli, b) kihágás miatt enyhébb esetekben feddésben (reprimaude) részesíti s családjához visszaküldi, c) állami jótékony intézetbe helyezés végett a kormány rendelkezése alá adja.

A bíró tehát súlyosabb esetekben vagy nagyfokú elvetemültség esetén fogházra ítélheti a 16 éven aluli fiatalot is, azonban az 1891. nov. 27-iki törvény szerint joga van a 18. évét meg nem haladott elítéltre is kimondani, hogy az illető a fogházbüntetés kiállása után a közigazgatásnak adatik át állami jótékony intézetbe helyezés végett, ahol nagykorúságáig ott tartható. Ily esetben a büntetés nem is rendes fogházban töltendő ki, hanem a gandi központi intézetnek egyik e célra, a jótékony intézetek rendszabályai szerint berendezett szárnyában. Az 1892 nov. 30. rendelet szerint csak az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetést töltik ki a 16 éven alúliak rendes fogházban, természetesen külön zárkában.

A dorgálás mellett e szerint a bűnös és elhagyatott ifjak tulajdonképeni javító és nevelő eszköze az *állami jótékony intézet* (école de bienfaisance), mely a mi javító intézetünknek felel meg. Az említett törvény és rendeletek szerint a fiatalok öt osztálya vétetik fel a jótékony-intézetekbe: a) a 16 évesnél fiatalabb terheltek, akik belátás hiánya miatt felmentettek (Code penal belge 72. §.); b) a 18 évesnél fiatalabb csavargók vagy koldusok, kiket a békebíró állít e miatt a közigazgatás elé (1891. nov. 27. törvény 24. §.); c) 18 évesnél fiatalabb oly egyének, kiknek ide utalását a község kéri (u. a. törvény 33. §.); d) 16 évnél fiatalabbak, kik kihágást követtek el (u. o. 25. §.) és e) 18 éven alúliak, kiket a bíróság a fogházbüntetés kiállása után utalt ide.

A jótékony intézetbe tehát sohasem maga a bíróság, vagy a község utalja be a fiatalokot, hanem mindig a kormány, amelynek az illető fiatal egyén rendelkezése alá adatik, sokszor azonban nincs is szükség a tényleges beutalásra, mert mint Prins mondja (id. m. 218. l.) elég a beutalással való fenyegetés, t. i. ha a szülők¹⁾ képesek és alkalmasak arra, hogy gyermekük

¹⁾ Egy 1897-iki törvény a szülőket egyetemlegesen kötelezi a gyermek által okozott kár és a költségek megtérítésére.

felett örködjének, feltételesen náluk hagyatik a gyermek. A beutalás mindig *határozatlan időre* történik, csak a maximális határ van megszabva, t. i. a nagykorúság eléréseig (21 év) terjedhet. Az intézetben tartás ideje a gyermek viseletétől, nevelésének haladásától függ. Hat hónap kitöltése után az arravaló fiatalok további kitanítás végett valamely kézműveshez, illetőleg földmiveshez, vagy pedig állami vagy magán tan- vagy jótékonyági intézetbe adhatók, végül esetleg feltételesen szüleikhez küldhetők vissza.

Ami magukat az intézeteket¹⁾ illeti, ez idő szerint van összesen 6 állami jótékony intézet és pedig 4 a fluk számára, (*Ruyssede, Saint-Hubert, Reckheim, Moll*), 2 a leányok részére (*Beernem és Namur*). Ide lehet s ide szokták ugyan még számítani a *gandi* intézet egy osztályát is, melyben t. i. 16 éven alóli fluk vannak. Ez intézetek mindenikére meg van állapítva, hogy az elhagyott, illetőleg bűnös gyermekek mely osztályait fogadja be.

Maga az 1891-iki törvény abból a felfogásból indul ki, hogy az állami gondozás alá vett fiatalok közt nem a bűnösség és a nem-bűnösség szerint kell különbséget tenni, hanem csupán az életkor szerint, azért e törvény azt rendeli, hogy a 13 évesnél fiatalabbak az egész neveltetési idő alatt teljesen el legyenek különítve az idősebbektől, ugyancsak a 13—16 év közöttiek a 16 évet meghaladottaktól. Az egyes intézetek ugyan nem teljesen a törvény ezen korosztályozása szerint, de mégis azt megközelítőleg osztozkodnak a fiatalokon.²⁾

¹⁾ *Louis Rivière*: Les écoles de bienfaisance belges. Revue Pénit. 1900. Márc. 443. l.; *Levoz*: La protection de l'enfance en Belgique. 1902.

²⁾ Így a *ruyssedei* intézetbe jutnak a 11. évnél fiatalabb, belátási képesség nélkül bűnözők és a 15. évnél fiatalabb elhagyott gyermekek, a *saint-huberti* intézetbe, mely a legrégebb belga javító intézet (1840. óta fenáll), a 11—14 éves korban levő csavargó és felmentett gyermekek az egész országból s a 14 éven felüliek 4 tartományból, a *rechheimi* és *moll-i* intézetbe a 15—18, illetőleg 14—18 éves csavargók és 14—16 éves felmentettek négy-négy tartományból. Az összes iskolákból a fegyelmezetlen, elvetemült és a fogházra ítélt fiuk a *gandi* központi intézet osztályába helyeztetnek. A leányok intézetei közül a *beernem-ibe* jutnak a 13 évesnél fiatalabb, a *namuriba* az ennél idősebb leányok az egész országból, a namuri intézetnek egy külön osztályában (quartier de discipline) vannak elhelyezve az összes fegyelmezhetlenek és prostituáltak.

Az egyes intézetekben a beutaltak ismét több osztályba vannak csoportosítva kor és erkölcsi állapot szerint. Az intézetek valóságos iskolák, a saint-huberti és ruysseledi, a két érdekes régi intézet, voltaképen földműves iskolák. A beutaltak elemi oktatásban részesülnek s mindenik valamely, hajlamának és képességének megfelelő mesterségben vagy foglalkozásban kiképeztetik.

2. A megelőzés, a bünözés megakadályozása vagy legalább az az ellen való küzdelem tekintetében a 1891. nov. 29-iki törvény egy másik nagy jelentőségű s áldásos eredményű reformot léptet életbe, melylyel szintén követésre méltó példát mutat Európának, t. i. rendszeresen szabályozza a koldulás és csavargás ügyét.

Ez a törvény felhatalmazza a békebirákat, hogy a rendőrség által elébük állított koldusokat, csavargókat és kerítőket eddigi előéletük, testi és lelki állapotuk s megélési viszonyaik megállapítása után szabadon eresszék vagy a kormány rendelkezésére bocsássák a törvény értelmében szervezett intézetbe leendő elhelyezés végett. Ugyancsak felhatalmazza a törvény a törvényszékeket, hogy az ily egyéneket, ha valamely *vétség* miatt egy évnél hosszabb fogházra el kellett őket itélni, szintén a kormány rendelkezése alá adják a fentebbi célból. Végül a községi előljáróság is kérheti az ily egyének beutalását az illető intézetekbe.

A törvény a kormány rendelkezésére bocsátott egyéneknek három csoportját különbözteti meg: 1. a *hivatásos vagy veszélyes* csavargókat és koldusokat, akik szigorú elbánás alá tartoznak, 2. a *szerecséltlen* koldusokat és csavargókat, akik könyörületet és eltartást érdemelnek; 3. a *fiatal* csavargókat és koldusokat, akiknek társadalmi nevelésre van szükségük. E három főosztály számára háromféle intézetet szervez a törvény: 1. *koldustelepeket* (depôts de mendicité) az első, — 2. *menedékházakat* (maisons de refuge) a második és 3. *javító iskolákat* (écoles de bienfaisance) a harmadik osztály számára.

Az utóbbi intézetekről fentebb szóltunk, itt csak a két előbbit kell még ismertetnem.

A *koldustelepre* (depôt de mendicité) való beutalás legalább két évre s legfeljebb 7 évre terjed. A beutalás tartamát a békebíró, vagy a törvényszék szabja meg, a miniszternek

azonban joga van a beutaltakat előbb is szabad lábra helyezni, ha a beutalási idő teljes kitöltését feleslegesnek látja. Ez idő szerint *Merxplas*-ban van a férfiak és *Bruges*-ben a nők számára ily intézet. A merxplas-i intézet már régóta fennáll (még az 1890-iki törvény előtt) s itt vannak a legveszélyesebb dologtalanok, iszákosok, csavargók elhelyezve és pedig erkölcsi-ségi fokuk szerint *6 osztályba*. A 21 évesnél fiatalabbak a törvény szerint mindenesetre elkülönítendők a többiektől. E két intézet valóságos *dologház*. A fegyelem szigorú, a munka kötelező, az élelem elég ugyan a test fentartására, de egyszerű.

A *menedékházakba* (maisons de refuge) a szerencsétlen munkaképtelenek meghatározatlan időre utaltatnak be. Akaratuk ellenére egy évnél tovább nem tarthatók bent, másfelől a miniszter bármikor szabadlábra helyezheti, illetőleg megvonhatja tőlük a bennmaradást, ha bennmaradásukat feleslegesnek véli. Jelenleg 3 ily menedékház van berendezve: *Hoogstraeten*-ben (betegek), *Wortel*-ben férfiak és *Bruges*-ben a nők számára. Az ellátás itt jobb s a rendszabályok enyhébbek, mint az előbbi intézetekben.

3. Végül nagy gonddal szervezte Belgium a *gyermekvédelem* és a *rabsegélyezés* ügyét. Már az 1850. aug. 5-iki törvény, ujabban pedig az 1891. nov. 27-iki törvény gondoskodik a gyermekvédő és rabsegélyző intézetek állami támogatásáról. Ennek eredménye, hogy ma minden városban, ahol fogház van, illetőleg a 26. arrondissement székhelyein egy-egy „*Comité de patronage des condamnés libérés et de la protection de l'enfoncé*“ működik. Ez egyletek önkéntes egyesületek, de állami segílyt kapnak s az egylet tagjává csak a kormány jóváhagyásával lehet valaki. Feladatuk anyagilag és erkölcsileg gyámolítani a felnőtt elítélteket kiszabadulásuk után, továbbá a kormány rendelkezésére bocsátott elhagyatott gyermekeket, ha azok szüleiknek visszaadattak, vagy valamely családhoz lettek kiadva nevelésre, továbbá az erkölcsileg elhagyott, szüleik által elhanyagolt gyermekeket, ha azok még nem voltak is birói eljárás alatt. Némelyik egylet a szegénysorsú felnőtt elmebetegeket is gyámolítja. Mindenik egylet a maga területén levő gyermekek elhelyezéséről (családoknál, intézeteknél) *köteles* gondoskodni.

Az összes járási egyletek a központi Patronage-bizottság (*Commission royale des patronages*) legfőbb felügyelete alatt

állanak. Ez a központi felügyelő bizottság 1894-ben szerveztette s a király által kinevezett 29 tagból áll. Ez vitatja és állapítja meg a patronage általános kérdéseit s a kormánynak e részben javaslatokat tesz, a helyi egyletekkel pedig körlevelek által érütközik.

4. Tanulságok. A belga börtönügy jelen állapotának fentebbi vázlatos ismertetéséből igen sok nagyfontosságú tanulságot vonhatunk le.

Láthatjuk mindenekelőtt, hogy a törvényhozás és a kormány határozott és tervszerű, céltudatos munkája a börtönügyet mily mintaszerűvé képes fejleszteni s úgy a megtorlás, mint a megelőzés eszközeit a tudomány és a gyakorlati élet haladó kiváncsiak szerint fejlesztheti, tökéletesítheti.

A legszorosabb értelemben vett börtönügy köréből a belga börtönügy kiválóan alkalmas arra, hogy a magánzárka rendszer értéke, vagyis e sokat vitatott börtönrendszer előnyei és hátrányai felől tiszta képet alkothassunk s eldönthessük, alkalmas-e ez a szabadságvesztés büntetés általános, uralkodó rendszerének s ha nem, mennyiben, mily terjedelemben helyes és kívánatos annak alkalmazása. E kérdés tárgyalása annyiban nem időszerűtlen, mert daczára, hogy Krohne szerint is a rendszer-ek vitatása lejártá magát, az 1900. évi brüsszeli nemzetközi bört. congressuson, valamint a német börtönhivatalnokok 1903. évi stuttgarti nagygyűlésén is a magánzárka rendszer ismét a programmpontok közt volt s nálunk is legujabban egyesek ismét hirdetik e rendszer egyedül üdvözítő voltát.

A belga magánzárka rendszer — mint láttuk — nem jelenti a teljes (absolut) magánosságot a szabadságvesztés büntetés alatt, vagyis nem esik össze az u. n. *magány* (solitary system) vagy *poenitentiarius* rendszerrel, melyet a quäckerek Pennsylvániában, majd Philadelphiában megvalósítottak, amelynek túlszigora miatt méltán kélt ki br. Eötvös József s amelyet az újabb börtönügyi irodalom is (Tallack, Tóth Lőrincz, sőt Krohne is) általában helytelenít. A belga rendszer helyesen inkább elkülönítési rendszernek (separate system) nevezhető, mert a fogoly itt csak fogoly társaitól van teljesen elkülönítve, de különben az igazgató, pap, tanító, rabsegélyző intézetek tagjai kötelesek a rabokat minél gyakrabban látogatni, a rab köteles dolgozni zárkájában s jóviselet és szorgalmas munka által jogot nyer a

feltételes szabadonbocsátásra, vagyis büntetési idejét megrövidítheti.

Az így foganatosított magánelzárásnak, az így értelmezett magánzárka rendszernek elvitathatlan s minden más rendszerrel szemben feltétlen előnye, hogy lehetetlenné teszi, hogy a rabok egymást erkölcsileg elrontsák, s nem kényszeríti a rabot arra, hogy akarata ellenére bűnösök s talán nálánál romlottabb, elvetemült gonoszok társaságában legyen, lehetetlenné teszi, hogy a javulni akaró, vagy az őszintén bánkódó ki legyen téve a cinikus gonosztevők gunyjának, incselkedésének, csábításának, ami a közös munkáltatás rendszerében a leggondosabb felügyelet és ellenőrzés mellett is kikerülhetetlen.

Másik szintén elvitathatatlan előnye az elkülönítési rendszernek, hogy a hosszas és állandó magány és kizárólag csak tisztességes s iránta jó indulatu emberekkel (igazgató, pap, tanító, orvos) való társalgás lehetetlen, hogy magábaszállásra ne bírja a legmegrögzöttebb gonosztevőt is. Megtévelyedett, kisebb bűnösöket, kiknél a büntett elkövetése csak véletlen, meggondolatlan botlás, elhamarkodott ballépés volt, ez a rendszer kétségtelenül bünbánatra, a javulás, az önuralom megfogadására bírhatja s így a legtöbb esetben visszatartó és javító hatású lesz, de a nagyobb bűnösre, a megrögzött gonosztevőre is bizonyos mértékben jótékony hatású lehet, mert elzárja a bűnével való kérkedéstől s új bűn elkövetésre szövetkezéstől, ami a közös összezárás legbiztosabb s legkárosabb következménye.

Mindezen előnyöket a belga rendszer kézzelfoghatóan igazolja, valamint igazolja azt is, hogy alaptalan a magánzárka rendszer régi és mai elvi ellenségeinek az a kifogása, hogy a hosszabb magány elviselhetetlen s rendszerint őrüléshez vezet.¹⁾ A belga börtönök lakói bizonyítják azt a különben már Würth, Füsslin, Stevens, Pulszky-Tauffer, ujabban Krohne, Starke által bizonyított s az 1900. évi brüsszeli börtönügyi congressus²⁾

¹⁾ Bertrand, a louvain-i fegyház igazgatója említi az 1900-iki brüsszeli börtönügyi congressus elé terjesztett véleményében, hogy a louvaini börtönből 25 év alatt 436 életfogytiglanra elítélt közül összesen 20-at (alig 5%) szállítottak elmeógyógyintézetbe.

²⁾ Az 1900. évi brüsszeli börtönügyi congressus épen a belga börtönügyi eredményei alapján kijelentette, hogy a magánzárka rendszer

által is helyeselt tényt, hogy a hosszabb (10 évi vagy azon felüli) magánelzárás általában nem veszedelmes sem a testi, sem a lelki egészségre. Kétségtelen, hogy nem alkalmas mindenkire, egyik faj jobban, másik kevésbé bírja, a beteges, ijedős egyént csakugyan tönkre tenné, de általában, az emberek s így a bűnösök legnagyobb százalékára semmivel sem károsabb, mint a közös együvézárás (akár csak nappalra, akár éjjelre is), sőt kétségtelen, hogy az elkülönítés egészségi szempontból is előnyösebb a foglyok nagy részére, mert egy modern czellában több és tisztább levegő jut egy fogolyra, mint a közös termekben, ezenkívül ki van zárva a betegségek terjesztése, a betegségek bacillusainak egymástól behellése.¹⁾

De épen a belga börtönök tanulmányozása reávezet a magánelzárás hátrányaira is s megmagyarázza, hogy más államok miért nem fogadták azt el általános börtönrendszerül. Minde nek előtt a belga börtönügy is bizonyítja, hogy e rendszer alól jelentékeny kivételeket kell engedni. Olyanok, akiket testi vagy lelki betegség veszélyeztetne a zárkában, valamint a fiatalok, akikre a hosszabb magány szintén könnyen kártékony hatású lehet, Belgiumban is ki vannak véve a rendszer alól, sőt a magánelzárás a belga törvény szerint tíz évnél tovább rendszerint nem is tarthat. Ezek a kivételek s ez a korlátozás kétségtelenül azt bizonyítják, hogy a magánelzárás egyetlen, vagyis általános börtönrendszerül nem alkalmas, vagyis minden bűnösre s bárminő tartamú szabadságvesztés, különösen pedig az igen hosszú szabadságvesztés végrehajtására nem helyeselhető.

Azonban általánosságban is, maga a magánelzárás mint rendszer ellen, épen a belga börtönügyből vont tanulságok alapján erős aggályok támaszthatók. Teljesen figyelmen kívül hagyom a költségesség kérdését, a magánzárka rendszer ellenségeinek leggyakoribb és leggyakorlatiasabb kifogását. Ez a kifogás nem is méltó egy igazságügyi és társadalmi intézmény helyes-

amennyire kísérletileg megállapítható, a kriminalitás és a visszaesés tekintetében megfelel e rendszer hívei által ahoz fűzött várakozásoknak. Legujabban a magánzárka rendszer erkölcsi jótékony hatását hangoztatja a német börtönhivatalnokok 1903. évi *stuttgarti* gyűlése.

¹⁾ L. ez iránt *Stichtl A.*: Beitrag eines Arztes zur Frage des Haftsystems für jugendliche Gefangene. *Blätter für Gef. Kunde* 31. k. 379. l.

ségének bírálatához, de nem is igaz, mert a magánzárka rendszer versenytársa, a fokozatos rendszer, sőt bármely jó börtönrendszer, ha helyesen, vagyis komolyan végrehajtatik, aligha kerül kevesebbe. Hiszen a fokozatos (éppúgy a hallgató és osztály) rendszer sarkelve is az, hogy a foglyok éjjelre az egész büntetési idő alatt, tehát az u. n. közös munka idején is külön zárkában legyenek, így a fokozatos rendszer komoly megvalósítása esetén is éppen annyi magánzárkára van szükség, mint az elkülönítési rendszer mellett s azt a költségtöbbletet, amit itt az egyes zárkák valamivel nagyobb térfogata s különösen munkaeszközökkel ellátása idéz elő, kiegyenliti a fokozatos rendszernél a nappali közös munkatermek és közvetítő intézetek építése és felszerelése.

A börtönrendszer helyességének sarkköve azonban sohasem az olcsóság, hanem első sorban az, hogy a büntetés célja mennyire érhető el, illetőleg közelíthető meg annak következetes végrehajtása által. S a legerősebb kifogás és a legerzékenyebb támadás éppen e ponton intézhető a magánzárka rendszer ellen s a belga rendszernek legnagyobb veresége az, hogy éppen *Prins Adolf*, a belga börtönügy mai főigazgatója, aki a mai büntetőjogi tudománynak egyik legelső vezérémbere, nyíltan beismeri és részletesen indokolja,¹⁾ hogy a magánzárka rendszer, mint a szabadságvesztés büntetések végrehajtásának általános, illetőleg egyetlen rendszere nem vált be Belgiumban s e rendszer sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem áll felette az angol fokozatos rendszernek, sőt általában ez utóbbi előnyösebbnek, helyesebbnek mondható. A belga, valamint az angol börtönügy mai állapotának közvetlen tanulmányozása alapján részemről is csatlakozom Prins e véleményéhez, azzal a mérsékléssel azonban, hogy bizonyos terjedelmű szabadságvesztés végrehajtására tényleg a mérsékelt magánzárás, mondjuk a belga rendszer, az előnyösebb s így a két versenyző rendszer közt a legigazságosabb ítélet a pálmát megosztani.

A magánzárka rendszer bírálatánál ugyanis nem szabad szem elől téveszteni, hogy a büntetésnek is más-más közvetlen célja van egyik és másik esetben s a magánzárás hatása, eredménye is különböző úgy a büntetés tartama, mint a bünö-

¹⁾ *Prins A.*: Science pénal et droit positif. 440—445. l.

sők személyi viszonyai szerint. Egészen alaposan és helyesen veti ugyanis Prins a magánzárka rendszer ellen, hogy a *hosszabb tartamú* szabadságbüntetés célja a modern büntetőjog szerint nem egyedül a rideg megtorlás, hanem ezzel, illetőleg ennek emberfes mértékével együtt minden vagy legalább a legtöbb esetben a javítás, a nevelés, a bűnös átalakítása is, ezt az utóbbi pozitív célát azonban a magánzárka aligha képes megvalósítani. Az ember társas lény s ha a bűnösben is méltányolni kell az embert, ami Beccaria és Kant óta a büntetőjog alapelve, a büntetés által épen arra kell képesíteni, kinevelni a társadalom törvényei ellen vétő bűnöst, hogy az emberi társaságba visszatérve, polgári jogait helyesen tudja használni, a társas életben önfegyelmet, önmegtartóztatást tudjon gyakorolni vágyai, hajlamai felett. A zárkában azonban erre aligha lehet rászoktatni a foglyot, mert itt teljesen el lévén zárva az emberek közötti mozgástól, az emberek társaságától, nincs alkalma az önuralom gyakorlására, a kisértések leküzdésére, az akarat nevelésére.

A hosszú idejű magánzárás épen olyan, mintha valakinek öt-hat évig egy lépést sem engedünk tenni, aztán egyszerre útnak indítjuk. Bizonyos, hogy az illető elfelejt járni, labizmai elernyednek a hosszú pihentetés alatt s biztosra vehetjük, hogy pár lépés után megtántorodik s ha valaki nem támogatja, el is esik. Igaz, hogy a magánzárka rendszer mellett is, mint Krohne helyesen megjegyzi, lehet a foglyot néha-néha a zárkán kívül szabadban is foglalkoztatni, pl. folyosó-, udvartisztogatásra, vízhúzásra, faaprításra, kerti munkára s ezzel a kiszabadulandók mintegy előkészíthetők a szabadságra, de — eltekintve attól, hogy nagyobb intézetben efféle munkával a foglyoknak mégis csak igen kis százalékát foglalkoztathatjuk — ez nem elég az akarat acélozására, ha pedig, mint Krohne javasolja, kisebb csoportokat együtt foglalkoztatunk ily (kerti, kovács, vagy konyhai) munkával, ez már feladása a magánrendszernek, s a fokozatos rendszer elveinek világos elfogadása, amint hogy a feltételes szabadságra bocsátás behozatala is — amit a belgák sokáig nem is tartottak a magánzárka rendszerrel összeegyeztethetőnek — a fokozatos rendszerhez való közeledés. Ha tehát Krohne is elismeri azt a már Bentham által hangoztatott igazságot, hogy a hosszú magányból egyszerre

átmenet nélkül a teljes szabadságba visszatérni értelmetlen és veszedelmes dolog, ezzel ő is elismeri, hogy a hosszú szabadságbüntetés kitöltésére a szigorúan végrehajtott magánzárás nem alkalmas.

De a magánzárka rendszernek más hátrányait is meglátjuk a belga börtönügyből. Szintén Prins emeli ki, hogy a zárkában végzett munka nem oly testedző s nem oly nevelő hatású, mint a közös munka, ezenkívül bizonyos munkanemek, így különösen a mezőgazdasági munkák végzése a zárkarendszer mellett ki van zárva. Szóval a rabmunka helyes szervezése, ami egyik leglényegesebb eleme a javításnak, a magánzárka rendszer mellett felette nehéz és sok oly gyakorlati hátránnyal jár, amelyek a fokozatos rendszer mellett elkerülhetők.

Különösen kiemelendőnek vélem továbbá, hogy a magánzárka rendszer nem is igazságos, vagy legalább is nem egyenlő hatású a foglyokra, mert a földművesre, napszámosra, aki élete legnagyobb részét a szabad levegőn töltötte, sokkal súlyosabb büntetés éveken át a zárka négy fala közt lenni, mint a suszterre, szabóra, gyármunkásra, akik pedig a szabad életben is legtöbb idejüket zárt falak közt töltik, akikre tehát a magánzárka nem képez oly nagy változást, mint az előbbiekre, s míg a földművesre, napszámosra az ipari munka kitanulása is nagy fáradságot és kellemetlenséget képvisel, az ülő munkához szokott iparosnak, gyármunkásnak, ha más mesterséget kell is megtanulnia, az sem kerül oly fáradságába (l. alább 10. §.).

Egészen másként áll azonban a dolog a rövid tartamu szabadságvesztés-büntetésekre vonatkozólag. A rövid (legfeljebb egy évre terjedő) börtönbüntetésnél a büntetés közvetlen célja első sorban csak a megtorlás, az állam büntető hatalmának éreztetése, mert az ily elítélt nincs oly mélyen elromolva, hogy rendszeresebb javításáról kellene gondoskodni. Az ily büntetés végrehajtására a magánzárka rendszer teljesen alkalmas, sőt alkalmasabb bármely más rendszernél. Az ily egyénekre ugyanis az a fődolog, hogy más, főleg a nagyobb bűnösöktől teljesen el legyenek szigetelve, az ilyen, rendszerint kezdő bűnöst a teljes elzárás eléggé érzékenyen is érinti, magábaszállásra készíti s így a büntetés célja ezzel a rendszerrel teljesen elérhető.

A belga börtönügyből tehát a magánzárka rendszerre nézve

azt a véleményt alkothatjuk, hogy az kétségtelenül előnyös, sőt viszonylag előnyösebb rendszer a rövid szabadságbüntetés végrehajtására, ellenben a hosszabb időre (több évre) terjedő szabadságvesztésnél e rendszernek oly hátrányai vannak, melyek miatt az nem ajánlható, vagy legalább is az ily büntetés végrehajtására ennél helyesebb, alkalmasabb, a büntetés célját biztosabban megközelítő rendszer is van, mint ezt az angol fokozatos rendszer ismertetésénél látni fogjuk.

Ennek daczára, hogy a belga börtönrendszert a maga teljességében nem tartjuk kifogástalannak és a legtökéletesebbnek, feltétlen elismeréssel kell adóznunk Belgiumnak, hogy az elfogadott börtönrendszert határozottan és komolyan végrehajtja, mert inkább egy kevésbé jó, vagy kifogásolható rendszert hajtunk végre komolyan és következetesen, mint hogy papíron, a törvénykönyvben a legszebb elméletet fogadjuk el, a valóságban pedig semmit se csináljunk, vagyis a törvénynyel ellenkező állapotokat tűrjünk, illetőleg azok felett szemet hunyunk.

Egy további nagy tanulság a belga börtönügyből, hogy a börtönökön kívül az államnak épen oly, sőt talán még nagyobb gondot kell fordítania a megelőzésre, a bűnözés okainak a megszüntetésére, a bűn forrásainak kiapasztására. A fiatal bűnösökkel való elbánás, a gyermekvédelem, a csavargás, koldulás állami szabályozása tekintetében Belgium feltétlenül követendő példa s ha az ismertetett szabályozás részleteihez szintén férhet szó (l. alább 8—9. §.), de az elvek és a szabályozás határozottsága dolgában Belgium e részben is méltán tartozik a vezérállamok sorába.

2. Anglia.¹⁾

A börtönügy tekintetében Anglia a másik európai mintá állam, amely a másik életképes, sőt ma uralkodónak mondható börtönrendszert, az u. n. fokozatos rendszert létrehozta és ki-

¹⁾ *Irodalom*: Pears: Prisons and reformatories at home and abroad. 1872.; Owen Pike: History of crime in England. London 1873.; Stephen I.: Digest of criminal law, 1894; History of crim. law. 1883.; Wilkinson: The law of prisons and of child-saving institutions in the civilized world. Cambridge. 1880.; Holtzendorff: Das irische Gefängnisssystem 1859.; Untersuchungen über die Ergebnisse des irischen Strafvollzuges 1865.; Gross: Wanderung durch irische Gefängnisse 1868.;

fejlesztette s mely úgy e kitünő rendszerrel, mint mintaszerűen berendezett börtöneivel s a fiatal bünösök és az elhagyatott gyermekek számára berendezett intézeteivel kétségtelenül követésre méltó példát mutat a művelt világnak. Érdemes azonban azt is előre kiemelni, hogy Anglia ezt a csaknem minden tekintetben mintaszerűnek mondható börtönügyet nem elméleti követelmények elfogadása és megvalósítása által, hanem tisztán a gyakorlati élet szükségéitől és kívánalmaitól indítatva létesítette és fejlesztette ki, ami egyrészt bizonyosság arra, hogy az élet, a gyakorlati szükség rávezeti az államokat, hogy a börtönügyet rendezni és folyton tökéletesíteni kell s Anglia börtönügye főleg épen azért becses és tanulságos, mert itt minden praktikus, életrevaló, másfelől Anglia példája azt is bizonyítja, hogy az elmélet hiánya vagy megvetése miatt¹⁾ a gyakorlat sokszor csak lassan és tökéletlen kísérletek után jön rá egyes helyes eszmékre, a miket másutt a tudomány már évtizedekkel előbb megérlelt és megvalósításra juttatott.

1. Büntetési és börtönrendszer. Angliának ma sincs codificált büntetőtörvénykönyve. Büntetési és börtön-rendszerét is az egyes külön törvényekből, illetőleg a gyakorlatból állíthatjuk össze. A mai angol jog fő büntetési eszközei:

1. halálbüntetés, —
2. büntető szolgaság (penal servitude) életfogytig, illetőleg 3—25 évig;
3. fogság (imprisonment), egy naptól két évig; —
4. testi fenyíték (whipping), —

Aschrott: Das Strafsystem und Gefängniswesen in England. Berlin. 1887. Kiegészítő füzet hozzá 1897.; *Du Cane*: Penishment and Prevention 1885.; *Tallack*: Penological and preventive principles 2. kiad. 1896.; *Holtzendorff-Jagemann*: I. 96—100 és 293—306; *Krohne*: 52—75.; *Lenz A.*: Die Zwangserziehung in England. 1894.

A hivatalos jelentéseken kívül roppant becsesek az 1866-ban alakult *Howard Association* évi jelentései.

¹⁾ Angliában a büntetőjogi és börtönügyi tudomány, daczára Howard kezdeményezésének, igen lassan haladt s csak a legujabb időkben vett nagyobb lendületet. *Aschrott* szerint az angolok egyáltalán nem is törődtek a büntetőjogi elméletekkel s még 1887-ben is a legtöbb elméleti és gyakorlati ember az elrettentést hirdette a büntetés elve és célja gyanánt. Ujabbán is csak a Howard Association hangoztatja a büntetés célja gyanánt a javítást, illetőleg a reformálást. L. *Aschrott* id. m. 27. l.

5. pénzbüntetés.

A halálbüntetés (3 cselekményre) és a testi büntetés (bozozás)¹⁾ mely főbüntetésül csak fiatalokra alkalmaztatik, felnőttekre csupán mellékbüntetésül, kivételes és ritkán alkalmazott büntetések. Ezekről és a pénzbüntetéstől eltekintve tehát, Anglia uralkodó büntetési rendszere is a szabadságvesztés. Az angolok gyakorlatias észjárását igazolja az, hogy a szabadságvesztés nemei a törvény és a valóság szerint teljesen megegyeznek. Anglia a tételes jog szerint és gyakorlatban is csak kétféle szabadságvesztést ismer, egy súlyosat (büntető szolgaság)²⁾ és egy enyhébbet (fogház).

A börtönrendszer, vagyis a két szabadságvesztés büntetés végrehajtási módja tekintetében Anglia szintén eltér Belgiumtól, amennyiben nem ragaszkodik mereven egy börtönrendszerhez. A súlyosabb és egyuttal hosszabb szabadságbüntetés, a *penal servitude* végrehajtására kivétel nélküli szabály az u. n. *fokozatos* (progresszív) rendszer, mely Anglia saját rendszere, a *fogság* (imprisonment), vagyis az enyhébb s egyuttal rövidebb szabadságvesztés pedig elvileg általában s a 28 napot meg nem haladó fogház tényleg is a magánelzárás rendszerében hajtatik végre.

1. A mai angol *penal servitude* és az *imprisonment* büntetések megalakulásának s az elsővel kapcsolatban a fokozatos rendszer kifejlődésének egész története van³⁾ amire azonban nem feladatom kiterjeszkedni, ezért csak a fejlődés főbb pontjait említem meg.

¹⁾ A testi büntetés fentartása, melyet az európai államok a XIX. század második felében csaknem kivétel nélkül teljesen eltöröltek, jellemző az angol jogi conservativismusra. Az 1898-iki *Prison Act* elvileg eltörli a testi büntetéseket, de a *penal servitude*-ra és *hard labour*-re ítétekkel szemben egy 3 tagú bizottság véleménye alapján mégis alkalmazható.

²⁾ A súlyos szabadságvesztés-büntetés neve, a *büntető-szolgaság*, igazolja, hogy ez a büntetés tényleg a rabszolgaságból felett ki s miután lényegileg ez a büntetés ma is a szabadság teljes elvonása, t. i. az, ami a belga és francia *kényszermunka*, a magyar és a német *fegyház*, az angolok a lényegét fejezik ki e talán rosszulhangzó és anachronismusnak látszó elnevezéssel.

³⁾ Kimerítően és pragmatikusan ismerteti az angol börtönbüntetés kifejlődését *Aschrott*: id. m. 36—94. l.

a) A büntető szolgaság s azzal együtt a fokozatos börtönrendszer, a régi elszállítás (*transportation*) büntetésből fejlődik ki. II. Károly idejétől (1678 és 1682-iki törvények) Angliában a súlyosabb büntetendő cselekmények (treason és felony) rendes büntetése a halálbüntetés mellett, illetőleg a helyett a *transportation* volt. Ez a büntetés 1776-ig az Amerikába való elszállításban állt s lényegileg nem volt egyéb, mint az amerikai gyarmatosok részére való rabszolgának eladás. Az észak-amerikai államok függetlenségi harczának sikerülte után Angliának akarva, nem akarva fel kellett hagynia ez ocsmány embervásárral, mert nem volthova küldenie az eladandó foglyokat. A *transportation* pótlására akkor egy 1776-iki törvény az anyaország kikötőiben való kényszermunkát rendeli (*hulks system*). Egy 1779-iki törvény pedig a Howard és hasonló szellemű emberbarátok fáradhatlan buzgólkodására javító-börtönök (*penitentiaries*) felállítását mondja ki, ahol a javíthatók és javíthatatlanok egymástól elkülönítve, az előbbieket vallásos és polgári tanítás mellett hasznos munkával foglalkoztassanak.

Ez utóbbi törvény azonban, mely a börtön-reform kérdésében korszakalkotó lett volna, nem hajtatott végre. A gyakorlatias felfogás még nem tartotta eléggé nyereségesnek a börtönök építését. Ugy hogy 1787-ben, Ausztrália újabb felfedezése, illetőleg angol fennhatóság alá jutása után a kormány újból utnak indítja a bűnösökkel megrakott hajókat az új gyarmatokba s a *transportation* 1837-ig nagyobb akadály nélkül folyik a régi módon.

Azonban már 1822-től s még inkább 1830-tól megindul a harc az ausztráliai *transportation* eltörlése iránt. Az ausztráliai gyarmatok ligát alkotnak, mely a gyarmatok felvirágzása érdekében követeli a *transportation* beszüntetését. Angliában pedig a gyakorlati felfogás az lett, hogy a *transportation* oly alakjában, mint Ausztráliában végrehajtatik, többé nem elrettentő, mert az elíteltet ingyen kivándorlással s megtelepedéssel kecsegteti. E kettős tényező hatása alatt 1837-ben a *transportation* megvizsgálására és javaslatételre parlamenti bizottság küldetik ki, mely annak eltörlését hozta javaslatba. E javaslat eredménye az lett, hogy 1840-ben az egyik, 1846-ban a másik s végül 1853 és 1857-ben a harmadik gyarmatba való szállítás is beszüntettetett. A *transportation* ily fokozatos megszüntetése mellett

1842-ben egy új rendszer, az u. n. probation system léptetett életbe, mely szerint a transportáltak bizonyos osztályok szerint különböző fokozatokon jöttek át, így a kisebb bűnösök 18 havi magánelzárás után szállították Ausztráliába s ott felügyelet alatt szabadon dolgozhattak, a nagyobb bűnösök ellenben a gyarmatokon előbb kemény munkát végeztek, majd jó viselet esetén feltételes szabadságot (ticket of leave) kaptak szabad munkára, végül esetleg kegyelem útján teljes szabadságot nyertek (conditional pardon). 1847-ben pedig elrendeltetett, hogy minden transportationra ítélt büntetésének első részét (18 hónapot) az anyaországi börtönökben (Millbank vagy Pentonville) töltsék és pedig *szigorú elzárásban*, másik részében *nyilvános közmunkát* végezzék a hajókon (hulks) és pedig itthon vagy Gibraltárban vagy a Bermudák szigeteken, a büntetés harmadik időszakára pedig *feltételes szabadsággal* (ticket of leave) a gyarmatokra küldésük. Miután pedig a régi hulk-ok már használhatatlanok voltak, ezek pótlására elhatározta a kormány, hogy a büntetés ezen második szakának (közmunka) végrehajtására az anyaországban új fogházakat építtet. Így jöttek létre (1848—1856) a portlandi, dartmoori, portsmouth-i és chatam-i *közmunka-fogházak* (public works-prisons).

A fokozatos rendszer (progressiv-system) elemei tehát: a magánelzárás, a közös munka és a feltételes szabadságra bocsátás már készen voltak, midőn 1853-ban az ausztráliai gyarmatok állandó sürgetésére a parlament a transportationt elvileg s a 14 évnél rövidebb elszállítást végképen eltörölte s annak helyére a büntető szolgaságot (*penal servitude*) mint új büntetést megállapította. Végre 1857-ben a Victoria 20—21. évi 3. törvény a 14 éven felüli transportationt is, s ezzel az elszállítást mint bíróilag kiszabható büntetést teljesen és végképen megszüntette. Mint közigazgatási rendszabály a transportation még 10 évig ezután is alkalmaztatott, de 1867-ben mint ilyen is megszűnt.

Miként a transportation története mutatja, Angliát nem elméleti követelmények, nem valami eszményileg helyes büntetési és börtönrendszer megteremtése utáni törekvés vitte a büntető szolgaság és a fokozatos rendszer megteremtésére, hanem tisztán és egyenesen a transportation sikertelensége, az embertelen rabszolga vásárnak a gyarmatosításra való alkal-

matlansága, sőt veszedelmes volta. Vagyis 70 éves kísérletezés után belátták az angolok, hogy a leghasznosabb és gyakorlatiasabb mód a nagy bűnösök büntetésére is az anyaországban rendszeresen, okszerűen végrehajtott börtönbüntetés, mely a rabot megjavítani, vagyis a társadalomnak használható tagjává kinevelni törekszik s e végből a büntetést úgy rendezi be, hogy ez a cél a büntetési rendszernek fokozatos enyhítése s a fogolynak a szabadság helyes használatára való fokozatos kiképzése és előkészítése által a lehetőségig elérhető legyen.

Az 1857-iki törvény (penal servitude act) evégből szabatosan meg is állapítja a büntető szolgaság végrehajtási módját, az u. n. fokozatos rendszert (*progressiv system*).

A büntető szolgaságból, melynek legkisebb tartama 3 év, az első 9 hónap szigorú magánelzárásban (penitentiary) töltendő, hogy az elítélt magábaszállásra, bűnbánatra indíttassék. az első 4 hónap alatt az élelem is mérsékeltébb, munkát nem kap, — a magánelzárás kitöltése aztán a foglyok *közös munkára* bocsáttatnak valamely *public work-prison*-ben, vagyis nappal munkanemek szerint csoportokba osztva, nagy munkatermekben együtt dolgoznak, éjjelre azonban ilyenkor is mindenik külön zárkába helyeztetik. A közös munkát végzők öt osztályon jöhetnek át s állandó szorgalmas munka és jó viselet által mind több-több jutalmat kapnak munkájuk után s több szabadságot, kényelmet biztosíthatnak maguknak. A büntetés $\frac{3}{4}$ -ének (nők $\frac{2}{3}$ -ának, életfogytiglanra ítélték 20 évről) kitöltése után pedig a kitűnő viseletűek *feltételes szabadságra bocsáttatnak* (*conditional liberation*), vagyis szabadlábba helyeztetnek, azonban rendőri felügyelet alatt tartatnak s rossz viselet esetén a büntetés hátralevő részének kitöltése végett a közös munkafogházba visszavitetnek, ha ellenben a büntetés utolsó harmada alatt a szabad életben kifogástalanul viselkedtek, büntetésük kitöltöttnek tekintik.

Az 1857-ben így megállapított fokozatos rendszer áll fenn ma is Angliában a büntető szolgaság végrehajtására,¹⁾ 1896-ban

¹⁾ 1864-ben a büntető szolgaság minimuma általában 5 évre, visszaesőkre 7 évre emeltetett, 1891-ben azonban a régebbi minimumok visszaállítottak. 1904. elején az alsóház elé újból javaslat terjesztetett a többszörös visszaesők (habitual offenders) büntetési minimumának 7 évre emelése iránt. *Revue Pénit.* 1904. febr. 338. l.

a fegyházzal már büntetett visszaesőkre a magánelzárás tartama 3 óra szorítottatott, abból az indokból, hogy az ily megrogzöttnek látszó bünösöknél a bünbánatra számitani hiabavaló.

A fokozatos rendszer Anglia egyik külön területrészen, *Irországbán*, egy időben egy érdekes és kitünő intézménnyel lett kibővitve, illetőleg továbbfejlesztve. A XIX. század közepén teljesen elhanyagolt állapotban levő irországi börtönök rendbeszedése ugyanis 1854-ben *Croffton* Walter kapitányra bízott, aki rövid 10 évi ottműködése alatt csakugyan rendbe is szedte, sőt oly mintaszerűen átalakította az ír börtönöket, hogy a német írók (elsősorban *Holtendorff*) — az ír börtönök állapotától, az ott fogatosított rendszer-től elragadtatva — a fokozatos rendszert egyenesen *irrendszernek* keresztelték el. *Croffton* ugyanis, az 1853-ban Anglia által megállapított új büntetést, a büntető szolgálókat, a fokozatos rendszernek már akkor Angliában kialakult elvei szerint igyekezett végrehajtani, azonban az angol fokozatos rendszernek három szakasza közé egy új szakaszt, illetőleg intézményt illesztett be, az u. n. *közvetítő intézetet* (intermediate prison), ahová a foglyok a közös munka elvégzése után a feltételes szabadságra bocsátás előtt helyeztettek.

A büntető szolgálóra ítélteteket ugyanis *Croffton* is először 9 havi szigorú magánelzárásnak vetette alá, innen a rabok közös munkára vitettek, ahol a jegyrendszer elvei szerint öt osztályon kellett, illetőleg lehetett átjönnök, — a büntetés $\frac{2}{8}$ -ának kiállása után aztán a rabok az u. n. *közvetítő intézetbe* szállítottak (*Lusk és Smiethfield*),¹⁾ ahol már nem mint foglyok, hanem mint munkások tekintettek s az önálló munkában, az önfegyelmzésben, mintegy a megkisértésben gyakoroltattak, esténként gondos gyakorlatias irányú tanítás mellett, melyet *Organ*, *Croffton* jobb keze végzett nagy odaadással, — csak ha a közvetítő intézetben a rab ily módon hozzá lett szoktatva és ki lett nevelve a szabadság okos és helyes használatára, akkor bocsátatott feltételes szabadságra.

¹⁾ *Lusk*-ban, mely egy nagy farm, mezei, *Smiethfield*-ben ipari munkát végeztek, heti egy shilling munkabérrel, melynek fele azonnal rendelkezésükre állt. Önálló megbízatást is kapnak, beküldik őket a városba különféle megbízásokkal, szóval érütköznek a szabad étellel, féllábuk már szabad s tőlük függ, hogy a másik is mielőbb szabad legyen.

Az »ir rendszer« e szerint a büntetés kitöltésének négy szakaszát állapítja meg, ezek közül azonban csak a harmadik, a közvetítő intézet¹⁾ az új, ami nem volt és ma sincs meg az angol fokozatos rendszerben, valamint új benne az u. n. *jegyrendszer* (l. alább), amit később Anglia is átvett.

b) Hasonló érdekes fejlődés eredménye Angliában a *fogház* büntetés és annak végrehajtási rendszere. A kisebb büntetendő cselekmények (misdemeanors) büntetése Angliában rég idő óta a fogság (*imprisonment*) volt. Ennek végrehajtása a grófsági (megyei) fogházakban történt, melyeknek állapotát azonban Howard 1773-ban egészségügyi és erkölcsi tekintetben a legrémitőbbnek, visszataszítónak találta. A fogházak teljesen a felügyelők (gaoler) önkényére voltak hagyva, akik valóságos üzletet csináltak a fogházból, sarcolták a foglyokat, sőt volt eset, — mint Aschrott beszéli — hogy éjjelre kieresztgették az ügyesebbeket lopni, rabolni s a »keresményen« aztán osztottak. Howard fellépése döntő fordulópontra a fogházak javítása, illetőleg a modern fogház megteremtése tekintetében. Az ő javaslatára kezdi meg az angol törvényhozás a fogházjavítási törvények egész sorozatát, így 1773-ban a fogházi egészségügyről, 1774-ben a felügyelők visszaéléseinek meggát-

¹⁾ A közvetítő intézet sorsára nézve érdemes megemlítenem, hogy 1863-ban az angol parlament egy kiküldött bizottsága a Crofton intézményét kitűnőnek találta s javaslatot is tett az alsóháznak, hogy Angliában is állítsanak fel közvetítő intézeteket, az indítvány azonban egy szótöbbséggel elvetetett. Ujabbán 1895-ben egy új parlamenti bizottság szintén ajánlotta ily intézetek szervezését, de az eszme most sem tudott többséget nyerni. Sőt Irországbán sem sokáig állt fenn a két közvetítő intézet. Crofton 1864-ben visszalépett a börtönügyi szolgálatról, Organ pedig pár év múlva meghalt s a lelkes vezérnek és az ügybuzgó munkatársnak nem akadt méltó utóda, úgy hogy a smiethfieldi közvetítő már 1869-ben, a luskai pedig 1896-ban megszűnt. Az »ir rendszer« tehát ma tényleg csak a történelemé. A négyes szakaszú fokozatos rendszert többé nem Irországbán, hanem első sorban hazánkban találhatja fel a tanulmányozó, hol azt a Tauffer Emil tanácsára s Csemegi javaslatára a törvényhozás a BTK-be felvette s részben meg is valósította. A porosz kormány a fokozatos börtönrendszer tanulmányozására 1903-ban állami ösztöndíjjal hazánkba küldött egy szakembert, *Langer György* ügyészt, kinek e tanulmányútjáról irt műve épen a napokban jelent meg ily czímmel: *Der progressive Strafvollzug in Ungarn, Kroatien und Bosnien*. 1904. Berlin.

lásáról s 1779-ben a *magánelzárásról* kemény munkával (*solitary confinement with hard labour*), mely egyes esetekben a transportation helyett is kiszabható volt, 1784-ben a büntetésre ítétek és a vizsgálati foglyok, valamint az adóssági foglyok elkülönítéséről.

A törvényhozás e buzgólkodásának azonban a gyakorlatban alig lett valami eredménye. Csak 1835-ben kezdődik meg a gyökeres reform, melynek jelszava s végcélja a fogházak államosítása, a grófságok kezéből kivétele, amely czélt azonban csak több mint 40 évi lankadatlan küzdelem után 1877-ben sikerül diadalra juttatni. *Szemere Bertalan* 1837-ben azt írja¹⁾ az angol börtönügyről, hogy Európában Nagy-Britannia az, hol a börtönök legjobb állapotban vannak s ez ország áll a javító rendszer behozatalához legközelebb, de ezt a legjobb állapotot úgy rajzolja, hogy kevés kivétellel elmondhatni valamennyiről (t. i. fogházzól), hogy áll az épület, de hiányzik a rendszer, fegy, egyedség.

A *fogházak* reformja 1835-ben azzal kezdődik, hogy a fogházak rendtartásának megerősítése (tehát megállapítása) a belügyi államtitkárra bízatik. 1839-ben egy mintafogház, a *pentonville*-i építése rendeltetik el, mely 1842-ben meg is nyílik. Ez az első igazi s egészen zárka-fogház s ennek mintájára 6 év alatt 54 modern zárka-fogház épül Angliában 11.000 zárkával. 1865-ben egy törvény részletesen előírja (104. §-ban) a fogházbüntetés végrehajtását, mely lényegileg az éjjel-nappali teljes elkülönítésben és folytonos foglalkoztatásban áll. De csak az 1877-iki fogháztörvény (*Prison-Act*, Victoria 40/41 évi 21. tv.) az, mely a fogházügyet Angliában teljesen modern, a mai alapra fekteti s az egységes és rendszeres végrehajtást lehetővé teszi. Ez a törvény az összes fogházakat államosítja, vagyis azok igazgatását az állam veszi át s ő viseli a fogházbüntetés végrehajtásának a költségeit. A fogházak felügyeletét és igazgatását a törvény a belügyminiszterium (Home Department) hatáskörébe utasítja, mely azzal kezdte meg működését, hogy a törvény hatályba léptekor fennálló 113 fogház közül 38-at, melyek a modern követelményeknek nem feleltek meg, rögtön bezáratott s erélyesen és gyorsan hozzálátott, hogy kevesebb számú, de jól rendezett s helyesen szervezett fogházak, u. n. központi fogházak,

¹⁾ *Szemere B.*: Utazás külföldön. 1840. II. k. 85. l.

álljanak az állam rendelkezésére. Az 1877-iki törvény ujabban az 1886. s különösen az 1898. *törvények (Prison-Act)* által szentesített jelentékenyebb módosítást.¹⁾

A fogház végrehajtási rendszerül több régi törvény a magánelzárást írta elő, az 1877-iki alaptörvény csak az éjjeli és az egyes osztályok közötti elkülönítést követeli feltétlenül, úgy hogy legtöbb helyt ma az osztályonként való nappali közös munka áll fenn. Különös figyelem fordítatik azonban a foglyok közötti közlekedés meggátlására, a hallgatási kényszer a szabály, habár ez nem vétetik tulszigoruan. A fogházbüntetésre ítélték is, ha egy évnél többre voltak ítélve, ujabban szintén részesülnek a feltételes szabadságrabocsátásban, azonban csak legalább egy évi fogság kitöltése után.

A munka szempontjából a fogházbüntetésnek két fő, illetőleg 1898. óta négy alfaja van: 1. kényszermunkával összekötött (*imprisonment with hard labour*) és 2. kényszermunka nélküli fogház, mely utóbbinak három osztálya van: első, második, harmadik fokú enyhített fogház. A jegyrendszer s a fokozatos előhaladás különböző (4) osztályokba a fogházakra is be van hozva. A fogház végrehajtási rendszere tehát csak névleg történik a magánrendszer szerint, lehet mondani, hogy ennek rendszere is a fokozatos rendszer.²⁾

2. A büntetési rendszer szempontjából nevezetes reformot létesít egy 1891. évi (69. sz.) törvény, mely felhatalmazza a bíróságokat, hogy büntető szolgaság helyett enyhítő körülmények esetén fogházat szabhassanak ki.

3. A börtönügy reformjához tartoznak az ítélet feltételes felfüggesztéséről alkotott újabb törvények is (*Probation of first offenders act*). Ugyanis 1879-ben a sommás, 1887-ben pedig a rendes eljárásban is behozta Anglia azt az intézményt, hogy ha valaki két évet meg nem haladó fogházzal sújtott vétségben bűnösnek találtatik, amennyiben az illető ellen előzetes elítélés nem bizonyítható, a bíróság, ha jónak látja, hogy a tettes helyes

¹⁾ Az 1898-iki *Prison Act*-nak érdekes és gyakorlatias újítása, hogy a behajthatatlan pénzbüntetés helyett fogházba helyezett egyénekre is (évente 6—10 ezer), kik eddig nem voltak kötelesek dolgozni, kimondja a munkakötelezettséget.

²⁾ A fegyház és fogház végrehajtást részletesen az 1899. április hó 21-én kibocsátott belügyminiszteri rendelet szabályozza.

magaviseletének kipróbálása végett szabadlábbon hagyassék, elrendelheti, hogy az illető továbbra is szabadlábbon maradjon (kezesség mellett vagy anélkül), azzal a kötelezettséggel, hogy a bíróság által kitűzött ideig békében marad és jó magaviseletet tanusít.

II. A börtönök mai állapota. 1. *A börtönépületek.* A két-féle szabadságvesztés végrehajtására szolgáló épületek két csoportba vannak osztva: a *convict prisons* (bűnösök fogháza) és *local prisons* (helyi fogház) csoportjába. *Convict prison* alatt értik a penal servitude büntetés első és második szakának végrehajtására szolgáló intézeteket, t. i. a magánzárkás börtönöket (penitentiary) és a közös munkafogházakat (public works-prison), *local prisons* alatt pedig a fogság (imprisonment) büntetés végrehajtására szolgáló *fogházakat* (prisons).

A büntető szolgaság első szakát, a 9, illetőleg 3 havi teljes magánelzárást, 1874-től 1896-ig a London határában levő *wormwood-scrubs*-i börtönben töltötték ki az összes fegyenczek. 1896-ban, miután ez időben a penal servitude-re ítélték száma úgy leapadt, hogy nem töltötték meg az 1400 főnyi befogadási képességű intézetet, ez a hatalmas épület, mint mintafogház, kizárólag az első ízben fogházra ítélték befogadására lett kijelölve s a penal servitude első szakát azóta öt, külön e célra kijelölt fogházban töltik ki a fegyenczek. A második szak, a nappali együttes munka végzésére ma mindössze öt public-work-prison áll fenn, u. m. a *dartmoor*-i, *parkhurst*-i (Wight szigetén), *borstal*-i és *portland*-i a férfiak s az *aylesbury*-i, mely a legujabb intézet (1898), a nők számára. Érdekes, hogy a public works-prison-ek számát az utolsó évtizedek alatt Angliának fokozatosan le kellett szállítani, vagyis a penal servitude-re ítélték számának fokozatos csökkenésével¹⁾ az ily intézeteket egymásután be kellett zárni s más célra fordítani. 1886-ban még 10, 1896-ban hat s 1900-ban, mikor ott jártam, már csak 5 ily intézetre volt szükség. Valószínű, hogy a to-

¹⁾ A *penal servitude*-ra elítéltek átlagos száma:

1855—1859: 2589.	1885—1889: 945.
1860—1864: 2800.	1890—1894: 858.
1865—1869: 1978.	1895—1899: 770.
1870—1874: 1622.	1900: 728.
1875—1879: 1633.	1901: 860.
1880—1884: 1427.	1902: 1101.

vábbi leszállítás egyelőre megakad, mert a legutóbbi három év 1901/3 statisztikája a fegyencz létszám emelkedését mutatja.¹⁾

Local prison, vagyis fogház van ez idő szerint 56. Jelenlegi mintaintézet a *wormwood-scrubs*i intézet, mely 1874-ben nyílt meg. Körülbelül a legnagyobb fogháza Angliának. 1900-

¹⁾ Kétségtelen, hogy a criminalitás Angliában a 70-es évek elejétől lassan, de fokozatosan apadt, amit legalább részben mindenesetre a börtönrendszer javára lehet beszámítani. Így a népességhez viszonyítva, 100,000 emberre esett fegyházra ítézés:

1855—1859-ig	13·4.	1885—1889-ig	3·3.
1860—1864-ig	13·7.	1890—1894-ig	2·9.
1865—1869-ig	9·1.	1895—1899-ig	2·5.
1870—1874-ig	7·0.	1900:	2·2.
1875—1879-ig	6·6.	1901:	2·6.
1880—1884-ig	5·4.	1902:	3·3.

A fegyházakban és a fogházakban levő elítéltek évi létszámát a következő táblázat tünteti fel:

Márc. 31-iki záró nappal:	Convict prison:	Local prison:
1868:		18677
1878:		20833
1888:		14536
1890:		13877
1895:	3523	13604
1896:	3220	14394
1897:	3089	13947
1898:	2826	14225
1899:	2730	14957
1900:	2716	14494
1901:	2696	14739
1902:	2695	16267
1903:	2799	16614

Alegutóbbi években tehát eltagadhatlan ismét a criminalitás csekély, de állandó emelkedése. Különösen nő a csavargók és visszaesők száma. Csavargás miatt 1901-ben 16704 egyén ítéltetett el, 27%-kal több, mint 1900-ban. Visszaeső volt a fogházakban:

1896-ban:	153,168.
1901-ben:	148,033.
1902-ben:	167,180.
1903-ban:	176,345.

E tény hatása alatt adatott be 1904 elején egy javaslat az alsóházhoz a visszaesés szigorítása (7 évi minimum a penal servitude-nél) és a szokásos büntetéseknél (habitual criminals) a többi elítéltektől teljes elkülönítése iránt.

ban, mikor meglátogattam, 990 férfi és 410 nő, tehát összesen 1400 fogoly volt benne. Ez az intézet már nem a pentonville-i panopticus rendszerében van építve, hanem négy különálló, párhuzamosan haladó nagy épülethől áll, melyek felső végeit egy keresztfolyosó köti össze. A négy épület felső vége előtt áll a közös templom, valamint az igazgatási és melléképületek. A többi fogházak s a public works prison-ek legnagyobb részt még a panoptikus rendszerben építvék, 4—6 szárnyú csillagalakban.¹⁾ *Fentonville*, az 1842-ben megnyilt akkori mintaintézet, mely mondhatni az összes európai zárkabörtönök mintája lett, ma szintén fogház (1200 fogolylyal), négyágú hatalmas épület. *Millbank*, Anglia legrégebb penitentiary-ja (1816-ban nyilt meg), mely Bentham terve szerint készült szabályos 8-szög alakban, 1896 óta végképen megszűnt mint letartóztatási intézet. A 80-as években a nők convict prison-ja volt, a 90-es évek elején fogház lett, végre 1896 óta képtárrá (Tate gallery) alakítottatott át.²⁾

Az összes convict és local prison-ek magánzárkás intézetek, a megfelelő és szabályszerűen előirt magánzárkakkal (13 láb hosszú, 6—7 láb széles és 9 láb magas). Közös hálótermek — amik Belgium kivételével a többi európai államoknak

¹⁾ A fogházra ítélték száma, a sommás bíróságok által elítéltek óriás (évente 100—140 ezer) számánál fogva, erősen ingadozik s csak 1887-től, az ítélet felfüggesztési törvény óta mutatott jelentékenyebb apadást, legújában azonban ismét felszökött.

Fogházra volt ítéelve:

1857-ben:	102,065.
1867-ben:	113,277.
1877-ben:	157,734.
1885-ben:	149,104.
1898-ban:	167,574.
1899-ben:	173,574.
1900-ban:	169,367.
1902-ben:	185,643.
1903-ban:	196,144.

²⁾ Vegyes érzelmekkel jártam át a Themse partján álló néhai fegyházat, a különös alakú képtárat, melyben 1837-ben Szemere Bertalan próbálgatta, áthallatszik-e a hang egyik zárkából a másikba, s melyeknek falai közt nem rég fegyenczek, foglyok sóhajai vagy átkai szakították meg a néma csendet, ma pedig bájos ladyk csengő kacajjal hullámzanak a gyönyörű festmények előtt. A megszüntetés oka a talaj egészségtelensége volt.

ma is méltán ostorozott botránykövei — Angliában egyáltalán ismeretlenek. Csak oly betegek, akiknek egészségére az éjjeli egyedüllet veszedelmes lenne, helyezhetők közös hálólhelyiségekbe. A büntető szolgaság második szakának végrehajtására szolgáló public works prison-ekben a fegyenczek csak éjjel lévén elkülönítendők, a zárkák jóval kisebbek (7 láb hosszú, 4 láb széles, 7 láb magas.) Az éjjeli elkülönítésre, kivált ha a rabok az intézeten kívül foglalkoznak,¹⁾ hordozható vas-zárkák (*iron cells*) használatosak, rendszerint 50 ember számára. A zárkák felszerelése egyszerű, minden fényüzéstől teljesen ment. Járkáltatók, stallumok (fülkék) a templomban²⁾ vagy álarcz teljesen ismeretlenek. A járkálást vagy csapatokban végzik, midőn 12 lépés távolságra körben sétálnak egymásután, vagy egyenként a rendes udvarban, az épület szárnyok közt levő térségen. Az iskolában sincsenek stallumok (legnagyobb részt ugyan a tanítás a zárkákban történik.)

Az utóbbi időkben a börtönügyi központi hatóság több kísérletet tett a börtönintézetek specialisatiója, t. i. az iránt, hogy az egyes intézetekbe lehetőleg a bűnösöknek bizonyos meghatározott csoportja legyen elhelyezve, így a nők ugy a penal servitude, mint a fogházbüntetés egész idejét külön intézetekben töltsék, továbbá az első izben bűnözők, a kemény munkával összekötött fogházra ítélték, valamint a foglyok közül a hasonló munkanemekkel foglalkozók külön intézetekbe helyeztessenek. A fogházakra nézve ez a specialisatió eddigelé nem nagyon sikerült, még a külön női fogházak megvalósítása sem, így a wormwood-scrubsi intézetben férfiak és nők is vannak, természetesen az utóbbiak külön épületben, másutt is külön szárnyban. Ellenben több helyen jobban keresztültvitetett az a helyes eszme, hogy az első izben bűnözők külön intéze-

¹⁾ Az utóbbi időkben az összes börtönépületeket *kizárólag a rabok építették*; így a wormwood-scrubsi mintafogházat is, melyből csak az ajtózár nem rabmunka. E kitünő eszme pénzügyileg is nagy megtakarítást jelent az államnak.

²⁾ A wormwood-scrubsi intézet templomában mindössze a nők és férfiak vannak elválasztva egymástól egy óriási spanyol fallal (a nők t. i. a templom oldalhajójában ülnek s egy ferde síkban elhelyezett deszkafal eltakarja előlük a férfiakat.) A templomban épen énekgyakorlatokat tartottak a fegyházi énekkar tagjai, becsületére vált volna a karének bármely egyszerűbb polgári énekkarnak.

tekbe, vagy legalább is külön osztályba helyeztessenek (star system). Így a wormwood-scrubsi intézet mint említettem, 1896-ban kizárólag az első izben elítélt foglyok (férflak és nők) számára lett kijelölve.

Jobban sikerült a specialisatio a penal servitude végrehajtására szolgáló intézetekben. Itt a nők az egész országból egy intézetbe, az aylesbury-be hozatnak, a többi intézetekben csak férfiak vannak. A public works prison-ok közül a borstal-iban az első izben bünözők, illetőleg a javulásképesek (u. n. *star-class prisoners*) s a rövidebb időre ítélték, *Portland*-ban a nagyobb bünösök s a hosszabb időre ítélték *Dortmoor*-ban az elítéltek földjavítási és könnyebb mezőgazdasági munkával foglalkoznak, ezért ide a magasabb életkorúak küldetnek, a *parkhurst*-iben pedig jobbára a törődött, beteges, munkaképtelen elítéltek vannak. Az elmebeteg bünösök általában a *broadmoor*-i intézetben helyeztetnek el.

2. A *börtönigazgatás* 1878. óta. a mikor a fogházak államosítása megtörtént, teljesen központosítva van. Az egész börtönügy legfőbb vezetése és igazgatása (parlamentben való képviselet, rendeletek kibocsátása, a főbb börtönhivatalnokok kinevezése, főfelügyelet) a *belügyi államtitkár* (Home Secretary) ügykörébe tartozik. A börtönügy legfőbb intézésére e végből a belügyminiszteriumnak (Home Office) egy külön *börtönügyi osztálya* (*Prison Departement*) van. Ez a börtönügyi osztály 1890-ig két ügyosztályra oszlott: t. i. a fegyházi tanácsra, (*Convict-prison-Board*) és fegyházi bizottságra (*Prison-Commission*). 1890. óta e két osztály összeolvasztatott, az 1898. évi Prison-Act az előbbi Prison Commissioners-t tette a fegyházak felügyelőivé is. A börtön főhatóság ma áll egy főnökből, aki az összes börtönök (convict és local prison) főfelügyelője: *Surveyor General of Prisons*, ezenkívül három tanácsosból, akiknek czime: *Prison Commissioner and Director of Convict Prisons*. A börtönügyi főfelügyelő fontos és nehéz tisztét 1895-ig *Sir Edmund du Cane*, azóta pedig *Mr. Ruggles Brise* tölti be. A börtönügyi tanácsosoknak egyes ügyágak vannak kiosztva s minden fontosabb kérdésben testületileg tanácskoznak. A tanács rendelkezésére áll szakkérdésekben a börtönügyi titkár (Prison Secretary and Inspector), aki egyike azoknak a *felügyelőknék*, (*Inspectors, Broads of Visitors*) akik az egyes börtönintézetek

megvizsgálása végett az ügyosztályba be vannak osztva, akiket Aschrott a központi hatóság „szemeinek és füleinek“ nevez. Ezek a felügyelők újabban felváltva¹⁾ havonként vizsgálják meg az egyes intézeteket, s vizsgálataik eredményéről rendszeres jelentést tesznek a központi hatóságnak. A női fegyházak s oly fogházakat, ahol nők nagyobb számban vannak, egy nő-felügyelő (Lady Inspector) vizsgál meg. Legújabban a börtönügy belső szakkérdéseinek a központi hatóság által való helyes intézése végett szakfelügyelői állások is rendszeresítették, így a két építészeti tanácsos (*Surveyor of prisons*) és az orvos felügyelő (*Medical Inspector*) mellett, kik már régebben szerepelnek, egy munkaügyi technikai tanácsos (*Comptroller of Industries*) és egy lelkész és tanító felügyelő (*Chaplain Inspector*), aki a börtönkönyvtárak felügyeletét is végzi, neveztettek ki.²⁾

Az egyes intézetek élén igazgatók (governor) állanak, a kik mellé 1894. óta — ha az intézet 600 főnél nagyobb befogadási képességű — aligazgatók (Deputy Governor) neveztetnek ki. A női fegyháznak nő igazgatója (Lady Superintendent) van. A 100 főnél kisebb befogadási képességű fegyházak egy főnök vagy az örök feje (Principal vagy Chief Warder) vezeti. Minden intézetben lelkész, orvos, felügyelők (rendszerint kiszolgált katonák) és örök.

A fogházakat államosító 1877-iki törvény minden fogház mellé a békebírák közül alakítandó *vizsgáló bizottságot* (visiting committee) rendel. A bizottság, mely legtöbb helyt 12 tagból áll, a fogház helyi ellenőrzését végzi, t. i. hogy a fogház igazgatása a törvények és rendeletek szerint történik-e. Az észlelt szabálytalanságokról vagy a börtönfelügyelőt (Inspector), vagy közvetlenül a központi börtönügyi hatóságot, vagy magát az államtitkárt értesíti. Ezenkívül fegyelmi hatóságot gyakorol a

¹⁾ 1894-ig az egyes Inspectoroknak ki volt jelölve, hogy állandóan mely fogházakat, illetőleg fegyházakat kell megvizsgálniok. Az 1894-iki börtönügyi bizottság ajánlotta e helyett a felváltva való vizsgálat, ami utját állja annak, hogy a felügyelők egy-két intézet folytonos vizsgálata miatt esetleg felületesekké váljanak. A mai vizsgálati mód mindenestre helyesebb.

²⁾ A központi hatóság összes tagjait a király nevezi ki. A főnök (b. főfelügyelő) évi fizetése 2000, a 3 vezető tanácsosé 1000—1100, a titkáré, a 3 felügyelőé és a 4 szaktanácsosé 700—800 font sterling.

foglyok felett. 1897-ben egy rendelet — miután a vizsgáló bizottságok (ami felügyelő bizottságunk módjára) nem mindig teljesítették kötelességeiket — a bizottság jogkörét és kötelességeit pontosan előírja s őket rendszeres félévi jelentés tételére kötelezi. A convict prison-ek mellett 1879. óta szintén ily bizottságok működtek, törvényileg azonban csak az 1898-iki Prison Act szervezi ezeket (Board of Visitors), e bizottságokban legalább 2 békebirónak kell lennie.

3. Ami a rabokkal való bánásmódot, a *börtönrendtartást*, illeti, erre nézve Aschrott szerint (id. m. 187. l.) három elv az irányadó az angol börtönökben: 1. a szabadságelvonásnak elrettentő hatásúnak kell lenni, 2. ügyelni kell, hogy a fogoly testi és erkölcsi állapota a büntetési helyen kárt ne szenvedjen, 3. ügyelni kell arra, hogy a szabadságbüntetés kiállása után a fogoly jó eredménnyel térhessen vissza a polgári társadalomba. Az angol szabadságvesztés büntetések végrehajtását ez elvek folytán egyfelől a szigor és a komolyság, másfelől a fogoly jóakarátú támogatása és annak szorgalomra s önállóságra, önuralomra szoktatása jellemzi.

Aki egy angol fegyházba vagy fogházba belép, érzi, látja, hogy itt nem kellemes az élet, a ridegségig menő egyszerűség a berendezésben, a komor csend. melyet csak a munkaeszközök, vagy a dolgozó kéz zaja szakít meg, a kedélyesség hiánya, a fegyelem látható szigorúsága bizonyára nem kelt a látogatóban oly gondolatokat, mint egy belga, vagy franczia börtön. Az angol börtön látogatója aligha gondol a rabok kényeztetésére, sőt kissé hosszabb tanulmányozás meggyőzhet bárkit, hogy az angol fogházba vagy fegyházba nem igen kívánczik vissza az egyszeri bennlakó.

E szigor és komolyság mellett egy másik kiváló tulajdonsága az angol börtönrendtartásnak a változatosság. Eltekintve az igen rövid büntetéstől, mely teljes magánelzárásban töltendő ki, a büntetés végrehajtásának sohasem szabad elejétől végig egyformának, egyhangúnak lenni. Az angol felfogás szerint a foglyot vissza kell adni a társadalomnak s e végből a társas élet törvényeitől nemcsak nem szabad hosszú időre elzárni, sőt épen azok helyes gyakorlására kell rászorítani, rászoktatni. A rövid magánelzárás után azért a fogoly úgy a fegyházban, mint a fogházban nappal közös munkát végez tár-

saival, a közösség veszélyeinek elhárítására, a munkaösztön felébresztésére, a szorgalom, az önmege tartóztatás begyakorlására pedig két kitűnő intézmény, illetőleg rendszer áll fenn: a *jegyrendszer* és az *osztályozás*.

A jegyrendszer¹⁾ (markensystem), mely a convict prisonokba 1863, a fogházakba 1878 óta van behozva, lényegileg abban áll, hogy minden rab kap egy lapot, amelyre magaviselete mindennap egy bizonyos számú érdemjegyben kifejezve feljegyeztetik. A jegy nagysága főleg a munkában tanúsított szorgalomtól függ. Ha a fogoly egész nap állandóan megfeszített szorgalommal dolgozott és teljesen elvégezte a kiszabott napi munkát (steady hard labour), kap 8-ast, ha kisebb fokú serénységet fejtett ki, 7-est, ha pedig csak mérsékelt (but moderate) szorgalmat tanúsított: 6-ost. Vasárnapra a fogoly a hét hat napján kiérdemelt átlagos jegyet kapja (rendszerint a legközelebbi nap jegyét). A könnyebb munkákat végzők csak 7 vagy 6 számot nyerhetnek, ha azonban valóban nem képesek keményebb munkát végezni, az igazgatónak joga van az állandó megfeszített szorgalmúak érdemjegyét feljebbemelni. A betegek általában 6. számot kapnak naponta, azonban ha a betegséget munka közben szerezték, az igazgató magasabb jegyet adhat az illetőnek. Az érdemjegy megállapítása az igazgató joga.

E jegyrendszer, mely jellemző vonása az angol börtönügynek, úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben kitűnő s rendkívül üdvös hatású intézmény. Egyfelől kitűnő fegyelmi eszköz, amennyiben az igazgatónak joga van fegyelmi büntetésül (rosz visélet, rendtelenség esetén) a már megszerzett jegyek bizonyos számát (6—84) megsemmisíteni, ami érzékenyen fogja érinteni a foglyot, mert így újra kell megszereznie az elvesztett jegyeket, ha jobb osztályba akar jutni, úgy hogy tényleg kisebb fegyelmi vétségekért ez a leggyakoribb és hatályosabb fegyelmi eszköz. Másfelől a jegyrendszer szolgál alapul a büntetés megrovidítésénél, fokozatos enyhítésénél és a fogoly munkajutalmának (gratuity) megállapításánál.

¹⁾ A jegyrendszert *Maconochie* kapitány honosította meg először az ausztráliai transportáltaknál. Majd *Crofton* Walter alkalmazta Irországban a büntető szolgásra ítéltknél. Innen vette át Anglia, miután meggyőződött annak gyakorlati értékéről, különösen a munkakedvet felélesztő és fokozó hatásáról.

A fogházban elnyerhető kedvezmények, könnyítések s a munkajutalom nagysága szempontjából ugyanis úgy a convict, mint a local prisonokban több osztály van s mindenik felsőbb, vagyis több kényelmet és nagyobb munkabért biztosító osztályba bizonyos számú jegy megszerzése után lehet bejutni, érthető tehát, ha a fogoly vágyik és törekszik minél több jegyet minél előbb kiérdemelni, hogy minél hamarabb jusson felsőbb osztályba, különösen a legfelsőbe, ahonnan bizonyos jegy kiérdemlése után a büntetés teljes idejének letelte előtt feltételes szabadságra bocsátható lesz, tehát büntetési idejét megrövidítheti. A jegyrendszer e szerint kézzelfoghatóan hatalmas erkölcsi rugó a szorgalomra és a munkásságra, a börtönéletbe belehozza a szabad élet elemét, a versenyt, a törekvést, a küzdelmet s ezzel a fogházi életet hasonlóvá teszi a valódi élethez. (Aschrott 200. l.), ezenfelül a legjobb eszköz arra nézve is, hogy a fogoly óvakodjék a netaláni csábításoktól, a rosszabbak mételeyhíntő kísérleteitől.

Az *osztályozás* vagy osztályrendszer, mely a jegyrendszerrel szerves összefüggésben áll, a következő:

A büntető szolgaságra ítéteknek a 9 havi magánelzárás után öt osztályon kell, vagyis inkább lehet átjönniök: 1. a fegyencz először az u. n. *próba*-osztályba (probation class) jut s itt marad mindaddig, míg csak 720 jegyet nem nyer, itt jutalmat egyáltalán nem kap s csak vasárnap járkaálhat a szabad levegőn egy óráig; 2. a 720 jegy elnyerése után (leghamarabb 3 hó, legkésőbb 4 hó) az u. n. *harmadik* osztályba (*third class*) kerül, ahol 2920 jegyet kell szereznie, itt minden 20 jegy után egy pence (12 fillér) jutalmat kap, minden 6 hónapban egy látogatást fogadhat s egy levelet írhat; 3. innen a *második* osztályba (*second class*) jöhet s itt addig marad, míg 2920 jegyet ki nem érdemel, itt minden 20 jegy után $1\frac{1}{2}$ pence jutalmat kap, theát írhat, vasárnap két sétát tehet, négy hónaponként fogadhat egy látogatást és írhat egy levelet; 4. negyedik fok gyanánt juthat aztán a fegyencz az *első* osztályba (*first class*), ahol már nincs előírva a jegyek száma, mely a további előlépésre jogosít, itt minden 20 jegyért $2\frac{1}{2}$ pence a jutalom, gőzölt húst ehet, vasárnaponként három sétát tehet, három havonként fogadhat látogatást és írhat levelet; 5. az *ötödik* osztály végül a *különös* osztály (*special class*), ahova az első osztály

tagjai 12 hóval kibocsátásuk előtt jutnak, ebben az osztályban a bánásmód hasonló a közvetítő intézetéhez, a fegyencz nem fegyházi ruhát¹⁾, hanem kék munkásöltönyt visel, a fegyházban bizalmi helyekre alkalmazzák s az év kitöltésével (feltéve, hogy semmi kifogás nincs viselete ellen) 3 font sterling jutalmat kap.

A kemény munkával összekötött *fogházra* ítélték, ha 28 napnál hosszabb időre ítéltettek el²⁾ négy osztályon illetőleg fokozaton jönnek át: 1. Az első fokozatban addig marad a fogoly, míg 224 jegyet ki nem tud mutatni (28—37 nap), itt szigoruan elkülönítve, naponta 10 órán át a legfárasztóbb munkát kell végeznie (kötörés, néhol taposó malom), kemény fekhelyen alszik. Vasárnap nem járkalhat a szabad levegőn, jutalmat nem kap a fogoly; 2. a második *fokozatba* jutott fogoly ipari munkát végez, kétszer egy héten alváshoz matraczot kap, vasárnap járkalhat a szabad levegőn, minden kiérdemelt 20 jegy után 1 pencet kap; 224 jegy elnyerése után jut a fogoly 3. a harmadik fokozatba, ahol egy héten csak egyszer kell kemény fekhelyen aludnia, 12 jegy után kap 1 pencet, a munkaidő után könyveket olvashat; 4. a negyedik osztályban egyáltalán nincs kemény fekhely, a fogoly esetleg az intézet körüli munkára alkalmazható, a fogoly három havonként egy látogatást fogadhat s egy levelet írhat.³⁾

A fogház — mint láttuk — kemény munka nélkül is kiszabható, s az ily fogházbüntetésnek az 1898-iki Prison Act 3 alosztályát különbözteti meg. Az *első* osztályu kemény munka nélküli fogház végrehajtása a szabadság egyszerű elvonása s ezért itt munkakötelezettség egyáltalán nincs. Az ily elítélt maga élelmezheti magát, saját ruháját és ágyneműjét használhatja. (Az ily fogházbüntetés tehát a mi államfogházunknak felel meg.) A második és harmadik osztályu kemény munka nélküli fog-

¹⁾ A harmadik osztályban levők karjukon fehér-, a másodikban levők sárga-, az elsőben levők kék szalagot viselnek.

²⁾ A 28 napnál kevesebb időre ítéltéknél a büntetés célja csak a megtorlás s nem egyszersmind a javítás is, ezért ezeknél felesleges az osztályozás, illetőleg a fokozatos rendszer alkalmazása. Ezek tehát egész büntetési idejüket teljes magánelzárásban töltik.

³⁾ A fogházakban az első ízben elítéltek barna, a visszaesők szürke, az adósság miatt letartóztatottak kék ruhát viselnek.

ház munkakötelezettséggel jár, de az erre ítélték enyhébb munkanemekkel foglalkoztatandók.

4. A *rabmunka* tekintetében az angolok szintén gyakorlati célokat és realis elveket tartanak szem előtt. A rabok foglalkoztatásánál a vezérlő szempontok a következők: a büntetést, mint a bűnösre kiszabott bajt, a folytonos megfeszített munkára való kényszerítés által kell érezhetővé tenni, továbbá a foglyot rá kell szoktatni munkaerejének teljes kihasználására, ami legbiztosabb eszköz a sikeres megjavításra, — végül a rabmunkát úgy kell szervezni, hogy az által az államnak mentől több kiadása térüljön meg, a mit a börtönök fentartására tesz. Kétségtelen — mint Aschrott alaposan kifejti, — hogy e kívánalmak sokszor összeütköznek, de miként épen az angol börtönügy bizonyítja, nem kibékíthetlenné.

A büntető szolgaságra és kemény munkával összekötött fogházra ítélték munkája Angliában, kivált a büntetés végrehajtásának első részében, valóban nehéz és fárasztó. Még a a legutóbbi években is 36 intézetben meg volt a taposó malom (tread wheel) és a kerékajtás (labour on cranks), mely csak a testi kifárasztást czélozza, anélkül, hogy anyagi hasznot hozna. Ez a tulajdonképeni *elsőfoku kényszermunka* (first class hard labour) azonban csak a rövid időre (egy hónapra) ítéltre, vagy a hosszabb időre ítélt büntetésének legelső szakában alkalmaztatik, sőt ilyenekre is, ha az orvos véleménye szerint ez egészségüket veszélyeztetné, nem alkalmazható.

A hosszabb idejű fogház és a penal servitude második, illetőleg későbbi fokozataiban a nevelő, javító cél és a jövedelmezőség játszik a döntő szempontokat. Hosszabb idejű fogházra ítélték a „kemény munka” után rendszerint kézi ipari munkát (szabó, kovács, kefekötő, czipész, könyvkötő, matrác-, táska-, zacskó-készítés stb.) végeznek. A munka megválasztásánál figyelemmel vannak az elítélt előbbi foglalkozására, képességére, hajlamára s arra, hogy az illetőnek a büntetési ideje elég hosszú-e arra, hogy új iparágot tanuljon. Ha igen, akkor valamely jövedelmező új iparra fogják, ha nem, ez esetben oly munkára alkalmazzák, melyet nem kell tanulni s mégis jövedelmez, pl. Aschrott említi (241. l.), hogy némely fogházakban kizárólag szőnyegporolással, vagy gyékényfonással foglalkoztatják a foglyokat, ami szintén szépen jövedelmez.

A büntető szolgaságra ítéltknél, miután azok minden esetben legalább is 3 évre vannak elítélve, a javítás (*reformation*), vagyis a munkára való rendszeres rászoktatás s ezzel a polgári társadalom számára való kinevelés játsza a főszerepet. Vezérgondolat az, hogy a fegyencz oly munkát sajátítson el, amivel a szabad életben *könnyen* megkeresheti a kenyeret. Különben a public works prison-okban, mint fentebb említettem, a fegyenczek a szerint vannak elosztva, hogy testi erejükhöz képest milyen munkát képesek végezni, hogy így mindeniknek a munkaereje egyéniségéhez képest teljesen kihasználható, s a rabmunka mennél jövedelmezőbb legyen. *Mezőgazdasági*, illetve a börtönön kívüli munkával a fegyenczek régóta és állandóan foglalkoznak, így a *parkhursti*, különösen pedig a *dartmoori* intézetekben, mely utóbbiban már a 80-as években 2—300 fegyencz alkalmaztatott mocsárlecsapolási munkára. Ezenkívül a fegyenczek sokszor használtatnak fel új fogházak építésénél. Fogházak közül ujabban körülbelül 10 intézetbe van a kerti és földművelési munka behozva.

A munka az összes angol fogházakban és convict prisonokban állami kezelés (régie rendszer) alatt áll. Vállalkozói, vagy bérleti rendszert, mely a rabmunka elleni támadásoknak, annak az Európászerte divatos jelszónak, hogy a rabmunka veszélyezteti a szabad ipart, tulajdonképeni előidézője, Anglia egyáltalán nem tűr meg. Különben az angolok, — habár mint *Tallack* művéből is látszik (29. l.), a szabad ipar veszélyeztetését ők is tendenciózus csatakiáltásnak s alaptalan és értelmetlen beszédnek minősítik — gondoskodnak is arról, hogy a hangoztatott visszaélés, a szabad ipar, illetőleg egyes iparágak veszélyeztetése be ne következzen. Így a rabok munkaerejét magánvállalkozóknak egyáltalán nem engedik át, továbbá a rabok által készített munkákat *kizárólag állami intézetekben* használják fel, a miniszterium, hadsereg, haditengerészet, posta, rendőrség és a fogházak céljaira, rabmunkát piacra vinni, eladni egyáltalán nem szabad.

5. A lelkigondozás és a tanítás dolgában az angolok óvakodnak minden túlzástól, sőt a tanítás ügye talán nagyobb gondozást is kívánna. Így a büntetés első hónapja alatt egyáltalán nincs helye tanításnak, továbbá a 4 hónapnál rövidebb időre elítéltek, valamint a 40 évesnél idősebb foglyok egyál-

talán nem részesülnek tanításban. A tanítás az irás, olvasás és számolásra terjed ki s olyan időben eszközlendő (ebéd utáni pihenő alatt vagy este), hogy az előirt munkaidő az által meg ne rövidíttessék. Különben a tanítás hetenként kétszer egy-egy negyed óráig (cellában), illetőleg fél óráig (osztályokban) tart.¹⁾

6. Különös gonddal van szabályozva a börtönökben a *rab-élelmezés* kérdése.²⁾ Az alapelv erre nézve az, hogy a rabok élelmezése olyan legyen, hogy a rabok egészsége és munkaképessége biztosítva legyen, azonban kiváló gond fordíttassék arra, hogy az élelmezés módja által a büntetésnek szigorú jellege ne veszélyeztessék. A fogházakban e végből a büntetés tartamához képest négyféle étrend áll fenn. A 7 napnál nem hosszabb időre ítélték a legszűkebb, illetőleg épen csak a legszükségesebb élelmet kapják (I. étlap), az egy hónapra ítélték az első 7 nap alatt szintén ilyet, a többi idő alatt már valamivel többet (II. étlap), az 1—4 hónapra ítélték az első hónap alatt a II. étlap szerint, a többi időn át már jobban élelmeztetnek (III. étlap), a 4 hónapnál többre ítélték az első 4 hónap alatt a III. étlap alapján, a büntetés további része alatt még jobban (IV. étlap) láttatnak el. A büntető szolgaságra ítélték élelmezésénél szintén négy, fokozatos étrend van megállapítva: 1. a magánelzárás idejére, 2. a kemény munkát végző, 3. az ipari-, 4. a könnyű munkával foglalkozók részére. Ezenfelül külön étrend van a nők számára. Érdekes rendelkezés, hogy hosszabb időre elítélteknél a büntetés utolsó három hete alatt az orvos rendeletére oly élelem adandó a rabnak, hogy az intézetet teljes testi erőben hagyhassa el. E rendelkezés azért történt, mert panaszok merültek fel, hogy a kiszabadult rabok sokszor a lesóványodás, testi elgyengülés miatt nem kapnak munkát.

¹⁾ Igaz, hogy ez intézkedések vezérelvében, t. i. hogy a börtön feladata nem az, hogy az elmaradt nevelést pótolja s a börtön nem is alkalmas hely a tanításra, szintén van igazság, de mégis a tanítást ily szűk keretbe szorítani túlzott gyakorlatiaszkodás, úgy, hogy az 1894-ik parlamenti bizottság is helytelenítette, hogy a 4 hónapnál kevesebbre ítélték nem részesülnek tanításban.

²⁾ Az 1898. évi Prisons Act az élelmezés javításáról külön rendelkezik.

7. Különös gondoskodással találkozunk a feltételes szabadságra bocsátottak tekintetében is. Az előbb említett intézkedésen kívül az elbocsátandónak előre tisztességes ruha szerzendő be. A büntető szolgaságból kibocsátandók mind Londonba küldetnek egy fogházba, a hol a rendőrség mintegy ellenőrzési szemlét tart felettük s átveszi őket a rendőri felügyelet alá. Az elbocsátottak nyomatott utasítást kapnak, melyhez alkalmazkodni s melyet mindig maguknál hordani tartoznak. Minden hónapban tartoznak jelentkezni a rendőrségnél s igazolni életmódjukat. A rendszabályok megsértése esetén a büntetés feltételesen elengedett részére visszavitetnek a börtönbe, sőt ezenfelül a rendőri bíróság által 3 havi újabb szabadságvesztésre ítéltetők.

III. Megelőző intézkedések. 1. Angliának régi, de ma is fennálló törvényei szerint a büntethetőség korminimuma a 7 év. Héttől tizennégy év közötti korban levő gyermekekre azonban csak akkor szabható büntetés, ha a bíró megállapítja, hogy a gyermek a tett elkövetésekor elegendő képességgel (*sufficient capacity*) birt a cselekmény büntetendőségének felismerésére. A XVIII. században is még a gyermekek büntetése miben sem különbözött a felnőttekétől.¹⁾ Howard az első, ki e részben is felemeli tiltakozó szavát az embertelenség és kegyetlenség ellen s megjelöli a reform utját is, midőn követeli, hogy az elítélt fiatal bűnösök külön fogházakba, illetőleg javító iskolákba helyeztessenek.

A Howard buzgólkodása hozza létre már 1788-ban a londoni *philantropic society*-t, mely az első javító iskolát állítja fel (*St. Georg's Field*), ahová az elítélt fiatalokat kegyelem útján elhelyezik. Ez a példa követésre talál s 1838-ban maga az állam is állít fel egy ily intézetet (Parkhurst) a fiatal bűnösök befogadására. Ez intézetben a fiataloknak a felnőtt bűnösöktől való elkülönítése és javító nevelése által elért jó eredmény késztetéi aztán 1854-ben a törvényhozást a *javitó intézeti ügy* általános rendezésére, mi által Anglia e téren is úttörő s maig a legelső minta-állam lett Európában.

Az 1854-iki *Reformatory-School Act* (Victoria 17/18. évi 86.) szabályozza ma is a fiatalokú bűnösök büntetési, illetőleg

¹⁾ Londonban 1811-ben két 11 éves gyermeket akasztottak fel.

javitó intézeteinek ügyét. Ez alaptörvényen azonban az 1866, 1893, 1899. és 1901. évi törvények többrendbeli módosítást eszközöltek. E törvények alapján a 10—16 éves¹⁾ korban levő fiatal bűnösöket joga van a bírónak szabadságvesztés büntetés helyett bármely esetben²⁾ javító intézetbe (reformatory school) utalni. A javító intézetben az ideutaltnak legalább is 3 évet kell töltenie, 5 év kitöltése, illetőleg 19. évének elérése után azonban a beutalt fiatalok mindenestre szabadon bocsátandó.

A 16 éven aluli fiatalok a büntethetőség megállapítása esetén kivételesen *fogházzal* is büntethetők. Az ily fogházbüntetés végrehajtására egy 1896-iki rendelet előírja, hogy az egy hónapi vagy annál hosszabb idejű fogházra ítélték e büntetést egyes, tisztán a fiatal bűnösök számára berendezett intézetekben töltik ki, az egy hónapnál kevesebb időre ítélték a rendes fogházakban állják ugyan ki a büntetést, de a felnőttektől teljesen elkülönítve. Ugyanez a rendelet meghagyja, hogy az ily fiatalok naponta, amennyiben egészségi állapotuk megengedi, torna- és gimnasztikai oktatásban részesítendőek (a séta mellett vagy a helyett) s minden ily fiatal fogoly valamely kézműiparra kitanítandó. Az ily fiatalok oktatásáról a régebbi szabályok is behatóbban gondoskodnak, mint a felnőttekről, amennyiben minden napra egy órai tanítás van előírva, mely nappal és osztályokban eszközöltetik.

1893., még inkább 1899. óta a fiatalokúaknak fogházra ítéltése mondhatni kivételes lett. A bíróságok a legtöbb esetben élnek ama jogukkal, hogy a fogház helyett javítóintézetbe küldjék a fiatal bűnösöket³⁾, ahol hosszabb és rendszeresebb

¹⁾ Tíz évesnél fiatalabb gyermek az 1866-iki törvény szerint csak akkor utalható javító intézetbe, ha már büntetve volt, vagy súlyos bűntettet követett el.

²⁾ Az 1854-iki törvény szerint csak a fogház mellett (illetőleg annak kitöltése utáni időre) lehetett a fiatalkorút javító intézetbe utalni és pedig csak akkor, ha a bíró legalább is 14 napi fogházat szabott ki. Az 1866-iki törvény már a 10 napi fogházat elégnak minősítette a javító intézetbe utaláshoz. Az 1893-iki törvény már teljesen a bíróra bizza, hogy a javító intézetbe utalást a fogház mellett vagy helyett mondhassa ki. Az 1899-iki törvény pedig azt rendeli, hogy ha a bíró javító intézetbe utalást mondott ki, e mellett szabadságbüntetést nem is szabhat ki.

³⁾ Már 1894-ben az 1285 fiatal (12—16 éves) bűnös közül, kiket ez évben javító intézetbe utaltak, csak 355-re szabtak ki előzetes fogházbüntetést.

javitásnak, illetőleg nevelésnek lévén alávetve, a jó eredmény biztosabb. Az 1894-iki parlamenti bizottság a 16 évi korhatárnak 17-re felemelését hozta javaslatba, valamint ajánlotta, hogy a 16 évesek számára az amerikai Elmira-intézet (l. alább 4. §.) mintájára egy állami javítóintézet (*Penal Reformatory*) létesíttessék. E javaslatok hatása alatt 1901-ben az alsóházhoz törvényjavaslat is nyújtatott be a 16—21 éves korban levő büntetésekre külön „javító rendszer” iránt. E javaslat ma még nincs elfogadva, de a belügyminiszter 1902-ben ez eszmét rendeletileg megvalósította s a borstali és dartnoori fogházakat az ily serdült fiatalok (adult juvenile) részére rendezte be, ahol az illetők 3 osztályba (penal, ordinary és special class) sorozva a javító intézetek rendszerében neveltetnek. Minden beutalt először a középső osztályba jut, innen mehet javulás esetén a kiválók, rossz viselet miatt a büntetési osztályba. Tényleg ez az üdvös reform az amerikai Elmira-rendszer elveinek elfogadását jelenti.

A javítóiskolákat (reformatory school) legnagyobb részt nem az állam, hanem magánosok, illetőleg jótékony egyletek állítják és tartják fenn. Egy magán javítóiskolának azonban, hogy fiatal bűnösöket felvehessen, állami (belügyminiszteri) engedélyre van szüksége s az ily engedélyezett (certified) javító iskolák állandó állami felügyelet alatt állnak, melyet a belügyi államtitkár által e célra kinevezett felügyelők (Inspector) gyakorolnak, kik az intézeteket rendszeresen megvizsgálják.¹⁾ Az ily intézetek rendtartását is a belügyi államtitkár álla-

Érdemes megemlíteni a fiatal bűnösök létszámát az utóbbi évekről. Fogházra ítéltetett:

	12 éven aluli	12 - 16 éves	16—21 éves
1896/7:	60	1438	16.367
1897/8:	58	1630	17.506
1898/9:	43	1679	17.969
1899/900:	19	1250	14.488
1900/1:	20	1364	14.027
1901/2:	19	1276	15.542
1902/3:	10	1233	16.188.

¹⁾ Legújabbán az intézetek szigorúbb állami ellenőrzését vették tervebe, mert jelenleg sem a központi börtönügyi bizottság, sem a közoktatásügyi tanács nem bír felügyeleti joggal.

pitja meg. Az állam különben az engedélyezett javító iskolákba felvett minden fiatalért egy hétre 4—6 shillinget fizet.

A legnagyobb elismerés illeti az angol társadalmat, hogy a fiatalok javító nevelésének fontosságát felismerve, már egy félszázad óta annyi javító iskolát létesített, hogy minden fiatal bűnös ily intézetbe helyezhető. Ez idő szerint 53 javítóiskola, 3 hajósiskola (training ship) van Angliában (Írországban 7), melyekben évente 5—6000 fiatal van javító nevelés alatt.

Legrégibb és leghíresebb ezek közt a *redhill*-i u. n. *farm school*¹⁾ (1849-ben nyílt meg), mely egy gyönyörű halmos vidéken elterülő hatalmas tanyának néz ki. Öt nagy házból áll, mindenikben 60 flu, egy-egy tanító és egy nő (master and matron) gondozása alatt. Minden háznak külön területe van, megfelelő mellék (gazdasági és ipari) épületekkel. Minden gyermeknek földmívelési és valamely ipari (ács, kovács, lakatos, cipész, szabó, sütő, kőműves) munkát kell megtanulnia vagy a tehenészetnél, illetőleg a szolgálai (grom, domestic servant) állásra alkalmaztatik. A munka közben viselt darócz ruhán kívül semmi nincs, ami a fogházra emlékeztetne. Az igazgató, aki ez idő szerint a társaság lelkésze (Resident Chaplain), a legodaadóbb gonddal őrködik az összes 300 gyermek felett s a szeretetteljes, jó indulatu és kedélyes bánásmód mellett eszébe se juthat valakinek, hogy itt bűnös gyermekek vannak. A fiuk szorgalmasak (alig van fegyelmi büntetés), elevenek, nagy gondal fejlesztik testi és szellemi képességeiket. Tornázás, játékok (cricket, football), zene, (pompás bandájuk van), ének rendszeresen gyakoroltatik.

Munkaidő (industrial training) az összes javító intézetekben naponta 6 óra, tanítási idő 3 óra, naponta vallási oktatás és házi ájtatosság. A tanítás írás, olvasás, számolásra s azokra, akik kellő képességgel bírnak, külön engedélylyel, történet, tengerészet és földrajzra terjed ki.

¹⁾ A *redhill*-i intézetet, melynek hivatalos czime: „*Farm school for the Reformation of Criminal Boys at Redhill*“, az 1788-ban alakult Philantropic Society tartja fenn. Érdekes, hogy a „reformatory school“ hivatalos elnevezés úgy látszik a nép körében ismeretlen. Mikor *Redhill*-ben az intézet helye után tudakozódtam, a „reformatory“-ra minden kérdezett ismeretlenül rázta fejét ellenben a *farm-schoolt* mindenik nagyon jól tudta, hol van.

A leányok külön leány-intézetekben varrást, mosást, kézimunkát tanulnak és végeznek s szintén elemi oktatásban részesülnek.

A javító iskolába utalt fiatakorúak legalább is 18 hónap után, kifogástalan magaviselet és valamely munka elsajátítása esetén, az intézeti igazgató által feltételelesen szabadlábba helyezhetők. E szabadlábba helyezés azonban csak 3 hónapra szól s rossz viselet esetén az illető visszavitetik az intézetbe s 19. évének betöltéséig ott tartatik.

2. E nagyszámu s kitűnően berendezett és nagy gonddal vezetett javító iskoláknak köszönheti Anglia, hogy az utolsó évtizedekben a bűnösök száma — mint említettem — állandó apadásban volt. E szép eredményt, melylyel Európában más állam alig dicsekedhetik, jelentékenyen előmozdította továbbá az *elhagyott gyermekek* megmentésének, nevelésének, a legokosabb megelőzési intézkedésnek, hasonló buzgalommal és határozottsággal való felkarolása.

A bűnös és a csupán elhagyatott gyermekek közt, kivált az alacsonyabb korhatáron (12, illetőleg 14 éven alul levőkre), az angolok nem tesznek éles különbséget s az elhagyatott gyermekek sajátképeni intézeteiben, az u. n. *ipariskolákban* (*industrial-school*) nemcsak a tulajdonképeni elhagyott (árva, vagy elitelt személyek gyermekei) vagy a szülők által erkölcsi javítás végett beadott, de a bűnös gyermekek egyes osztályai is felvétetnek, t. i. 12 éven alóliak akkor, ha még felony miatt nem voltak büntetve, és a sommás vagy az esküdtbiróság elé tartozó cselekménynyel vannak vádolva, valamint a 14 éven aluli kolduló és csavargó, az iskolai kötelesség elől megszökött gyermekek.

Az elhagyatott gyermekek nevelésére szolgáló ipar-iskolák (*industrial school*) törvényhozási rendezése csaknem egyszerre történt a javító iskolákéval. 1854-ben előbb csak Skócziára, majd 1857-ben az egész Angliára hoz törvényt ez ügyben a parlament, e két törvényt összefoglalja és kibővíti az 1866-iki *Industrial-School-Act* (Victoria 20/21 évi 48 c.). E főtörvényt azóta több törvény módosította, így 1889., 1894., legujabban 1901-ben. E legutóbbi törvény (*Jouthfuhl Offenders Act*) felhatalmazza a sommás bíróságokat, hogy ha 14 éven aluli gyermek kerül eléjük, azt ne fogházba, hanem alkalmas és meg-

bizható családdhoz helyezték el meghatározott időre. Ez időt a bíró megrövidítheti, ha a gyermek megjavult.

Az ipar-iskolák voltaképen egyszerű nevelőintézetek. A javító iskoláktól főleg abban különböznek, hogy ide túlnyomóan a bűnt még el nem követett, elhagyatott gyermekek helyeztetnek (a bűnös gyermekeknek csak a fentebb említett két fiatalabb csoportja), továbbá itt általában fiatalabb gyermekek vannak (7—14 év közt) s ezek csak a 16-ik életévük betöltéseig tarthatók itt. A rendtartás, az intézetek felállítási engedélyezése, felügyelete különben lényegileg azonos a javító iskolákéval, azzal az eltéréssel, hogy a rendtartás általában enyhébb (napi munkaidő csak 4 óra) s még nagyobb súly van fektetve a tanításra. Az intézetek szintén magánosok, illetőleg jótékony egyletek által létesítetnek és tartatnak fenn, az állam az engedélyezett (certified) intézeteknek 3—5 shillinget fizet hetenként minden gyermek után. Nagy számmal vannak azonban oly intézetek, melyek nem kérnek állami engedélyt és segílyt, ezek az u. n. önkéntes ipar-házak (*Voluntary industrial homes*).

A tulajdonképeni ipariskolák mellett ujabban a különféle jótékony egyletek *nappali*-ipariskolákat (*day-industrial school*) és *hanyagok iskolája* (*truant school*) nevű intézeteket is létesítettek, mely intézetek száma évente nő. Így 1891. decz. 31-én volt Angliában:

Certified industrial school:	141,	átlagosan	19035	gyermekkel
Certif. Day Industrial school:	21,	„	3796	„
Truant school:	12,	„	976	„

Irlandban ugyanekkor volt 70 industrial school, 8547 gyermekkel. Az u. n. voluntary industrial homes száma ugyanekkor 164 (Írországban még 14) volt 7903 gyermekkel. Az intézetek közt több hajós-iskola van, a legtöbb azonban tényleg ipariskola, hol a gyermekek az elemi ismeretekre kioktatás mellett a legkülönbözőbb iparra taníttatnak ki. Legáltalánosabb az intézetekben a család-rendszer, vagyis az igazgató, mint atyja, neje pedig vagy más nő mint anyja szerepel a gyermekeknek.¹⁾

¹⁾ Az intézetek közül a Londonban a Regent's Park Road-on levő *Boys Home*-ot látogattam meg. Igazán öröm volt nézni az apró fiúkat, mily vígan dolgoztak (súrolták a kápolna padjait, czipészkedtek stb.) Az udvaron nagy cricket-tér, tornaszerek.

A legujabb törvények (1893., 1894., 1901.) helyes gyakorlati érzékkel érzékeny pénzbüntetést állapítanak meg azokra a szülőkre, akik gyermekeiket elhanyagolják, vagy velük visszaélnek s a hatóságoknak jogot adnak bizonyos esetekben az ily szülőkkal szemben a szülei hatalom elvételére. Ugyancsak érdekes és gyakorlatias módot honosítottak meg az utóbbi években, t. i. az elhagyatott gyermekeket, akik elég erősek és jó indulatúak, önkéntes kivándorlásra igyekeznek rábirni a gyarmatokba. Az állam a maga költségén szállítja el az ily kivándorlókat s az illető gyarmatban a kormányzás folytatja velök szemben a gyámolítást és felügyeletet.

3. Ami a többi megelőzési és a rabsegélyezési ügyet illeti, kiemelendő, hogy Angliában a legkitünőbb megelőzési intézkedés a *rendőri felügyelet* intézménye, mely úgy a feltételeken, mint a végleg szabadon bocsátott elítéltekre nézve különösen Londonban, de általában az egész Angliában mintaszerűen van szervezve. A rendőri felügyelet azokra, akik már egyszer büntető szolgálattal voltak büntetve, egyenesen mellékbüntetést képez (1869-iki törvény), melyet az ily visszaesőkre a bíró mond ki 7 évig terjedhető maximumban. Egy 1898-iki törvény (Inebriates Act) czélszerű intézkedéseket tesz az *iszákosokra* nézve, a bíró t. i. a szokásos részegest, ha megállapítható, hogy a büntetett a részegesség folytán követte el, valamint aki részegség miatt 12 hó alatt háromszor volt büntetve: 3 évi tartamra *iszákosokat gyógyító intézetbe* utalhatja.

4. A rabsegélyezés ügye 1877 óta központosítva van. Ez évben alakult meg a *javító és segélyző egyesület* (*Reformatory and Refuge Union*), mely a legtöbb gyermekvédelmi vagy eddig létesült rabsegélyző egyesületeket egy közös egyesületté olvasztotta s mely a rabsegélyezés egységes és határozott felkarolása végett egy *központi bizottságot* (Central Committee of Discharged Prisoners Aid societies) alakított. E központi bizottság lelkes buzgólkodása folytán ma több mint 60 rabsegélyző egyesület áll fenn, úgy hogy mindenik fogházzal legalább is egy (némelyikkel több) rabsegélyző egyesület (*Discharged Prisoners Aid Society*) áll összeköttetésben, mely az illető fogházból kiszabadultakat azonnal kilépésük után gondozásába veszi, tanácscsal és tettel gyámolítja. Ez egyesületeket az állam évente 1500—2000 font sterlinggel segízezi, melyből az egyesületek részint menedék-

házakat (*Homes for Discharged Prisoners*) tartanak fenn, részint ruhával, munkaeszközökkel látják el az illetőket.¹⁾

Kitünő gyakorlati intézkedés, hogy a börtönökben minden zárkában egy értesítés van kifüggesztve, hogy a kiszabadult fogoly gondozását melyik egyesület kész elvállalni s mily módon kell az egyesülethez fordulni. Az egyesületek különben hivatalnokaik által előre tájékoztódnak a kiszabadulandók viszonyai felől s minden lehetőt megtesznek arra, hogy az illetőket a jó úton megtartsák (munkát szereznek nekik) s a rossz utra való visszatérésben megakadályozzák. Nagy buzgalmat fejtenek ki az egyesületek arra nézve is, hogy a kiszabadultakat, amennyiben viszonyaik megengedik, illetőleg kívánatossá teszik, önkéntes kivándorlásra bírják a gyarmatokba s ebben szintén gyámolítják őket. A legutóbbi években az egyesületek működésének ellenőrzése és egységesítése érdekében azt a reformeszmét vetették fel, hogy az összes egyesületek állami felügyelet és vezetés alá helyezzessenek.

5. Nem hagyhatom végül megemlítés nélkül, hogy a börtönügy apostolának, Howardnak emlékére 1866-ban egy kitünő egyesület, az u. n. *Howard Association* alakult, mely a legtevékenyebb munkásságot fejt ki a börtönügy minden ágának fejlesztése, népszerűsítése, javítása s különösen a praeventió érdekében. Az egyesület titkára megalapítása óta 1901-ig *Tallack Vilmos*, a kitünő író volt.

IV. Tanulságok. Az angol börtönügy jelen állapota, annak fokozatos kifejlődése és haladása szintén sok és nagy jelentőségű tanulságokat mutat fel.

Mindenekelőtt nagy tanulság, hogy a legelhanyagoltabb, legnyomorúságosabb börtönügyet is jó akarattal és igyekezettel a legmintaszerűbbé lehet fejleszteni. A másik kiváló tanulság, hogy a jól rendezett börtönök tényleg a leghasznosabbak is, mert ezek által az eléjük kitüzött célt, t. i. a bűnösnek bajjal sujtását, de egyszersmind felemelését, lehető megjavítását s végeredményben a bűnözés (criminalitás) leszállítását, kevesbitését is legbiztosabban elérhetjük. Az angol börtönügy a leg-

¹⁾ 1885-ben a rabsegélyző egyesületek 14764 foglyot és 1334 fegyenczet gyámolítottak, tehát akik erre valóban rászorultak, alig maradtak gyámoltás nélkül.

világosabb bizonyíték Krohne amaz állítása mellett, hogy a jól rendezett börtönügy nemcsak erkölcsileg előnyös, de pénzügyileg sem rossz üzlet az államra.¹⁾ Nem mintha a börtönök valami nagy jövedelmi forrást képeznének az állampénztár számára, de azért, hogy sok dologtalan munkakerülőt, kik csak terhére voltak a társadalomnak, munkára kényszerít és szoktat s így szaporítja a munkások számát.

Az angol börtönügyből alkothatunk továbbá határozott véleményt az u. n. fokozatos börtönrendszer értéke felől, mely ma az irodalomban a legnépszerűbb börtönrendszer, melyet azonban a magánrendszer hívei ma is erős vádakkal illetnek.

A fokozatos rendszer méltatásánál mindenekelőtt figyelembe kell vennünk, hogy ez a rendszer lényegileg a többi börtönrendszerek összeegyeztetése, combinatioja és tovább fejlesztése. Voltaképen egyesíti magában a XIX. század első felében vitatott különböző börtönrendszerek, a magánelzárás-, osztály-, hallgató- és jegy-rendszer előnyeit, viszont mellőzi e rendszerek túlzásait, hibáit, de amellett egy eredeti és egészséges új eszmére van építve.

Elfogadja a *magánzárka* rendszerből, hogy a foglyot a a szabad élettől való teljes elzárás, az absolut magány által meg kell törni, valamint hogy az elrontás veszélyétől óvni kell s e végből a büntetésnek a börtönben töltött teljes ideje alatt a fogoly *éjjelre* elkülönítendő rabtársaitól, de kikerüli a magánzárka rendszer esetleges káros hatását az által. hogy a teljes (éjjel-nappali) magánelzárást csak rövid időre s a büntetés elejére szorítja, a mikor a legnagyobb szigorra, a lelki reakció előidézésére van szükség. Az *osztályrendszert*, mely tulajdonképen önálló börtönrendszernek nem is nevezhető, a fokozatos rendszer átveszi, illetőleg beilleszti a büntetés végrehajtásának második szakába. Elfogadja elvileg a *hallgató rendszert* is, amennyiben a közös munka időszakában a nappal együtt dolgozóknak egymással beszélniök rendszerint nem szabad, azonban a hallgatási kényszer nem veszi oly szigoruan, mint az amerikaiak (az auburn-i fegyházban) vették. Beolvasztja a *jegyrendszert* is, midőn a közös munka időszakában az egyes osztályokba előlépést bizo-

¹⁾ *Holtzendorff-Jagemann* II. k. 437. l.

nyos számú munka és szorgalmi jegyek elnyerésétől teszi függővé.

De mindezek mellett új eszme a fokozatos rendszerben, ami e különböző elveket összeforrasztja és e rendszert önállóvá és eredetivé teszi, az, hogy a foglyokat reászoktatja, mintegy beleviszi abba, hogy igyekezzenek az állandó, kitartó szorgalom és jó viselet, s az önuralom gyakorlása által a szabadság mielőbbi visszanyerésére törekedni s így azt, ami a szabad életben is a legelső emberi és polgári kötelesség: *a rend és törvénytiszteletet*, — s a mi a boldogulás legbiztosabb és legtisztességesebb útja: a *munkaszeretetet* mintegy beleoltja, igyekszik vérévé, természetévé tenni a fogolynak.

Ez eszményi czélnak, mely ha nem válik is be minden fogolynál — hiszen ez a rendszer sem lehet csalhatatlan — de emberileg számítva a foglyok legtöbbszörénél, amelyek csak nem megátalkodott társadalom- és embergyűlölő, valószínűleg bekövetkezik, leghatalmasabb sarkantyúja *a feltételes szabadságra bocsátás*, mely által a foglyot folytonosan azzal kecsgeti e rendszer, hogy állandó szorgalmas munka és jó viselet által az ő kezébe van letéve, hogy a börtönből hamarabb szabaduljon, mint ameddig a bírói ítélet szerint ott kellene lennie s így egy pár hónappal, talán egy pár évvel ő maga megrövidítheti büntetését. Ez a remény a legjobb fegyelmi eszköz s az elrontás legjobb ellenmérge, mert ha a sugdosódzás, egymással beszélgetés fegyelmi vétség, mely miatt a fogoly elveszti a jogot a feltételes szabadságra, bizonyára a saját érdekében tartózkodni fog attól, amint ezt azóta a tapasztalat fényesen igazolta is. Ugy, hogy a feltételes szabadonbocsátást, mely az angol fokozatos rendszer egyik fénypontja, mondhatni az összes művelt államok átvették, még azok is, amelyek (mint Belgium vagy Baden) elvileg más rendszert követnek.

Ami azonban a fokozatos rendszer értékelését s alkalmazását illeti, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a rendszer logikusan csak az aránylag *hosszabb tartamu* börtönbüntetések végrehajtására illik, amelyeknél a büntetés célja első sorban a társadalmi javítás. A rövid tartamu szabadságvesztés fogamatosítására, ahol a büntetés célja első sorban az állami törvények ellen vétő egyénnel az állam hatalmának éreztetése, az okozott csekélyebb sérelem megtorlása, — mint a belga

börtönügy méltatásánál láttuk — kétségtelenül alkalmasabb a magánelzárás. A két mintaállam, Belgium és Anglia börtönügyének áttanulmányozása azonban azt a határozott véleményt érlelte meg bennem, hogy a hosszabb (egy évnél többre terjedő) szabadságvesztés (fegyház, börtön vagy fogház) végrehajtására a fokozatos rendszer a magánzárka rendszernél kétségtelenül alkalmasabb és előnyösebb.

Bármint vélekedjünk elméletileg a büntetés jogalapja és célja felől, abban mindnyájan, a legellentéteesebb iskolák hívei is, egyetértünk, hogy a büntetést akkor tekintjük sikeresnek, ha annak végrehajtása által a törvénytelen, jogsértő vagy jogveszélyeztethető cselekményt elkövetett emberrel szemben biztosítékot szerezünk az iránt, hogy jövőre a törvényt jobban tiszteletben tartja, jogsértő vagy veszélyeztető cselekményektől jobban tartózkodni fog. Ezt az eredményt pedig a hosszabb szabadságvesztés büntetésnél jobban elérhetjük, illetőleg megközelíthetjük a fokozatos rendszer által, mint a magánrendszer mellett. Mint a belga börtönügy bírálatánál említettem, a magánzárka rendszer csak azt a negatív célzt képes elérni, hogy a bűnös rosszabbá ne váljék a börtönben, de mi biztosítékot sem nyújt a törvénytisztelet, az önuralom, a munkakedv és iparkodás elsajátítása és gyakorlása, tehát a pozitív cél: a javítás, a reformálás iránt. A fokozatos rendszer pedig éppen ezeket a pozitív eredményeket biztosítja jobban, mert a közös munkáltatás által módot nyújt a fogolynak a rend és törvénytiszteletnek, az önfegyelmezésnek társaságban való gyakorlására, amellett, hogy természetesebb rendszer is, mert a bűnöst nem kényszeríti a természetellenes remeteéletre.

A több fokozat, a különböző osztályok a büntetés folyama alatt, az ezek közt szemmel látható s kézzel fogható világos különbség (jobb élelem, több szabadság, nagyobb munkadíj) oly hatalmas rugók, melyek öntudatlanul arra készítetik a foglyot, hogy óvakodjék minden rendetlenségtől, a fegyházi szabályok megsértésétől s iparkodjék folytonos megfeszített munka által minél előbb s minél magasabb fokozatba, magasabb osztályba jutni s ezáltal a börtönből mielőbb kiszabadulni. Igaz, hogy a magánzárka rendszerben is vannak osztályok, kedvezmények, de itt a fogoly egymagában él s így versenyről, az önuralom és önfegyelmezés valódi gyakorlásáról szó sem le-

het. A fokozatos rendszerben ellenben a fogolynak a nappali közös munka idején módja és alkalma van a társaságban való tisztességes, törvényszerű viselkedést, az önfegyelmézést tényleg gyakorolni s így a szabad életbe való kibocsátás nem lesz olyan megtántorító reá nézve, mert a börtön és a szabad élet közt nincs oly szédítő különbség, mint a magánzárka és a szabad élet közt.

A legerősebb vád, a mit a fokozatos rendszer ellen emelni szoktak, az, hogy fenntartja a foglyok közösségét s ezzel a kölcsönös elrontás, a contagium veszélye — ami a magánzárka rendszerben ki van zárva — itt teljes mértékben fennforog. Erre a vádra legelőbb is azt kell felelnünk, hogy a fokozatos rendszernek is alapelve, amit az angolok szigorúan meg is valószínűsítanak, hogy a foglyok a büntetés kezdetén éjjel-nappal, ezenkívül *éjjel és a pihenési idő alatt a büntetés egész folyamán mindenestre külön zárkában legyenek*, a közösség tehát csak a közös munka idején és ekkor is *csak a nappali munkaórák alatt* áll fenn. Ugyde ennek a közösségnek erkölcsrontó hatása is ellensúlyozva van, eltekintve a már említett feltételes szabadonbocsátástól, az angol rendszer lényeges részét képező *jegyrendszer* és a fokozatos *osztályok* által. A fogoly tudja, hogy minden gyanus érintkezés a jegyek számának elvesztését s a lefokozást vonja maga után s így a saját érdekében őrizkedni fog ilyentől.

Ama másik kifogás, hogy a fokozatos rendszer csak kitűnő börtönhivatalnokok, képzett és lelkes börtönigazgatók mellett mutathat fel eredményt, míg a magánzárka rendszer gyengébb hivatalnokok mellett is eredményes lehet, alig vehető alaposnak. Kétségtelen, hogy minden intézmény, — így a fokozatos, sőt a magánrendszer sikere is az azt alkalmazó egyénektől függ, de elvégre egy rendszer elfogadásánál az államnak gondoskodnia kell a megfelelő személyzetről, azok képzéséről s ellenőrzéséről. E kifogás czáfolatául is elég az angol börtönigazgatás szervezetére utalnunk. Ha a börtönügy vezetésére, ellenőrzésére oly kitűnő központi hatóságot szervezünk, mint Angliában, akkor a talán kevésbé tehetséges, vagy lelkes alsóbb hivatalnokokkal is biztosítani lehet a kívánt sikert. A jól képzett s huzgó börtönhivatalnokok, valamint a központi vezető és ellenőrző hatóság azonban nemcsak a fokozatos, de bárminő

börtönrendszer sikerének elemi feltételei, tudatlan vagy hanyag hivatalnoki kar s felügyelet nélkül a magánzárka rendszer is a legrosszabb eredménnyel járna.

Egy további nagy tanulság az angol börtönügyből, hogy a börtönrendszerek egyike vagy másika iránt nem szabad elfogultaknak lennünk, hanem a szabadságvesztés különböző nemei vagy tartama szerint azt a rendszert kell alkalmaznunk, amelyik az illető büntetés célját legjobban biztosítja. Az egyoldalú előszeretet vagy az előítélet valamely rendszer mellett vagy ellen a gyakorlatban rendszerint megboszulja magát. Angliát e részben is teljes dicséret illeti, hogy a fokozatos rendszer mellett, melynek pedig igazán megteremtője és hazája, nem áttolja elfogadni a magánzárka rendszert a rövid tartamu fogház végrehajtási rendszeréül. Igaz ugyan, hogy a valóságban tulajdonképpen csak a 4 heti (28 napi) fogházbüntetés töltendő ki teljesen magánzárkában, ami talán igen is rövidre szorítása a magánzárka rendszernek, de azt el nem lehet tagadni, hogy gyakorlatilag épen az ily legrövidebb büntetéseknek zárkában végrehajtása a legkívánatosabb, s az ily rövid büntetések rendszerint a leggyakoribbak.

A magánzárás végrehajtására nézve az angol börtönügyből mint gyakorlatias, de elméletileg szintén helyes tanulságot állapíthatjuk meg, hogy ezt a rendszert aprólékoskodó tulságba vinni ott sem szabad, ahol azt elfogadtuk. Anglia a teljes magánzárás ideje alatt sem alkalmaz járkáltatókat, álarcot, istenitiztelet és tanítás ideje alatt fülkéket, melyek csak a berendezés költségeit növelik, anélkül, hogy pozitív előnnyel járnának.

Végre egyike a legfontosabb tanulságoknak, amit az angol börtönügyből levonhatunk, hogy a bűnözés (criminalitas) leküzdésére, vagy legalább kevesbítésére legbiztosabb fegyver a gyermekvédelem és a javító intézeti ügy egységes, határozott, céltudatos felkarolása és törvényhozási szabályozása. Angliában e részben mondhatni az állam és társadalom kezét fogva, vetélkedve teljesítették feladatukat s a reformatory és industrial school-ok félszázados működésének sikerét és áldásos hatását minden dicséretnél ékeesebben hirdeti az a tény, hogy ez intézetek szervezése után egy pár évtized múlva egy sereg börtön vált feleslegessé, vagyis a céltudatos megelőzés megteremtette a kézzelfogható eredményt: a bűnözés (criminalitas) leszállását.

3. Franciaország.¹⁾

Franciaország a börtönügy tekintetében mintaállamnak a legjobb akarattal sem mondható. Sem büntetési, sem börtönrendszere, sem a börtönügy tényleges állapota tekintetében nem mérkőzhetik Belgiummal és Angliával. Büntetési rendszere bonyolódott, úgy jogilag, mint tényleg nehezen áttekinthető, új börtönrendszert nem alkotott, sőt a másunnan átvett rendszereket sem valósítja meg helyesen és következetesen, ami újat teremtett a börtönügy terén, a relegation-t, annak elméleti és gyakorlati jelentősége és értéke is erősen vitatott. Mindezen kifogások daczára a francia börtönügy jelen állapotának tanulmányozása épen nem felesleges, sőt több irányban tanulságos.

Igy nem szabad felednünk, hogy az 1791-iki Code Pénal az, mely a mai szabadságvesztés-büntetési rendszert először codificálja s nem szabad felednünk, hogy ez az 1791-iki, majd az 1810-iki francia Code Pénal az összes európai BTK-ek anyakódexsze. Igaz, hogy egy század alatt a francia Code-ot túlszárnyalta az idő, a tudomány és a gyakorlati élet, de elévülhetlen érdeme a francia Code-nek, hogy a mai büntetési rendszer s a BTK-ek berendezése, szerkesztése tekintetében uttörője volt az európai államoknak.

A mai francia börtönügy fogyatékoságai, elmaradottsága pedig egyenesen és világosan a politikai eseményekre, az al-

¹⁾ *Források* : *D'Haussonville* : Les établissements pénit, en France et aux colonies. 1879. ; *Desportes et Lefebure* : La science pénitentiaire au Congrès de Stockholm. 1880. ; Les établissements pénitentiaires en France 1895. (A Société generale des prisons hivatalos kiadása) ; *Leveillé* : Les établissements pénit. en France 1895. ; *Holtzendorff-Jagemann* : I. 264—275. ; *Krohne* : 75—87. ; *Garraud* : Précis du droit criminel. Paris 1901. 215—304. ; *Vidal G.* : Cours de droit criminel et de science pénitentiaire 1902. 187—225. és 547—647. I. ; *Cuche* : Traité de science pénitentiaire. 1901. ; *Vámbery Ruzstem* : A relegatio eredményei és büntetési rendszerünk reformja. Budapest 1898. ; *Liégeois G.* : Du regimes cellulaires en France et à l'étranger 1900. ; *Albanel* : Le crime dans la famille 1900. ; Le Code de l'enfance traduit en justice. 1904. ; *Desjardins* : Du plus grand crime au plus petit delit. Paris 1893. ; *Mimaude* : Criminopolis. 1897. ; *Guillet* : Les prisons de Paris. 1896. ; *Laurent* : Habités des prisons. 1890. ; *Moncelon* : Les bagnes et la colonisation penale. 1886. ; *Pierret* : Transportation et colonisation penale. 1892.

kormányváltozásokra vezethető vissza, melyeken Franciaország a XIX. század folyamán átjött. Elismeréssel kell továbbá feljegyeznünk, hogy 1871 óta, a mai államforma megteremtése után, Franciaország nagy buzgalommal igyekszik a multak mulasztását és tévedéseit pótolni és helyrehozni, sőt a börtönügy egyik reformkérdésében, a visszaesők büntetési rendszerének kérdésében, azzal a merészséggel vállalkozott az úttörés nehéz munkájára, ami a francia szellemet méltán oly bámúlttá tette Európa népei előtt.

I. Büntetési és börtönrendszer. 1. Franciaország BTK-e ma is az 1810-iki Code Pénal. Az immár csaknem száz éves BTK. azonban részleteiben számtalan módosítást szenvedett. A büntetési rendszerről, illetőleg a büntetési eszközökről szóló része is csak vázlatban, keretben áll fenn, a XIX. század folyamán több büntetési eszköze törölve vagy módosítva lett, viszont új büntetési eszközök hozattak be. A Code pénal eredeti büntetési eszközei:

I. sujtó és becstelenítő büntetések (peines afflictives et infamantes): 1. halál, 2. örökös kényszermunka (travaux forcés à perpétuité), 3. deportation, 4. időleges kényszermunka (5—20 évig), 5. fegyház (reclusion) 5—10 évig;

II. becstelenítő büntetések: 1. szégyenpad (bastonnade), 2. száműzés (bannissement), 3. polgári halál (degradation civique);

III. javító büntetések (peines en matière correctionnelles): 1. időleges fogház (emprisonnement), 2. köz és magánjogoktól való időleges eltiltás, 3. pénzbüntetés.

E büntetési eszközök közül a II. csoportot, a becstelenítő büntetéseket, melyek a durva elrettentési elv reactionarius visszaidézését jelentik, a 30—40-es évek humanitarius áramlata elseperte. a többiek azonban ma is fenállanak, sőt a XIX. század második felében még két büntetési eszközzel szaporodott a büntetési nemek fegyvertára, az u. n. *detention*-nal, mely a régi száműzés helyére lépett, mint a politikai bűnösök szabadságvesztés büntetése és a *relegation*-nal, az életfogytiglanra gyarmatba elszállítással, melyet az 1885. máj. 27-iki törvény (loi de la recidive) állít fel a súlyosabb vagy sokszoros visszaesők utólagos büntetéséül.

A halál és pénzbüntetés mellett e szerint ma is hétféle szabadságvesztés büntetés áll fenn Franciaországban:

1. *travaux forcés* (életfogytig vagy 5—20 évig);
2. *deportation* (életfogytig vagy 5—20 évig);
3. *reclusion* (5—10 évig);
4. *detention* (5—10 évig);
5. *emprisonnement correctionnelle* (6 naptól öt évig);
6. *emprisonnement de simple police* (1—5 napig);
7. *relegation* (életfogytig).¹⁾

A büntetési eszközök ily hosszú sorozatára a börtön és az elszállítás büntetések e sok nemére azonban a legerősebb kritikát egy kiváló francia író, *D'Haussonville* mondja: „mennél inkább gyermekkorát éli a büntetőjog, annál változatosabbak a büntetések, s minél jobban fejlődik a tudomány, annál egyszerűbbek.“ (id. m. 169. l.) Tényleg a szabadságbüntetések oly bő változatával sehol sem találkozunk, mint Franciaországban, azonban alig találunk valahol oly nagy eltérést is a büntetési eszközök jogi és tényleges állapota, szóval a törvény és a valóság közt, mint itt.

A hétféle szabadságbüntetés a végrehajtás szempontjából két főcsoportra oszlik: 1. az *anyaországban* végrehajtott büntetésekre, ezek a *reclusion*, *detention* és az *emprisonnement* két alakja; 2. az *anyaország területén kívül, a gyarmatokon* végrehajtott büntetésekre, ahová tartoznak: a *travaux forcés* (mely a végrehajtás módját tekintve *transportationnak* is neveztetik) a *deportation* és a *relegation*. A valóságban azonban azt lehet mondani, hogy Franciaországban is csak kétféle szabadságbüntetés van, az elszállítás és a börtön, s mindkettőnek legfeljebb csak 2—3 árnyalatát lehet megkülönböztetni.

Az anyaországban végrehajtott büntetések közül ugyanis a *reclusion* és az *emprisonnement* közt csak a büntetés hosszúsága szerint van különbség, t. i. az u. n. hosszú büntetések (*longues peines*), ami alatt a *reclusion* általában, valamint az egy év és egy napnál hosszabb fogházat értik a francziák, ugyanazon intézetekben, a központi fogházakban (*maisons centrales*) hajtatnak végre, a rövid büntetések (*courtes peines*) pedig

¹⁾ Franciaország tehát abban is eltér az eddig tárgyalt államoktól, hogy nemcsak u. n. *börtön*, vagyis *szabadságvesztési* büntetéseket ismer, hanem a gyűjtőnéven *deportationnak* (elszállítás) nevezett másként szabadság *korlátozó* büntetéseket is alkalmaz.

vagyis az egy év és egy napnál rövidebb fogház a megyei fogházakban (prisons departementales). A detention, mely a mi államfogházunknak felel meg, felette ritkán alkalmazott büntetés. A gyarmatokon végrehajtott büntetések közül a travaux forcés és a relegation mondhatni összeesnek, miután az utóbbi is szabály szerint kényszermunkával összekötött elszállítás, csak kivételesen hajtatik végre (relegation individuelle) egyszerű elszállítás, vagyis gyarmatba internálás által. A deportation, a politikai bűnösök elszállítása pedig a detentióknál is ritkábban alkalmazott büntetés (az utóbbi évtizedekben csak Dreyfus Alfréddel szemben alkalmaztatott.)

2. A szabadságbüntetések végrehajtási rendszere szempontjából lényeges különbség van az anyaországban és a gyarmatokon végrehajtandó büntetések közt.

a) Az anyaországban végrehajtott szabadságbüntetések, a tulajdonképeni *szabadságvesztés*- vagy börtönbüntetések, végrehajtására nézve határozott rendszerről, u. n. börtönrendszerről alig lehet beszélni. A XIX. század 30—40-es éveiben a kiváló börtönügyi írók egész serege, Beaumont, Tocqueville, De Metz, Blouet, Moreau Christoph, Bérenger nagy népszerűséget szereztek a magánzárka rendszernek s két ízben is (1843., 1847.) törvényjavaslat terjesztetett az iránt a kamarák elé, s bár a politikai események meggátolták a javaslatok törvénynyé válását, a kormány buzgólkodására ez időben számos zárkabörtön épült. III. Napoleon uralma alatt azonban a börtönreform megakadt s egy 1853-iki kormányrendelet egyenesen mellőzi a magánzárka rendszert¹⁾ és az *osztályrendszer* behozatalát rendeli el.

A 70-es évek elején (1872-től) indul meg aztán a tulajdonképeni reformmunka. D'Haussonville indítványára egy nagy parlamenti bizottság küldetik ki a börtönök állapotának tanulmányozása és reformjavaslatok tétele iránt. E mozgalom eredménye az *1875. jun. 5-iki törvény*, mely az u. n. rövid börtönbüntetések, valamint a vizsgálati fogság végrehajtási rendszeréül az éjjel-nappali *magánelzárást* írja elő, s e végből elrendeli, hogy a departement-ok fogházai a magánzárka rendszernek megfelelően

¹⁾ 1848-ban már 52 cellabörtön volt 7270 zárkával. III. Napoleon alatt sok börtönben a nagy költséggel felépített cellák falait kidöntötték, hogy közös munkatermeket alakítsanak belőlük.

átépítendőek. A magánzárkában töltött idő az eredeti büntetési időt $\frac{1}{4}$ részszel megrövidíti. Ugyanez a törvény állit fel a belügyminiszter, mint a börtönügy legfőbb vezetője mellé egy fő börtönügyi tanácsot (Conseil supérieur des prisons.)

Ez a törvény azonban sokáig papiroson maradt, mert a törvény előírta ugyan a fogházak megfelelő átalakítását, de nem gondoskodott ennek megvalósítási eszközeiről. A megyei fogházak a departement-ok tulajdonát képezték s képezik ma is, ezek kötelessége lett volna tehát az átépítés, de a legtöbb departement-nál hiányzott hozzá a pénz. Ezért 1893-ban egy újabb törvény állami segílyt szavaz meg a departement-oknak a fogházak átalakítására s azóta aztán a fogházaknak zárka-intézettké alakítása megkezdődött, de még ma is a magánrendszer teljes végrehajtásáról (a rövid fogházra) nem lehet szó. (I. alább.)

Az 1875-iki törvény nem intézkedik a hosszabb idejű fogház és a fegyház-büntetés végrehajtási rendszeréről, úgy hogy ezekre nézve ma is a III. Napoleon idejében behozott, u. n. *osztályrendszer* áll fenn, mely azonban a valóságban nem egyéb, mint az éjjel-nappalra nagy munka- és hálótermekbe összezárás régi rendszertelensége.

A fegyház- és fogházbüntetésekre egyaránt kiterjedőleg egy 1885 aug. 14-iki törvény behozza a *feltételes szabadonbocsátást*, mely szerint a megjavult elítéltek a büntetés felének, visszaesők $\frac{2}{3}$ -ának kitöltése után (6 hónapnál rövidebb időre ítélték 3 hónap, visszaesők pedig 9 hónapnál rövidebb büntetésből 6 hónap kitöltése után) feltételes szabadságra bocsáthatók. Az 1891. márc. 26-iki törvény (Loi Béranger) meghonosítja a *feltételes elítélés* (condamnation conditionelle) intézményét s ugyanaz a törvény az egy évi fogházra már egyszer elítéltek büntetését visszaesés esetében kétszeresére engedi felemelni. Egy 1898 ápril 9-iki törvény (Sur les accidents du travail dans les établissements pénitentiaires) a börtönökben végzett munka közben történt balesetek áldozatairól gondoskodik.

b) A gyarmatokban végrehajtott büntetések közül a travaux forcés 1854 óta az Uj-Caledoniába és Guyanába való elszállításban (transportation) és ottani kényszermunkáltatásban áll.¹⁾ A

¹⁾ 1854-ig a travaux forcés gályarabság volt, mely az anyaország kikötőiben (Toulon, Brest, Rochefort) levő *bagnes*-ban (galères) hajtott végre.

deportation két alakban hajtható végre: valamely várba való elzárás (*deportation en enceinte fortifiée*) és egyszerű *deportation* valamely szigetre, mindkét esetben munkakényszer nélkül. A *relegation*, melyet az 1885 máj. 27-iki törvény a többszörös visszaesők specialis büntetéséül állít fel, kétféleképen hajtatik végre: akik képesek kimutatni, hogy a gyarmatban magukat fenn tudják tartani vagy ott önállóan munkaszerződést tudnak kötni, azok a kormány engedélyével az u. n. *relegation individuelle* kedvezményében részesülnek, vagyis egyszerűen elszállíttatnak a kijelölt gyarmatra, de ott nem végeznek kényszermunkát, hanem maguk bérelhetnek földet s maguknak dolgoznak, — akik ellenben a fentebbi kedvezményt nem kapták meg, azok (a túlnyomó rész) együttesen szállíttatnak el (*relegation collective*) a gyarmatra s ott az állam javára kényszermunkát teljesítenek.

A büntetési nemeknek ez a felesleges változatossága s a végrehajtási rendszer ily ziláltsága a francia szakemberek és a hivatalos körök részéről is erős elítélés tárgya, úgy hogy a Code Pénal revisiója emiatt is elodázhatatlan.¹⁾

II. A börtönök és az elszállítási büntetések tényleges állapota. A börtönügy tényleges állapotának megismerése végett a szabadságbüntetések két csoportját külön kell bemutatnunk.

1. Az anyaországban végrehajtandó büntetések foganatosítására Franciaországnak kétféle letartóztatási intézetei vannak, u. m. 1. a *központi intézetek (maisons centrales)* és 2. a *megyei fogházak (prisons departementales)*.

a) A *központi intézetek*, melyek a reclusionra, az egy év és egy napnál hosszabb fogházra, vagy az oly travaux forcésre ítéltek befogadására szolgálnak, akik egészségi okokból, vagy

¹⁾ Az 1892-iki kormányjavaslat (általános rész) a büntetési eszközöket egyszerűsíti s csak 3 szabadságbüntetést ismer: 1. *fogházat* (emprisonnement) 15 naptól 20 évi terjedelemben, 2. *detention-t*, mely az előbbivel parallel büntetés (az olasz *detenzione* mintájára) és 3. a *relegation-t*, mint utólagos büntetést a mai alakban. Az egy év és egy napnál rövidebb fogházbüntetés teljes magánelzárásban, a hosszabb a fokozatos rendszer elvei szerint lenne végrehajtandó (1/4 része magánzárkában, aztán osztályozás mellett nappali közös munka, az utolsó negyedrészt feltételes szabadságon). A javaslat ügye azonban úgy látszik megfeneklett, mert 12 év óta semmi komoly lépés nem történt megvalósítása felé.

magas koruknál fogva (70 éven felüliek) nem transportálhatók, állami intézetek. A központi intézetek ismét kétfélék: u. m. *fegyházak* (maisons de force), melyekbe a reclusionra ítélték és *javító házak* (maisons de correction), melyekbe a hosszabb fogházra ítélték helyeztetnek. A központi intézetek száma legujabban az elítéltek számának csökkenése folytán¹⁾ leszállott. 1874-ben 24, 1894-ben 16, 1901 végén az anyaországban már csak 13 állt fenn és pedig 10 a férfiak részére, u. m. Beaulieu, Melun, Riom, Thouars, Clairvaux, Gaillon, Fontevrault, Loos, Nîmes, Poissy és 3 a nők részére: Clermont, Montpellier, Rennes.²⁾ A fegyenczek (reclusionnaires) és a foglyok (condamnés correctionels) számaránya körülbelül az, hogy a fogházra ítélték kétszer annyian vannak a maisons centrales-ban, mint fegyenczek. Így 1892-ben volt a központi intézetekben összesen 11222 letartóztatott, ezek közt 3579 fegyencz (3391 férfi, 188 nő) és 7643 fogoly (6943 férfi, 700 nő).

Az épületek legnagyobb részt régi zárdákból, várakból lettek átalakítva s így czélszerűeknek, alkalmasaknak épen nem mondhatók. Magánzárkák, illetőleg éjjeli hálófülkék csupán három intézetben vannak: Melun, Beaulieu és Thouars, a többiekben a büntetés elejétől végeig közös munka- és hálótermekben vannak az elítéltek. Munka alatt elvileg a hallgatási kényyszer áll fenn, de ez nem vétetik szigoruan. A munkára nézve a legutóbbi időkig a bérbeadás rendszere (entreprise generale) állott fenn. 1895 óta a párisi börtönügyi congressus hatása alatt felhagytak e tökéletlen, a fegyelmet és a javítási célt semmibe

¹⁾ A bűnözők száma ujabban Franciaországban is apad. A maisons centrales-ben ugyanis volt:

1888	decz. 31-én	11,679	elítelt
1892	„ „	11,222	„
1896	„ „	8771	„
1897	„ „	8834	„
1898	„ „	8584	„
1899	„ „	8120	„
1900	„ „	7603	„
1901	„ „	6805	„

²⁾ Algirban három maisons centrales van: Lazaret (nők), Lambéze és Berrouagaia (férfiak) részére. Ezen kívül két földműves telep (pénitentiars agricoles) van Corsicában: Castelluccio és Chiavari. L. *l'Idéal G.*: Cours de droit criminel et de science pénitentiaire. 1902. 600. lap.

vevő rendszerrel¹⁾ s a legtöbb központi fegyházban a vállalkozói (system des confectionnaires) s néhány intézetben (Melun, Poissy, Fontevrault) a házi kezelés (regie) rendszerére tértek át. A munka szervezése, az osztályozás (egyszerűen a munkanemek szerint) ma is felette gyarló, semmi dicsérni vagy követni való nincs. A szabadban való (földmívelési) munkát mindössze a két corsicai intézetben honosították meg.

b) A *fogházak* (prisons departementales), melyek a rövid fogház végrehajtására szolgálnak, Franciaországban ma sem állami, hanem megyei intézetek, vagyis a department-ok joga és kötelessége azok létesítéséről és fenntartásáról gondoskodni. Ez idő szerint 380 ily intézet áll fenn. (Algirban 51.) A fogházaknak a francia terminologia három fajtát különbözteti meg: 1. *maison d'arrêt*-nak nevezik a gyanúsítottak és terheltek (inculpés et prévenus) letartóztatására, 2. *maison de justice*-nek a vizsgálati foglyok (accusés) és 3. *maison de correction*-nak az elítéltek (condamnés) befogadására szolgáló fogházakat.²⁾ Ez a különbség azonban csak néhány nagyobb városban áll fenn tényleg, (Párisban az ősi *Conciergerie* ma a *maison de justice*), másutt mindenütt egy ugyanazon fogházban vannak a terheltek, vádlottak és elítéltek. A 380 fogház legnagyobb része egyáltalán nem felel meg a törvény követelményeinek. Az 1875-iki törvény szerint minden fogháznak magánzárka intézetnek kellene lennie s a 380 közül ma is mindössze 43 intézet van el látva magánzárkakkal. A zárkák összes száma 1894-ben 4300, 1903. végén 6271 volt. 16 intézet megfelelő átalakítása, illetőleg zárkakkal ellátása folyamatban van.

Legujabban a párisi kerület (Department de la Seine) akart jó példát adni a többi department-oknak s e végből a Párisban levő három régi, átalakításra nem érdemes fogház pótlására 1899-ben Páristól egy óra távolságra, *Fresnes les Rungis*-ben építtetett egy mintafogházat, mely ma egész Franciaországnak

¹⁾ 1899 decz. 31-én már csak a rioni és thouarsi férfi- s a rennesi és clermonti női intézetben állt fenn a bérleti rendszer. A hivatalos jelentés szerint azonban a női intézetekben a bérlet jobban jövedelmez, mint a regie rendszer.

²⁾ Ezenfelül tekintélyes számmal (1897-ben 3327) vannak Franciaországban u. n. *depôts* vagy *chambres de sûreté*, melyekbe az előzetesen letartóztatottak helyeztetnek.

legjobban berendezett s legfényesebb intézete és a francziák büszksékedésének tárgya.

Az óriási arányu, 2000 fogoly befogadására szolgáló intézet (ugyanannyi czellával) a legmodernebb technika szerint van berendezve. A tulajdonképeni fogházépület nem a panoptikus rendszerben van építve, hanem három párhuzamosan egymásután álló óriási épületből áll, egyenként 508, összesen 1524 zárkával. A 3 fő épület közt vannak az épszögény alakú járkáltatók (préaux), ugyanoly számban, mint a zárkák. Ezenfelül egy osztály (400 ágygyal) közösségre van berendezve, s külön a fegyelmi osztály (quartier de correction) 32 czellával. Az elhelyezhető foglyok száma tehát 1956. 156 czella azonban az egy éven felüli fogházra ítétek, fegyenczek vagy oly relegáltak és travaux forcés-ra ítétek számára van fenntartva, akik elszállításukat várják. A templom, iskola szintén fülkékkel van ellátva, valamint ugyanily elkülönített helyiségek (parloirs) vannak a foglyokat látogatók számára. Az épület-tömeg balszárnyán van a kórház 112 czellával. Az épület hatalmas frontját az igazgatási épületek képezik. A belső berendezés szintén a legmodernebb (tolóvonat az épületek közt.) A zárkák tágasak s ragyognak a csintől (porcellán closette, villamvilágítás.)

E minta intézet áttanulmányozása arról győzött meg, hogy fény és elegáncia dolgában az intézet kétségtelenül a legelső azok közt, amiket Nyugot-Európában láttam, de hogy utánzásra méltó intézet lenne, azt épen nem mondhatom. Bármennyire hangoztatjuk a tisztaságot, izlést és csint a börtönök berendezésében, de az ily fényűző berendezés kétségtelenül felesleges, sőt káros, mert egy ily intézet tényleg annyiba kerül, amennyiből két egyszerűbb, a büntetés komolyságának és szigorának jobban megfelelő intézetet felépíthetnénk. Az ily túlzás csak a fogházjavítás ellenségeit növeli s tényleg a francia department-ok is aligha fognak e „minta fogház”-hoz hasonló fogházakat építtetni. Egy további hibája az intézetnek, hogy túlságosan nagy terjedelmű. 2000 fogoly egy intézetben, még ha mindenik külön zárkában él is, az igazgatást, élelmezést felette nehézé teszi.

E mintafogházon kívül, melynek a magánelzárás végrehajtására való czélszerűségét s a modern börtönügyi kívánalmaknak teljesen (sőt túlságosan is) megfelelő voltát persze

készséggel elismerem, a többi megyei fogházak bizony eltörpülnek. A párisi *Santé*-fogház még az, a mely modern és czél-szerű intézet (2000 fogoly számára), melyben azonban már hire sincs a frésnes-i fényüzésnek s még vagy 40 kisebb intézet, a többi egyáltalában nem felel meg a mai követelményeknek.

A törvény által előirt rendszer, a magánelzárás, az elitéltek (1900. decz. 31-én 17.235 fogoly) felén sem hajtható végre.¹⁾ Még nagyobb baj, hogy a munka nincs kielégítően szervezve, a foglyoknak csaknem fele dologtalanul tölti ki büntetését.²⁾ Osztályozásról alig egy néhány intézetben lehet beszélni. Vizsgálati foglyok, elitéltek, fiatalok, idősek a régi abszurd összezárási rendszerben töltik együtt napjaikat és éjjeleiket.

Maguk a francia szakemberek élénken érzik és hangoztatják úgy a központi intézetek, mint a megyei fogházak ki nem elégitő állapotát s elismerik, hogy a visszaesés oly óriási százalékát, a mit a francia statisztika felmutat, s annak még mindig növekvését részben kétségtelenül a börtönügy elhanyagolása idézte elő és tartja fenn ma is.³⁾

A *börtönigazgatás* legfelső fokon a belügyminiszteriumban van központosítva, melynek külön börtönügyi osztálya van (4 szakosztálylyal), élén a börtönügyi felügyelővel (*directeur de l'Administration pénitentiaire*). A miniszterium tanácsadó testülete börtönügyi dolgokban a *Conseil supérieur des prisons* (37 tagból). Az egyes intézetek megvizsgálása a főfelügyelők, *inspecteurs généraux* (8 férfi, egy nő) által történik. Az intézetek élén igazgatók állanak. A helyi ellenőrzésre a központi intézetek mellett szervezett *felügyelő bizottságok* (*Commission de surveillance*) volnának hivatva, ezek azonban csak névleg létez-

¹⁾ A kerületi fogházakban a foglyok száma szintén apad. 1894-ben 26000, 1900. decz. 31-én 17235, 1901. decz. 31-én pedig 15806 volt a letartóztatottak létszáma.

²⁾ 1900-ban a férfi foglyok 4,956.500 letartóztatási napjára csak 2,825.113 munkanap esett, a nő foglyoknál pedig 927.414 letart. napra 432.646 munkanap.

³⁾ *Vanier* kimutatja, hogy a fegyenczek 21%-a, a hosszabb fogházra ítéltnek pedig 45%-a lesz visszaeső s 26%-a a fogházból kiszabadulása utáni első évben. *Les institutions pénit. en France. 1895. 175. l.* Az 1901. évi *Statistique Pénitentiaire* szerint pedig az összes elítélt férfiak 69—76%-a, a nőknek 48—59%-a volt már büntetve.

nek, még annyira sem járnak el tisztökben, mint a mi felügyelő bizottságaink.

c) A *rendőr, elzárás* (emprisonnement de simple police) az u. n. járási vagy községi fogházakban (*prisons cantonales, municipales*), aminő több mint 3000 van, vagy a *maison d'arrêt*-ben hajtatik végre, a legprimitívabb összezárási rendszerben.¹⁾

2. A gyarmatokban végrehajtandó büntetések foganatosítása, illetőleg vezetése a tengerészeti és gyarmatügyi minisztérium hatáskörébe tartozik.

a) A *deportation*, mint említettem, az utóbbi évtizedekben alig vétetett alkalmazásba. Egy 1872-iki törvény a bekerített helyre deportálás (dep. dans une enceinte fortifiée) helyéül Ducos szigetet jelölte ki Uj-Caledóniában, az egyszerű deportation helyéül pedig Pins, esetleg Maré szigeteket.²⁾

β) A *travaux forcés*, vagyis a *transportation* az 1889. és 1891-iki rendeletek értelmében Uj-Caledóniában foganatosítatik. A transportáltak büntetési idejük, viseletük és munkaszorgalmuk szerint három osztályba osztva, szigorú szabályok mellett kemény mezei, illetőleg külső munkát végeznek reggeltől estig. A harmadik (enyhe) osztály tagjai engedélyt (assignation) kaphatnak, hogy magánosoknál dolgozhassanak, sőt ezek nősülési engedélyt is nyerhetnek. Általában a transportation sem súlyosabb büntetés a valóságban, mint a relegation, sőt némileg még enyhébbnek mondható.

γ) A *relegation* két neme, az egyéni és az együttes relegation, úgy a helyre, (melyet az államtanács állapít meg) mint a végrehajtási módra különbözik egymástól. Az *egyéni* relegatio (rel. individuelle) történhetik valamennyi gyarmatra és francia birtokra, az *együttes* relegation (rel. collectif) ellenben csak Guyanába és az uj-caledóniai szigetekre.

Az egyéni relegation munkakényszer nélkül, csupán a rend és felügyeleti szabályok megtartására való kötelezettség-

¹⁾ 1903/4 telén a lille-i maison d'arrêtben egy 6 napi elzárásra ítélt 19 éves leány lábai elfagytak. *Revue Pénit.* 1904. Márcz. 506 l.

²⁾ *Dreyfus* A. elítélése alkalmával, 1895-ben, külön törvénnyel még az üdvszigetek, u. m. Royale, Szent József és az Ördögsgiget jelöltettek meg a deportation végrehajtási helyéül (*Vidal* G. id. m. 574. l.) s az utóbbira vitték el *Dreyfus*-t.

gel (mintegy rendőri felügyelet alatt) való internálás valamely gyarmatra. Az így relegált különben teljesen szabad ember módjára s az általános jogi szabályok alatt él a gyarmaton. Az egyéni relegationt, amely így valóságos kiváltság, s épen a vagyonosabb elitéltek kiváltsága, az elszállítás előtt a belügyminiszter engedélyezi, ha pedig az illető már együttes relegation útján a gyarmatra elvitetett, ott a gyarmatügyi minisztertől kérheti e kedvezményt. Ha a kérelem elutasított, 6 hó mulva ismételhető. Büntett, vétség, vagy a szabályok megsértése esetén az engedély visszavonható.¹⁾

Az együttesen relegáltak szigorú munkakényszer alatt állanak épügy, mint a transportáltak. Két csoport különböztethető meg köztük: egyik, mely a kiszabott börtönbüntetést is itt tölti ki, másik amely már a börtönbüntetés kitöltése után szállított ide. Guyanában a hol a legtöbb relegált van, mindkét csoport egyenlően külső mezei munkát végez: erdőirtás, utcsinálás, hid, fűrész-malom, faház-építés, földjavítás stb. Új Caledoniában nagyobb részét magánosoknak dolgoznak, akik a napi munkabért a kikért relegáltakért az államnak fizetik. Éjjelre vagy a fegyházba, vagy ha messzebb dolgoznak, barakkokba helyeztetnek.

A gyarmati kormányzók jelentései szerint a relegáltak egészségi állapota általában kielégítő, sőt a legtöbbször nem valami kitűnő egészségű relegált az alapos helyváltoztatás és a folytonos szabadban végzett munka folytán testileg regenerálódik. Az erkölcsi eredmény is eléggé kielégítő, a fegyelmi esetek száma túlságosnak egyáltalán nem mondható. A munka eredmény kézzelfogható, mert 1886. óta óriási erdő területet irtottak ki Guyana rengeteg erdőségeiből, nagyszámu fűrészmalmodat álli-

¹⁾ Az egyéni relegatióban részesítettek száma ujabban emelkedik. 1890-ben 72, 1896-ban 448, 1898-ban 790, 1902-ben 1300. De szaporodik a visszavonások száma is (1897-ben 52, 1898-ban 106.)

A magánosoknál dolgozók száma (ez is jutalom) szintén emelkedik. 1896-ban 210, 1898-ban már 542, 1902-ben a magánosoknál teljesített munkanapok száma 313.553 volt. Guyanában nagyon kevesen dolgoznak magánosoknál (1898: 21, 1902: 94), a legtöbb ily engedély új Caledoniában adatik (1898-ban 521.)

tottak fel, utakat, hidakat építettek, szóval a gyarmat számára hasznos munkát végeztek.)¹⁾

III. Megelőzési intézkedések. 1. A Code Pénal általános büntetési korminimumot nem ismer, hanem a 16 évet be nem töltött fiatal büntetésekkel (*mineurs de seize ans*) szemben a bíróra bizza a büntethetőség megállapítását. Ha az ily fiatalokú belátási képesség nélkül (*sans discernement*) követte el a cselekményt, felmentendő s vagy szüleihez visszaküldendő, vagy javító házba (*maison de correction*) utalandó nevelés és letartóztatás végett (*pour être élevé et détenu*), ahol 20 éves koráig tartható. A belátási képességgel bírók (*avec discernement*) halállal vagy életfogytiglani *travaux forcés*-val, illetőleg deportation-nal sújtott büntett miatt büntetésül 10—20 évi javító fogházra (*maison de correction*), időleges *travaux forcés*, deten-

¹⁾ L. erről a gyarmatügyi jelentéseket a *Revue Pénitentiaire* majd minden számában.

A relegationra ítétek száma ujabban állandóan és erősen apad, ami a következő sorozatból tűnik ki. Relegationra ítéltetett:

1886-ban:	1610.
1887-ben:	1934.
1888-ban:	1627.
1889-ben:	1230.
1890-ben:	1035.
1897-ben:	948.
1898-ban:	771.
1900-ban:	632.
1901-ben:	657 egyén.

Az apadás természetes magyarázata, hogy a törvény életének első éveiben a felgyült salakot azonnal elszállították s azóta csak az évi ujonczokat kell összeszedni. Az elítéltek számának csökkenése tehát nem annyira a relegation sikerét, vagyis helyességét, mint inkább a criminalitás csökkenését vagy szelidülését s talán a bíróság enyhébb felfogását mutatja.

Az 1885-től 1900. végéig terjedő 16 év alatt összesen 15,637 egyén ítéltetett relegationra. Ezek közül tényleg elszállítottak a relegation helyére 9978, transportation-ban részesült (egyidejűleg *travaux forcés*-ra ítéltés folytán) 1993, megkegyelmeztetett 614, feltételes szabadság folytán a relegation felfüggesztetett 99-re, egészségi okokból felmentetett az elszállítás alól 330, meghalt még Franciaországban 563.

A Guyanában és Uj Caledoniában tényleg ott levő relegáltak száma 1902. decz. 31-én 5174 volt (Guyanában 2720, Uj Caledoniában 2424.)

1901-ben *transportation*ra 473, *relegation*ra 341 egyén szállítottott el.

tion vagy reclusion helyett pedig a rendes tétel $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$ -ig terjedhető időre javító fogházra ítéltetők.

A Code tehát a belátási képességgel nem bíró és az azzal bíró fiatalok közt éles különbséget tesz s míg az előbbieket *nevelés* végett, az utóbbiakat *büntetésül* rendeli javító intézetbe utalni. A gyakorlat azonban e különbséget nem valósította meg, amennyiben megfelelő intézetek hiányában a fiatalokat mindkét esetben együvé s legtöbbször a közönséges fogházakba, a felnőtt foglyok közé zárták össze. A reformot e téren is a 30—40-es évek humanitarius fellendülése indítja meg. Tocqueville s általában a magánzárka rendszer legtöbb híve a fiatalok javítása érdekében is a magánzárka rendszernek csinálnak népszerűséget s így épül fel Párisban (1840) a *Petite Roquette* nevű zárka-intézet a fiatal bűnösök számára.¹⁾

E felfogással szemben Demetz és Lucas (utóbbi elvi ellensége a magánzárásnak) a fiatalokra a magánzárka helyett a mezei s kerti munka nevelő hatása mellett szálltak sikra s eszméiket egy-egy mezőgazdasági telep felállítása által akarták igazolni. Így jött létre 1839-ben *Mettray*-ben (Demetz alapítása) és 1843-ban *Val d'Yevre*-ben (Lucas telepe) két földmives iskola, melyek az angol farm-school-oknak is mintául szolgáltak. Az állam nemcsak átengedte e telepekbe a javító intézetbe utalt fiatalokat, de évi segílyt is biztosított az intézeteknek.

E néhány mintaintézet természetesen nem elégítette ki a szükségletet s ezért az 1850 aug. 5-iki törvény (*sur l'éducation et du patronage des jeunes détenus*), mely a fiatal bűnösök nevelését és védelmét egységesen és összefoglalólag akarta szabályozni, elrendelte, hogy az összes fiatal és pedig a 20 évesnél fiatalabb bűnösök (*mineurs de vingt ans*) a felnőtt foglyoktól elkülönítendőek s vallásos, erkölcsi nevelésben és valamely életpályára való kiképzésben részesítendőek. E végből a törvény szerint a 6 hónapnál nem hosszabb idejű fogházra ítélt fiatalok a vizsgálati fogházak (*maison d'arrêt et de justice*) egy-egy elkülönített osztályába helyezendőek, a felmentett és a

¹⁾ A *Petite Roquette* 1863-ban záratott be mint a fiatalok fogháza, miután Eugénia császárné egy az intézetben tett látogatásakor megsajnálta a czellába zárt fiatalokat. Ma a vizsgálati fogságba helyezett és az elszállításra váró fiatalok vannak itt.

6 hónapnál hosszabb, de két évet meg nem haladó fogházra ítélték részére külön intézetek, u. n. *colonies pénitentiaires* állítandók fel, hol a fiatalok lehetőleg mezőgazdasági, vagy ezzel összefüggő ipari munkával foglalkoztassanak, a két évnél hosszabb időre ítélték pedig u. n. javító intézetekbe *colonies correctionnelles* helyezendők.¹⁾ Jó magaviselet és valamely munka kitanulása esetén a fiatal elítéltek a letartóztatási idő letelte előtt feltételesen szabadon bocsáthatók, vagyis kísérletileg kihelyezhetők az intézetekből. Végleges szabadonbocsátás esetén is azonban az ifjak a közrendészet gyámkodása (*patronage de l'assistance publique*) alá helyezettnek legalább is 3 évre.

E törvény alapján, mely ma is alapját képezi a fiatalok nevelő és javító intézeteinek, lassanként számos ily intézet állítottatott fel. Az intézetek legnagyobb része magán intézet, melyeket az állam segítyez, vannak azonban tisztán állami (nyilvános) intézetek is. Jelenleg összesen 30 önálló javító intézet áll fenn²⁾ és pedig 21 a fiuk és 9 a lányok részére. A fiuintézetek közül 9 nyilvános (Les Duaires, Belle-Isle en-Mer, Saint-Hilaire (école de reform), Saint-Maurice, Aniane, Auberive, La Vald' Yèvre, Eysses (Villeneuve sur Lot és a Petite Roquette), 12 magánintézet. A lányintézetek közül kettő nyilvános (Nanterre és Doullens), 7 magánintézet. *Colonie correctionnelle* ezek közt csupán az *eysses*-i intézet s ennek toldaléka a *villeneuve-i*.³⁾ Ezenkívül 6 fogházban vannak javító osztályok (*quartiers correctionnelles*) berendezve. A javító intézetek közül 6 mezőgazdasági intézet (*Mettray* ma is egyike a legelsőeknek), a többiben ipari és kerti munkát tanulnak a fiatalok.

Mintajavító intézetnek épült a *Montesson* mellett 1896-ban megnyitott *École Lepage* intézet, melyet a De-

¹⁾ A „*colonies pénitentiaires*“-t nevezhetjük a mi fogalmaink szerint *javító intézeteknek*, míg a „*colonies correctionnelles*“ inkább *kényszerjavító intézetek*, ahova a makacs, javíthatatlannak látszó fiatalok helyezendők. L. *Joly H.*: De l'enfance coupable et de nos maisons de correction à l'heure actuelle. (*Revue Pénit.* 1900 Január. 59. l.) s az annak alapján megindult vitát a francia Société gen. des prisons-ban.

²⁾ La statistique Pénitentiaire de 1901. *Revue Pénit.* 1903. Nov.-decz. 1363. l.; *Vidal G.*: id. m. 209—211.

³⁾ A fiuintézetekben volt 1901 decz. 31-én összesen 3568, a leányintézetekben 690 beutalt. A beutaltak 0.70 %-a 8 évesnél fiatalabb, 4 %-a 8—10 éves, 31.73 % 10—14 éves volt.

partment de la Seine alapított és tart fenn. Az intézet azóta, melyet még mint ilyet látogattam meg 1900-ban, a Departement de la Seine 1901. évi határozata folytán *école de preservation*-ná lett átalakítva s új nevet is kapott: *École Theophile Roussel*. Az 1902-iki szabályok szerint (l. Revue Pénit. 1902. máj. 695. l.) tisztán az iskolai hatóságok által beutalt fegyelmezetlen, iskolakerülő, vagy az atyai hatalmat gyakorlók által önként beutalt 14 éven aluli gyermekek helyeztetnek ide nevelés végett.¹⁾ Az intézet pavillon rendszerben épített valóban csinos, kellemes benyomást keltő telep. 8 külön álló, mértani pontossággal phalanx rendszerben sorakoztatott épületből áll. Egy-egy épület 30—40 gyermek (előbb összesen 320, ma 250) befogadására szolgál. Az épületek belül ragyognak a csintól és tisztaságtól, kívül gyönyörű futórzsákkal díszítve. Az intézet körül hatalmas terület a mezői gazdaság különböző ágainak (földmívelés, kertészet, szőlészet) elsajátítására. Éjjelre mindenik gyermek külön pléh-hálófülkében aludt, mely a testi érülködést ugyan meggátolta, de az átbeszélést, levelek, tárgyak átcsempészését egyáltalán nem. Külön épület szolgált a szülők által beadott (*correction paternel*) gyermekek befogadására. Ez a pavillon azonban látogatásom alkalmával üres volt s mint értesültem addig nem is volt benne egyetlen gyermek sem, aminek okát Rivière Albert abban találta, hogy itt egy gyermek évi ellátásáért 820 francot kellett fizetni, míg a párisi Petite Roquette ingyenes volt. Ez utóbbi körülmény volt az oka, hogy a mintaszerű intézetet eredeti rendeltetésétől elvonták.²⁾

2. Az elhagyott gyermekek gondozását Franciaországban régidő óta egy jótékony egyesület „*Service des enfants assis-*

¹⁾ 1903. Január 1-én az intézet 243 növendéke közül 219 a család által, 20 a vizsgálóbíró által s csak 4 gyermek volt a hatóság (*Assistance publique*) által beutalva.

²⁾ A montessoni intézet rám azt a benyomást tette, hogy a mi javító intézeteink és e mintaintézet közt csak az éjjeli elkülönítés és a nagyobb csinre van különbség. Egyébiránt legujabb intézetünk, az 1903. őszén megnyílt kassai javító intézet csin dolgában is bátran kiállja a a versenyt a montessoni mintaintézettel, sőt a kassai intézet épen azt a gondolatot ébresztette bennem, hogy ezzel a nagyszabású intézettel talán mi akarjuk fényezés dolgában felülmulni a külföldi hasonló intézeteket. A három óriási iparműhely berendezési költségéből (villamos szövőgépek) azt hiszem egy szerényebb új javító intézetet bátran fel lehetett volna állítani.

tés“ tekintette feladatának. 1879-ben e mellé lépett a Brueyere L. és Thalié által alapított általánosabb egyesület: „*Service des enfants moralement abandonnés*.“ E két egyesület Párisban a Directeur de l'Assistance publique, vidéken az Inspecteur des enfants assistés támogatása mellett évente ezer meg ezer gyermeket helyez el részint magánosokhoz, részint különböző intézetekbe, árvaházakba, ipariskolákba, gazdasági és ipari intézetekbe. 1893-ban egy új gyermekvédő egyesület alakult Párisban, a „*Comité de défense des enfants traduit en justice*“, mely a bűnvádi eljárás alá került gyermekeknek az eljárás alatti védelmét, valamint a gyermekvédelem ügyének törvényhozási és tudományos előrevitelét tekinti feladatának. 1900-ban pedig *Patronage familial* címmel egy, a szerencsétlen sorsú családokat gyámolító egyesület alakult Párisban, mely az ily családok gyermekeit, kik a család mostoha sorsa miatt könnyen elzülhetnének, közvetve a szülők erkölcsi és anyagi támogatása által igyekszik megmenteni a bűn vagy a csavargás lejtőjétől. Azóta több nagy városban alakult hasonló egyesület.¹⁾ Szóval a francia társadalom elismerésre méltó példát mutat, mennyi módja van a társadalmi önvédelemnek.

Az elhagyott gyermekek gondozásáról először az 1889. júl. 25-iki törvény rendelkezik, de elég hiányosan.

1895-ben az elhagyatott gyermekek gondozása iránt részletes törvényjavaslat terjesztetett a kamarák elé, mely szerint az ily gyermekek számára külön védő intézetek, „*écoles spéciales de preservation*“ létesítenek. A törvényhozás e helyes reformgondolatból egyelőre annyit valósított meg, hogy az 1898. ápril 19-iki törvény (*sur la protection des enfants victimes ou auteurs de crimes ou de délits*) mely az atyai hatalom megszorításáról szóló 1889. júl. 24-iki törvényt módosítja, megadja a vizsgálóbíróknak, illetőleg a törvényszékeknek a jogot, hogy az elhagyatott fiatal bűnöst, illetőleg a csavargó, kolduló gyermeket ne a nevelésre képtelen szülőnek adják vissza, se ne a javító intézetbe utalják, hanem (ideiglenesen, illetőleg véglegesen) közvetlenül a magán jótékony intézetekbe utalhassák, vagy a közigazgatás gondozása alá adják.

¹⁾ Curtius: La patronage familial. 1902. Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft. 22 k. 304—314. l.; l. még: Strauss P.: Assistance sociale. 1901.

A fentiek szerint tehát a francia bírónak, ha a fiatalokú terheltet felmentendőnek ítélte, a következő módok közt lehet választania: 1. visszaadja a gyermeket a szülőknek nevelés végett, 2. javító intézetbe utalja, 3. a gyermek mellé védőül kéri fel az egyik szülőt, valamely magánszemélyt, jótékony intézetet, vagy a közigazgatást. Az 1898-iki törvény azonban nem vált be, sem a vizsgálóbírák sem a törvényszékek nem nagyon veszik igénybe a nevelő intézetbe utalhatás jogát. Ez okból, Joly H. indítványára, a „Comité de defense” hosszú vita után, majd a kamarában Strauss senator megsürgette e törvény gyakoribb alkalmazását. 1903-ban a belügyminiszter újból előterjesztette a már Waldeck Rousseau által 1895-ben beterjesztett törvényjavaslatot a magánjótékonyági intézetekről. E javaslatot a senatus bizottsága már le is tárgyalta.

3. A gyermekvédő egyleteken kívül úgy Párisban, mint a vidéken nagy számmal vannak különböző néven rabsegélyző egyletek. Legtekintélyesebb ezek közt az 1871-ben alakult *Société générale de patronage des libérés*.

1894-ben az összes (több mint százra menő) gyermekvédő és rabsegélyző egyletek egyesültek: *L'Union des sociétés de patronage de France* néven, vagyis központi bizottságot alakítottak (vezetője Rivière Albert), mely a patronage ügyét egységesen vezeti. (Les instit. pénit. en France. 265. l.)

Hogy e valóban bámulatra méltó egyleti tevékenység mellett a visszaesés ma sem apad Franciaországban, ennek okául Joly H. nagyon helyesen mutat rá a fogházak és börtönök hiányaira, az összezárás rendszerére és — a művelt középosztály közönyére.

4. A patronage intézmények közé tartoznak végül a *koldus* menhelyek (*depôts de mendicité*), melyeket a Code Pénal alapján a departement-ok tartanak fenn. A Code Pénal szerint ugyanis (274., 275. §§.) a koldulás büntetendő cselekmény és pedig, aki oly helyen koldul, ahol koldus menhely áll fenn, 3—6 hónapi fogházzal büntetetik s ennek kitöltése után a koldus menhelybe utaltatik, aki ellenben oly helyen koldul, ahol nincs ily intézet, ha szokásos koldus: 1—3 hónapi, ha pedig az illetékes járása (canton) határán túl koldult: 6 hónaptól két évig terjedhető fogházzal büntetendő. A Code által

említett depôt de mendicité van jelenleg 33,¹⁾ melyekben évente 5—6000 egyén van elhelyezve. Ez intézetekben részint ipari, részint földmívelési (kerti) munkával foglalkoztatják a beutalt koldusokat és csavargókat.²⁾ Hét intézetben nincs semmiféle munka.

Ki kell még emelnem, hogy az 1876-ban alakult *Société générale des prisons* Franciaországban ugyanazt a nemes hivatást teljesíti, amit a Howard Association Angliában. Ez egyesítőképén Riviére Albert. Folyóirata, a *Revue Pénitentiaire*, pedig kétségtelenül a legelevenebb börtönügyi szaklap s a börtönügy nemzetközi művelésének egyik leghathatósabb tényezője.

IV. Tanulságok. A francia börtönügy jelen állásából leginkább csak negatív tanulságokat vonhatunk le, e tanulságok azonban szintén jelentősek.

Hogy miért maradt el Franciaország börtönügye az angol és belga börtönügy mellett, arra megkaptuk a világos feleletet: a börtönügy elhanyagolása, az egyszerűség, a határozottság, a céltudatos, tervszerű program hiánya, szóval amivel Lucas már a XIX. század derekán a legtalálóbban jellemezte a francia börtönügyi politikát: a *politique du debarras* miatt. Láthatjuk a francia börtönügy tanulmányozásából, hogy a börtönügy elhanyagolása a legbiztosabb szülője a visszaesések felszaporodásának, továbbá hogy a rendszerek közti ingadozás, a folytonos kísérletezés több pénzbe kerül, s erkölcsileg sokkal károsabb, mint egy talán költségesnek látszó, de határozott, jól összeállított program megvalósítása.

A büntetési rendszerre nézve nagy tanulságul vonhatjuk le, hogy a büntetési eszközök nemeinek nagy száma mit sem ér, csak ellentétet teremt a törvényes és a tényleges állapot közt, ami aztán a folytonos szemrehányásoknak és új meg új kísérletezésnek a megteremtője. Minél kevesebb büntetési eszköz, de azok tényleg és komolyan végrehajtva: ez az egyetlen út a börtönügy felvirágoztatására.

Egy további nagy tanulság, hogy a börtönügy decentralizálása, a fogházaknak az autonómiára bizása, a megyék, de-

¹⁾ Les institutions pénitentiaires en France. 427. l.

²⁾ A Seine departement 1902-ben határozta el egy modern dologház felállítását Párisban az eddigi kritikán aluli Depôts helyettesítésére.

partement-ok kezében hagyása — mint azt az angol fogházak 1877. előtti állapota is mutatta — szintén biztos út a fogházügy elposványosítására, a régi, százszor elítélt nyomoruságos összezárási rendszer fenntartására. A fogházak államosításának hiánya egyik legnyiltabb sebe a francia börtönügynek, mely épen Franciaországban, a központositás hazájában, a legcsodálatra méltóbb.

Ugyancsak nagy hiánya a francia börtönügynek a végrehajtási és praeventiv intézkedésekre vonatkozó szabályok rendezetlensége, codifikálatlansága. Vanier mondja, (*Les instit. pénit. en France* 1895. 175. l.) hogy csak a hosszú börtönbüntetésekre vonatkozó szabályok tiz kötetre mennek, amikből persze a tényleg érvényes és határozott utasításokat megállapítani óriási feladat. Több világosság, egyszerűség és határozottság szükséges a börtönszabályokba. Igen nagy hiány végül, hogy a gyermekvédelem és a csavargási ügy a modern börtönügy kívánalmi szerint még egyáltalán nincs codifikálva. Annál örvedesebb és dicséretesebb azonban, hogy a legutóbbi időben a gyermekvédelem és rabsegélyezés ügyét társadalmi uton (*assistance social*) igyekeznek diadalra vezetni.

A francia börtönügy körében új eszme, ami a belga és az angol börtönügy mai állapotában nem volt feltalálható és megvitatható, a *transportatio* és *relegatio*, szóval az u. n. elszállítás (*deportatio*) kérdése. A *deportatio* (gyűjtő szónak véve) általános jelentősége, előnyei és hátrányai a mai börtönügyi tudománynak még mindig egyik nyílt kérdése (l. alább a 7. és 8. §.). E helyütt csak a francia *transportation* és főleg az új és eredeti francia intézmény: a *relegation* eredményeit, illetőleg az abból levonható tanulságokat kell megállapítanunk. A francia *deportation* helytelen és czélszerűtlen¹⁾ volta felett felesleges is beszélni, legjobb bizonyíték e büntetés alkalmatlan voltára az, hogy nem alkalmaztatik.

Ugy a *transportation*, mint a *relegation* büntetés eredményei és jelentősége felől maguk a francia írók és gyakorlati

¹⁾ *Leveillé* szerint ez a legköltségesebb és leghaszontalanabb az Európán kívül végrehajtott büntetések közt, mely csak martYROK csinálására alkalmas. *Les institutions pénit. en France.* 286. l.

szakemberek is felette eltérő felfogásban vannak.¹⁾ *Leveillé* párisi tanár, aki pedig elvileg híve a transportationnak, az eredményt mindkét büntetésre nézve egyenesen rossznak mondja, e rossz eredményt főleg a helytelen, okszerűtlen végrehajtásnak tulajdonítja. Különbözik a relegationális törvényt is alapjában elhibázottnak tartja, egyrészt, mert csak hosszabb börtön kitöltése után küldi a gyarmatra az elítéltet, amikor már munkaereje megfogyott, másrészt mivel a törvény megengedi, hogy a relegált 6 év múlva visszajöhessen. *Astor*²⁾ szintén kifogásolja a végrehajtást, mert szerinte nem helyesen válogatják meg a munkát s ezért a relegation ma nem eléggé példás, nem hatályos és a gyarmatra sem előnyös. *Garraud*³⁾ mindkét büntetési nem eltagadhatatlan hátrányának ismeri el a költségességet, ezzel szemben legfőbb előnyeikül azt hozza fel, hogy az anyaállam megszabadul a legveszélyesebb elemektől s így annak a biztonságát emeli.

A transportation és relegation mai eredményei a francia gyarmatokban nézetem szerint sem elegendők e két büntetési nem igazolására, mert e két büntetés hátrányai oly súlyosak, hogy azokat a látszólagos előnyök és a relative jó eredmény, amit eltagadni nem lehet, egyáltalán nem képesek ellensúlyozni.

Első közös hátránya a transportationnak és a relegationnak az, hogy ezeknek a büntetési rendszerbe illesztése által az egész börtönügy kétségtelenül sokkal több költséget igényel, s a börtönügy egységes igazgatását, felügyeletét, ellenőrzését jobban megnehezíti, mintha az összes szabadságbüntetéseket itthon, az anyaországban hajtuk végre. Készséggel elismerem — épen fentebb hangsúlyoztam is — hogy a büntetési nemek és a végrehajtási rendszernek megválasztásánál a költségeknek, vagyis a pénzügyi szempontoknak mellékeseknek kell lenni, a döntő mindig az erkölcsi eredmény, t. i. a büntetés céljának minél biztosabb megvalósítása. Azt is aláírom, amit *Vámbéry Ruzstem* mond (id. m. 36. l.), hogy csak nagyon kicsinyes gon-

¹⁾ A relegation behozatala körüli érdekes vitákat, valamint az 1885-iki törvény kritikáját élvezetesen és alaposan állította össze *Vámbéry R.* id. m. 9—45. l.

²⁾ *Astor I.*: A propos de la relegation. *Revue Pénitentiaire* 1900. Május. 768. l.

³⁾ *Garraud*: Précis du droit criminel. 1900. 237. l.

dolgozásu kriminalpolitikus emelhet kifogásokat valamely büntetési rendszer ellen a drágaság szempontjából s én is aranymondásnak tartom *Michaux* szavait, hogy -senmi sem oly drága, mint a bűn s azért az a büntetési rendszer a leggazdaságosabb, amely a bünt kevesbiti, azonban, hogy itt mégis felvetem a költség kérdését, erre az bátorit, hogy nem kisebb ember, mint *Garraud* az, a ki a költségesség miatt kifogásolja a két büntetést. Hangsúlyozom azonban, hogy nem is magát a végrehajtási költséget sokallom én, vagyis nem a drágaságot hibáztatom e két büntetésben, hanem azt, hogy ez a két büntetés semmivel sem biztosítja jobban az elérni kívánt célt, mint az itthoni börtön s így a két, legfeljebb egyenlő értékű rendszer közül már a drágaság miatt sem helyeselhetem az előbbit. Azt pedig el nem lehet vitatni, hogyha két egyenlően jó rendszer közül az egyik kézzelfoghatóan kevesebb kiadással jár, az állangazdaságtani szempont a kevesebb költséggel járóat fogja ajánlani.

Ugyde, hogy áll a dolog az elszállítási és az itthoni börtönbüntetések közt? Vajjon egyenlően biztosítják-e ezek az erkölcsi eredményt, vagy e részben valamelyik előnyösebb a másikonál? Ha az utóbbi áll, t. i. valamelyik a büntetés célját jobban megvalósítja, habozás nélkül azt kell választanunk, még ha tizszer olyan drága lenne is.

A kérdés magva tehát az, mi a transportation és mi a relegation célja s hogyan biztosítja e cél az a két büntetési eszköz? A transportation célja, miután az legtöbbször időleges büntetés, nem a megsemmisítés, nem az eliminálás, hanem e szigoru sujtás mellett az elíteltnek lehető átalakítása. a gyarmat, esetleg az anyaállam számára megjavítása. A relegation célja ugyan első sorban bevallottan az eltávolítás, az anyaországnak a közveszélyes elemektől való megszabadítása, de szintén nem a megsemmisítés, (hiszen nem lakatlan szigetre viszik őket), hanem a lehető átalakítás (regeneratio), amit azzal fejez ki az 1885-iki törvény, hogy 6 évi jóviselet után megengedi a relegálnak az anyaországba visszatérést. A transportation és a relegation célja tehát lényegileg ugyanaz, ami az itthoni börtönöké, a kérdés így csak az, melyik valósítja meg jobban e cél? E kérdésre a tényleges végrehajtás adja meg a feleletet. A helga és az angol börtönügy bemutatásánál láttuk, hogy a

jól berendezett börtön e feladatot betöltheti. De elmondhatjuk-e ugyanezt az elszállításra?

A francia transportation végrehajtása lényegileg a régi gályarabság módjára történik, azzal a különbséggel, hogy nem gályát vontatnak az elítéltekkel, de fát vágatnak, földet ásatnak. Az erkölcsi javításra, a szabadságra való előkészítésre azonban itt semmi tekintet nincs, vagy legalább is sokkal kevesebb, mint itthon. Ha a rab magától megjavul, mert még nem volt teljesen elromolva s jó sorsa megóvta valami kitanult gonosztevő szomszédságától, ez az ő szerencséje, ha pedig marad a régi rosz szokásai mellett, a büntetést végrehajtók ezzel sem nagyon törődnek, akkor ott marad életfogytig, vagy a büntetési idő leteltéig. A relegation végrehajtása, mint láttuk, a legtöbb esetben megegyezik a transportationéval.

Ami a relegation-t illeti, igaz ugyan, hogy ez elősegíti az anyaország megtisztítását a veszélyesebb elemektől, de kérdés, hogy igazságos és méltányos dolog-e a saját fekélyeinket — mint Szemere Bertalan mondja — más testére átrakni. Megengedhető és czélszerű dolog-e a gyarmatokat a legveszélyesebb bűnösökkel megrakni, akik bármily jó felügyelet alatt legyenek, a szökést ott nagyobb sikerrel kísérrelhetik meg, mint az itthoni börtönökből. 1898-ban Guyanában 29%, Uj Caledoniában 10·5% volt a szökési kísérletek aránya. A relegation büntetés nézetem szerint igazságtalan és helytelen eljárás a gyarmatokkal szemben. Tartsa el, vagyis börtönözze be az anyaállam is, a gyarmat is a maga bűnöseit, de ahhoz nincs joga az anyaállamnak, hogy a maga legveszélyesebb gonosztevőit rászabadítsa a gyarmatokra. A bűnösök által való gyarmatosítás eszméje pedig, mint azt az angol transportation s a mai oroszországi deportálás (Szibériába) bizonyította, annyira hibás és erkölcstelen, hogy komoly czáfolatra nem is méltó.

A relegation helyessége és életképessége ellen különben legerősebb érv az, hogy maga az 1885-iki törvény megengedi, hogy a relegált 6 évi relegation után visszatérhessen az anyaországba, mely őt örökre kivetette kebeléből. Szó sincs róla, a legszebb eszme, hogy a megjavult, megtért embert fogadjuk vissza a társadalomba, de ha a relegation ezt az eszmét, mely a modern börtönbüntetés alap gondolata, felveszi magába, akkor felesleges az egész relegation. A kétszeri tengeri utazás (Guya-

nába és vissza), meg a guyanai és ujcaledoniai börtönök, barakkok, igazgatási helyiségek és hivatalnoksereg költségeit¹⁾ legalább is megtakaríthatná az állam, ha az itthoni börtönöket czélszerűen és helyesen berendezné s a más államokban bevált börtönrendszert komolyan és teljes buzgósággal igyekeznék megvalósítani. Nézetem szerint tehát úgy a transportation, mint a relegation sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nem állják ki a versenyt a börtönbüntetéssel.

A relegationról, mint a visszaesés leküzdésére szolgáló reformeszméről l. még alább a 9. §-t.

4. Németország.²⁾

Németország a börtönügy tekintetében — épen úgy mint Franciaország — nem tartozik ugyan a mintaállamok közé, mert ha börtönei általában jobb állapotban vannak is, mint a Franciaországiéi, de semmiesetre sincsenek oly egyöntetűen és rendszeresen szervezve, mint Belgium vagy Anglia hasonló intézetei, azonban mint egyik közép európai vezérállam két-

¹⁾ *Vámbéry R.* számítása szerint 1890-ben egy relegálnak évi el látása szállítási költséggel együtt Guyánában átlag 1200, Uj-Caledoniában átlag 900 frankba került (id. m. 36. l.). *Astor* pedig az 1899. évre nézve egy relegált költségét (szállítás nélkül) Guyánában 700, Uj-Caledoniában 504 frankra teszi. *Revue Pénit.* 1900. Május. 768. l. Ez ugyan nem épen horribilis összeg, de tényleg több, mint egy rab itthoni el tartási költsége, ami Németországban átlag 400, Angliában 700, Franciaországban 600 márkára, nálunk 200 koronára tehető.

²⁾ *Források: Streng: Studien über die Entwicklung, Ergebnisse und Gestaltung des Gefängniswesens in Deutschland. Stuttgart. 1886; Weichert: Grundzüge der Strafvollstreckung nach Reichsrecht. 1902.; Aschrott: Die neuen Grundsätze über den Vollzug von Freiheitsstrafen in Deutschland. 1898. Zeitschrift 18. köt. 384—406. l.; Holtzendorff-Jagemann: I. 142—205.; Krohne: 137—195; Krause C.: Das deutsche Zuchthaus. Dresden. 1898; Link: Die Stellung der Einzelhaft im heutigen deutschen Strafvollzuge. 1901.; Lutz O.: Die Arbeit in den Strafanstalten und der Verdiensteil der Sträflinge. 1900.; Rausche: Gefängnisstudien. 1894.; Speck: Rückblick auf die Entwicklung des deutschen Gefängniswesens. 1901.; Hippel R.: Die strafrechtliche Bekämpfung von Bettel, Landstreicherei und Arbeitscheu. 1895.; — Zur Vagabundenfrage. Berlin. 1902.; Liszt: Die Gefängnisarbeit. 1900.; Heinze: Die Zwangserziehung nach Reichs- und Landesrecht. 1902. (Zeitschrift 22. köt. 635—712. l.); Vámbéry R.: A német BTK. reviziója. Budapest 1903.*

ségtelenül megérdemli, hogy börtönügyének mai állapotát megismerjük, annál is inkább, mert börtönügyének egyes részleteiben, illetőleg egyik-másik rész-államának börtönügye tekintetében egészen szép eredményt is tud felmutatni.

Hogy Németország a börtönügy tekintetében egészben véve nem tudott mintaállammá fejlődni, ennek kétségtelen oka az e tekintetben ma is fennálló particularismus. Míg az anyagi és az alaki büntetőjog tekintetében az 1871. és 1877-iki birodalmi törvények megteremtették az egységet, a börtönügyet, vagyis a büntetés végrehajtásának részletes szabályozását a BTK. az egyes rész-államok autonómiájára bízta. Ez a magyarázata annak, hogy míg az egyik államban, pl. Badenben vagy Poroszországban, a börtönügy egészen magas színvonalra fejlődött, más, kivált a kisebb rész-államokban ma is meglehetősen gyenge állapotban van.

Ez okból a német börtönügy mai állapotát nem is lehet egybefoglalva tárgyalni, csupán a BTK-nek a büntetési rendszerre és a büntetés végrehajtására vonatkozó általános, vagyis közös szabályait fogom előrebocsátani s aztán az egyes jelentékenyebb rész-államok börtönügyét külön-külön kell szemügyre vennünk.

I. Büntetési és börtönrendszer. 1. Az 1871-iki német birodalmi BTK. az egész német birodalomban a következő főbüntetési eszközöket állapítja meg:

1. halál;
2. fegyház (Zuchthaus), életfogytig vagy 1—15 évig;
3. várfogság (Festungshaft), életfogytig vagy egy naptól 15 évig;
4. fogház (Gefängniss), egy naptól 5 évig;
5. elzárás (Haft), 1 naptól 6 hétig;
6. pénzbüntetés.

A német BTK. büntetési rendszere kétségtelenül tisztább, világosabb és egyszerűbb, mint a francia Code Pénal-é, melylyel pedig a német BTK. tudvalevőleg összeköttetésben állt, úgy hogy — eltekintve ezúttal is a halál és a pénzbüntetéstől — a szabadságvesztési büntetések nemeinek szabatos és határozott megállapításával a német BTK. minden esetre felülmulja a francia, sőt a belga BTK-et is s ezekhez képest jelentékeny haladást és fejlődést jelent. A várfogság, a custodia honesta

pedig, bár lényegileg a francia és belga detention-nak továbbfejlesztése, de tulajdonképen új büntetési eszköz számba is jöhet, mert a belga és francia jog ily szabatos, határozott alakban ezt a büntetési nemet nem ismeri.

Hogy azonban a német BTK. is négyféle szabadságvesztés büntetést állapít meg, az még szintén annak a felfogásnak a bizonyítéka, mely a büntetési nemek változatosságával akarta biztosítani az egyénitést a végrehajtásban s *Krohne* (Lehrbuch 223. l.) nem is habozik kimondani, hogy a valóságban a német törvény négy szabadságbüntetése is kettőre olvad, t. i. munkakényszerrel összekötött és munkakényszer nélküli szabadság-elvonásra. A két leggyakoribb büntetési eszköz, a *fegyház* és *fogház* közt jogilag is igen csekély, lényegtelen különbség van, a végrehajtásban pedig az a kis különbség is papíron marad.

A fogházbüntetés ugyan a német törvény szerint nem jár feltétlen munkakényszerrel, mert a BTK. 16. §-a csak azt írja elő, hogy a fogházra ítélték képességüknek és viszonyaiknak megfelelő munkával foglalkoztathatók s kivánságukra ily munkával foglalkoztatandók, a valóságban azonban ez a szabály mindenütt úgy értelmeztetik és hajtatik végre, hogy a fogoly dolgozni tartozik s így tényleg a fegyház és a fogház a munkakötelezettséggel járó, a várfogság és elzárás pedig jogilag és tényleg is munkakényszerrel nem járó büntetések.

A fegyház és várfogság a törvény szerint némileg parallel büntetések, amennyiben, ahol a törvény a kettő közt választást enged a bírónak, (kettős büntetési tételek) a várfogság akkor alkalmazandó, ha a cselekmény nem becstelen érzelemből eredt. (20. §.) A büntetések átváltoztatásánál 8 havi fegyház 1 évi fogházzal és 8 havi fogház egy évi államfogházzal vétetik egyenlőnek. (21. §.)

Határozott börtönrendszert a BTK. nem ír elő. Csupán a következő általános támpontokat nyújtja a végrehajtásra: 1. a fegyház és fogház büntetések akár egészben, akár részben magánelzárásban hajthatók végre, azonban a magánelzárás az elítélt beleegyezése nélkül három évnél többre nem terjedhet, 2. hosszabb idejű fegyházra vagy fogházra ítélték büntetésük $\frac{3}{4}$ részének, de legalább is egy évnél kitöltése után, jó magaviselet esetén, beleegyezésükkel feltételes szabadságra bocsáthatók. E két fontos szabály megállapításával a német tör-

vény, habár a végrehajtás tekintetében szabad kezet ad a rész-államoknak, mégis úgy látszik, hogy a magánzárka és a fokozatos rendszert tartja ajánlatosnak¹⁾ s mintegy azokra mutat rá, sőt tekintve, hogy a magánzárkát az elítélt beleegyezése nélkül csak 3 évi maximumban engedi alkalmazni, a német BTK. is azt az elméletileg helyes álláspontot látszik sejtetni, hogy a rövidebb szabadságbüntetések a magánzárka, a hosszabbak a fokozatos rendszer elvei szerint fogantatosíttassanak, tehát a vegyes vagy összetett börtönrendszert helyesli.

Miután azonban a törvény úgy a magánzárkát, mint a a feltételes szabadonbocsátást csak facultative írja elő, voltaképen a rész-államoknak szabad kezük van a börtönrendszerben s így történetelt meg, hogy Baden régóta teljesen a magánzárkarendszerben hajtja végre a börtönbüntetések s ujabban Poroszország és Oldenberg is erre törekedett, míg a többi államok maig sem választottak határozott rendszert, vagyis a régi összezárási rendszertelenség sokfelé virágzik ma is. Ez összevisszaság és határozatlanság megszüntetése végett már 1879-ben megjelent egy törvényjavaslat a büntetés végrehajtásáról, legujabban pedig 1897-ben a birodalmi kancellár a hivatalos lapban hívta fel a részállamokat, hogy a törvényalkotás megkönnyítése végett igyekezzenek a büntetésvégrehajtást egységes elvekre fektetni s e célból a főbb elveket 40. §-ba össze is foglalja. Ujat azonban ez a szabályzat nem tartalmaz.

¹⁾ A XIX. század négy első tizedében, mint Krohne írja (Lehrbuch 144. l.), az összes német börtönökben a leggondatlanabb összezárási rendszere uralkodott, itt-ott, így Poroszországban katonai fegyelem volt ugyan az intézetekben, de legtöbb helyt fegyelem-hiány, nyers önkény, teljes elhanyagoltság, »ein gemüthlicher Schlendrian«, akár csak a 17-ik század legsötétebb idejében. A visszaesők szaporodása s az Amerikából átjött börtön-javítási mozgalom Németországban is napirendre tűzi a börtönügyi kérdéseket s Baden, majd Poroszország és Bajorország gyakorlatilag is megpróbálják a különféle börtönrendszerek megvalósítását. A börtönrendszerek felett az irodalomban óriási harc keletkezik s kivált az 50-es évektől mind erősebben hódít a magánzárkás eszméje. A mai irodalomban is körülbelül a magánzárka rendszer hívei vannak többségben (Krohne, Jagemann, Starke), de a fokozatos rendszer előnyeit is bevallottan (Liszt, Sichart) vagy titkoltan mind többen elismerik s ujabban Krohne nagyon helyesen hangsúlyozza, hogy nem egy rendszer a fő, hanem a helyes, az egyénítő végrehajtás.

2. A flatalkorúak büntetési és javító intézeteiről a birodalmi BTK. szintén felette soványan rendelkezik. A büntethetőség korminimuma a 12. életév. A 12—18 év közötti fiatalok a bíró által megállapítandó belátási képesség fennforgása vagy hiánya szerint vagy fogházba (illetőleg várfoogságba) vagy javító intézetbe (Erziehungs- oder Besserungsanstalt) utalhatók, ahol 20-ik életévük betöltéséig tarthatók. A szabadságbüntetésre ítélt flatalkorúak a BTK. szerint külön intézetekben vagy helyiségekben töltik ki büntetésüket. A javító és nevelő intézetek szervezése és berendezése azonban szintén a részállamok autonómiájának van átengedve.

3. A gyermekvédelem érdekében az elhagyott gyermekek kényszernevelése (Zwangserziehung) iránt legujabban az 1900-iki polgári törvénykönyv (1666. §.) és ennek életbeléptetési törvénye (135. §.) tartalmaznak egységes rendelkezéseket. Ezek szerint, ha az atya gyermekének lelki és testi jóllétét elhanyagolás, vagy becstelen, erkölcstelen magaviselet által veszélyezteti, a gyámügyi bíróság e veszély elhárításául elrendelheti, hogy a gyermek nevelés végett egy alkalmas családhoz, vagy nevelő, illetőleg javító intézetbe helyeztessék. A kényszernevelés közelebbi foganatosítása iránti rendelkezés a részállamoknak tartatott fenn.

A patronage érdekében a birodalmi BTK. a csavargók és munkakerülők megrendszabályozására egy utólagos büntetést állapít meg, t. i. a dologházba való utalást a főbüntetés kiállása után (*korrektionele Nachhaft*) 1—2 évi tartamban. Ennek a berendezése is azonban a részállamok feladata lett, az egységes és hatályos eljárás végett mégis egy 1889. jun. 26-iki birodalmi tanácsi határozat a főbb elveket e részben is összeállította. Legujabban egy 1900. junius 30-iki törvénnyel Németország pénzbeli segélyt állapít meg a munka közben megsebesült raboknak.

II. A börtönügy jelen állapota az egyes részállamokban.

1. *Baden.*¹⁾ A badeni nagyhercegség, mely oly kiváló büntetőjogi és börtönügyi szakembereket adott Németországnak,

¹⁾ *Források:* *Wacker H.:* Das Gefängniswesen, die staatliche Zwangserziehung der Jugendlichen und die Arbeitshausstrafe in Baden. 1899.; *E. Jagemann:* Entwicklung und Zustand des Gefängniswesens in Grossherzogthums Baden. Blätter für Gef.-kunde 20 k. 1. 1.

mint Mittermaier, Julius, L. Jagemann, börtönügyének mintaszerű berendezésével kétségtelenül első helyen áll a német rész-államok közt. Az említett kitűnő kriminalisták és a felvilágosodott nagyhercegek buzgólkodása folytán Baden már a XIX. század 30-as éveiben megkezdte a börtönöknek modern alapokra fektetését. Miután Julius és Mittermaier a pennsylvániai magánzárka rendszert kegyetlennek tartották, az auburni rendszerrel tettek előbb kísérletet s 1838-ban e rendszer szerint rendeztek be egy női fegyházat Bruchsal-ban. Az eredmény azonban nem volt kedvező s így L. Jagemann határozott fellépésére a kormány a magánzárka rendszer mellé állt s egy 1845-iki törvény elrendeli egy magánzárka rendszerű fegyház építését *Bruchsal*-ban, a pentonville-i intézet mintájára, amely intézet 1848-ra el is készült s 1851-ben meg is nyílt. Ez Németországban az első mintabörtön, melynek tanulmányozására valóságos búcsújárás indult meg.

A jó eredmény, melyet a bruchsal-i intézet, a gondos vezetés és ellenőrzés folytán is, felmutatott, a kormányt arra indította, hogy az 1863. és 1866-iki törvényekkel a fogházakat és a női intézeteket is a magánrendszer szerint rendezze be s a régebbi intézeteknek ily értelmű átalakítását írja elő. A birodalmi BTK. életbeléptetése után is Baden, a törvény által adott autonomia folytán megmaradt a magánzárka rendszer mellett s 1878-ban egy egészen új zárka-fogházat építettett *Freiburg*-ban, úgy hogy ma Badenben az összes börtönbüntetéseket tényleg a magánzárka rendszer szerint hajtják végre. A 3 évnél hosszabb idejű szabadságbüntetések ugyan a birodalmi BTK. értelmében itt is csak az elítéltek beleegyezésével foganatosíthatók magánzárkában, de az elítéltek ebbe mondhatni kivétel nélkül beleegyeznek s így gyakorlatilag a magánzárka rendszer foganatosításának nincs akadálya.

A szabadságvesztési intézetek három csoportba sorozhatók: központi, kerületi és járási intézetek csoportjába. Központi intézetek: a *bruchsal-i* férfifegyház, a *freiburgi* és *mannheimi* országos fogház (Landesgefängniss) és a bruchsal-i országos fogház és női országos büntető intézet (Landesgefängniss und Weiberstrafanstalt). Kerületi intézetek (fogházak) a rastatti, ofenburgi, waldshuti és konstanzi fogházak. Járási fogház van 60-on felül. Az öt központi intézetben van összesen 1136 zárka,

a 4 kerületi és a 60 járási fogházban 670 s így összesen 1806 magánzárka áll a végrehajtás rendelkezésére, ami a 2200 körüli összes rab-létszámot tekintve körülbelől teljesen megfelelő, mert egy bizonyos számú fogoly egészségi okokból vagy azért, mert nem egyezik bele a 3 éven felüli magánelzárásba, közösségben tartandó. Különben az összes intézetek befogadási képessége 3320 s így a 2200 átlagos rablétszám mellett sok intézet részben üresen áll, ami a legjobb eredmény, amit a börtönöktől várni lehet.¹⁾

A börtönintézetek közül ma is legelső és leghiresebb a *bruchsali* fegyház. Négyágú csillagalakú épület, a legszabályszerűbb méretekben, akárcsak a *louvaini* fegyház. A középén (a centrumban) vannak elhelyezve az igazgatói, felügyelői, tanítói helyiségek, illetőleg lakások, az iskola (6 osztály) és legfelső emeleten a templom (fülkékkel). A szárnyak közt három köralakban épített járkáltató. A fegyenczek itt is álarczot viselnek, általában a végrehajtás teljesen azonos a belga fegyházakéval, csak a fegyelem katonásabb. Érdekes, hogy a tolvajok és csalók 3—4-szeri visszaesés esetében az angol mintára itt is csak rövid időre helyeztetnek magánzárkába, aztán a büntetés nagyobb részében nappal közösen dolgoznak.

Ugyancsak méltó dicsekvési tárgya Badennek a *freiburgi* fogház, mely úgy külsőleg, mint a berendezés modernsége és csinossága tekintetében vetekszik a *saint-gilles-i* fogházzal. Négyágú csillagalakban épült, a *bruchsali*tól abban különbözik, hogy a szárnyak összefutó központja nincs beépítve (úgy mint a mi szegedi csillagbörtönünkben). A templom itt is stallumokkal (220) van ellátva, külön járkáltatók épen mint *Bruchsalban*. A *mannheimi* és a *bruchsali* fogházak régi átalakított épületek,

¹⁾ A járási fogházakban töltendő ki mindenféle elzárás (politische, Civil- und Untersuchungshaft) és az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetés. A kerületi fogházakban az 1—4 havi fogház; a *mannheimi* és *freiburgi* kerületben az ily időre ítélték az itteni központi intézetben s ugyanitt töltendő ki a 4 hónapon felüli fogház (a 3 évet felülmúló fogház *Freiburgban*). A férfi fegyenczek a *bruchsali* fegyházba, a *notorius* gonosztevők, többször (2) visszaeső tolvajok és csalók, valamint a 70 éven felüli s a szellemileg vagy testileg gyenge fegyenczek a *bruchsali* országos fogház fegyencz-, illetőleg *invalidus* osztályába tétetnek. A fegyházra vagy 1 hónapot meghaladó fogházra ítélt nők a *bruchsali* női intézetben állják ki büntetésüket.

a foglyok ezekben szabály szerint csak egy évet töltenek zárkában, azután nappali közös munkát végeznek, csak ha maguk kívánják és üres zárka van, az esetben hagyatnak egy évnél tovább is a zárkában. A járási fogházakban is legalább a büntetés elejét és végét minden fogoly zárkában tölti.

Az összes intézetekben nagy gond fordítatik az osztályozásra. A visszaesők, a fiatalok, a betegek ugyanazon intézetekben külön szárnyakba vannak helyezve. A csavargók és koldusok a fogházakban, ha nem akarnak önként dolgozni, munkára kényszerítetnek, ami ugyan ellenkezik a birodalmi BTK. 16. §-ával, de úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból feltétlenül helyeslendő. A munka, mely mondhatni kizárólag ipari munkanemekből áll, minden intézetben házilag kezeltetik (regie rendszer), a bérbeadás feltétlenül ki van zárva. Legfeljebb megrendeléseket fogadnak el egyesektől. A munkajutalom csak kivételes kedvezményt képez s naponta 3—10 pfennigre mehet.

A feltételes szabadonbocsátás a büntetés $\frac{3}{4}$ -ének kitöltése után nemesak a hosszú, de a rövid szabadságbüntetésre ítétekkel szemben is alkalmaztatik és pedig feltételes megkegyelmezés alakjában (urlaubsweise Entlassung im Gnadenweg.)

A börtönügy legfőbb központi vezetése az igazságügy-minisztert illeti, a belügyminiszternek csak közegészségügyi szempontból van felügyeleti joga a börtönökre. Az egyes központi intézetek élén igazgatók állanak s mellette szakhivatalnokok; a kerületi és járási fogházak főnöke ellenben az illető kerületi járásbíró, a felügyelő pedig az ily kis intézetekben legtöbb helyt a hivatalszolga. Kitűnő intézkedés, hogy a központi intézetekben a magasabb hivatalnokok hetenként legalább kétszer értekezletet tartanak, melyben az intézet és a rabok ügyeit megbeszélik, ami — bár az ily értekezlet kötelező határozatokat nem hozhat — jó alkalom arra, hogy az igazgató megfigyeléseit és véleményét az alsóbb hivatalnokokkal közölje s így az intézet egységes vezetése biztosíttassék.

A központi intézetek mellett egy-egy felügyelő tanács (Aufsichtsrat) van, amely mintegy középsőfoku igazgatási és felügyelő szervezet. Elnöke a miniszter által kinevezett magasabb bírói hivatalnok, tagjai az illető intézet főbb hivatalnokai s az illető község lakosai közül a miniszter által megbízott 2—5 egyén, akik nem viselnek tényleges államhivatalt. A fel-

ügyelő tanács dönt az intézet gazdasági ügyeiben (szállítások az intézet részére) és fegyelmi hatóság. Ez állapítja meg a rendkívüli jutalmakat, az iskolai jutalmakat, engedélyt ad a foglyoknak önkéntes foglalkozásra stb. A felügyelő tanács elnöke dönt a raboknak a törvénytelen bánásmód miatt és a fegyelmi büntetések ellen tett panaszai felett.¹⁾

A fiatalok elítéltek részére se külön fogházak, se állami javító intézetek nincsenek Badenben, hanem a bruchsalii országos fogházban és a nőintézetben, valamint a kerületi fogházban külön osztályok (szárnyak) vannak a fiatalok számára berendezve. 1896-ig a fiatalok csak 3 hónapig voltak magánzárkában tarthatók. E korlátozást az ez évi márczius 3-iki törvény megszünteti, azonban fiataloknak 3 hónapnál további magánzárkában tartásához minden egyes esetben miniszteri engedély kérendő ki. Tényleg a fiatal foglyok legnagyobb része magánzárkában tölti ki egész büntetését a bruchsalii országos fogház egy külön szárnyában.

A gyermekvédelemről, az elhagyatott gyermekek kényszerneveléséről az 1886. máj. 4-iki törvény intézkedik, mely lényegileg megelőzi a birodalmi polgári törvénykönyv általános rendelkezését, azzal a különbséggel, hogy a badeni törvény csak a 16. évet be nem töltött gyermekeket rendelte erkölcsi elhagyatottság esetén állami kényszernevelés alá. A családokhoz való elhelyezés Badenben is ritka, legáltalánosabb az intézetekben való kényszernevelés. Ily intézetek (egyesek és magántársulatok jótékonyága folytán) nagy számban állnak rendelkezésre úgy, hogy az állami kényszernevelő intézetek felállítására nincs is szükség. Különösen két egyesület buzgólkodik a gyermekvédelem ügyében a „*Verein zur Rettung verwahrloster Kinder*“ és a „*Landes-Verband der bad. Schutzvereine für entlassene Gefangene*“, mely utóbbi az idősebb és erkölcsileg erősebben elromlott gyermekek számára tart fenn intézeteket, így Flehingen-ben a 14 éven alúli fiúk, Scheibenhordban az ugyanily korú leányok, továbbá az erkölcsileg magas fokban megromlottak részére Säckingen-ben és Heitersheimban. Ez a négy intézet nevezhető tulajdonképeni javító intézetnek.

¹⁾ A felügyelő tanács e czélszerű szervezete mintául szolgálhatna nálunk is a felügyelő bizottság újjászervezésénél.

A kényszernevelő intézetbe utalás és ez intézetek feletti felügyelet a kerületi előljáróságok feladata.

A dolgházak, vagyis a javító utóbüntetés (Korrectionelle Nachhaft) végrehajtása tekintetében az 1889-iki és 1894-iki rendeletek intézkednek, melyek különös gondot fordítanak a fiatalabbak, a megromlottak (javíthatatlanok) és a betegek elkülönítésére. A fiatalabbak és a javulásképesebbek (első ízben beutaltak) az Ankenbuck-i munkástelepre (Arbeiterkolonie), a romlottak a Kislau-i dolgházba helyeztetnek. Érdekes, hogy a badeni kormány a birodalmi törvény ellenére, a dolgházba utaltakkal szemben is alkalmazza a feltételes szabadonbocsátást (legalább 3 havi jóviselet után.)

2. *Poroszország.*¹⁾ A porosz börtönügy, ha nincs is oly egységesen és mintaszerűen kiépítve, mint a badeni, de az utóbbi időkben oly nagy előhaladást tett, mely méltó a legnagyobb német államhoz. Legnagyobb akadályja volt a börtönügy felvirágzásának a XIX. század folyamán a határozatlanság a börtönrendszer kérdésében s a börtönök központi igazgatásának és vezetésének kettéválasztása, illetőleg a belügyi és igazságügyi miniszterek közt megosztása. Ez a két gátló körülmény sajnos, ma is fennáll.

A magánzárka rendszerrel szemben a porosz jogászok és a porosz kormány állandóan bizalmatlansággal viseltettek. A börtönökben egész az új birodalmi BTK-ig az összezárási rendszer volt az uralkodó. Az új BTK. óta sem foglalt állást Poroszország egyik börtönrendszer mellett sem és csak a fegyház és a fogházbüntetésre lehet mondani, hogy azok némileg az angol fokozatos rendszerhez hasonló módon hajtának végre, ellenben a várfogságra és az elzárásra ma is az összezárás a szabály. A börtönintézetek közül a fegyházak és egyes nagyobb fogházak, várfogházak ma is a belügyminiszter hatáskörébe tartoznak s csak a fogház, elzárás és vizsgálati fogság végre-

¹⁾ *Források*: *Krohne és Uber*: Die Strafanstalten und Gefängnisse in Preussen. 1901.; *Wulff* C.: Die Gefängnisse der Justizverwaltung in Preussen. II. kiad. 1900.; *Starke*: Verbrecher und Verbrechen in Preussen. 1885.; *Illing*: Die Zahlen der Kriminalität in Preussen 1885.; *Kurtz*: Der Gefängnisvorsteher. Handbuch der Gef.-Verwaltung in Preussen 1889.; *Schmutz*: Die Entwicklung des Elsass-Lothringischen Gefängniswesens seit der Annexion. 1899.

hajtására szolgáló kisebb fogházak állanak az igazságügyminiszter vezetése, illetőleg igazgatása alatt.¹⁾

A börtönrendszer, vagyis a végrehajtás módja ma is, mint régtől fogva, a börtönépületektől függ. Poroszország sem a súlyosabb, sem az enyhébb szabadságvesztés büntetés végrehajtására sohasem mondta ki a magánzárka rendszert, ennek daczára a múlt század 40-es éveitől kezdve IV. Frigyes Vilmos és Wichern börtönigazgató buzgólkodására több czellabörtönt építtetett. A legelső ily zárkaintézet volt a moabiti (Berlin mellett) 508 zárkával (ma vizsgálati fogház), majd: Münster, Breslau, Ratibor, legujabban: Plötzensee, az új moabiti (1200 főre), Prenngesheim (fegyház) Frankfurt mellett (500 főre), Glatz (fogház), Wronke. A 80-as évekig az új intézetek a pentonvillei mintára épültek (5 ágú csillag alakban), így a moabiti, münsteri, rendsburgi, wehlheideni, azóta római kereszt alakban (3 szárnynyal) építik az intézeteket, ilyenek a grossstrelitzi, düsseldorf, wohlauer, sigburgi, boroszlói, wittlichi, anrathi és a tegeli intézetek. Ma a legmintaszerűbb új intézet (az új moabiti és a plötzenseei mellett) a *Tegel*-ben (Berlinhez közel) 1900-ban megnyitott fogház, 1600 fogoly számára 1490 magánzárkával. Csin és berendezés dolgában ez az új fogház szinte vetekedni akar a francia fresnes les rungis-i intézettel. (2.881,421 márkába került).

A magánzárkák száma azonban ma sem elegendő, hogy akár a fegyház, akár a fogház egészben, vagy bizonyos részben rendszeresen és egységesen magánelzárásban hajtassék végre. 1900 márcz. 31-én volt Poroszországban a belügyminiszter²⁾ igazgatása alatt 33 fegyház és 19 nagyobb fogház (grössere Gefängnisse), az igazságügyminiszter alatt 1039 fogház, melyek közül 903-nak befogadási képessége 50 főnél kevesebb (csak 32 képes 200-nál többet s 3 ezer foglyot befogadni). Az összes magánzárkák száma pedig 8560. Tekintetbe véve már most,

¹⁾ A belügyminiszter igazgatása alatt álló intézetekről az 1902 októberben, az igazságügyminiszter alatt álló fogházakról az 1898 decz. 21-én kelt »fogházrendtartás« (Gefängnisordnung) rendelkezik.

²⁾ A belügyminiszter igazgatása alatt állanak még a rajnai tartományokban levő cantonális fogházak (68), melyek az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság s a 14 napnál rövidebb fogház és elzárás végrehajtására szolgálnak. Végül a belügyminiszter hatáskörébe tartozik az öt állami javító intézet.

hogy a belügyminiszter alá tartozó intézetekben az átlagos napi létszám 21.000 (1899 márcz. 31-én: 21.648), az igazságügyminiszter felügyelete alatt álló fogházakban pedig 33.000, továbbá hogy 1899-ben csupán a fegyházra elítéltek száma 5826 volt, azonnal tisztában lehetünk vele, hogy teljes magánelzárásról, vagy a fokozatos rendszer elve szerint a büntetés első részének magánzárkában töltéséről sem lehet szó.

A fegyházakban, fogházakban ma is túlnyomó az éjjelnappali közösség s a zárkák csak arra elegendők, hogy a 30 évesnél fiatalabb fegyenczek és az idősebbek közül az első izben elítéltek külön zárkában tölthessék ki büntetésüket. Egy pár zárkaintézetben azonban a magánzárka rendszer szépen meg van valósítva, így a plötzenseei, boroszlói, glatzi, wronkei és tegeli intézetekben. Az apró fogházakban a rendszeres munkáltatás is hiányzik.

A börtönbüntetés végrehajtása lényegileg a munkára való kényszerítésben állana, azonban az elítéltek nagy részénél ez részint a törvény, részint a fogházak tényleges állapota miatt lehetetlen. 1850—70-ig az összes intézetekben a bérbeadási, illetőleg vállalkozói rendszer uralkodott, azóta fokozatosan igyekeznek szűkebb térre szorítani a vállalkozói rendszert, de még 1899-ben is az elítéltek 45·7%-ának munkája vállalkozóknak volt kiadva. A szabadban való foglalkoztatás már évtizedek óta divatos. 1895-ig különösen aratási időben a nagybirtokosoknak adták ki a foglyokat mezei munkára, egy 1895. évi rendelet azonban ezt eltiltotta és csak az intézet részére való mezőgazdasági munkáltatást, valamint a földjavítási munkákra való alkalmazást engedi meg, Tényleg 1900-ban több mint ezer fogoly foglalkozott mocsáros, pusztá területék művelhetővé tételével, csatorna készítéssel, folyamtisztítási és szabályozási munkákkal.

A fiatalok, 18 éven aluli elítéltek a rendes fogházak egy-egy elkülönített szárnyában töltik ki büntetésüket, így Plötzensee-ben. Az igazságügyi börtönrendtartás 37. §-a szerint a 18 éven aluli fiatalok csak a miniszterium engedélyével tarthatók 3 hónapnál tovább magánzárkában, azonban itt is mint Badenben, a legtöbb fiatal fogoly tényleg magánzárkában tölti büntetését. A felmentett, vagy a 12 éven aluli fiatal bűnösök számára állami és magán nevelő és javító intézetek vannak. Állami javító intézet 12—18 évesek számára 5 van: Wabern, Conrads-

hammer, Steinfeld fiuk, Graefrath leányok és Saint Martin fiuk és leányok számára. (A hatodik most épül Hardehausen-ban.) Az összes beutaltak száma 582. A 12 éven aluliak (évi létszám 10.000) nagyobb fele (5000-en felül) családokhoz, kisebb fele magánnevelő intézetekbe helyeztetik el, ilyen gyermekek befogadására csak egy állami intézet van.

Az elhagyatott gyermekek védelméről és kényszerneveléséről előbb egy 1878-iki, legujabban pedig az 1900. június 2-iki törvény (Über die Zwangserziehung Minderjähriger) intézkedik. A kényszernevelés módjai ugyanazok, amiket a polgári törvénykönyv előír: alkalmas családba való elhelyezés és nevelő vagy javító intézetbe utalás. A törvény nem tesz szigorú különbséget a bűnös és a nem bűnös, csupán elhagyatott gyermekek közt, vagyis egyenlően intézkedik a 12 éven aluli és a belátási képesség hiánya miatt felmentett fiatal (12—18 éves) bűnösökről és az erkölcsileg elhagyott gyermekekről. A kényszernevelés elrendelése a gyámügyi bíróság feladata. A törvény életbelépte óta, 1900. ápril 1-től 1902. márcz. 31-ig 7787 gyermek utaltatott kényszernevelés alá, a kiknek 6·5%-a volt 6 évesnél fiatalabb, 36·1%-a 6—12 éves és 57·4%-a 12—18 éves. A gyermekek 40%-a csavargó és kolduló gyermek volt. Közülök 30% lett idegen családokhoz, 69·6% intézetbe elhelyezve s csak 0·4% hagyatott kísérletileg saját családjánál.

A korrekcionelle Nachhaft végrehajtására 24 kényszerdolgoház szolgál, melyekben 1900-ban 7491 férfi és 1449 nő volt tartóztatva.

Egy 1895-iki királyi rendelet behozza Poroszországban a feltételes megkegyelmezést, amely különösen 18 éven aluli fiataloknak 6 hónapnál nem hosszabb büntetésére vehető alkalmazásba.

3. *A többi német államok.* Baden és Poroszország mellett a többi német rész-államok börtönügyének ismertetése kevésbé fontos. A legtöbb ugyanolyan képet mutat fel, mint Poroszország, oly egységes, határozott s komolyan foganatosított börtönrendszere, mint Badennek, egynek sincs. *Oldenburg, Bréma, Hamburg* még azok, melyek a börtönbüntetést rendszeresen (a két előbbi a magánelzárás, utóbbi a vegyes rendszerben) és példásan hajtják végre. Egy-két mintaintézetet, leginkább zárkabör-

tönt, mindenikben találunk, de a kisebb és a legtöbb intézetben ma is a kényelmes összezáras járja.¹⁾

A nevezetesebb államok közül Bajorország és Württemberg érdemelnek még megemlítést.

Bajorország a múlt század 30-as éveiben úttörő gyanánt akart fellépni, amennyiben Obermaier, a müncheni fegyház igazgatója, az osztályrendszert mint új rendszert vezette be az intézetbe. Az intézetben u. i. négy osztály állítottatott fel s a fegyenczek jó viselet által fokozatosan magasabb osztályba juthattak. Az irodalom azonban rég kimutatta, hogy az osztályrendszer nem önálló börtönrendszer, s éjjeli elkülönítés nélkül alig ér többet a régi összezárási rendszerénél. Az osztályrendszer nem is vált be, maga Obermaier ugyan nagy erélylyel némi rendet teremtett az intézetben, de a szűk, sötét helyiség (57 czellával) nem is volt alkalmas arra, hogy mintaintézeté fejlődjék.²⁾ Egy 1861-iki törvény a fogházra a magánzárka rendszert fogadja el, (2 hónaptól 5 évig) s ennek foganatosítása végett egy zárkafogház építését rendeli el *Nürnbergben*, mely 1868-ban meg is nyílt. Csinos, modern épület (a pentonville-i mintára) 470 zárkával. A müncheni fegyház helyett *Straben*-ben épült új fegyház. A börtönügy vezetése az igazságügyminiszter kezében van. 1896 óta a feltételes megkegyelmezés be van hozva.

Württemberg 1865-ben a magánzárka rendszert fogadja el s egy csillagalaku fegyház építtetését rendeli el *Stuttgartban*, melyből azonban csak egyetlen szárny épült fel. A rendszer a költségek miatt a papíron maradt. Az új birodalmi BTK. óta a fokozatos rendszer elvei győzedelmeskedtek. Legalább 3 havi magánelzárást minden elítéltnak ki kell állnia, a további időt nappali közös munkában töltik, lehetőleg éjjeli elkülönítéssel. A stuttgarti csonka fegyházban ma a 7 évnél hosszabb időre ítélték vannak (87 zárka 102 fegyenczre), a rövidebb időre ítélték a ludwigsburgi intézetben állják ki büntetésüket. A *ludwigsburgi* intézet szintén régi épület, de tágas, alkalmas hely. 1900-

¹⁾ A strassburgi fogház pl., melyet többek közt meglátogattam, semmivel sem áll felette a magyarországi törvényszéki fogházaknak, 400 fogolynak 21 czella! Szűk, sötét helyiségek, enyhe munkák.

²⁾ A müncheni intézet látogatásom alkalmával (1900) már felosztásra volt ítéelve s az ottani fegyenczek (500) a *Straben*-ben épült új fegyházba voltak átszállítandók.

ban egy 180 zárkát tartalmazó új épület épült hozzá. Az intézet jelenlegi igazgatója Sichart, a kiváló börtönügyi és kriminal-sociológiai író, Liszt fegyvertársa, aki az új (•jungdeutsch•) iskola elvei szerint foganatosítja a büntetést. Az első ízben vagy indulatosságból bűnözőket a hohenaspergi filiale-ban külön helyezi el, a ludwigsburgi intézetben csak a •nem javíthatókat• hagyja. Megfigyelései, illetőleg az általa gyűjtött adatok szerint, amiket a legnagyobb szíveséggel tárt fel előttem, a ludwigsburgi fegyenczek közül a kibocsátás utáni 5 év alatt 78% visszaeső lesz, a hohenaspergiek (a javíthatók) közül csak 22% kerül vissza ugyanily idő alatt a fegyházba. Az ő nézete szerint a szabadságvesztés végrehajtása attól függ, javítható-e még a fogoly vagy nem, aki még javítható, az elkülönítve gondos elbánásban részesítendő, a javíthatatlanokra azonban a büntetésnek szolgásként kell lennie. Szóval Sichart az angol (a fokozatos) rendszer híve. Würtemberg legcsinosabb intézete különben a *heilbronn*i czellafoház (1873-ban nyílt meg), hol a foglyok és az 5 évnél kevesebbre ítélt fegyenczek és egy külön szárnyban a 18 évesnél fiatalabb elítéltek töltik büntetésüket. A börtönvégrehajtást részletesen az 1899. márcz. 4-iki rendelet szabályozza. A feltételes megkegyelmezés 1896 óta alkalmaztatik.

III. A német börtönügy jelen állapotából részletesebb tanulmányokat alig vonhatunk le. Legfontosabb az a negatív tanulság, hogy egység és határozottság nélkül a börtönügyet magas színvonalra emelni nem lehet. A határozatlanság, az egyöntetűség hiánya a végrehajtásban sikertelenné teszi, vagy legalább is hátráltatja a legjelesebb BTK. eredményét is. A német BTK., mely a maga idejében egyik legjelesebb BTK.-e volt Európának s melynek büntetési rendszere lényegileg ma is megállja a helyét, a gyakorlati életet nem tudta kielégíteni, mert nem terjeszkedett ki a végrehajtás rendszerének, illetőleg alapelveinek határozott és egységes megállapítására. A német birodalom ezért nem tudott eddig egységes és mintaszerű börtönügyet teremteni, sem új eszmét vagy intézményt meghonosítani, jóllehet a buzgalom és jó igyekezetben nem lett volna hiány. A börtönügy, illetőleg a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásának egységes codificatiója előtt Németország alig számíthat arra, hogy a börtönügy terén követésre méltó példa legyen.

4. §. A büntetőjogi reformállamok.

A börtönügy újabb fejleményeinek s jelen állásának bemutatása végett a fentebbiekben ismertetett négy nyugateurópai, u. n. vezérállam mellett szükségesnek vélem legalább vázlatosan megismertetni még négy, u. n. büntetőjogi reformállam: Hollandia, Olaszország, Norvégia és az Északamerikai egyesült államok börtönügyét. Ezek az államok ugyanis részint a börtönbüntetések mintaszerű végrehajtása (Hollandia, Norvégia), részint a börtönügy tekintetében egyes új reformeszmék felvétele és megvalósítása miatt (Olaszország, Északamerika) börtönügyi szempontból is egyfelől arra szolgálnak követendő példának, hogyan lehet a szabadságvesztés büntetéseket egyszerűsíteni és a két életképes börtönrendszert: a magánzárka és a fokozatos rendszert összeegyeztetni; másfelől mintegy tájékoztatnak bennünket a börtönügy fejlődési iránya s közelebbi jövője felől.

1. Hollandia.¹⁾

Hollandia a börtönügy tekintetében tiszteletreméltó hagyományokkal dicsekedhetik. Az amsterdami dologházak a XVI. században első fecskéi az új kor kriminálpolitikájának. Az elhagyatott gyermekek és a csavargók dologházairól a XVIII. század végén Howard is elragadtatással nyilatkozik. A börtönügy mai állapota tekintetében is Hollandia úgy a jogi, mint a tényleges állapot szempontjából a mintaállamok közé tartozik. Az 1881-iki BTK.-e egyike a legjelesebb mai büntető törvénykönyveknek s érdekes, hogy a mi 1843-iki javaslatunkkal sok szellemi rokonságban van (a halálbüntetés, a minimumok eltörlése, kettős felosztás) s az új eszmék által az u. n. reform-BTK.-ek sorát ő nyitja meg.

A hollandiai BTK., mely csak 1886-ban lépett életbe, hosszú és tanulságos fejlődés zárköve. Mindjárt a francia uralom alóli felszabadulás (1815) után megindult a törekvés Hol-

¹⁾ *Források: Dome la Nieuwenhuis: De Gefangenistraf. 1884; Quintus: De Cellulaire gevangenisstraf in Nederland sinds hare invoering. 1887.; Holtzendorff-Jagemann: I. 284—292.; Krohne: 131—136.; Smits: Vervangende Hechtenis volgens het Wethock van Strafrecht. 1881.*

landiában a börtönügy korszerű reformja s ezzel összefüggésben egy önálló BTK. iránt. A mozgalom lelke Suringar, központja az 1823-ban „a rabok erkölcsi javítására” alakult társulat volt. E humanus mozgalom s az egész hollandiai közvélemény érdeklődése a börtönügy iránt teremtette meg és fejlesztette ki még jóval a BTK. megalkotása előtt a hollandiai börtönügyet. A 30-as években két javító intézet épült, majd a magánzárka rendszer népszerűsége jutásával ennek kipróbálása végett 1850-ben felépítik az amsterdami zárka-fogházat (a pentonville-i mintára). A magánelzárást csak fokozatosan léptetik életbe, eleinte csak 6 hónapi, majd (1854) egy évi, később (1871) két évi terjedelemben engedi meg a törvény annak alkalmazását, míg végre a kedvező eredmény után a BTK. öt évi maximális tartamot állapít meg. A hosszabb büntetések az osztályozási, illetőleg fokozatos rendszerben hajtattak végre. 1870-ben a szept. 17-iki törvény eltörli a halálbüntetést. Az új BTK. tehát voltaképpen csak a gyakorlatban tényleg kifejlődött büntetési rendszert codificálja. A BTK. csak a büntetési eszközöket és azok kereteit állapítja meg, a fogházakról és az elzárási intézetekről 1884-ből, a börtönügy alapelveiről pedig 1886-ból külön törvény intézkedik.

I. A hollandiai BTK. büntetési eszközei: 1. *fogház* (gevangenisstraf) életfogytig, illetőleg egy naptól 15, kivételesen 20 évig, 2. *elzárás* (hechtenis) egy naptól egy évig, kivételesen egy év és 4 hónapig, 3. *pénzbüntetés*. Ez az egyszerű, világos büntetési rendszer teljesen megegyezik a mi 1843-iki javaslatunk rendszerével.

A végrehajtásra nézve a BTK. azt írja elő, hogy az 5 évi, vagy ennél rövidebb *fogház*büntetés egész terjedelmében magánelzárásban hajtandó végre, az 5 évnél hosszabb fogházból csak az első öt év töltendő magánzárkában, ha azonban a fogoly maga kívánja, az igazságügyminiszter engedélyével a büntetés további része is így tölthető ki. Magánzárkába azonban nem helyezhetők a 14 évesnél fiatalabb, a 60 évesnél idősebb elítéltek (utóbbiak kivételesen akkor, ha maguk kívánják) és azok, kik az orvosi vélemény szerint erre nem alkalmasak. A büntetés $\frac{3}{4}$ részének, de legalább 3 évnek kitöltése után a fogoly feltételeesen szabadságra bocsátható. Az *elzárás*-büntetés mindig csak az elítélt kívánságára hajtatik végre magánzárkában.

Hollandia tehát a súlyosabb, a mi fegyházunknak megfelelő szabadságvesztés-büntetés végrehajtásában helyet ad úgy a magánzárka-, mint a fokozatos börtönrendszernek. Vagyis a teljes magánelzárást, melyet már Belgium is mérsékelt, midőn annak időleges maximumát 10 évben állapította meg, még jobban mérsékli s egyenesen összeköti azt a fokozatos rendszerrel. A magánelzárásnak öt évre szorítása, valamint a német BTK.-nek megfelelő az a rendelkezés, hogy a fogoly, ha maga kívánja, tovább, illetőleg az egész büntetés alatt zárkában tartható, kétségtelenül egészséges eszme. Csupán az elzárás végrehajtási módja esik némileg kifogás alá. Miután ugyanis az elzárás mindig csak az elítélt kívánságára tölthető ki zárkában, megtörténhetik, hogy épen a rövid időre ítélték közös összezárása válhatik szabálylyá. Pedig a magánzárka rendszer épen a rövid szabadságbüntetésekre nézve bir kétségtelen előnnyel a fokozatos és minden más rendszer felett s ezért kívánatos lett volna a rövid (3—6 havi) büntetésre a magánelzárást kötelezőleg előírni.

II. A hollandi börtönök háromfélék: 1. u. n. büntetési intézetek, 2. letartóztatási intézetek és 3. rendőri fogházak.

A *büntetési* intézetekben a fogházra ítélt polgári és katonai személyek töltik büntetésüket. Ezek az intézetek részint zárka-intézetek, részint közös munkára berendezett fogházak. Zárkafogház van jelenleg 8 (Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Arnheim, Breda, 's Gravenhage, Utrecht s a legújabb Haaga) összesen több mint 2000 zárkával. A magánzárka époly szigoru elkülönítést jelent (járkáltatók, templomi fülkék, álarcz), mint Belgiumban. Közösségre berendezett fogház van 17, ezek közül ki vannak jelölve azok, melyekben az életfogytiglanra vagy 5 éven felüli fogházra ítélték vannak (Leenwarden a férfiak, Gorinchem a nők számára), továbbá, amelyekben azok a három hónaptól 5 évig terjedő fogházra ítélték helyezendők, akik a magánelzárást nem képesek kiállani ('s Hertogenbosch férfiak, Eindhonen nők számára), valamint azok, melyekbe a 18 évesnél fiatalabbak tétetnek ('s Hertogenbosch fiúk, Amersfoort leányok számára). Az életfogytiglanra elítéltek a többi foglyoktól folytonosan elkülönítetnek, a többi foglyok a nappali közös munka idején 3 osztályba soroztatnak: büntetési osztály, a visszaesők

és a többiek osztálya. Éjjelre minden fogoly külön zárkába vagy vas-hálófülkébe (iron cell) helyeztetik.

A letartóztatási és rendőri fogházak, melyek a polgári és katonai bíróságok által elzárásra ítélték befogadására szolgálnak, csak részben vannak magánzárkakkal ellátva. Ahol azonban a közösség fennáll is, legfeljebb 5 elítélt lehet nappal egy helyiségben s éjjelre lehetőségig valamennyien vas hálófülkébe záratnak. Itt csak két osztály van: büntetési osztály és a többiek.

Az összes intézetek az igazságügyminiszter fennhatósága alatt állnak. Az egyes intézetek élén igazgatók vagy fogház-felügyelők vannak, akik mellett külön-külön felügyelő tanács (colleges van regenten) működik, mely legalább 3, a király által kinevezett tagból áll. A munka mindenütt házilag kezeltetik s a rabok lehetőleg állami intézetekhez szükséges tárgyakat készítenek.

III. A fiatalokra nézve a BTK. a 10. évet állapítja meg büntetési korminimumnak, 10 éven aluliak büntetendő cselekmény elkövetése esetén javító intézetbe adhatók s 18 éves korukig ott tarthatók. Ugyanez áll a 10—16 év közöttiekre a belátási képesség hiánya esetén, míg a belátási képesség fenforgása mellett az ily fiatalok a rendes büntetéssel illelhetők, de a maximum $\frac{1}{3}$ -al leszállítható. Az így elítélt fiatalok azonban a büntetés kitöltése végett mindenestre külön intézetekbe helyezendők.

A bűnös és az elhagyatott gyermekek elhelyezéséről egy 1886. jan. 15-iki törvény külön rendelkezik, ez azonban, valamint a BTK. ide vágó része jelentékenyen módosítva lett az 1901. febr. 12-iki törvény által, mely a fiatal büntettesek, valamint a gyermekvédelem ügyében jelentékeny reformokat léptet életbe.¹⁾ Így a 10 éves korminimum nem akadályozza többé a bűnvádi eljárásnak, a „discernement” kutatása is mellőzve lett, a felső korhatár a 18. évben állapított meg. S ami legfőbb, az új törvény szerint a 18. éven aluliak büntetése csak fenyítőiskolába (école de discipline) való beutalás, pénzbüntetés vagy feddés lehet. A 18 évet be nem töltött terheltekkel szemben a bíró, ha a büntetést nem tartja kiszabandónak, a kormány

¹⁾ L. Engelen: L'enfance abandonné et coupable aux Pays-Bas. *Revue Pénit.* 1902. Május. 657. l.

rendelkezése alá bocsátást rendelheti el, ami tulajdonképen a kényszernevelés kimondását jelenti, amelyben a fiatalok vá- lamely állami vagy magánnevelő intézetben 21-ik éve betölté- seig részesíttetik. A büntetést és a kényszernevelést azonban összekötve is kimondhatja a bíró, oly módon, hogy a fiatal- korúra kiszabott büntetés a kormányintézkedés végrehajtása után lesz foganatosítandó, az ily utólagos büntetést azonban az igazságügyminiszter felfüggesztheti.

Ezenkívül az új törvény az angol *próbára bocsátást* is elfogadja a fiatalok erkölcsi büntetéseül. A bírónak ugyanis joga van a fiatal bűnöst jó viseletének kipróbálása végett leg- alább egy, legfeljebb két évre szabadlábba helyezni s ha ez idő alatt a fiatal új büntetendő cselekményt követ el, ez esetben fenyítő iskolába utaltatik.

Hollandia tehát ez új törvényekkel a belga 1891-iki tör- vény eszméit veszi át, de azokat tovább is fejleszti, s a modern kriminalpolitika egy legfontosabb követelményét valósítja meg, midőn a tulajdonképeni büntetési eszközöket csak a 18 évet betöltöttekre engedi alkalmazni, a 18 évesnél fiatalabbakra csak a javító intézetbe helyezést, vagy erkölcsi büntetést állapít meg.

A törvény alapján új állami javító intézetekre lesz szük- ség, habár eddig is 3 ily intézet volt Hollandiában (Alkmaar, Doetinchem flúk és Montfoort lányok részére). Ezenkívül a felmentett és az elhagyatott gyermekek számára állami nevelő- intézetek szervezendők, az eddigi magánintézetek azonban, u. m. Mettray (Suringar alapítása 1857.), Hoenderloo és Hemmen, természetesen továbbra is megmaradnak.

A *csavargók és koldusok* befogadására régtől fogva 3 nagy dolgháza van Hollandiának: Veenhuizen és Fredrikscord a fér- fiak és Leyde a nők részére.¹⁾ Ez intézetekben legnagyobbrészt földmívelési, kerti, gazdasági (tehenészet), részben ipari mun- kákkal foglalkoznak a letartóztatott csavargók és koldusok. 1901-ben 5280 egyén volt beutalva a 3 intézetbe és pedig 20 éven alúli 24, 20—50 éves: 3172, 50 éven felüli: 2084. A be- utáltak (legalább 3 óra s legfeljebb 3 évre) 3 osztályba cso-

¹⁾ L. *Louis Rivière*: Colonie agricole et industrielle de l'état à Veenhuizen. Revue Pénitentiaire. 1903. Május. 730. 1.

portositva dolgoznak, éjjel külön vas hálófülkékben alusznak. A beutaltak napi keresménye 6—20 cent közt váltakozik.

A hollandiai általános jogászegylet 1901-ben élénken megvitatta a magánzárka rendszer eredményeit. A vélemények általában kedvezők voltak e rendszerről s az egylet az 5 évi maximális magánelzárást megtartandónak jelentette ki, követelte azonban a rövid fogház és az elzárás büntetés reformját s e végből főleg a feltételes elítélés behozatalát, ami valószínűleg nem is fog soká késni. Ugyancsak sürgeti a jogászegylet a feltételes szabadonbocsátás kiterjesztését s a hosszabb időre ítélteknél a fogházon kívüli munkák alkalmazását, ellenben helyteleníti a zárka-büntetés szigorítását (böjtölés). (L. Revue Pénitentiaire 1902. január. 127. 1.)

2. Olaszország.¹⁾

Olaszország ugyan börtöneinek mai tényleges állapota alapján nem sorozható a mintaállamok közé, de BTK.-e által, mely méltán tartatott napjainkig a legjelesebb európai BTK.-nek, mindenesetre a börtönügyi reformállamok között foglal helyet, sőt e részben sok tekintetben az uttörés dicsósége illeti meg. Az 1889-iki BTK., mely az egységes állammá alakult Olaszországnak első BTK.-e s mint ilyen hivatva volt az eddigi jogszakadozottságot, mely a particularismus idejéből a börtönügy terén még 1870 után is fennállott, megszüntetni, a büntetési rendszert gyökeresen reformálja s a büntetőjogi reformtörekvésekből, melyeknek classicus hazája épen Olaszország. számos megvalósításra méltó eszmét törvénybe igtat, így eltörli a halálbüntetést, a kettős felosztásnak megfelelőleg két egyenlő tartamú szabadságvesztés-büntetést állapít meg (párhuzamos büntetések rendszere), börtönrendszerül az ir fokozatos, illetőleg az összetett (vegyes) rendszert fogadja el, a pénzbüntetésnek

¹⁾ *Források*: Beltrani-Scalia: Sul governo e sulla riforma degli Carceri in Italia. 1868., u. a. La riforma penitentiarica in Italia 1879.; *Föhring*: Die Reform und der heutige Stand des Gefängniswesens in Italien. 1885.; *Curli G. e Bianchi A.*: Le nostre carceri e i nostri riformatorii. 1902.; *Holtzendorff-Jagemann*: I. 223—232.; *Krohne*: 89—98.; *Pellegrino*: Le casa di custodia e i riformatorii 1878.; *Peri*: Sulla riforma delle prigioni di Toscana.

közmunkával lerovását megengedi, a belebbezést, dorgálást mint mellék-, illetőleg pótbüntetések veszi fel stb. Ha e reformokat az utolsó évtized rohamosan haladó kriminalpolitikai irodalma ma már nem is tartja kielégítőknék, Olaszország így is a legelső reformállamok közt áll s csak Norvégia és Észak-Amerika azok, amelyek a börtönügyi reformok terén megelőzik.

1. Az 1889-iki olasz BTK. büntetési eszközei:

a) büntetetekre: 1. ergastolo (életfogytiglani kényszermunka). 2. fegyház (reclusione) 3 naptól 24 évig, bűnhalmazat és visszaesés esetén egész 30 évig, 3. fogház (detenzione) szintén 3 naptól 24 évig, 4. belebbezés (confino) 3 hónaptól 3 évig, 5. pénzbüntetés, 6. hivatalvesztés.

b) kihágásokra: 1. elzárás (arresto) 1 naptól 2 évig, 2. pénzbüntetés, 3. hivatás vagy foglalkozás gyakorlásától eltiltás.

A büntetési eszközök sokasága csak látszólagos, illetőleg névleges. Fő. vagyis önállóan kiszabható büntetés a pénzbüntetésen kívül a valóságban itt is csak két (egy súlyosabb, egy enyhébb jellegű) szabadságvesztésbüntetés: fegyház és fogház. Az *ergastolo*, mely a halálbüntetés pótszere akart lenni, lényegileg nem más, mint életfogytiglani fegyház, az *elzárás* pedig, mely a kihágások főbüntetési eszköze, voltaképen szintén csak névleg különbözik a fogháztól. Külön büntetés azonban a *belebbezés*, amely mellékbüntetés s mint a legenyhébb szabadságkorlátozó büntetés érdekes kísérlet a börtönügy terén, melynek jelentőségét a rövid fogházbüntetések csökkentésére el nem lehet tagadni.

Börtönrendszer gyanánt a fegyház végrehajtására az olasz BTK. világosan és határozottan az ir fokozatos rendszert fogadja el. E rendszert Beltrani-Scalia tette népszerűvé Olaszországban már a múlt század hatvanas éveiben s az olasz egység megalkotása után a kormány lassan, de czéltudatosan a fokozatos rendszer alapul vételével megkezdte a börtönök építését, illetőleg átalakítását. Ugy, hogy az új BTK. megalkotásakor már szépszámu intézet állt készen a törvényileg elfogadott rendszer végrehajtásának megkezdésére.

A BTK. szerint az *ergastolo* (életfogytiglani fegyház) végrehajtása a következőleg eszközözlendő: az elítélt az első 7 év alatt teljes (éjjel-nappali) és szigorú magánelzárásban tartandó, a büntetés további részében nappal a többi fegyenczekkel közö-

sen dolgozik, de feltétlen és örökös hallgatás kötelezettsége mellett.

A *fegyház* (reclusione), ha 6 hónapot meg nem haladó tartamban szabattott ki, egészen magánzárkában (törvényszéki fogházban) töltendő ki, a zárkában teljesítendő kényszermunka mellett, s ezáltal a büntetési idő $\frac{1}{3}$ részszel megrövidítettetik. A 6 hónapot meghaladó fegyházbüntetés $\frac{1}{6}$ -a, de legalább 6 hó és legfeljebb 3 év, szintén szigorú magánelzárásban, további része nappali közös munka s éjjeli elkülönítés mellett töltendő ki. Azok, akik legalább 3 évre voltak elítélve, jó viselet esetén a büntetés felének, de legalább 30 hónapnak a fegyházban való kiállása után harmadik stadium gyanánt valamely büntetési, földmívelési vagy ipari intézetbe (mintegy közvetítő intézetbe) helyezhetők, vagy pedig nyilvános vagy magán munkára bocsáthatók közigazgatási hatóságok felügyelete alatt. A fegyházbüntetés utolsó stadiuma végül a feltételes szabadonbocsátás, melyben a 3 évnél hosszabb időre ítélték jó viselet esetén a büntetés $\frac{3}{4}$ részének kitöltése után részesülhetnek. Ki vannak azonban zárva a feltételes szabadságból azok, akik bűnbándának voltak tagjai, akik rablás, zsarolás miatt vagy akik ergasztolo helyett 30 évi fegyházra vannak elítélve, a szándékos emberölés, halált okozó testi sértés és minősített lopás bünteteteibe egyszer visszaesők, végül a bármely büntettbe másodsor visszaesők, ha 5 évet felülhaladó büntetésre ítéltettek. A feltételes szabadság visszavonatik, ha a szabadonbocsátott szabadságvesztéssel sujtandó cselekményt követ el, vagy a kiszabott feltételeket nem teljesíti.

A *fogház* (detenzione) büntetés végrehajtására a BTK. csak azt írja elő, hogy az munkakötelezettség mellett és éjjeli elkülönítéssel foganatosítandó. Az elítélt a fogházi munkanemek közt választhat, sőt azoktól eltérő munka végzése is megengedhető neki. A 6 hónapnál nem többre ítélték a törvényszéki fogházak elkülönített részében helyezendők el. Szóval a fogház a nappali közös munka és éjjeli elkülönítés rendszerében hajtandó végre. Teljesen ugyanigy hajtandó végre az *elzárás* büntetés, azonban a törvényszéki fogházak elkülönített osztályában. Az 1 hónapot meg nem haladó elzárásra ítélt nők és kiskorúak e büntetést esetleg lakásukon tölthetik ki (*házi fogság*).

A *belebbezés* abban áll, hogy az erre ítélt a bíróság által

megjelölt községben köteles lakni, amelynek legalább 60 kilométer távolságra kell lennie a bűnelkövetés, a sértett és az elítélt lakásától.

Egy hónapot meg nem haladó fogház vagy elzárás, a 3 hónapot meg nem haladó belebbezés és 300 liránál nem nagyobb pénzbüntetés enyhítő körülmények esetén *birói dorgálás*-sal helyettesíthető.

II. A szabadságvesztés büntetések végrehajtására szolgáló megfelelő intézetek létesítése tekintetében az új BTK. életbe lépte (1890) óta elismerésre méltó buzgalmat fejtett ki az olasz állam s ha a tényleges állapot még ma sem mondható is kielégítőnek, de Olaszország börtönügye máris oly szép haladást és fejlődést mutat az 1890 előtti állapotokhoz képest, mely a legteljesebb dicsőretet érdemli. Különösen kiemelendő, hogy a börtönintézetek specialisatiójára nagy gondot fordítanak, így a különösen rossz viseletű fegyenczeket u. n. *casa di rigore*-ba, az elmebetegeket *manicomio giudiziario*-ba, a korlátolt beszámítási képességgel bírókat *casa di custodia*¹⁾-ba helyezik, a nők részére egészen külön intézetek vannak.

Az intézetek két főcsoportra oszlanak: 1. *büntetési intézetekre* (stabilimenti penali) és 2. *birósági fogházakra* (carceri giudiziarii).

1. Büntetési intézet volt 1901. végén:

két *ergastolo* a férfiak részére: Portolongone-ben és S. Stefanóban, összesen 426 magánzárkával, befogadási képességük 479; a nők számára a turini reclusorio szolgál *ergastoloul*;

47 *casa di reclusione*, 1854 magánzárkával és 2492 külön hálólhelylyel, 486 különálló zárkával és 801 büntető kamrával, befogadási képességük 20764;

5 *casa di detenzione*, 31 magánzárkával (83 hálóterem 1490 ember részére), 54 különálló zárkával, 64 büntető kamrával, befogadási képességük 1490;

10 *casa di pena intermedia* (a közvetítő intézetnek megfelelő telepek) 129 hálósobával 4221 személy részére;

¹⁾ Külön *casa di custodia*, melyben a BTK. szerint a korlátozott beszámítási képességűek a különben is mérsékeltén kiszabott (legfeljebb 6 évig terjedő) büntetésüket töltik, ma is csak egy van, 45 főnyi befogadási képességgel, az ily elítéltek rendszerint a fogházakba helyeztetnek.

2 *casa di rigore*, Portolongoneben 104 zárkával és Monteflippóban 120 hely 4 hálóteremben, befogadási képesség 234;

3 *manicomio giudiziario* 112 magánzárkával (86 hálóterem 623 ember részére), befogadási képességük 735;

7 *sezioni penali delle carceri* (a fogházakban berendezett külön osztály fegyenczek részére) 228 zárkával, 1008 helylyel;

6 *casa di pena per donne* (női fegyház) 294 magánzárkával, 35 különálló és 33 büntetési zárkával, befogadási képességök 1371.

A 82 büntető intézetben 36033 befogadási képesség mellett volt tehát összesen 2821 magánzárka, 2492 külön hálólhely, 631 különálló zárka és 1080 büntetési kamra, az elítéltek legnagyobb része (25020) eszerint közös hálótermekben (1604) hál. Magánelzárásban leginkább a hosszabb időre elítéltek részesülnek.

A fentebbi intézetek közül új épületek: a portolongonei ergastolo (1892-ben kezdték építeni, még ma sincs teljesen befejezve), az orbetellói (1890), a bitti-i (1893), florenczi (külön női és külön két férfi intézet 1894—97), monteflippói (1897), augusti-i (1896) fegyházak és a reggio-emilia-i elmeorvosintézet. Több intézet régibb börtönök átalakítása, sok azonban ma is átalakításra vár.

2. A *fogházak (carceri giudiziari)* kétfélék: központiak (c. centrali, vagy circondariali) és járásiak (c. mandamentali). A fogházakban vannak az előzetesen letartóztatottak és vizsgálati foglyok, valamint a 6 hónapnál rövidebb tartamu reclusiora, detentióra (ezek helyeztetnek az u. n. *sezioni penali*-ba) és a kihágás miatt elzárásra ítélték is. Jelenleg van: 176 központi és 1280 járási fogház 4952 magánzárkával, 258 hálófülkével, 220 különálló és 769 büntetési zárkával a férflak, 437 magánzárkával, 11 hálófülkével, 13 külön szoba és 69 büntetési zárkával a nők számára. A közös hálótermekben 26085 férfi és 3071 nő fér. A fogházak berendezése még igen sok kívánni valót hagy fenn. Új intézetek: Róma (1893), Piazenza (1893), Genua (1898), Tremiti (1900-ban kényszerlakhelytelep lett), Ravenna (1899), Varese (1894), Oneglia (1903), a legtöbb azonban ma is a régi 1890 előtti épület. itt-ott jelentékenyebb átalakításokkal.¹⁾ A főigazgató legújabb jelentése szerint az óriási számú fogház közül csak 18 egészen jó.

¹⁾ Új fogházak vannak épülőben Bresciában, Cataniában, Monzó-

A börtönügy legfelső vezetése a belügyminisztert illeti. E miniszteriumnak külön börtönügyi osztálya van, élén a börtönök főigazgatójával (Direzione generale delle carceri, 1898-ig Beltrani-Scalia, azóta Canevelli József). Felügyelet szempontjából az állam 6 kerületre van osztva, mindenik kerület börtönei részére külön felügyelők (ispettori di circolo) vannak. Az intézetek élén igazgatók állanak. A börtönügyi hivatalnokok képzésére nagy gondot fordítanak. Külön iskolák vannak a felügyelők s a hivatalnokok részére.

A rabmunka tekintetében a börtönügyi főigazgató 1900. évi jelentéséből felette érdekes, hogy a 26,601 fogoly közül csak 15,373 dolgozott. A betegeket, gyengéket leszámítva is 7345 rab volt munka nélkül! E kevésbé örvendetes adat mellett jobban hangzik, hogy a dolgozó rabok közül 4600-an foglalkoztak a börtönintézeteken kívül és pedig 2493-an házi munkát, 1484-en mezei és 623-an kőműves munkát végeztek. A szabadban való földmives munka Sardiniában már 1875 óta rendszeresen alkalmaztatik a rabokra és pedig önálló telepeken. Sardiniában ma négy ily földmivelő rab-telep van: Castiadas, Sarcidano, Mammone (Bitti Onani), Asinara, ezenkívül San Bartolomeo-ban és Cugattuban bérelt területen dolgoznak a rabok. Ezenkívül Capraiban és a tremiti szigeteken is szép eredménnyel alkalmazzák a szabadban való munkát.¹⁾ Canevelli, a börtönök főigazgatója, a szabadban való munkát még nagyobb arányban óhajtja alkalmazni, hogy a ma sok helyt dologtalanul heverők is foglalkoztathatók legyenek. Különben a mezőgazdasági munka rendszeres alkalmazása iránt 1901-ben és 1902-ben törvényjavaslatok is adtak be. (L. alább a 10. §-t.)

III. A fiatalkorúak büntetési és javítási rendszeréről a BTK. részletesen intézkedik. 9 évesnél fiatalabbak ellen bünvádi eljárás nem indítható, de az ilyen korú gyermekek is fegyházzal, vagy egy évnél hosszabb fogházzal sújtott bűntett elkövetése esetén a polgári törvényszék elnöke által az államügyész indítványára nevelő vagy javító intézetbe utalhatók, ahol nagy-

ban. Ezenkívül 13 új fogházra van kész terv, melyek a pénzügyi helyzet javulásával azonnal munkába vétetnek. Ugyancsak több elmeegógyintézet építése van tervbe véve.

¹⁾ Rivista di discipline carceraria. 1902. Január. L. Revue Penitentiaire 1901. Ápril. 704. l.

koruságukig tarthatók, vagy pedig a szülőknek, illetőleg felügyelőknek adhatók ki felügyelet végett (7000 lira büntetés terhe alatt). A 9—14 év közötti fiatalok a belátási képesség fennforgása esetén (con discernimento) leszállított büntetési tételekkel (ergastolo helyett 6—15 évi fegyház), a 14—18 évesek szintén leszállított, de már magasabb tételekkel (ergastolo helyett 12—20 évi fegyház) sujthatók. A 9—14 évesek belátási képesség hiánya esetén nem büntethetők, azonban ugyanoly elbánásban részesíthetők, mint a 9 évnél fiatalabbak. A 9—14 évesek a kiszabott büntetést minden esetben javító intézetben töltik, a 14—18 évesek pedig a bíró által a büntetés kitöltése végett javító intézetbe utalhatók. A 18—21 éves korban levőkre a BTK. szintén leszállított tételeket állapít meg (ergastolo helyett 15—30 évi fegyház, más esetben a rendes tétel $\frac{1}{6}$ részszel szállítható le).

A *javító intézetek (riformatorii)*, mely név alatt nemcsak a bűnös, hanem a szülők által beutalt fiatalok erkölcsi javításával foglalkozó intézeteket is értik, részint állami, részint (nagyobb részt) magánintézetek. 1891-ig ezek meglehetősen gyenge állapotban voltak, alig különböztek a fogházaktól,¹⁾ 1891. óta azonban e részben is nagy javulás állapítható meg. Jelenleg: fluk számára 10 állami²⁾ (1596 helylyel) és 11 magán- (2500 helylyel) javítóintézet áll fenn, lányok részére 1 állami (170 hely) és 22 magán (3445 hely) intézet létezik.

A *gyermekvédelemről* magán egyesületek, társulatok (felekezettek) gondoskodnak. 1866-ig az elhagyott, testi vagy erkölcsi pusztulással fenyegetett csecsemők felnevelésére az u. n. forgó láda rendszer volt gyakorlatban (1179 községben). Ujabbán ennek a helyére a jótékony intézetbe való közvetlen felvétel lépett (1897-ben már csak 806 község használta a forgó ládát). Az összes gondozásba vett és legnagyobb részt társadalmi jótékonyaságból felnevelt gyermekek száma évente meghaladja

¹⁾ Revue Pénitentiaire 1900. Május. 861. l.

²⁾ Az állami javító intézetek székhelyei: Padua, Perugia (leányintézet), Urbino, San Lazzaro (1900), Boscomarengo, Forli (1900, a fegyelmezetlenek részére), Bologna, Nápoly, Pisa, Tivoli, Santa Maria, Capua Vetere. Ezek közül a 6 első egészen új, modern intézet, a többiek régebbi intézetek átalakítása folytán jöttek létre. A főigazgató jelentése szerint az állami javító intézetek szaporítása tervbe vétetett, miután a magánintézetek nem nyújtanak elég biztosítékot a jó eredmény iránt.

a 100.000-et.⁴⁾ A társadalom és az egyesek jótékonyága, áldozatkészsége e téren bámulatos. Turinban Don Bosco saját intézeteiben több mint 1000 elzüllésnek indult gyermeket nevel, Bartolo Longó ügyvéd pedig Pompeiben két gyermekotthont tart fenn a börtönben levő büntetettek gyermekei számára.

A *csavargókra, koldusokra* a BTK. a dologház (*casa di lavoro*) intézményét állítja fel. Sajátképeni dologházak helyét azonban Olaszországban az 1865. és 1871-iki törvényekkel (*sulla sicurezza publica*) létesített *kényszerlakhelytelepek* (*colonie di domicilii coatti*) töltik be, melyek egyes kis szigeteken létesített sajátos intézetek. Ide helyeztetnek ($\frac{1}{2}$ —5 évi időre) a belügyminiszter által a börtönökből kikerült munkakerülők, rablók, tolvajok, orgazdák stb., ha újabb büntettek elkövetése miatt gyanúsakká váltak, szóval a közbiztonságra veszélyes egyének (1889. jun. 30-iki kir. rendelet). Jelenleg 8 ily telep áll fenn, négyet az utóbbi években állítottak fel: Ischia szigetén (1896.), Pont Ercoleban (1896.), Gaviban (1897. ez ujabban börtönné lett), Assabban (1898.), ezenkívül 1900-ban a *tremitii* és *narnii* börtönök lettek *domicilii coatti*-vé átalakítva.⁵⁾ 1900-ban törvényjavaslat terjesztetett a kamara elé a *domicilii coatti* eltörlése s annak helyére a *relegation* (francia mintára) behozatala iránt, e javaslattal most foglalkozik a törvényhozás.

3. Norvégia.³⁾

Az európai államok közt ez idő szerint Norvégia a legelső büntetőjogi reform-állam. Nemesak azért, mert neki van a legújabb és legmodernebb BTK.-e (szentesítve 1902. jan. 20-án, életbe-

⁴⁾ A csecsemőket vagy az erre szolgáló 120 intézet (brefotrofi), vagy a tartományi hivatal veszi át. Az előbbi 1893—96 közt átvett 84,306-ot, az utóbbi 33,664-et. A csecsemőket rendszerint az intézeten kívül álló ellenőrzött családok nevelik. 1897 elején az intézetekben volt 3121, egyes családoknál 96,460 gyermek.

⁵⁾ A fentebbi, Olaszország jelenlegi börtönügyére vonatkozó adatok legnagyobb részét *Dr. Bernolák Nándor* barátom közölte velem, ki épen most van büntetőjogi tanulmányuton Olaszországban. Sziveségeért itt mondok neki halás köszönetet.

³⁾ *Forrásolt: Getz: Den norske Straffelov. Kristiania. 1883.; Gøvs: Den nordiske Strafferet. 6882; Holtzendorff-Jagemann: I. 314—319; Krohne: 116—120.*

lép: 1905. jan. 1-én), mely a mai kriminálpolitikai reformeszmék bátor felkarolásában az olasz BTK.-et is kétségtelenül megelőzi, de azért is, mert a szabadságbüntetés végrehajtásáról is külön új törvénye van 1900. május 31-ről, mely mint ilyen szintén a legmodernebb börtönügyi törvény s végül azért is, mert a börtönügy egyes részletkérdéseiről, így a gyermekvédelemről, a munkakerülők, koldusok és iszákosokról is épen napjainkban hozott a mai kriminálpolitikai kivánalmakat legnagyobb részben megvalósító törvényeket. Szóval Norvégia a büntetőjogi és börtönügyi reformok megvalósítása tekintetében vezető állammá nőtte ki magát s emellett börtönügye tényleg is egészen jól rendezett, csaknem mintaszerűnek mondható, tehát nemcsak papírra tudja vetni a szép és modern eszméket, de a gyakorlati kivitel tekintetében is követésre méltó példát ad más államoknak.

I. Az új BTK., épu gy mint az olasz, eltörli a halálbüntetést s a szabadságvesztés, mint uralkodó büntetési rendszer tekintetében, a párhuzamos büntetés eszméjét fogadja el, de az olasz törvényt egyszerűség és szabatoság dolgában e részben is felülmulja. A norvég BTK. ugyanis csak 3 főbüntetést ismer: 1. *fogházat* (Faengsel), mely életfogytig vagy 21 naptól 15, illetőleg halmazat esetén 20 évig, 2. *elzárást* (Hefte), mely 21 naptól 20 évig terjedhet és 3. *pénzbüntetést*. Egyszerűség és őszinteség dolgában tehát a norvég törvény a hollandival s a mi 1843-iki javaslatunkkal áll egy színvonalon.

A párhuzamos büntetés gondolatát az olasz törvélynél annyiban tisztábban és határozottabban viszi keresztül, hogy a bírónak bármely fogházzal sujtott cselekmény miatt jogot ad megfelelő elzárás kiszabására, ha megállapítható, hogy a cselekmény nem becstelen érzelemből eredt, s megfordítva, ha az elítélt maga kívánja, vagy abba beleegyezik, az elzárás fogházra változtatható át, két napi elzárást egy napi fogháznak számítva.

Intézkedik továbbá a BTK. a fogház szigorításáról (bőjtölés 20 napig, kemény fekhely 30 napig), kitűnő és gyakorlatias rendelkezései vannak a pénzbüntetés kiszabási és végrehajtási módjairól vagy közmunkával való helyettesítéséről, a feltételes elítélésről, a korlátozott beszámításúakról (ezek gyógyintézetbe utalhatók) s a sokszoros visszaesők büntetéséről,

akikre, ha az esküdtek által közveszélyeseknek nyilvánítottak, a határozatlan időre (azonban a rendes büntetési időn felül legfeljebb 15 évig) való elítélést engedi meg.

Ami a börtönrendszert illeti, elismeréssel kell kiemelni, hogy Norvégia a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról már 1848-ban részletes törvényt alkotott. Ez a törvény a magánzárka rendszert fogadta el, de csak oly elítéltekre nézve, akiknek megjavulására kilátás van, t. i. a 18—30 év közötti s hat évnél nem hosszabb időre ítéltekre (kivéve, ha már magánzárkában álltak ki) s ezeknek erkölcsi javításáról (munka, tanítás, rendszeres látogatások által) a törvény részletesen gondoskodott. Az 1848-iki törvényen egy 1884-iki törvény eszközölt módosításokat s a 18—50 év közöttiekre 4 évi tartamban engedi meg a magánzárkát.

Az 1900. május 31-iki börtönügyi törvény („a fogházak és a kényszermunka szervezetéről“) a vegyes, vagyis összetett rendszert állapítja meg. A rövid elzárás és fogház ugyanis a magánzárka rendszer, a hosszabb tartamu szabadságbüntetések ellenben a fokozatos rendszer értelmében foganatosítandók. A fogházra ítélték a büntetés $\frac{2}{3}$ -ának, de legalább is 6 hónapnak (életfogytiglanra ítélték 20 évnek) kitöltése után feltételesen szabadságra bocsáthatók.

II. A tényleges végrehajtásra nézve Norvégia főleg azzal mutat követésre méltó példát, hogy előbb a kisebb, illetőleg az enyhébb intézeteket (Hefte) hozta jó karba. Az 1857. törvény alapján ugyanis fokozatosan 57 fogházat láttak el megfelelő magánzárkakkal, csak azután láttak a súlyosabb szabadságbüntetés végrehajtására szolgáló fogházak modern berendezéséhez, ami csak legutóbb fejeztetett be.

A fogházbüntetés végrehajtására két nagy állami intézet szolgál, egyik zárkaintézet (Bodsfængslet), másik közösségre van berendezve (Akershus), mindkettő Christianiában. Ugyanitt van egy külön intézet (Trondhjems) az örült bűnösök részére és külön intézet a nők részére. Az elzárás az u. n. kerületi fogházakban hajtatik végre.¹⁾ Az alkoholisták részére legujabban egy külön nagy állami intézet épült.

¹⁾ Az összes rabok száma 1898/9-ben 1217 volt. És pedig 21 éven aluli: 403, 21—40 éves: 677, 40—60 éves: 128, 60 éven felüli 9.

A börtönök legfőbb igazgatása az igazságügyminiszter hatáskörébe tartozik, a fogházigazgatók közvetlenül a miniszternek vannak alárendelve. Az egyes intézetek közvetlen ellenőrzését felügyelő bizottságok eszközlik. A két állami fogház felügyelő bizottsága áll egy bíró, egy ügyész és két magán-személyből, a kerületi fogházak felügyelő bizottságának elnöke a kerületi főnök, tagjai egy bíró és két magán-személy.

III. A 14 évesnél fiatalabb büntetettek az új BTK. szerint nem esnek büntetés alá. A 14—18 éves kor rendkívüli enyhítő körülményt képez. A 18 éven alúli, szabadságvesztésre ítélt fiatalok büntetésüket külön e célra kijelölt fogházban töltik ki.

Az elhagyatott gyermekekről az 1896. jun. 16-iki törvény kimerítően gondoskodik. A 16-ik életévüket be nem töltött gyermekek ugyanis, ha erkölcsi romlottságból vagy elhagyatottságból büntetendő cselekményt követtek el és a visszaeséstől való megmentésük végett szükségesnek látszik, továbbá akiknek szülei el vannak itélve, vagy egyébként nevelésüket elhanyagolták, valamint akik rossz magaviseletük miatt a szülei, vagy felügyelői hatalom alól kiestek: a gyámügyi tanács (járásbíró, lelkész, 5 választott honoratior, köztük 1—2 nő) által vagy valamely erre vállalkozó alkalmas családhoz, vagy gyermekmenhelyre, illetőleg nevelő intézetbe helyezhetők. Kisebb cselekmény miatt a gyámügyi tanács dorgálással vagy testi fenytéssel sujthatja a gyermeket, vagy a kényszeriskolázást mondhatja ki rá.

A *nevelő- vagy gyermekvédő intézetek*, részint állami, részint magánintézetek, mely utóbbiak állami felügyelet alatt állnak. A 12 éven felüli rossz viseletűek, engedetlenek, szökevények és a 16 éven felüliek, ha feltételesen szabadon bocsátattak s a próbára bocsátás esetén erre érdemteleneknek bizonyultak: külön intézetekbe helyeztetnek s az ilyenek 21-ik életévük betöltéseig itt tarthatók. Az intézetekben a rendes népiskolai tanterv vitetik keresztül. Egy év, a különös intézetekből 2 év kitöltése után a megjavult fiatalokú határozott vagy határozatlan időre próbára bocsátható. Rossz viselet esetén a visszavonás felett a gyámügyi tanács határoz.

Kriminálpolitikailag nagy jelentőségű az ugyancsak 1900. május 31-én kelt törvény *a munkakerülésről, a koldulásról és iszákosságról, valamint a dologházakról*. E törvény szerint: a)

aki, jóllehet munkaképes, rendszeresen nem dolgozik, hanem koldulásból, vagy a szegényalap terhére él, vagy tartási kötelességének elhanyagolásával családját nyomorba dönti, 15 éven aluli gyermekével nem törődik: a rendőrség által megintetik s a helyi hatóság munkát ad neki. Ha az intelem sikertelen marad, vagy a munkát el nem vállalja, fogházzal büntethető és e mellett vagy e helyett 18 hónapra, ismétlés esetén 3 évre kényszerdologházba utalható. b) A *csavargók*, akik dolgoztalanul élnek és azt a gyanút keltik, hogy részben vagy egészen büntetendő cselekményekből tartják fenn magukat, a vádhatóság által felhivatnak, hogy keresetforrásukat mutassák ki, elégtelen válasz esetén felhivatnak, hogy 3—30 nap alatt mutassák ki, hogy tisztességes keresettel foglalkoznak, ha ennek sem tesznek eleget, fogházzal büntethetők, illetőleg e helyett 3, visszaesés esetén 6 évre kényszerdologházba utaltatnak. c) Szigorú szabályokat állít fel a törvény az *iszákosokra*. Akik szándékosan vagy gondatlanul lerészegedve, nyilvános helyen találtatnak, előbb pénzbüntetéssel (1—800 korona), egy éven belül másodszeri visszaesés esetén fogházzal (18 havi, visszaesők 3 évi terjedelemmel) büntethetők. Ez a büntetés kényszerdologházban vagy külön intézetben (gyógy-ház) hajtatik végre. d) Pénzbüntetéssel, esetleg fogházzal bünteti a törvény a korcsmárost is, ha részeges embernek, vagy 18 évesnél fiatalabbnak oly mennyiségben ad el szeszes italt, hogy attól lerészegedhet, vagy ha részeg embert a korcsmában megtűr, vagy 15 évesnél fiatalabb gyermeknek pálinkát vagy bort ad, valamint azt, aki mást részegsége csábit.

A csavargók, koldusok és iszákosok részére az állam állít fel *kényszerdologházakat* (külön a férflaknak, külön a nőknek, külön az iszákosoknak). Ily intézetekbe 16 éven alúliak fel nem vehetők. A beutaltak munkára kényszeríttetnek (az intézeten kívül is alkalmaztatnak), szorgalom és jóviselet esetén munkajutalmat kapnak. Az elbocsátás mindig próbára történik, az előírt szabályok meg nem tartása esetén a kibocsátott visszavitetik az intézetbe s újból 2 évig ott tartatik.

4. Északamerika.¹⁾

Habár az óriás léptekkel haladó és bámulatosan fejlődő új világrésznek, az európaiától teljesen elütő gazdasági és társadalmi viszonyai miatt, büntetőjogi és börtönügyi intézményei is természetesen lényegesen eltérnek az európaiaktól, mindazáltal — azt hiszem — nem lesz felesleges az amerikai börtönügy köréből legalább azt az intézményt röviden megismertetnem, melyet az északamerikai egyesült államok börtönügyi vezéreiből mint a legujabb börtönrendszert, mint a legmodernebb börtönvégrehajtási módot hirdetnek és terjesztenek.

Különben bármennyire eltérők legyenek az ifjú Amerika s a vén Európa politikai és gazdasági viszonyai, az összeköttetés s a kölcsönhatás, mint más tekintetben, úgy a börtönügy tekintetében is a múltban és a jelenben is folytonos és élénk volt a két világrész közt. Hiszen a magánzárka és a hallgató rendszer a XIX. század 30—40-es éveiben mint „*amerikai*“ (philadelphiai és auburni) börtönrendszerek szerepelnek európaszerte, épúgy a mai „határozatlan büntetés“ (indeterminate sentence) és a „javító“ vagy „Elmira-rendszer“ (reformatory system), az európai börtönügyi irodalomnak, a börtönügyi congressusoknak két évtized óta állandóan napirenden levő kérdései. S ha a mai európai börtönügyi irodalom és a törvényhozások ma még idegenkednek is úgy a határozatlan büntetés gondolatától, mint az ezzel összefüggő Elmira-rendszertől, nincs kizárva, hogy

¹⁾ *Források*: *Wines and Dwight*: Report of the Prisons and Reformatories of the United States and Canada. 1867.; *Wines*: Prison Reform. 1877.; *Vaux R.*: Brief sketch of the origin and history of the state penitentiary for the eastern District of Pennsylvania. Philadelphia 1872.; u. a. The Pennsylvania Prison System. Phil. 1884.; *Hale*: Police and Prison cyclopedia. Boston 1893.; *Barrows S. J.*: The reformatory system in the United States. 1900.; u. a. Prison system of the United States. 1900.; *Hintrager O.*: Amerikanisches Gefängniss und Strafenwesen. 1900.; *Rauchstein*: Die Besserungsanstalt des Staates Massachusetts in Concord. Blätter für Gef. kunde. 31. k. 3. 1.; *Aschrott*: Aus dem Strafen- und Gefängnisswesen Nordamerikas. 1889.; *Winter A.*: L'établissement pénitentiaire de l'état New-York a Elmira. 1892.; *Elliott J.*: Die neuen Bestrebungen im Gef. wesen der vereinigten Staaten von Nordamerika. 1895.; *Holtzendorff-Jagemann*: 1. 92 95 és 350—364.; *Krohne*: 38—52.

a fejlődés törvényénél fogva valamikor ez a reformeszme is nálunk is népszerűvé s a jövő börtönrendszerévé válik.

I. Az északamerikai egyesült államoknak 45 állama és 3 területe büntetőjogilag önálló, független terület egymással szemben, mindeniknek saját BTK.-e, illetőleg büntető joga, vagyis önálló büntetési és börtönrendszere van. A büntetési eszközök ugyan az összes államokban majdnem azonosak, a halál és pénzbüntetésen kívül mint uralkodó büntetési eszköz általában egy súlyos és egy enyhébb szabadságvesztés büntetés (hard labour és imprisonment) szerepel, ennek megfelelőleg legtöbb helyt fegyházak és fogházak különböztethetők meg, az előbbiek mindenütt állami intézetek (state prisons), utóbbiak legtöbb helyt helyhatóságiak (county prisons).

Ami azonban a börtönrendszert illeti, erre nézve maga az 1900-iki brüsseli congressusra küldött hivatalos jelentés mondja, hogy ahány állam (helyesebben ahány igazgató), annyi rendszer, vagyis 48, sőt a szövetségi congressus által a szövetség elleni büntettek miatt megállapított büntetés végrehajtását is számba véve, 49 rendszerről lehet beszélni. Általában azonban mégis a börtönrendszereket négy csoportba lehet osztani: 1. a philadelphiai ősi *eastern penitentiary*-ben, a magánzárka rendszer anyaintézetében, (1825.) ma is ez a rendszer, az u. n. *separate system* áll fenn (a visszaesőkre azonban itt is rendszerint mellőzik a magánzárkást), másutt a magánzárka rendszer nincs gyakorlatban; 2. a legtöbb államban, ahol a börtönügyre gondot fordítanak, a nappali közös munka, éjjeli elkülönítés rendszere, az u. n. *congregate system* (a régi auburni rendszer szelidített kiadása) van alkalmazásban, mondhatni ez a ma uralkodó börtönrendszer; 3. sok államban, illetőleg intézetben, ahol a börtönügygel nem törődnek, a közösségi rendszer, a *convict-lease system*, vagyis az ősi slendrián éjjel-nappali összezárás uralkodik; 4. a legújabb s az amerikaiak büszkesége az u. n. *javitó-rendszer, reformatory system*, mely az elmirai (New-York állam),¹⁾ a *concordi* és *sherborni* (Massachusetts)

¹⁾ New-York állam 1893-ban határozta el egy második reformatory felépítését férfiak részére *Wawarsing*-ben. Az intézet 1903-ban még nem volt teljesen készen, azonban már megnyitották a rabok egyelőre az építésnél föld és kerti munkával foglalkoztak. L. *Blätter für Gef.-Kunde*. 38. köt. 30. l.

intézetekben, valamint Ohio, Indiania, Illinois, Kansas, Minnesota és Pennsylvania államok egyes intézeteiben nyert alkalmazást.

A javító rendszer, mint Barrows, a new-yorki börtönügyi társaság titkára is nyíltan beismeri, az angol fokozatos rendszernek továbbfejlesztése s különösen a Maconochie és Croffton eszméinek, illetőleg kísérleteinek következetesebb alkalmazása és teljesebb kifejtése. E rendszer alapeszméje az, hogy a büntetés célja nem a megtorlás, nem a bajjal sújtás, hanem egyedül a javítás. A javítás azonban nem a régi erkölcsstan értelmében vett jóvátételt, hanem csak a részben, „egy kissé” megjavítást jelenti. Míg a börtön (penitentiary) azt mondja az elítéltnak: „javulj meg” (Bee good) és e célból a teljes szolgálai alávetettséget követeli tőle, a javítórendszer azt mondja neki: „javulj meg, vagyis légy jó legalább egy kevéssé (bee good for something!). A javítórendszer e célból kiképezi a fogoly tehetségeit s megtanítja azt a tisztességes külső szabad életre. Belegyakorolja a javítóintézetben a polgári kötelességeket, erkölcsi gymnastikában részesíti, erősíti szívet, karját, felhívja vallásos érzületét s tisztává teszi előtte polgári kötelességeit.¹⁾

A javító rendszernek ez az alapeszméje kétségtelenül összhangzásban van a mai modern büntetőjog és börtönügy vezérelveivel, sőt tulajdonképen alig mondható új, vagy modern eszmének, hiszen a Röder javítási elmélete, vagy az angol fokozatos rendszer lényegileg ugyanezt hirdetik. Új legfeljebb az benne, hogy a fogoly testi és főleg lelki erejét, tehetségeit, képességeit teljes erővel igyekszik kifejleszteni, kiművelni s ezért az u. n. *társadalmi megjavítást*, amit a mai börtönügyi tudomány is a börtön tulajdonképeni céljának tekint, az eddiginél erősebben hangsúlyozza és emeli ki.

Egyébként ez ellen a, mondjuk *modern* javítási elmélet ellen is felhozhatók ugyanazok a kifogások, melyeket a régi javítási elmélet ellen annak bírálói felhoztak. A javítási elmélet, illetőleg a javító rendszer teljesen helyes és alkalmazandó azokra a foglyokra, akik javításra szorulnak és remélhetőleg

¹⁾ *Barrows: The reformatory system in the United States. 1900. 7—15. l.*

javíthatók is, de olyanokra, akiknek nincs szükségük a javulásra, mert csak pillanatnyi megtévelyedés vitte őket a bűnre, valamint azokra, akik pedig társadalmilag javíthatatlanoknak látszanak, mert 5—10-szeri »javító« büntetés után is újból visszakérülnek a börtönbe, ilyenekre a cél nem lehet merőben és kizárólag *csak* a javítás. A modern javító rendszer is tehát, mint minden relativ elmélet, egyoldalú; mert a büntetésnek csak *egyik* célját hangoztatja, a másikat, t. i. a helytelenítést, az elkövetett tilos cselekményért való fenytést, a »bajjal sujtas«-t, ami nem a kegyetlenkedést, hanem az érzékelhető szigor akarja jelenteni, figyelmen kívül hagyja, sőt elítéli, holott a büntetésnek minden esetben, még a javításra szorúttakra nézve is egyaránt célja az erélyes rendreutasítás, (fenytés) és a javítás.

El kell azonban ismerni, hogy az amerikai javító rendszer a javítást, mint büntetési célát a leghelyesebben s a leggyakorlatiasabban fogja fel s a régi kegyeskedő javítási elméletnek kétségtelenül felette áll.

A javító rendszer említett egyoldalúsága magyarázza meg azt is, hogy az amerikaiak maguk sincsenek teljesen tisztában azzal, hogy voltaképen a bűnösök mily osztályaira veendő e rendszer alkalmazásba s ezért a ma fennálló *reformatory* és *reformatory prison* nevű intézetek népessége sokszor lényegesen különbözik egymástól. Az Elmira-intézetbe 16—30 évesek, a concordiba 40 éven alúliak, Ohióban a visszaesők, más intézetekbe csak az egészen fiatalok, Illinois intézetébe 18—20 évesek utalhatók be; a sherborni (Massachusetts) reformatory tisztán nők részére van berendezve.

Ugy hogy helyesen azt lehet mondanunk, az amerikai javító rendszer a fiatalokú büntetettek javító intézeteinek s az ezekre nézve Európában is általában alkalmazott rendszernek (határozatlan időre beutalás, nevelés) a felnőttébb foglyokra való kiterjesztése.¹⁾ A »*reformatory*« (vagyis »javító intézet«) név alatt Amerikában is a mi javító-intézeteinknek megfelelő intézeteket kell érteni, ilyen van az északamerikai egyesült államokban 65, melyekben 1900-ban 19.410 gyermek neveltetett

¹⁾ Az angolok által legújában alkalmazott rendszer a 16—20 évesekre, teljesen megfelel az amerikai javító rendszernek.

az európai intézetekhez hasonló rendszerben. Az új intézménynek hirdetett *reformatory* alatt pedig csak a fentebb említett javító fogházakat, *reformatory prisons*, kell érteni.

II. A börtönügy jelen állapotából jelentőségénél s mintaszerű berendezésénél fogva csupán az Elmira-intézetet óhajtom közelebről megismertetni.

Az Elmira-javítóintézet (Elmira Reformatory), mely az amerikai, u. n. javító rendszer anyaintézete és maig első tipikus mintája, *Brockway Z. R.* főigazgató (superintendent of the Elmira Reformatory) alkotása. A javító rendszert, *az igazi javító börtönrendszer ideálját* (the ideal of a true prison reform system), Brockway az 1870-ben Cincinnati-ban tartott első nemzeti börtönügyi congressuson ajánlotta elfogadásra s miután e rendszer elveit a legkiválóbb elméleti írók és gyakorlati szakemberek (Dr. Wines, Judge Edmonds, John Stanton Gould, Dwight) helyeselték, s a Brockway által Michigan-ban tett kísérletek is kedvezőknek látszottak, New-York állam megbizta Brockwayt, hogy a már 1866-ban elhatározott új intézetet teljesen az ő elvei szerint építtesse fel és szervezze. Így építette fel Brockway az Elmira-intézetet, mely 1876. májusban nyílt meg (befejezve ugyan csak 1877-ben lett, sőt azóta is többször bővített).

Az Elmira-intézet a chemungi völgyben (Elmira város szomszédságában) épült. 110 hectar terület tartozik hozzá. Az intézet hatalmas négyzet-alakú épülettömegből áll, 20 láb magas kőfallal körülvéve. Homlokzata 500 láb széles. Bent a legnagyobb csinnal, a legmodernebb technikával van berendezve. Minden fogoly részére külön magánzárka. 1900-ban 1580 volt a magánzárkák száma.¹⁾ A különböző mesterségek, iparágak számára hatalmas termék, óriási iskolai-, rajzoló-termék, külön tornacsarnok. A főépület udvara a katonai díszter (parade ground).

Az intézet ellenőrzése és kormányzása az igazgató-tanács és a főigazgató (superintendent) közt oszlik meg. Az igazgató-tanács az államkormányzó és a senatus által 5 évre kinevezett 5 igazgatóból áll. E tanács havonként tartja rendes üléseit s

¹⁾ 1876-ban csak 504 magánzárkával indult meg az intézet. 1890-ben lett 1000 s 1899-ben nőtt 1580-ra a zárkák száma.

határoz a feltételes szabadonbocsátás felett, ellenőrzi a számadásokat. Az egész intézet tényleges vezetése és felügyelete azonban a főigazgató, Brockway által történik, aki valóban az intézet lelke, mert ennek szentelte egész életét s minden idejét. Ő nevezi ki és bocsátja el az összes intézeti hivatalnokokat, ő tanulmányozza ki a beutaltakat s osztja be a megfelelő osztályokba, ő dönt az érdemjegyek tekintetében stb., szóval teljhatalmú kormányzója az intézetnek. Az intézetnek van saját orvosa, iskolaigazgatója, mérnöke, építésze, kertésze, ezenfelül lelkészek, tanítók, előadók, katonai és ipari oktatók és örök nagy számmal.

Az Elmira-intézetben a javító rendszer (Elmira-rendszer) a következőleg vitetik keresztül.

Az intézetbe a 16—30 év közötti bűnösök vétetnek fel, ha még fogházbüntetéssel egyáltalán nem, vagy legfeljebb egyszer voltak büntetve. 1899-ben az intézetben levő elítélteknek körülbelől $\frac{1}{3}$ -a már volt büntetve. Az intézetben az összes beutaltak három, illetőleg legújabbán (az első osztály kettéválasztása folytán) négy osztályon jönnek, vagyis jöhetnek át. A két első (első és legelső, *lower first*, — *upper first or probationary grade*) osztály a legkényelmesebb, a harmadik a középszerű (*neutral*), a negyedik a szigorú, mintegy büntetési osztály (*lowest or punishment grade*). A beutalt elítelt a beutaláskor 2—3 napra magánzárkában hagyatik, mintegy átengedik az illetőt gondolatainak. Harmad vagy negyednap az igazgató elé vezetik, aki részletesen és alaposan kikérdezi őt múltja, szokásai, jelleme felől, vagyis kitanulmányozza testi, szellemi és erkölcsi állapotát. Az igazgató erre megismerteti a fogolylyal az intézet szabályait, az ő (az elítelt) jogait és kötelességeit, a jegyrendszert, szóval teljesen tájékoztatja a fogolyt mindarról, ami neki előnyére és hátrányára válhat s mindezt atyai jóindulattal s oly módon teszi, hogy az elítelt érezze, hogy az igazgatónak nem az intézet, hanem a fogoly érdeke, előmenetele fekszik szívében. E kitanítás és kitanulmányozás után minden fogoly először a harmadik (közép) osztályba osztatik be s innen jó viselet, vagyis bizonyos számú jegy elnyerése esetén a második s itteni 6 havi kitűnő viselet után az első osztályba (*upper first grade*) léphet elő; rossz

viselet, hanyagság, szóval elégtelen jegyek miatt pedig az utolsó osztályba fokoztatik le.¹⁾

A javítás két főtenyezője a munka és a tanítás. A munkanemek részint hasznos iparágak: asztalos, kőműves, festő (szoba-, díszletfestő), esztergályos, díszítő, gépész, lakatos, részben mezei, kertészeti munkák. 1890-ig a napi munkaidő 8 óra volt, ettől az évtől azonban — miután a szabad iparosok itt is, mint Európában, egyes iparágak veszélyeztetése miatt kezdtek panaszkodni s tiltakozni a rabmunka ellen — a munkaidő napi 5 órára szállítatott le s ahelyett a katonai rendgyakorlatok ideje emeltetett fel napi 4 órára. A katonai gyakorlatok tehát itt nemcsak a testedzés és az egészség fenntartására szolgálnak, de részben a munkaidőt pótolják. A 15 század együtt egy hatalmas ezredet képez.

A tanítás az elemi oktatástól egész az akadémiai előadásig terjed. A cél az, hogy az elitáltak általános ismeretet szerezzenek mindarról, amire egy szabad embernek szüksége van, megismerjék a polgári jogokat és kötelességeket, valamint az erkölcsi kötelmeket és igazságokat, végül ismeretet szerezzenek minden tudomány lényeges elemeiről. (Amerika története, angol irodalom, földrajz, nemzetgazdaságtan, matematika, physiologia, stenografia, telegrafia, politikai történet, gyakorlati erkölcsstan). A tanórák naponta este 6 órától 9, $\frac{1}{2}$ 10 óráig tartanak. Brock-

¹⁾ Az egyes osztályok közt lényeges, szemmel látható és kézzel fogható különbségek vannak, hogy az elitált kívánkozzék, törekedjék a felső osztályok után s irtózzon, óvakodjék az utolsó osztályba jutástól. Így mindenik osztály tagjai külön zárkát kapnak ugyan s éjjelre feltétlenül mindenik külön alszik, de a két első osztály tagjai nagyobb és kényelmesebb cellát kapnak (ruganyos ágy). A reggelit és az ebédet a két felső osztály tagjai közös ebédlőteremben fehér abrosszal terített asztalon költik el, amikor szabadon társaloghatnak, míg a két utolsó osztály tagjai magánosan, zárkáikban. A két első osztály étrendje sokkal jobb (roast-beef, csemege, kávé), mint a III. és IV.-é. A két első osztály tagjai kék munkásruhát és tengerészsapkát viselnek, a katonai gyakorlatokhoz közülök választja az igazgató a kapitányokat és tiszteket; az intézeti hirlapot vasárnap reggel az első osztály tagjai kapják először kezükhöz. A IV. osztály tagjai veres ruhát (lábukon lánczot) viselnek, alsóbb munkákra őket rendelik ki, hirlapot nem olvashatnak stb. Jellemző, hogy a legalsóbb osztályban mindig a legkevesebb elitált van. 1896-ban 1355 fogoly közül mindössze 74 volt a legalsó, 485 a harmadik (középső), 498 az első és 298 a legfelső osztályban.

way a legjelesebb tanítókat igyekszik megnyerni az intézet részére s ez lehet főtenyezője, hogy a jelentések szerint az elítéltek valóságos égő tudvágygyal tanulnak. Minden hónapban írásbeli vizsga van a tanultakból s annak alapján rögtön érdemjegyeket kapnak, mely döntő az összérdemjegy megállapításánál. Hetenként kétszer van levelezési iskola (school of letters). Szóval a tanítás nem mellékes dolog, mint az európai javító intézetekben s a hörtönökben általában, hanem lényeges és hatalmas tényezője a rendszernek.

A szellemi képzést szolgálja a 4000 kötetre menő könyvtár és az intézet saját hetilapja, a *•The Summary•*, melyet Brockway felügyelete alatt egy intézeti hivatalnok szerkeszt s a foglyok nyomtatnak ki. E lap 8 oldal terjedelemmel hozza a bel- és külföldi nevezetesebb híreket, a fogházban történt eseményeket, változásokat, szemelvényeket a legjelesebb írók műveiből, az előkelőbb folyóiratokból, egy hasábon feleleteket ad a foglyoknak az igazgatósághoz intézett kérdéseire.

A javulás gyakorlati tényezői a fentebbiek mellett a jegyrendszer és a határozatlan büntetés, illetőleg a becsületszóra való próbárabocsátás. Az első osztályba való előmenetel ugyanis a jó érdemjegyek bizonyos számától függ. Jó érdemjegyet kap: aki teljesen jól viseli magát, az intézeti szabályoknak engedelmeskedik, az intézet iránt figyelmet tanusít, aki teljesen tartózkodik mindenféle gyanús bizalmaskodástól más elítéltekkel, végül aki a munkában és az iskolában jó előmenetelt tanusít. Elveszti a jó jegyet: aki hanyag, rossz viseletű, nem gondosan dolgozik, aki testét, szellemét elhanyagolja. A legelső osztályba degradáltatik: aki perfld módon viselkedik, ok nélkül panasz-kodik, a szabályokat megveti. A legelső osztály tagjai legalább hat havi kitünő viselet, illetve bizonyos számú jó jegy elnyerése után, tekintet nélkül büntetési idejük tartamára, becsületszóra szabadon bocsátatnak¹⁾ és ha a kibocsátás után 6 hónapig teljesen tisztességesen viselkednek, büntetésük kitöltöttnek tekintetik. 25 év alatt (1876—1899) 5000 feltételesen szabadon

¹⁾ A legtöbb elítelt e rendszer folytán 1—3 év alatt kiszabadul az intézetből. Az 1889-ig feltételesen elbocsátottak közül 8·9% egy év, 32% 1—1½ év, 20·4% 1½—2 év, 18·9% 2—3 év után szabadult ki s csak 9·7% maradt 3 évnél tovább az intézetben.

bocsátott közül összesen 365 egyén küldetett vissza a reformatoryba.¹⁾ •

III. Az Elmira intézetről s általában az amerikai javító rendszerről, közvetlen tapasztalat híjján, határozott véleményt mondani nehéz. Az amerikai írók (Brockway, Barrows, Sanborn, Warner) elragadtatással írnak róla s az eredmény is, a statisztikai kimutatások szerint, egészen jót mutat. E jó eredmény azonban kétségtelenül annak is tudható be, hogy az Elmirába ugyszólván kiválogatva kerülnek be a javulásra legalkalmasabbak. A legutóbbi (1900.) brüsseli börtönügyi congressus ezért nem is tartja indokoltnak a javító rendszer elfogadását az európai államokban. (Revue Pénitentiaire 1900. Juli-Nov. 1210. 1.)

Kétségtelen azonban, hogy ez új rendszer oly sok helyes és gyakorlatias eszmét valósít meg, illetőleg oly ügyesen fejlesztí tovább az angol fokozatos rendszert, hogy az európai szemmel kifogásolható túlzások, így a Prins által is kifogásolt finom koszt, hirlap, katonásdi, — anik azonban az amerikai társadalmi és gazdasági viszonyokban találják magyarázatukat — mindenesetre elesnek a rendszer előnyei mellett. Európában rendszerint a kellő szigor és komolyság hiányát kifogásolják az Elmira intézetben, amire azonban Barrows joggal feleli, hogy a fegyelem semmivel sem enyhébb az Elmirában, mint bármely európai börtönben, aki azonban a szigorú, katonás fegyelmet megtartja, miért ne teremthetne magának jó kosztot a fogházban, épen így tanulja meg a fogoly, hogy rendszeretet, kötelességteljesítés, munka és tanulás a szabad életben is az előhaladás feltételei.

¹⁾ Az Elmira-intézethez hasonlít az 1884-ben megnyílt *concordi* intézet (Massachusetts), mely 950 férfi befogadására van berendezve és a *sherborni* női javító intézet (300 nő számára) ugyancsak Massachusettsben, mely 1877-ben nyílt meg s jó ideig Ellen C. *Johnson* asszony, a jeles börtönügyi író nő igazgatása alatt állt. Massachusetts nevezetes vezérszerepet vivott ki a fiatalokú bűnösökről hozott számos törvényeivel. A próbára bocsátás intézményét is legelőször (1878-ban) ő valósítja meg. Legújabbán (1900) a gyermekek védelméről hozott jeles törvényeket (L. Revue Pénitentiaire. 1904. január 149. 1.) s érdekes, hogy a helga feltételes elítélést is elfogadta 1900-ban.

5. §. A többi nevezetesebb kulturállamok.

A nyugateurópai vezérállamok és az u. n. büntetőjogi reformállamok börtönügyének vázlatos bemutatásával a börtönügy jelen állapotának ismertetését voltaképen be is fejeztem. A többi európai és Európán kívüli művelt államok börtönügyének megismerése is érdekes lenne ugyan művelődéstörténeti, illetőleg sociológiai szempontból, mert a börtönügy állapota kétségtelenül kapcsolatos az államok kulturalis és gazdasági állapotával s az illető társadalom emberszeretetével, — a jelen dolgozat szűkre szabott keretét azonban túllépném, ha erre is vállalkoznám. Elégnek vélem tehát, ha a többi nevezetesebb művelt államok közül két kisebb, de börtönügyileg mintaszerű állam, Svéd- és Finnország, továbbá a velünk szomszédos Ausztria és végül hazánk börtönügyét ismertetem pár vonással, a többi államokban pedig csak a börtönügy fejlődési színvonalát kísérelm meg egy-két szóval jellemezni.

1. *Svédország.*¹⁾ A börtönügy cél tudatos, tervszerű reformja, a szabadságvesztés-büntetések komoly és következetes végrehajtása tekintetében Svédország egyik legmintaszerűbb állama Európának.

Érdekes és ritka jelenség, hogy ezt a dicsőséget Svédország egyenesen egyik királya személyes tevékenységének köszönheti. I. Oszkár királynak 1840-ben megjelent munkája, (*Om Straff eg straffanstalter.*) mely a börtönügyi irodalomban is megörökítette szerzője nevét, hívja fel hazája figyelmét a börtönügy fontosságára s arra, hogy a BTK. reformja mit sem ér a börtönügy egységes és gyökeres reformja, szabályozása nélkül. A koronás szerző nem elfogult hive egyik börtönrendszernek sem, s épen nagyon helyesen veti fel a vegyes, vagyis összetett rendszer gondolatát, t. i., hogy a rövidebb tartamu (6 évigterjedő) szabadságvesztés-büntetés a magánzárka-, a hosszabb tartamu ellenben a nappali közös munka s éjjeli elkülönítés (auburni) rendsze-

¹⁾ *Források:* *Hagströmer:* Om Frihetstraffen. Upsala 1875.; *Almquist:* La Suède, ses progrès sociaux et ses institutions pénitentiaires. Stockholm. 1878., u. a. Resumé historique de la reform pénit. en Suède. 1885.; *Krohne:* 105—109; *Holtzendorff-Jagemann:* l. 320—326; *Böttger:* Über Gefängniswesen in Schweden. Blätter für (Gef. kunde 39. k. 163. l.

reben hajtassék végre. Oszkár királynak ez a fellépése, majd személyes buzgólkodása eredményezi a régi büntetési és börtönrendszer fokozatos szelidítését. majd az 1864-iki BTK.-et és a börtönök mintaszerű berendezését.

Az 1864-iki svéd BTK., mely ma is érvényes, egyetlen esetre szorítja a halálbüntetést s uralkodó büntetési eszközül a szabadságvesztés két nemét állapítja meg. 1. a *büntetési munkát*, életfogytig vagy két hónaptól 10 évig és 2. a *fogházat*, egy hónaptól két évig terjedhető tartammal. A csavargókra és koldusokra külön büntetés a *kényszerdolgoház*, egy hónaptól egy évi, visszaesés esetében három évi terjedelemmel.

Abból a helyes gondolatból indulva ki, hogy az építést az alapozással kell kezdeni, vagyis a kisebb büntetések rendszeres és helyes végrehajtása nagyobb erkölcsi jelentőségű, mint a hosszabb büntetéseké, a svédek először a fogházak berendezéséhez fogtak. 1846-tól 1885-ig 45 fogházat építettek 2500 cellával. 1870-ben fogtak a hosszabb szabadságbüntetések végrehajtására szolgáló nagyobb intézetek felállításához, illetőleg a régiek átalakításához s azóta 4 nagy új intézetet építettek s több régi intézetet átalakítottak. E tervszerű, fokozatos eljárás folytán minden különösebb pénzügyi megerőltetés nélkül sikerült pár évtized alatt a megfelelő számú és czélszerű intézeteket felállítani s modernül berendezni.

Ez idő szerint is Svédországban kétféle börtönök vannak: 1. *kerületi fogházak*, melyekben a fogházra ítélték, vizsgálati foglyok és a két évnél rövidebb időre ítélt fegyenczek töltik büntetésüket lehetőleg teljes magánelzárásban; 2. *fegyházak*, melyekben a két évnél hosszabb tartamú kényszerszermunka töltenendő. A kényszerszermunkára (fegyházra) ítélték 1873 óta a büntetés első hatodrésztét (de legalább 6 s legfeljebb 12 hónapot) magánzárkában töltik, a büntetés további részében nappali közös munkát végeznek (éjjeli elkülönítéssel).

A contagium veszélye ellen a nappali közösségre berendezett intézetek specializálva vannak, külön intézetek vannak kijelölve a szokásos visszaesők, az első ízben büntetért elítéltek, a 22 évesnél fiatalabbak, a nem becstelen büntetett miatt elítéltek és a munkaképtelenek számára. A nők részére szintén

külön intézetek szolgálnak s érdekes, hogy a gyermekgyilkos nőket egy külön intézetben (Gothenborg) egyesítik.¹⁾

A fiatal büntetettek javító neveléséről és az elhagyatott gyermekek gondozásáról legújabbán a svéd törvényhozás 1902-ben öt törvényt alkotott, melyek a legmodernebb szellemben szabályozzák e fontos kriminalpolitikai kérdéseket. A jan. 6-iki törvény szól a segélyre szorult (7 éven aluli) gyermekek gondozásáról, a jan. 13-iki az árva és az erkölcsileg elhagyatott gyermekek neveléséről, jan. 27-iki kelettel pedig három törvény: egyik a fiatal bűnösök (15—18 évesek) büntetéséről, másik a kényszernevelésről, harmadik a fiatal bűnösök bűnügyeiben követendő eljárásról.²⁾ E törvények a legrészletesebb gondossággal intézkednek a fiatalok testi és erkölcsi épségének megvédéséről. Egyik törvény a 15-ik életévet állapítja meg a büntethetőség rendes korminimuma gyanánt. Kivételesen azonban már a 14 évet betöltött fiatalok is büntethető (ha t. i. halállal vagy hosszú kényszermunkával büntetett cselekményt követett el), a büntetés azonban ily esetben legfeljebb 4 évig, míg a 15—18 évesekre 6—10 évig terjedhető büntetési munka lehet. Más esetekben (kisebb cselekmények miatt) a 15—18 évesekre a bíró esetenként állapítja meg, hogy a fiatalok visszaadandó-e szüleinek vagy gyámjának, vagy nevelő-intézetbe utalandó; utóbbi esetben a fiatalok 20 éves koráig ily intézetben tartható.

Az *erkölcsileg elhagyatott* gyermekek vagy családokhoz, vagy nevelő-intézetekbe helyezendők, az intézetből egy év után, esetleg egy év előtt is kihelyezhetők magánosokhoz, vagy műhelyekbe, szolgálatba küldhetők. Ez új törvények némelyike csak 1905 jan. 1-én lép életbe, amikor a megfelelő intézetek felállíthatók lesznek. Eddig a gyermekvédelemmel csak magánintézetek foglalkoztak.

A csavargók és koldúsok részére 3 kényszerdologház áll fenn és pedig egyik intézetbe a nem bűnösök, a többibe a

¹⁾ A rabok létszáma 1901-ben összesen 5283 volt és pedig fegyházra ítelt 3600, fogházra ítelt 1685. Azonban ezenfelül 16.692 egyén állott ki fogházbüntetést a kiszabott pénzbüntetés behajthatatlansága miatt.

²⁾ *Revue Pénitentiaire* 1903 jul.—okt. 1291. 1.

büntetett előéletűek helyeztetnek. 1901-ben 3081 ily letartóztatás vagyis beutalás történt.

2. *Finnország.*¹⁾ Finnország az utóbbi évtizedekben szintén a mintaországok közé emelkedett a börtönügy tekintetében. A fejlődés itt is ugyanoly módon ment, mint Hollandiában, sőt némileg még czéltudatosabban. 1861-ben rendelte el II. Sándor czár a senatus javaslatára a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás codificatioját s az 1863/4-ben előterjesztett első javaslat alkalmával megállapított büntetési és börtönrendszert, illetőleg annak elveit előbb gyakorlatilag kipróbálták s aztán a már gyakorlatilag bevált rendszert codificálta a törvényhozás az 1889 decz. 19-iki BTK-ben (életbelépett 1894 ápril 23-án), mely a legjelesebb mai európai BTK-ek közé tartozik. Az életbeléptetéssel egyidejűleg adatott ki a büntetések végrehajtását részletesen szabályozó rendelet.

A finn BTK. büntetési eszközei: 1. halál (3 esetre); 2. fegyház, életfogytig vagy 6 hónaptól 12 évig; 3. fogház, 14 naptól 4 évig; 4. pénzbüntetés. A halál- és pénzbüntetéstől eltekintve, a büntetési rendszer voltaképen egy súlyosabb és egy enyhébb szabadságvesztésből áll, melyek időleges tartama helyes gyakorlati érzékkel van megszabva s az igen rövid fogházbüntetés (14 napnál kevesebb) eltörölve.

Mindkét szabadságvesztés-büntetés végrehajtására a BTK. a *fokozatos* börtönrendszert fogadta el, melyet azonban a végrehajtási rendelet *osztályozási* rendszernek nevez. A fegyház-büntetés végrehajtása három osztályban, illetőleg fokozatban történik: a kényszer-, tanítási és a kísérleti osztályban.

A fegyházra ítélték a büntetés elején az u. n. büntetési osztályba tétetnek, ahol az igazgató által meghatározandó ideig, de legalább 4 és legfeljebb 12 hónapig szigorú magánelzárásban tartatnak. Akikre azonban a magánelzárás egészségileg veszélyeztető lenne, az mellőzendő s csak éjjel különítendőek el, viszont akik maguk kérik, hogy a közös munka helyett is zárkájukban maradhassanak, az igazgató által, ha üres zárka van, továbbra is magánelzárásban tarthatók. A kényszerosz-

¹⁾ *Források: Holtendorff-Jagemann: I: 340—344.; Krohne: 120—125.; Hornborg: Några uppgifter vörande Fängelse reformen i Finland. Nordisk Tidskrift för Fängelsvesen. 1887.*

tályból a tanítási osztályba (Lehrklasse) jut a fegyencz, ahol nappal társaival együtt kényszermunkát végez, az éjjel azonban lehetőleg külön zárkában tölti. Végül a kísérleti osztályba kerül az elítélt, hol szintén közösen dolgozik, éjjelre pedig az igazgató belátása szerint közös hálóterembe, vagy zárkába tétetik. A közös munka alatt hallgatási kényszer áll fenn, a két utolsó osztály tagjai egy-egy hónapi jó viselet esetén jutalmat (Sparpfennig) kapnak. A 3 osztály úgy szervezendő, hogy a büntetés a kényszerosztályban legsúlyosabbnak, a tanosztályban könnyebbnek s a kísérleti osztályban legkönnyebbnek tűnjék fel.

A fogházbüntetés végrehajtásában legalább is két osztály, illetőleg fokozat alakítandó. A büntetés első részét (12 hónapot, esetleg fontos okokból többet is) itt is teljes magánelzárásban tölti az elítélt, a további idő alatt nappal közös munkát végez, éjjel azonban lehetőleg ekkor is külön zárkába helyezendő. A fogházra ítélték épúgy, mint a fegyenczek munkakötelezettség alatt állanak, de joguk van saját költségeikre önmaguk által választott munkát saját eszközeikkel végezni, ha az illető munka az intézettel összeegyeztethető, különben kötelesek az ország költségére valamely alkalmas munkát teljesíteni. A saját költségén dolgozó fogoly keresményének $\frac{2}{3}$ része a kincstár javára esik.

A 3 évi vagy ennél hosszabb szabadságvesztésre ítélték a büntetés $\frac{3}{4}$ részének, életfogytiglanra ítélték pedig 12 évnek kitöltése után, ha magaviseletük folytán remélni lehet, hogy jogszerű életet fognak élni, beleegyezésükkel az igazgató által a csárnak és a nagyfejedelemnek feltételes szabadonbocsátásra ajánlhatók.

Finnországnak kétféle börtönei vannak: fegyházak és kerületi fogházak. Az intézetek már a BTK. meghozatala előtt legnagyobb részt készen voltak. 1865-től a BTK. életbelépteig 11 új intézet épült és számos régi épület lett megfelelően átalakítva. Ugy a fegyházak, mint a fogházak magánzárkákkal és közös munkatermekkel vannak ellátva, általában a börtönök berendezése alig hagy fenn kívánni valót. A börtönhivatalnokok kitünően vannak fizetve.

A 15-ik életévüket még be nem töltött fiatal büntetettek büntetés alá nem esnek, azonban a 7—15 év közötti ifjak bün-

elkövetés esetén nyilvános nevelő intézetbe helyezhetők, ahonnan lehetőleg valamely alkalmas családhoz adandók ki, — vagy a szülő, illetőleg gyám által megfenyítendőek. A nevelő intézetben a beutalt fiataalkorú addig marad, míg az intézet előljárósága szükségesnek véli, de legfeljebb 18., a törvényes képviselő beleegyezésével pedig 20. életéve betöltéseig. 15—18 év közöttiek a rendes büntetési tételek $\frac{3}{4}$ -éig terjedhető büntetéssel sujthatók. A végrehajtás alatt az ily fiatal elítéltek a felnőttektől elkülönítendőek s lehetőleg nevelő bánásmódban részesítendőek.

A csavargók és koldusok részére megfelelő számú állami dologházak vannak. 1819 óta az új BTK. életbelépteig az az érdekes és kriminalpolitikailag üdvös rendelkezés állt fenn Finnországban, hogy a meglopott egyén kívánhatta, hogy a tolvaj a kiszabott büntetés kiállása után mindaddig (de legfeljebb 2 évig) állami dologházban tartassék, míg a lopott értéket le nem dolgozza, vagy ki nem fizeti.

3. *Ausztria.*¹⁾ Ausztria börtönügye épen nem mintaszerűsége, sőt inkább elmaradottsága miatt tarthat igényt a rövid ismeretetésre, mintegy intő például arra, hogy a börtönügy elhanyagolása mily vigasztalan helyzetbe hoz egy különben előhaladott államot, ami felett saját börtönügyi íróik is (l. Marcovich id. m. 8. l.) csak restellkedni kénytelenek.

Az 1852-iki ócska, a mai fejlett büntetőjogi eszméktől messze elmaradt BTK. halálbüntetést, súlyos és egyszerű börtönt (schwerer-, einfacher Kerker) 6 hónaptól 20 évig és elzárást (Arrest), 8 naptól 6 hónapig, ismer. Börtönrendszert — ha csak a büntetés első részének „vas nélküli”, második részének „lábbilincsben” való végrehajtását rendszernek nem vesszük — a BTK. nem állapít meg. Az 1872 ápr. 1-én kelt tör-

¹⁾ *Források: Leitmaier V.: Österreichische Gefängnissskunde, Wien, 1890.; Marcovich A.: Das Gefängniswesen in Österreich, 1899.; Finger A.: Die Zwangsarbeit und Besserungsanstalten in Österreich, 1897.; Hiller K.: Die Disciplinarstrafen in öst. Strafanstalten, 1894.; Wahlberg: Kleinere Schriften III. k. 1882.; u. a.: Betrachtungen über die Freiheitstrafen in d. öst. Strafgesetzentwürfe, 1890.; Zucker A.: Über die Behandlung d. verbrecherischen und verwahrlosten Jugend in Österreich, 1894.; u. a.: Die Polizeiaufsicht nach öst. Rechte, 1894.; Holtzendorff-Jagemann: I. 246—257.; Krohne: 125—131.; Finger: Die Strafanstalten Österreichs, Blätter für Gef.-Kunde, 31. k. 16.*

vény próbál először rendszert teremteni a börtön végrehajtásában. E törvény szerint a börtön- és elzárás-büntetések — amennyiben a helyiségek megengedik — magánzárkában töltendőek ki. Három hónapnál tovább terjedő magánelzárás esetén két napi magánelzárás három napi közös elzárást helyettesít. Az egész büntetés csak akkor töltendő ki magánzárkában, ha az 8 havi magánelzárás által leróvható, valamint ha a büntetés 18 hónapot meg nem halad és az elítélt javulása remélhető. Más esetekben a büntetés első része (legalább 8 hó s legfeljebb 3 év) magánzárkában, a többi közös elzárásban töltendő. Ez a rendszer azonban maig papíron maradt, miután a megfelelő magánzárkás börtönépületek hiányoznak.

Ausztriának van jelenleg 21, u. n. *büntetési intézete* (Strafanstalt), melyekben t. i. az egy évet meghaladó börtönbüntetések hajtathatók végre. E 21 intézet közül 15 férfi, 6 női intézet. A női intézetekben egyáltalán nincsenek magánzárkák, sőt a 15 férfi-börtön közül is csupán 6-ban (Stein, Prága, Karthaus, Pilsen, Grác és Marburg) s e 6 intézetben is 1899 jan. 1-én mindössze 1508 magánzárka volt, holott ugyanakkor a férfi-intézetekben 8599 rab volt. A 21 büntetési intézet (mondjuk fegyház) közül mindössze 4 (a prágai, pilseni, marburgi és stanislai) új épület, a többi régi klastromok, várak, kastélyokból lett átalakítva.

A bíróságok által kiszabott, de egy évet meg nem haladó börtön és elzárás *a bírósági fogházakban* (Gerichtsgefängnisse) hajtathatók végre, aminő van jelenleg 996, t. i. 71 törvényszéki és 925 járásbírósági fogház s ez óriás számú intézetben 1899 jan. 1-én összesen 818 magánzárka volt, vagyis egy intézetre nem esett egy zárka sem. A 71 törvényszéki fogház közül is csak 14 van ellátva magánzárkáival. A fogházak legnagyobb része ócska, rozszant épület, melyekből a szökés nem nagy feladat.

Az elzárás (Arrest) büntetés végül a rendőri és közigazgatási fogházakban (Polizei- und Administrativ-Gefängnisse) hajtandó végre, amelyek tulajdonképen az illető közigazgatási hatóságok épületeinek egy erre kijelölt mellékhelyiségei.

A börtönépületek ily alkalmatlan volta miatt rendszeres végrehajtásról sem a fegyintézetekben, sem a fogházakban komolyan nem lehet beszélni. A fegyintézetek közül csupán a

magánzárkával bíró 6 intézetben van némileg a fokozatos rendszerhez hasonló rendszer (előbb magánelzárás, aztán közös munka), a többi 15 intézetben azonban az éjjel-nappali összezárás áll fenn. Van intézet, ahol 80 rab alszik együtt egy teremben! A fegyintézetekben mégis legalább a munka rendszeresítve van és a dologtalan henyélés ki van zárva, a fogházak legnagyobb részében azonban a legtrivialisabb naplopás, a Howard korabeli összezsúfolás, a rettenetes erkölcsrontás járja.

A fegyintézetekről egy örvendetes és elismerésre méltó dolgot lehet feljegyeznünk, t. i. a szabadban végzett munka meghonosítását. E helyes és gyakorlatias eszme megvalósítása *Marcovich A.*, jelenleg a gráci fegyház igazgatójának az érdeme, akinek többszöri felhívására határozta el 1885-ben az igazságügyminiszterium, mint a börtönügy legfőbb központi hatósága, a szabad életben földmiveléssel foglalkozó raboknak (az összes raboknak több mint 50 %-a) patakszabályozási és földjavítási munkálatokra alkalmazását. Először, 1886-ban az akkor *Marcovich* igazgatása alatt álló laibachi intézet 60 fegyenczével tettek kísérletet, Kötschach vidékén a Lázár patak szabályozásánál használván fel őket. A kísérlet oly kitűnően bevált, hogy egymás után a többi intézetek lakói közül is a volt földmivesek, napszámosok javarészét hasonló munkákra alkalmazásba vették s mindenütt a legjobb eredménnyel. Nemcsak hogy a rabok testi egészségére s erkölcsi javítására a legjótékonyabb befolyással vannak e földmunkálatok, de az eddigi ipari munkánál anyagilag is sokkal nagyobb haszonnal járnak úgy az államra, mint az illető vidékre.¹⁾

A börtönügyi igazgatás tekintetében is sok hiány és hiba tapasztalható. 1865 óta a központi vezetés az igazságügyminiszterre van bízva, aki mellé ugyanekkor egy börtönügyi főfel-

¹⁾ A marburgi új intézetben például 1890—1898-ig összesen 910 rab foglalkozott patakszabályozási és 2567 rab földmives munkával (Culturarbeit), az előbbieket összesen 27.685'96 korona, az utóbbiak 147.248'56 kor. tiszta nyereséget szereztek az államnak (az összes kiadások levonásával, beleértve a rabok jutalmára kiadott összeget is). A patakszabályozási munkánál tehát egy rab naponta 27'80 fillért, a földmives munkánál 83 fillért keresett tisztán az államnak. Emellett az illető vidéknek is jótétemény számba ment a rabmunka s ami legfőbb, a rabok szempontjából az erkölcsi eredmény megbecsülhetetlen.

ügyelő neveztetett ki (Hye Glunek). E főfelügyelői állás azonban 1867 óta nincs betöltve, ami egyik főtényezője annak, hogy a börtönügy fejlesztése megakadt. A másik nagy hiba, hogy az igazságügyminiszterium kebelében nincs külön börtönügyi osztály, hanem több osztály közt oszlik meg az ügyintézés, tehát a központi vezetésben sincs meg a szükséges egység. A fegyházak felügyelete középső fokon a főügyészségek (Oberstaatsanwalt), a helyi felügyelet az illető első fokú ügyész feladata. A törvényszéki fogházak felett a középfokú felügyeletet az Oberlandesgerichtspräsident, a közvetlen felügyeletet a törvényszéki elnök végzi. A járásbirósági fogház főfelügyelője a járásbíró, közvetlen felügyelője a járásbirósági hivataloszolga vagy ennek segédje (esetleg felesége). A magánzárkával ellátott intézetek mellett felügyelő bizottságok vannak szervezve, melyek azonban a mieink példájára, maguk sincsenek tisztában feladattal és teendőikkel.

A fiatalokú büntetésekre nézve a BTK. mindössze azt a rendelkezést tartalmazza, hogy büntettek esetében a 20-ik éven alúli, — vétségek és kihágásoknál a serdületlenséghez közel álló kor a büntetést enyhítő körülményt képez s az utóbbi esetben a serdületlenek elkülönítve őrizendők. E hiányos rendelkezés s a még hiányosabb börtönügyi viszonyok folytán a fiatalok a legutóbbi időkig a felnőtt rabokkal közösen összezárva töltötték börtön- és fogházbüntetésüket. Egy 1889-iki, majd 1891-iki miniszteri rendelet azonban végre valamit segít e tarthatatlan állapoton, midőn a marburgi és prágai fegyintézetekben külön fiatalosztályok (*Jugendabtheilungen*) felállítását rendeli el, melyekbe a legalább egy évi börtönre ítélt s még büntetlen előéletű, vagy legfeljebb kihágásért egyszer büntetettek helyeztetnek. E külön osztályokban a fiatalok (Prágában 78, Marburgban 72) valláserkölcsi nevelésben részesülnek s főleg gazdasági munkákkal (föld-, kerti-, szőlő-, gyümölcsstenyészési munkákkal, tehenészettel) foglalkoznak, katonai és tornagyakorlatokat végeznek, szóval egészen a mai börtönügyi tudomány elvei szerint kezeltetnek. Három osztályon, illetőleg fokozaton jöhetnek át a javulás mértéke szerint.¹⁾

¹⁾ Az eredményt legjobban jellemzi, hogy Marburgból 1890—1898-ig az elbocsátott 335 fiatal közül mindössze 13 (3·8%) lett büntetért újra megbüntetve s 322-ről a hatóságok a legkedvezőbb jelentést adták.

A tulajdonképeni javítóintézeti ügy és az elhagyott gyermekek ügye is teljesen el van hanyagolva. 1885-ben egy törvény *kényszer-dologházak*, a 18 éven alúliak részére pedig *javítóintézetek* felállítását rendeli el, de a felállítást a tartományokra bizza. Azóta 14 ily intézet létesült, melyekben azonban a két intézet (kényszer-dologház és javító-intézet) egy tető alatt van, vagyis a valóságban a legkitanultabb gonosztevők,¹⁾ csavargók, zsebmetszők a fiatalokkal a legocsmányabb összezsúfoltságban vannak. Egy rettentő méregtanya egy ily intézet a fiatal beutaltakra, úgy hogy az eredmény Marcovich és Zucker szerint: semmi. Az 1902 nov. 24-iki császári és a nov. 25-iki ig. miniszteri rendelet a flatalkorúakkal szemben a *feltételes megkegyelmezést* hozza be a porosz mintára.

Elbocsátott foglyok segélyezésével több (35) társaság foglalkozik, leginkább chablonos pénzsegélyezés alakjában.

4. *Magyarország.*²⁾ Az előszóban említett okokból a hazai börtönügy jelen állását, ami egy külön munka tárgya lenne, ezuttal nem kívántam beható ismertetés tárgyává tenni, csupán a külföldi viszonyokkal való összehasonlítás végett közlöm pár vonással hazai börtönügyi állapotaink főbb adatait.

A két BTK. (1878 : V. és 1879 : XI. t.-cz.) a halál- és pénzbüntetésen kívül ötféle szabadságvesztés-büntetést állapít meg: 1. *fegyházat* (életfogytig vagy 2—15 évig), 2. *állam-fogházat* (1 naptól 15 évig), 3. *börtönt* ($\frac{1}{2}$ —10 évig), 4. *fogházat* (1 naptól 5 évig), 5. *elzárást* (3 órától 2 hónapig). Börtönrendszerül a BTK. a fegyházra és börtönre nézve betű szerint az *lr fokozatos* rendszert ($\frac{1}{3}$, de legfeljebb egyévi magánzárka, azután közös munka, közvetítő intézet, feltételes szabadság), az egy évet meghaladó fogházra az *angol fokozatos* rendszert (magánzárka, közös munka, feltételes szabadság), az állam-

¹⁾ A prágai kényszer-dologházban 1893-ban a 288 beutalt közül 48 volt 10-szer, 69: 11—20-szor, 45: 21—30-szor, 21: 31—40-szer, 17: 41—50-szer és így tovább, 3 volt 91—100-szor, sőt egy *108-szor büntetve!* Marcovich: 73. l.

²⁾ A hazai börtönügyre vonatkozó forrásokat l. fentebb (19. l.) a magyar börtönügy irodalmánál. E helyütt kell még megemlítenem: *Langer G.*: Der progressive Strafvollzug in Ungarn, Kroatien und Bosnien, Berlin 1904, művét, mely a szerző 1903-ban hazánkban tett tanulmányútjának eredménye s elég hű és helyes bemutatása a hazai börtönügy egy részének.

fogházra a nappali közösséget és éjjeli elkülönítést, az egy évnél rövidebb fogházra az éjjel-nappali közösséget, az elzárásra — amennyiben a körülmények megengedik — a teljes magánelzárás rendszerét fogadta el. A feltételes szabadonbocsátás minden egy évi vagy azon felüli szabadságbüntetésre ítélttel szemben ($\frac{3}{4}$ rész kitöltése után) alkalmazható.

Sajnos, sem a büntetési, sem a börtön-rendszer maig sem lett komolyan végrehajtva, mert a börtönépületek hiánya, alkalmatlan, czélszerűtlen volta lehetetlenné tette a törvény valódi akaratának foganatosítását, nagyobb mérvű új építkezésekbe pedig a folyton hangoztatott pénzügyi nehézségek miatt nem mert belefogni a miniszterium. A BTK. 25 évi élete alatt mindössze 3 nagyobb új intézet épült: a soproni fegyház (az is inkább átalakítás), a szegedi börtön és a kőbányai gyűjtő-fogház (az egyetlen igazán jól berendezett, teljesen modern intézet) s több kisebb fogház és három közvetítő intézet.

A *fegyházbüntetés* még aránylag leghelyesebben hajtható végre, miután a fegyintézetekben (Vác, Sopron, Lipótvár, Illava, Nagy-Enyed, Szamosujvár, Kőbánya a férfiak, Mária-Nostra a nők részére) a legutóbbi évtized alatt (1890—1898) jelentékeny építkezések, átalakítások történtek, úgy, hogy a 8 fegyházban ma mintegy 2269 magánzárka áll rendelkezésre. A fegyházbüntetés első szaka tehát ma a törvénynek megfelelően végrehajtható, sajnos, a többi szakok már csak félig-meddig. A nappali közös munka időszakában ugyanis az éjjeli elkülönítés még mindig csak papíron történhetik meg, a fegyenczeknek csaknem fele közös hálótermekben alszik. (A fegyenczek létszáma 1902 végén 4094 volt.) *Közvetítő intézet* nincs elegendő. Kis-Hartán, Lipótváron és Vácson (legujabban Nagyenyeden) ugyan czélszerűen berendezett közvetítő intézetek létesültek, de a 3 kész intézet mindössze 181 főt képes befogadni s így az ír rendszer legjellemzőbb részében, a szabadságra való előkészítésben, csak igen kevés fegyencz részesülhet.

A *börtön-büntetés* 25 év után ma is csaknem teljesen papíros-büntetés. Összesen egyetlen egy önálló börtönünk van Szegeden (4 águ csillagalaku épület), mely azonban daczára, hogy 1885-ben épült, a törvény által elfogadott rendszer végrehajtására nem alkalmas, miután 500 főnyi befogadási képesség mellett mindössze 76 magánzárkával rendelkezik. Az 1896-ban

megnyitlt kőbányai gyűjtőfogház egyik önálló része (3 águ csillag épület) a másik börtön (300 főre ugyanannyi magánzárkával). E két intézeten kívül azonban a börtönre ítélték (1897-ben 3217) legnagyobb része törvényszéki fogházakban tölti ki büntetését, ahol magánelzárásról, éjjeli elkülönítésről csak a legkritkább esetben lehet szó. A börtönbüntetés tehát a valóságban ugyanaz, ami a fogházbüntetés. Közvetitő intézetbe a börtönre ítélték egyáltalán nem jutnak.

Az *államfogház*büntetés végrehajtására Szegeden és Váczon két országos intézet szolgál, 1895 óta azonban, amikor egy ig. miniszteri rendelet megengedte, hogy az államfogházra ítélték saját kérelmükre törvényszéki fogházban (elkülönített osztályban) tölthessék ki büntetésüket, a két államfogház legtöbbször üres, az elítéltek legnagyobb része a helybeli törvényszéki fogházakban tölti ki büntetési idejét.

A *fogházak*, melyek *törvényszékiek* (65) és *járásbiróságik* (315), valamint a közigazgatási fogházak legnagyobb részt alkalmatlanok a rendszeres végrehajtásra. Ha nincsenek is oly ijesztő állapotban mint az osztrák fogházak, ha bírósági fogházainkban egyszerannyi magánzárka (1774) van is, mint az osztrákokéban, de a végrehajtás tulnyomó részben nálunk is a legrendszeretlenebb összezárásból, az éjjel-nappali közös-ségből áll.¹⁾ 1902-ben 8174 elítelt volt a bírósági fogházakban s így magánzárkába egy ötödrészük sem volt helyezhető. Osztályozás, tanítás, sok helyen a munka is a leghiányosabban és legösszeviszább módon történik. A közigazgatási fogházakról pedig szólni sem lehet, elzárásnak magánzárkában végrehajtása tisztán csak a papiron történik. Bizony fogházaink manapság is, ha egészségügyi tekintetben óriásilag felette állnak is a Szemere idejében fennálló elrettentő büntényáknak, de végeredményben a rendszertelen és erélytelen végrehaj-

¹⁾ Magam is láttam legközelebb egy, különben jóhírű fogházban, hogy egy 2 ember számára való zárkában 10-en üldögéltek dologtalanul és casinóztak déli 11 órakor s a 10 közül 9 felnött, egy pedig 16—17 év közti fiatal fiú volt.

Az igazságügyminiszter legujabban tervbe vette külön *női* fogházak kijelölését. (L. Jelentés az ország 1902. évi közállapotáról. 1904. 186. lap.)

tás miatt ma is legnagyobb részben a bűn állami iskolái. A fogházak javítása tekintetében ugyan az utóbbi időben sok történt, itt ott új intézetek is épültek, de mindez édes-kevés arra, hogy fogházainkat modern intézeteknek lehetne nevezni. Egy nehány (29) fogházban a szabadban való foglalkoztatás, különösen a szőlőfelujítás ssép zikerrel vétetett alkalmazásba (l. alább a 10. §-t), de sok fogház van még ma is, ahol egyáltalán nincs rendszeresítve semmiféle munka.¹⁾

Egyik legnagyobb hiánya börtönügyünknek, hogy a központi vezetés hiányzik, illetőleg szervezetlen. Az összes börtönügy ugyan nagyon helyesen az igazságügyminiszterium hatáskörébe tartozik, de ennek külön börtönügyi osztálya, sem börtönügyi főfelügyelőségünk nincs. Ez a legfőbb akadálya nálunk is, mint Ausztriában, a börtönügy haladásának. A középső és a közvetlen felügyelet is tökéletlen és névleges. A főügyészségek és ügyészségek mellékes teendőnek tekintik a fogházak felügyeletét. az u. n. *felügyelő-bizottságok* pedig halvaszületett és tényleg nevetséges árnyéktestületek, melyek semmit se lendítenek a fogházak ügyén.²⁾

A 12—16 év közötti *fiatalok*, ha börtönre vagy fogházra íteltettek, a rendes fogházakban a többi foglyok közt töltik büntetésüket (legfeljebb 5 évi börtön). Legujabban vette tervbe a miniszterium, hogy minden főügyészség területén kijelöl egy-egy fogházat, tisztán a fiatal elítéltek befogadására. Bár mielőbb életbe lépne ez az okos és kívánatos reform! Ma mindössze a jászberényi fogház az, melyben csak fiatalok vannak. *Javító intézetünk* a felmentett 12—16 évesek s a 16—20 évesek 6 havi fogházbüntetésének (BTK. 42. §.) végrehajtására (valamint a család által ideutaltak befogadására) mindössze 5 van: Aszódon, Székesfehérváron, Kolozsváron és Kassán (1903.) a

¹⁾ Az 1897-iki hivatalos kimutatás szerint (újabb sajnos még nem adatott ki) 13 törvényszéki fogházban nem volt rendszeresített munka, a járásbiróságiakban pedig, a jászberényit és zólyomit kivéve, csak házi munkákról (favágás, tisztogatás) lehet szó.

²⁾ Ugy látszik e részben is Ausztria után sántikálunk s azt várjuk, míg ők csinálnak valamit s majd azt fogjuk utánozni. Pedig ha BTK-vel megtudtuk előzni, a börtönügy komoly végrehajtása terén is könnyű lenne megelőzni egy kis bátor elhatározással.

flúk és Rákospalotán leányok számára. Mindenik pavillon-rendszerben épült s a családi rendszerben foganatosítja a javító nevelést, csak az az egyetlen kár, hogy nem 3—4-szer annyi ily áldásos intézetünk van. 1902-ben a javító intézetekben összesen 579 fiú és 69 leány volt, ezek közül azonban csak 169 utaltatott be ítélet alapján, legtöbb (317) a szülő vagy gyám kérelmére.

A *gyermekvédelemről* az 1902. évi VIII. és XXI. t.-cikknek rendelkeznek először. Az állami *gyermekmenhelyek* szervezése, melyekbe a 15 éven alúli hatóságilag elhagyatottaknak nyilvánított gyermekek helyezhetők, napjainkban folyik.¹⁾ A gyermekvédelemről részletesen a belügyminiszter 1903. évi I/Vc. szabályzata intézkedik. Eddig 105 magánintézet (árva-, szeretetház) teljesítette e nemes feladatot.

Rabsegélyző egyesületünk van 20, melyek az osztrák minta után legnagyobb részt csekély pénzsegélylyel gyámolítják a kiszabadult rabokat.

A *dologház* intézménye hazánkban ismeretlen, pedig a dologtalan csavargók részére, akiknek nálunk egy egész néposztálya van a kóbor cigányokban, igen-igen kívánatos lenne ily intézetek felállítása.

A *horvát-slavon-dalmát társországok* börtönügyére²⁾ nézve megemlítendő, hogy bár ott az elavúlt osztrák BTK. érvényes, az utóbbi időben több jeles fegyház és közvetítő intézet felállítása által, melyeket legnagyobb részben hazánkfia, az európai híré börtönügyi tekintély, *Tauffer Emil* szervezett, a súlyosabb szabadságvesztés végrehajtása tekintetében tényleg az ír fokozatos rendszer van foganatosítva. A *lepoglavai* (Tauffer itt volt igazgató 9 évig, 1877—1886), *gospic-i* és *mitrovicai* (1899.) országos fegyrintézetek mindenike el van látva külön közvetítő intézetekkel s így az ír rendszer, ha nem is teljes következetességgel és minden elítélten, de nagyjában végrehajtható. A legújabb és teljesen modern intézet a mitrovicai, mely 1895—1899 közt épült fel (a templom csak 1903-ban lett befejezve), a ze-

¹⁾ Az első ily állami gyermekmenhely *Kecskeméten* 1903. szeptemberben nyílt meg s máris 1500 gyermeket helyezett el családoknál.

²⁾ L. behatóan: *Tauffer E.*: Die Erfolge des Progressivenstrafvollzugsystems und der eigenen Staatsregie in der k. croat. Strafanstalt Lepoglava. Berlin 1883.

nicaï (boszniai) intézet mintájára, közvetítő intézete nagy szőlő-kulturát végez, míg a lepoglavai és gopsiçi közvetítők nagy földmívelési telepek. Csak a magánzárkák hiánya feltűnő, így a 3 nagy intézetben összesen 246 magánzárka van jelenleg, ebből magára Mitrovicára 117 esik, így az első stadium és az éjjeli elkülönítés itt is csak *elvileg* áll fenn. A fogházak Horvátországban is époly gyarló állapotban vannak, mint Ausztriában. A fiatal bűnösök javító neveléséről Horvátország 1902. febr. 6-án hozott egy autonom törvényt s e törvény alapján ez évben egy javító intézet (10—14 évesek részére) nyílt meg Glinában. (L. Revue Pénitentiaire 1903. Január 106. l.)

Boszniában egy mintaintézet van: a *zenicaï*, melynek tervét is Tauffer készítette¹⁾ s építését is ő maga vezette s melynek megnyitától (1886) öt évig igazgatója volt. Az intézet teljesen modern s bátran nevezhető mintaintézetnek. A főépület 3 szárnyú (körjárákaltatók), 65 magánzárkával s külön közvetítő intézettel (földmives és ipari munka). A többi intézetek azonban itt is gyarlók.

5. *Dánia* 1866-iki BTK-e kétféle szabadságvesztés-büntetést állapít meg, melyek végrehajtási rendszerűl az 1867. és 1872-iki rendeletek a fokozatos rendszert írják elő. Sajnos, a minutiosus részletességgel kidolgozott rendszer legnagyobb részt maig papiron van. A fiatalok javító- és nevelőintézetei (jobbára magánintézetek) kielégítők.

6. *Schweiz* börtönügye a még mindig fennálló büntetőjogi particularismus folytán felette változatos képet mutat. Több canton (Genf, Waadt, Neuenburg, Zürich, Argau, Basel, St.-Gallen, Uri) igyekezett a modern börtönügyi kívánalmaknak eleget tenni, a legtöbb azonban meglehetősen elmaradt. A 14 éven alóli elhagyatott és bűnös gyermekek nevelésére számos magán-nevelőintézet áll fenn. Az egységes BTK. javaslata (legújabb 1903-ból) a halálbüntetést eltörli, fegyházat és fogházat ismer s végrehajtási rendszerűl az angol fokozatos rendszert fogadja el.

7. *Portugallia* az 1867-iki büntetés-végrehajtási törvényben eltörli a halálbüntetést s a börtönbüntetések végrehajtására

¹⁾ *Tauffer*: Die Erbauung einer Strafanstalt in Bosnien. Blätter f. Gef.-K. 2. k. 166. 1.

a magán-elzárásból és a relegatióból combinált fokozatos rendszert állapít meg, aminő Angliában a transportation utolsó évtizedeiben volt. Az időleges kényszermunka végrehajtási módja: 3 évi magánzárka, 3—10 évi relegatio az afrikai gyarmatokra. Egy 1884-iki törvény eltörli az életfogytiglani börtönt s ezt 8 évi magánzárka és 20 évi relegatio pótolja. 1893-ban a feltételes elítélést igatja törvénybe. Egy 1896-iki törvény a visszaesők büntetését szigorítja. Lissabonban 1873-ban nagy-szabású modern magánzárka-börtön épült.

8. *Spanyolország, a Balkán félsziget* államai s az óriási keleti birodalom, *Oroszország*, a börtönügy terén kevés vigasztalót és elismerésre méltót mutathatnak fel. A XIX. század művelődési és emberies szelleme, mely ezeket az államokat is többé-kevésbé megérintette, ezekben is támasztott kisebb-nagyobb börtönügyi reformmozgalmat, kivált Spanyolországban, itt-ott egy-két modern börtön, javító-intézet is épült, de egészben véve a modern börtönügy hajnala még ezekben az államokban nem derült fel. A börtönökben a régi összezárási rendszer járja, a közigazgatás és bíróság önkénykedésével. Oroszországban a Szibériába való deportatio — minden reformkísérletek (legutóbb 1900 jun. 10.) daczára — él és virágzik.¹⁾

9. Az Európán kívüli művelt vagy művelődésnek indult államok közül az északamerikai egyesült államokon kívül *Mexico*, *Guatemala*, *Brazilia* és *Japán* említhetők, amelyek a börtönügy jelentőségét megértették s a modern börtönügy megvalósítására lépéseket tettek. *Mexico* 1887-ben óriás költséggel építettett egy nagy mintabörtönt (1000 főre), mely 3 önálló részből áll: férfiak, nők és fiatalok osztályából, a férfiak intézete ismét 3 fokozat végrehajtására van berendezve.

10. *Japán*, mely az ázsiai államok közül egyedül dicsekedhetik európai culturával, 1880-iki BTK-ében (1899-ből új, derék javaslat) egészen modern büntetési rendszert fogadott el s börtönügye is rendezett.²⁾ Ez idő szerint 6 fegyház, 132 fog-

¹⁾ *Schischülenko*, szentpétervári tanár jelentése szerint az utóbbi időkben évente 10.842 embert deportáltak Szibériába, akiket önként 5610-en (családtagok) követtek. 1898-ban összesen 298.577 száműzött volt Szibériában.

²⁾ L. Les prison japonaises, Revue Pénitentiaire 1904 febr. 302. l. és *Krauss K.*: Das Straf- und Gefängniswesen in Japan, Blätter für Gef.-Kunde 30. köt. 165. l.

ház és 1408 politikai fogház van Japánban. Az intézetek az eltérő társadalmi és klimatikus viszonyok folytán alig hasonlítanak az európai fogházakhoz, egyszerű mezei lakások, kőfal nélkül, legfeljebb magas palánkkal, sövénynyel bekerítve. A fegyházakban (mintaintézet Itchigai) kényszermunka áll fenn (napi 7—8 óra), a fegyelem katonai. A 19 évesnél fiatalabbak naponta 2 órát iskolában töltenek.

II. RÉSZ.

A börtönügy mai reformkérdései.

6. §. Áttekintés.

A börtönügy jelen állapotának az előző szakaszban eszközölt vázlatos bemutatása eléggé bizonyítja azt a tényt, hogy a jelenkori művelt államok a börtönügyet általában egyik elsőrendű állami és társadalmi feladatnak tekintik s annak fejlesztésére, javítására fokozatosan nagyobb és nagyobb gondot fordítanak. Ha nem említjük is a Howard korát, a XVIII. század börtönügyét, csak a múlt század 30—40-es éveivel képest is, melynek képét nálunk Szemere B. mutatja be, sőt a 60-as évek óta is, amelynek állapotairól pedig a Pulszky-Tauffer kézikönyve számol be hazai közönségünk előtt, óriási haladást, fejlődést lehet és kell megállapítanunk a börtönügy minden ágában.

A börtönök, mint a mai kornak is uralkodó büntetési eszközei, az összes fejlődő s valóban művelt államokban egészes, tiszta, emberies intézetek, a szabadságvesztés büntetés célja többé sehol sem a fogoly megsemmisítése, sem a kegyetlen elrettentés, hanem az, amit Howard tűzött ki jelszóul: *•tegyétek az embereket szorgalmasakká s becsületesek lesznek.* Azonban épen a nevezetesebb államok mai börtönügyi viszonyainak ismertetése mutatja, hogy a Howard és a hasonló szellemű börtönügyi apostolok által kitűzött cél, a börtönök igazi és teljes reformja, még ma a XX. század hajnalán sincs elérve. Még ma is igen sokfelé, még a legműveltebb államokban is nagy hiányokat, elhanyagolt intézeteket, visszamaradást látunk. A börtönök reformja, a börtönügyi tudomány kívánalmái szerint való átalakítása, berendezése az egynehány minta-

államon kívül a legtöbb művelt államban még a jövő feladatai közé tartozik.

De más tekintetben is reformkorszak előtt állunk. A tudomány és a gyakorlati élet haladása a XIX. század végén oly kérdéseket és reformkivánalmakat vetett fel a büntetésekkel kapcsolatban, melyek megoldása a mai büntetőjogot gyökeresen átalakítaná, vagy módosítaná. E reformkérdések legközelebről érdeklik a börtönügyet is, mint a büntetőjog egyik ágát s innen van, hogy a mai börtönügyi irodalom is a legkülönbözőbb reformkérdésekkel foglalkozik.

E reformkérdések nagy része azonban — eltekintve egyes túlzott eszméktől — voltaképen egyáltalán nem is új kérdés, csak a börtönügyi tudomány régi kivánalmainak talán új alakban való sürgetése. Nagyrészüket a mai törvényhozások el is ismerik, csak a tökéletesítés, a fejlesztés a tulajdonképeni feladat és kivánalom.

Legjobban kitűnik ez, ha röviden végigpillantunk a börtönügy jelen állapotának eredményein s ezzel kapcsolatban a reformkivánalmakon.

A büntetési rendszerre nézve láttuk, hogy az u. n. reformállamok legtöbbje (Hollandia, Olasz, Norvégország) eltörölte a halálbüntetést s tulajdonképeni büntetési eszközökül a pénzbüntetésen felül csak kétféle szabadságbüntetést állapít meg, egy keményebb jellegűt s egy enyhébb színezetűt. Az a reformkivánság, hogy a büntetési eszközök egyszerűsítettessenek, nem utópia, de sok helyt megvalósított régi igazság.

A börtönbüntetések végrehajtási rendszerére, az u. n. börtönrendszerekre nézve mondhatni az összes művelt államok tisztában vannak azzal, hogy nem egyetlen rendszernek feltétlen (t. i. mindennemű és bárminő tartamú szabadságbüntetésre való) alkalmazása biztosítja a büntetés célját, hanem a büntetés nagysága, főleg tartama és az elítelt egyénisége szerint más-más rendszerre van szükség. Az u. n. összetett, vagy vegyes börtönrendszer tehát nem elméleti kivánalom többé, hanem a modern államok tulajdonképeni börtönrendszere.

A végrehajtási individualisatio, vagyis a büntetésnek az elítélttel szemben lehetőleg egyénies alkalmazása, ami a mai börtönügy legfontosabb reformkérdése, szintén foglalkoztatja a törvényhozásokat. Erre vall, hogy a határozottan és szabatosan

megállapított börtönrendszer mellett a művelt államok törekvése mindenütt oda irányul, hogy a börtönbüntetés végrehajtásának részletkérdései, így a börtönigazgatás, a rabélelmezés, a rabmunka, a tanítás, fegyelmezés, szóval a rabok egészségi állapotára és társadalmi s erkölcsi javítására szolgáló intézkedések határozottan, egyöntetűen, igazságosan és emberiesen állapíttassanak meg.

A börtönigazgatásra a mai művelt államok túlnyomó része abban a felfogásban van, hogy csak a börtönintézetek államosítása és a központi igazgatás mellett remélhető a börtönügy jó karban tartása és felvirágzása. Önkormányzati testületek (megyék, departement-ok) kezében hagyni a börtönök bizonyos részét, vagy bizonyos börtönügyi ágat (javító intézet) annyit jelent, mint kiszolgáltatni azt az önkénynek és összevisszaságnak. A legfőbb központi igazgatást több kiváló állam (Anglia, Francia-, Olaszország, részben Poroszország) a belügyminiszteriumra, más államok (Belgium, Hollandia, Baden, Svéd- és Norvégország, Ausztria és Magyarország) az igazságügyminiszteriumra bizzák. Ez utóbbi kétségtelenül helyesebb és a börtönügy szakszerű elővitelére gyakorlatilag is ajánlatosabb. A legtöbb állam (Anglia, Belgium, Olaszország, Franciaország) a miniszteriumban külön börtönügyi osztályt s annak élén börtönügyi főigazgatóságot szervez, hogy ezáltal biztosítsa az egész börtönügy egységes fejlesztését és szakszerű ellenőrzését.

A rabok egészségi állapotának biztosítása végett a célszerű, egészséges börtönépületek emelése, a raboknak tisztességes és tápláló (bár egyszerű) élelmezése, a testedzés (szabad levegőn mozgás, tornázás) tekintetében minden művelt állam egyetért s csak ezek minél célszerűbb berendezése tekintetében van köztük eltérés.

Az erkölcsi gondozásnak, a javításnak, két fő tényezőjét ismerik az államok: a rendszeres és hasznos munkát és az oktatást. A munka berendezésére nézve a börtönügyi mintaállamok (Anglia, Belgium, Baden, Hollandia) egyértelműen a házi kezelést (u. n. regie rendszert) tartják helyesebbnek s pénzügyileg is előnyösebbnek, amivel szemben sok államban ma is a vállalkozói s itt-ott a bérleti rendszer áll fenn. Az utóbbi időkben, a római congressus óta, mindjobban hódít a rabok szabadban való (mezőgazdasági) foglalkoztatásának eszméje. E részben

Olaszország, Ausztria és Poroszország járnak elől jó példával. Az oktatásra a legtöbb állam, sajnos, még nem fordít elég figyelmet. Amerikát kivéve mindenütt az a felfogás uralkodik, hogy a rabokat legfeljebb vallási és a legszükségesebb elemi ismeretekben kell részesíteni, sőt ennek keresztülviteléről is legtöbb helyt hézagosan gondoskodnak. A javítás sikere érdekében a reformállamok különböző kísérleteket tettek a könnyebben javítható elítélteknek az elomlástól megmentésére s ezzel kapcsolatban mindenütt napirendre tűzték a *visszaeső, megútalkodott bűnösök* büntetési rendszerének reformját. A legújabb kriminálpolitikai kivánalmak tehát e részben is a megvalósulás állapotában vannak.

A *fiatalkorú büntettek* tekintetében azt látjuk, hogy a mai művelt államok mind jobban belátják és igyekeznek követni a börtönügyi tudomány által régóta hirdetett igazságot, hogy a rendes büntetési eszközöket, különösen a börtönt, csak a teljesen felserdült, vagyis a testileg és szellemileg érettnek mondható egyénekekkel szemben jogosult alkalmazásba venni. E részben ugyan talán még legtöbb kifogás tehető a tételes jogok ellen s ezért tekinti a börtönügy a fiatalok kérdését a másik legfontosabb reformkérdésnek, de a haladó államok (Anglia, Hollandia, Belgium, Észak-Amerika) a javító intézetekre mind nagyobb súlyt fektetnek s azok számát igyekeznek szaporítani.

A fiatal büntettek kérdésével kapcsolatban nagy buzgalommal karolta fel a művelt államok társadalma az utóbbi évtized alatt mondhatni mindenütt a kriminálpolitika mai legelső kérdését, a *gyermekvédelem* ügyét. E részben Anglia a vezérállam, de az utóbbi években — mint láttuk — Belgium, Hollandia, Norvégia, Poroszország, Baden, Svédország stb. versenyezve hozzák a törvényeket s szaporítják a gyermekvédő és nevelő intézeteket, vagyis belátták a Beccaria mondásának jelentőségét: *jobb megelőzni a bűnt, mint büntetni.* A gyermekvédelem tehát ma már csak a módozatokra nézve reformkérdése a börtönügynek.

Végül ugyancsak a praeventio hatalmas tényezője gyanánt karolják fel a mai művelt államok a *rabsegélyezés* s ezzel kapcsolatosan a *dologházak* kérdését, ez ősrégi kriminálpolitikai reformeszméket. A dologházak kérdése is amily régi, époly égető

napi kérdése a börtönügynek, mert míg néhol, így Belgiumban a dologházak mintaszerűen vannak rendezve, másutt ez a kérdés még teljesen el van hanyagolva.

Ime e futólagos áttekintés bizonyítja fentebbi állításomat, hogy a börtönügy mai, u. n. reformkérdései alatt nem merő új eszméket, nem ábrándos utópiákat kell értenünk, hanem a börtönügy különböző ágainak, részleteinek megvitatását s azoknak fejlesztését, jobbá, czélszerűbbé, hatályosabbá tételét.

E reformkérdések közül az alábbiakban csak a legnevezetesebbekre s főleg azokra kívánok kiterjeszkedni, melyek nálunk is különösebb jelentőséggel bírnak.

7. §. Az egyénítés (individualisatio) a börtönbüntetés végrehajtásában.)

I. A mai börtönügyi és kriminalpolitikai irodalom vezéreszméje, legnépszerűbb jelszava az egyénítés, az individualisatio a büntetés végrehajtásában. Míg a XIX. század derekának (a 30—70-es évekig) irodalma a legjobb börtönrendszer kérdését tekintette a legfontosabbnak s a törvényhozások is a különböző börtönrendszerekkel kísérleteztek, a mai irodalomban és törvényhozásokban a börtönrendszer kérdése, mondhatni, elintézetnek

1) *Források és irodalom*: *Wahlberg*: Das Princip der Individualisierung in der Strafrechtspflege. Wien. 1869.; *Salleilles*: L'individualisation de la peine. Paris 1898.; *Vámbery R.*: Büntetőpolitikai követelések. Budapest. 1900. 7—17 és 98—114.; *Ferri E.*: Sociologia criminale. Turin. 4. kiad. 1900.; u. a. Nuovi orizzonti 1888.; *Ellis*: Verbrecher und Verbrechen. 1894.; *Tallack*: Penological and preventive principles. London 1896.; *Liszt*: Kriminalpolitische Aufgaben 1889., Der Zweckgedanke im Strafrecht 1883., Die psychologischen Grundlagen der Kriminalpolitik 1896. (Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft 16. köt. 477. l.), Die gesellschaftlichen Faktoren der Kriminalität 1903.; *Sichart*: Strafsystem auf sociologischer Grundlage. 1896. (Zeitschrift 17. köt. 374—389.) *Baumgarten I.*: A büntetés kimérés kriminológiai szempontból. 1901/2.; *Prins*: Criminalité et repression 1886. és Science pénal et droit positif. 1899. 15—31., 165—171. és 397—405. l.; *Starke*: Verbrechen und Verbrecher 1885.; *Aschaffenburg*: Das Verbrechen und seine Bekämpfung. 1902.; *Joly H.*: Le Combat contre le crime. 1890.; *Mac Donald*: Le criminal type 1894.; *Holtzendorff-Jagemann*: I. 383—468., II. 329—349. és 473—508. l.; *Krohne*: 204—275.; *Tarde G.*: La Philosophie pénale. 1902. 476—532. l.; *Finkey F.*: A motivumok tana a büntetőjogban. Budapest 1903.

tekinthető s e helyett a legelső napi-, vagy kor-kérdés az egyénítés elvének leghelyesebb, legeredményesebb keresztülvitele. Akadnak ugyan még ma is, akik a magánzárka rendszernek egyedül üdvözítő volta mellett igyekeznek újból lándzsát törni,¹⁾ de az irodalom tulnyomó része megegyezik abban, hogy a magánzárka csak jelentékeny korlátozásokkal, kivételekkel s általában csak az aránylag rövidebb börtönbüntetésekre alkalmazható, hosszabb büntetésekre általában a fokozatos rendszer mondható elfogadottnak.

A mai börtönügyi irodalom azt a helyes elvet vallja, hogy egy jól rendezett börtönügy feladata és ideálja nem az, hogy a magánzárka, vagy az ír rendszer következetesen megvalósíttassék, hanem az, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása olyan legyen, hogy a büntetés által elérni kívánt célt, illetőleg célokat, az igazságos megtorlást és a megelőzést, t. i. a visszatartást és a társadalmi megjavítást elérhessük, vagy emberileg megközelíthessük. A napi, vagyis a reformkérdések tehát ma ezek: kikre, mily elítéltekre s mily időtartamban lehet és kell a szigorú magánelzárást alkalmazni, kiket kell ez alól egyáltalán kivenni, mily osztályokat, illetőleg fokozatokat kell megállapítani a börtönben levő elítéltekre, mily elítéltek helyezendők együvé, vagyis egy intézetbe, szóval hogyan hajtjuk végre a börtönbüntetést úgy, hogy az minden büntetettnek a lelkületét, jellemét érje, az egyes büntetett egyénekre nézve biztosítsa a büntetés céljának elérését. Ez az, a mit a *végrehajtási egyénítés* alatt érteni szoktunk.

A végrehajtási egyénítésre nézve is azonban, mint erre Wahlberg, az individualisatio elvének az apostola figyelmeztet, tisztában kell lennünk azzal, hogy az nem jelenthet valamennyi elítélttel szemben különböző, más-más végrehajtási rendszert, egyfelől azért, mert ehhez oly complicált intézetekre s oly apostoli buzgalmű és lélekismerő börtönhivatalnoki személyzetre volna szükség, aminőt emberileg alig állíthatunk elő, másfelől ha igaz is a Wahlberg mondása, hogy minden ember egy-egy pszichologiai unicum, de azért az emberek s így az elítéltek is

¹⁾ Így *Staute*: „Gefängnissbilder“ (1902.) cz. művében, nálunk pedig *N. Fekete* Gy.: „A magánelzárás“ cz. jogászegyleti előadásában (1903.) a magánzárka rendszer mellett újból felhozzák a 30—40-es évek eszméit.

lélektanilag is oly rokonvonásokat, hasonlóságokat tüntetnek fel, hogy a teljesen hasonló jellegűeket bátran csoportosíthatjuk s az így nyert osztályokkal az egyénítés elvének lényegesebb sérelme nélkül hasonlóan bánhatunk el a végrehajtásban is, fenntartva persze az illetékeseknek azt a jogot, hogy rendkívüli esetekben a szabály alól kivételeket telessenek. A végrehajtásban való egyénítés is tehát csak relativ, viszonylagos lehet, vagyis csak az emberi lehetőség és gyakorlati kivihetőség határai közt mozoghat.

II. A legelső vitás kérdés a végrehajtási individualisatio megvalósítása szempontjából az elítéltek osztályozása. Az újabb kriminológiai és kriminalpolitikai irodalomnak egyik legkedvezőbb kérdése a bűnösök osztályozása. Nem feladatomból ezuttal kiterjeszkedni e nagyszabású vitára, mely az anthropologiai, lélektani, erkölcsstani és sociologiai osztályozás tekintetében lefolyt, illetőleg manapság is folyik az irodalomban, csak annak eredményeit óhajtom érinteni, illetőleg azt kiemelni, mily osztályokat lehet, mint kellően igazolt csoportokat a végrehajtási individualisatio előmozdítása szempontjából megkülönböztetni.

A legújabb irodalmi vizsgálódások közül az a nézet látszik legalaposabbnak, hogy a bűnösök, illetőleg elítéltek osztályozását nem szabad egyoldaluan egyik vagy másik (anthropologiai vagy erkölcsstani) szempontból eszközölni, hanem a különböző, figyelemre méltó szempontok összevetése, combinatioja alapján kell azt megkísérelni. E kiindulási pont mellett az embertani, lélektani, erkölcsi és társadalompolitikai szempontokat egyenlően szem előtt tartva, a bűnösök körében mindenek előtt két főcsoportot kell megkülönböztetni: az elsőbe sorozandók azok az egyének, akik bűnelkövetés esetén a rendes büntetési eszközökkel igazságosan és czélszerűen sujthatók, büntetőjogi műkifejezéssel: a teljes beszámítási képességgel bíró vagy az újabb iskolák által u. n. normalis büntetettek, a másodikba pedig azok, akik a rendes büntetési eszközökkel sem az igazság, sem a czélszerűség elvei szerint, illetőleg sem jogilag, sem emberiesen nem illethetők, t. i. a serdületlen ifjak és az u. n. abnormalis bűnösök.

Az első főcsoportban ismét — lélektani, erkölcsi és kriminalpolitikai szempontból — három osztályt lehet és kell megkülönböztetni, u. m.: 1. az *enyhébb*, 2. a *súlyosabb* és 3. a *meg-*

átalkodott bűnösök csoportját.¹⁾ Ez az osztályozás lényegileg még mindig Wahlbergnek az alkalmi és a szokásszerű bűnösök (Gelegenheits-, Gewohnheitsverbrecher) közt tett megkülönböztetésén nyugszik, de annak továbbfejlesztése. Az »alkalmi« vagy első ízben bűnöző és a »szokásszerű« bűnös elnevezéseket ugyanis az újabb irodalom tekintélyei (Liszt, Van Hamel, Tarde, Saleilles, Baumgarten) nem tartják alaposaknak és elég jellemzőknek, másfelől a két szélső csoport, t. i. az enyhe és a megátalkodott (Liszt és sokak által javíthatatlannak nevezett) csoport közt mindenesetre fel kell venni egy középső csoportot, ahova épen a bűnösök zöme, t. i. a sem enyhének, sem megátalkodottnak nem minősíthető bűnösök sorozandók.

Az első, az enyhe bűnösök csoportjába tartoznak a végrehajtás szempontjából a fiatal büntettek (18—24 évesek) amennyiben rendes büntetéssel sujtatnak, továbbá akik jogos felindulás vagy gondatlanság folytán, vagy menthető indító okból követtek el kisebb súlyú cselekményeket. Az ily bűnösök rendszerint rövidebb tartamú szabadságvesztésre vannak elítélve s ezeknél a büntetés célja első sorban a megtorlás és a hasonló tettek újabb elkövetésétől való hatályos visszatartás. A javítás itt nem elsőrangú cél, mert az illetők nem romlott erkölcsűek s nem rossz hajlamuk. A második, a súlyosabb bűnösök osztályát azok alkotják, akik már nagyobb fokú alanyi bűnösséggel, kevésbé menthető indító okból követtek el súlyosabb büntetendő cselekményeket, de még antiszociális hajlamu vagy megátalkodott bűnösöknek nem tekinthetők. A harmadik vagyis a legsúlyosabb csoportba osztandók pedig azok, akik aljas motívumokból a legsúlyosabb büntettek elkövetése, vagy kisebb súlyú cselekményeknek sokszori ismétlése által a társadalomra közveszélyes voltak, antiszociális hajlamukat világosan bebizonyították.

A második főcsoportban, a rendes büntetési eszközök alól kiveendő bűnösök körében két osztály különböztetendő meg: 1. a *serdületlen korúak*, általában a 18 évesnél fiatalabbak, akik úgy jogi, mint emberiességi tekinteteből büntetéssel egyálta-

¹⁾ Liszt a pillanatit, a javítható állandó és a javíthatatlan állandó bűnösöket különbözteti meg. Ez elnevezések ellen l. Finkey F.: A motívumok tana. 1903. 62. l.

lán nem illethetők, hanem a legsúlyosabb esetben is csak javító intézeti nevelésnek vetendők alá, 2. az *abnormális bűnösök*, az u. n. korlátozott beszámítási képességűek, akik elme- gyengeség, vagy testi, illetőleg lelki betegségük miatt¹⁾ nem börtönbe, hanem megfigyelő és letartóztatási intézetekbe helyezendők, hol egyrészt gyógykezelésnek lesznek alávetve, másrészt a társadalomtól el lesznek szigetelve.

Az így megállapított három, illetőleg öt osztály vagy csoport mindenikére, úgy a büntetési és a büntetés kiszabási rendszer, mint a végrehajtás szempontjából, feltétlenül más-más eszközökre és eljárási módokra, különböző rendszerekre van szükség. A börtönügy feladata a végrehajtási egyénítés lévén, bennünket is ezúttal első sorban az érdekel, hogy az említett csoportokkal szemben mily rendszerben, illetőleg mily módon eszközöljük a végrehajtást. Miután azonban — amint a börtönügy mai állapotának vázolásánál is láttuk — a börtönvégrehajtás a legszorosabban összefügg a büntetési, illetőleg a büntetés kiszabási rendszerrel, miután ez utóbbiak praedjudicálnak amannak, nem tartom mellőzhetőnek itt ama két reformeszmét, illetőleg reformkérdés megemlítését, melyek a legújabb irodalom nyílt kérdései s melyek ha elfogadtnak, lényeges befolyással lennének a börtönügyre s különösen a végrehajtási egyénítésre.

III. Az egyik reformeszmét a *határozatlan büntetés (indefinite sentence)* rendszere.²⁾ Ez az eszme, mint büntetés kiszabási mód Észak-Amerikából ered. Két alakja van: egyik a teljesen határozatlan büntetési rendszer, mely szerint a törvény megállapítja ugyan a szabadságbüntetések maximumát, de a konkrét büntetés terjedelmét a bíró egyáltalán nem határozza meg, hanem a börtönre elítelt egyszerűen beutaltatik a fegy-

¹⁾ Természetesen az u. n. abnormális bűnösök alatt nem az *őrült* bűnösöket értjük, mert az ilyenek a BTK.-ek szerint úgy sem ítélhetők el s így a »bűnösök«, illetőleg az »elítéltek« közé egyáltalán nem tartoznak.

²⁾ Egyes amerikai írók (Wayland) a határozatlan büntetés mellett az u. n. *korlátlan büntetés (indefinite sentence)* eszméjét hirdetik, mely szerint a törvény se szabja meg a beutalás maximumát, hanem a büntetés terjedelme tisztán az elítelt javulásától, illetőleg a szükségtől tétessék függővé. Ez a túlzott radicalis eszme azonban, mely a javítási elmélet túlhajtása, még Amerikában sem talált elfogadásra.

házba vagy fogházba s ott addig tartatik, amig a társadalom biztonsága szempontjából szükséges, illetőleg a törvényben előirt legmagasabb határig, — másik alakja a relative határozatlan büntetés rendszere, midőn a bíró a törvény alapján megszabja ugyan a büntetés maximális határát, de e határon belül az igazgató, vagy az e célra szervezett tanács belátása szerint bármikor szabadon bocsáthatja az elítéltet, ha azt megjavúlnak tartja. A két alakzat közül az előbbit Ohio állam valósította meg (1885) a szokásos bűnösökkel szemben, az utóbbit New-York, Massachusets s néhány más állam a javítható (fiatalabb) büntetésekre nézve. Az európai államok közül a normális bűnösökre nézve ezideig egyedül Norvégia fogadta el és pedig az előbbi módot, midőn jogot ad a bírónak, hogy a többszörös visszaesőkre, ha az esküdtek által közveszélyeseknek nyilvánítottak, az ítéletben kimondhassa, hogy addig, a meddig szükséges a fogházban tartassanak, mindazáltal nem tovább a főbüntetés háromszorosánál és a főbüntetési időn túl semmi esetre sem tovább 15 évnél. (1902-iki BTK. 65. §.)

A határozatlan büntetés az 1878-iki stockholmi börtönügyi, az 1892-iki brüsseli kriminalanthropologiai, az 1894-iki antwerpeni büntetőegyesületi congressusokon, legutóbb pedig 1899-ben a francia börtönügyi társulatban (Société générale des prisons) és az 1900-iki brüsseli nemzetközi börtönügyi congressuson alaposan meg lett vitatva¹⁾ s jöllehet az említett congressusok a legutóbbi brüsselit (1900) kivéve, annak behozatala mellett foglaltak állást s a legkiválóbb írók közül sokan (Liszt, Van Hamel, Lombroso, Ferri, Barrows, Lévy, Saleilles) pártolják annak egyik vagy másik alakját, némelyek (Van Hamel, Lévy) mindkettőt, másfelől igen alapos kifogások is tétettek kivált az első (a teljesen határozatlan büntetés) módozat ellen s a mai irodalom túlnyomó része (Prins, Rivière A., Béranger, Tarde, Garraud, Gardeil, Petit, Baumgarten, Vámbéry R.) elvileg nem helyesli az új rendszert.

A határozatlan büntetés első alakja, a teljesen határozatlan büntetés ugyanis mint *általános* büntetés kiszabási rendszer lényegileg Lombroso és az anthropologiai iskola által hirdetett

¹⁾ I. e. vitákat s általában a határozatlan büntetés helyes méltatását: *Vámbéry R.*: Büntetőpolitikai követelések. 1900. 105—114. l.

társadalmi eliminálásnak felel meg, amit azonban a mai szabad államok az egyéni szabadság oly erős sérelmének tekintenek, hogy azt elfogadni, a közigazgatási önkény elkerülése céljából, nem hajlandók. A relative határozatlan büntetés pedig tulajdonképpen nem új eszme, csak a feltételes szabadonbocsátásnak továbbfejlesztése s mint ilyet csak annyiban lehet reform-eszmének nevezni, hogy a feltételes szabadonbocsátást engedélyező hatóság nem lenne kötve ahhoz, hogy az elítélt a büntetés bizonyos hányadrészét kitöltötte-e. Körülbelül a leghelyesebb közvetítő ítéletet mondta ki ez eszme felett az 1900-iki brüsszeli congressus, mely a határozatlan büntetést a büntetési eszközökre nézve elveti, de megszorítással, illetve kellő mérsékléssel elfogadja azt a *nevelő, javító és biztonsági (dologház) intézetekre*, valamint a *gyógy-letartóztató intézetekre*.¹⁾

Nézetem szerint is a határozatlan büntetés, mint általános *büntetés kiszabási rendszer*, elvileg elfogadhatatlan, azonban el kell ismerni, hogy annak mindkét alakja egy-egy egészséges, sőt régóta alkalmazott eszmét tartalmaz, melyeknek a túlzásoktól megtisztított, helyesen mérsékelt alkalmazása vagyis codifikálása a büntetés végrehajtási individualisatiót mindenestre elősegitené.

Az ohioi és norvégiai törvények által elfogadott határozatlan büntetés alapeszméje ugyanis lényegileg az, hogy a *megátalkodott, közveszélyes (üzletszerű) gonosztevő* lehetőleg hosszú ideig tartassék a börtönben, s csak akkor bocsáttassék szabadon (persze feltételesen), ha kellő biztosítékot szereztünk az iránt, hogy a bűnismérléstől tartózkodni fog. Ez az eszme pedig az ohioi és a norvégiai törvények előtt is ismeretes volt Európában is. A sokszoros visszaesők, a megátalkodott, antisocialis elemek ellen való erélyes védekezést minden állam régóta feladatának ismeri, mint láttuk, Franciaország az életfogytiglani relegatiót ígatta törvénybe rájuk, más államok is hosszú tartamu fegyházzal (Olaszország 30 év) vagy *utólagos* büntetésekkel sujtják őket. Az egyéni szabadság veszélyeztetését tehát az eszmének ily alakja ellen sorompóba állítani alig lehet, hiszen itt csak arról van szó, hogy a már *sokszor* szabadságvesztéssel sujtott bűnöst foszszuk meg lehető hosszú időre szabadságától,

¹⁾ L. Revue Pénitentiaire 1900. Juli—Nov. 1198. l.

az ily megátalkodott, az egyesekre és a társadalomra közveszé-
lyes egyén pedig ezt újabb bűncselekményeért épen az összetett
elmélet, az emberi igazság és a szükségesség elvei szerint is
megérdemli.

A határozatlan büntetés e szerint a sokszoros visszaeső,
az u. n. üzletszerű büntetésekre vonatkozólag csak alakilag
különbözik a velök szemben régóta alkalmazott büntetési rend-
szertől s így ez a reformeszmé ily alakjában csak látszólag új
és épen nem oly radikális vagy veszedelmes, mint legtöbben
hirdetik s az üzletszerű bűnösökre nézve, ha nem az ohioi vagy
norvégiai törvény mintájára is, a felvetett reformeszmé meg-
érdemli a megszívlelést (l. alább a 9. §-t.)

Az *abnormalis* vagyis a *korlátozott beszámítási képességű*
egyénekre pedig maga Prins is egyenesen ajánlja, hogy az ál-
tala javaslatba hozott *maison de préservation*-ba, mely félig
kórház, félig fogház lenne, a beutalás mindig határozatlan időre
történjék. A *serdületlen korú* fiatalokra nézve pedig mondhatni
valamennyi művelt állam rég elfogadta e rendszert, amennyiben a
javító intézetekbe Európaszerte ma is mindenütt határozatlan időre
történik a beutalás, a benntartás maximalis határát csak a tör-
vény írja elő (rendszerint nagykorúságig). Igaz, hogy a javító
intézet nem büntetési, hanem nevelő intézet, de a *beutalás* rend-
szere teljesen összeesik a határozatlan *büntetés* rendszerével.

Ami a határozatlan büntetés másik, mérsékeltőbb alakját,
a könnyebben javítható bűnösöknek határozatlan időre való
beutalását (amint az Elmira-intézetben történik) illeti, erre nézve
el kell ismerni, hogy ez csak a fokozatos rendszer s különösen
a feltételes szabadonbocsátás továbbfejlesztése. Ez tehát épen
nem forradalmi, sőt egyáltalán nem is új eszmé. Az Elmira-
intézet, mint láttuk, az angol jegyrendszerre s az igazgatónak
biztosított széleskörű feltételes szabadonbocsátásra van építve,
vagyis lényegileg a nálunk is divatos javító-intézeti rendszer-
nek a serdültebbekre (16—30 évesek) való alkalmazása, melyet
bizonyos mérséklettel, t. i. a 16—21 évesekre maga Anglia is
legujabban megkísérlett. A feltételes szabadonbocsátást pedig
— mint láttuk — Belgium már a kiszabott büntetés $\frac{1}{3}$ -ának
kitöltése után engedélyezi. Ez a rendszer tehát, vagyis a hatá-
rozatlan büntetés ily alakja, nemcsak nem veszedelmes, de
kellő mérséklettel az egyénítés szempontjából kitünő intéz-
mény lehet.

Az irodalomban s a tételes jogokban mindinkább erősödik az a felfogás, hogy a törvény teljes szigorával csak a teljesen felnőttn, nagykorú ember sujtható (l. a következő §.), e felfogásnak teljesen megfelelne tehát, ha a kiskoru (21, esetleg 24 éven aluli) büntetésekkel szemben, ha már egyáltalán börtönnel büntetendők, a börtönbüntetés végrehajtása az Elmira, illetőleg a mai javító intézeti rendszer elvei szerint eszközölnétek. A bíró ugyan megszabná a büntetés maximumát, de azon belől és a törvényes minimum (1—2 év) kitöltése után az igazgató vagy a felügyelő bizottság jogositva lenne az elítéltet a tényleges megjavulás idején feltételelesen szabadonbocsátani.

A határozatlan büntetés tehát, ha a bűnösök zömére, mint általános büntetésiskiszabási rendszer túlzott és elfogadhatatlan is, de az üzletszerű, a fiatalkorú és az abnormális büntetésekre nézve komoly megfontolásra méltó s a merev visszautasítást és tiltakozást épen nem érdemli meg. Kétségtelenül szükséges ily mérsékelt alkalmazás mellett is gondoskodni a kellő biztosítékokról a végrehajtási önkény meggátlására, de ez nemcsak itt, hanem mindenütt, bárminő büntetés végrehajtásánál szükséges és elengedhetetlen.

IV. A második reformeszme, ami pedig a büntetés végrehajtási egyénítést, különösen a bűnösök zömére, a súlyosabb bűnösökre nézve könnyítené meg, a *párhuzamos büntetések rendszere*. Ezt az eszmét az olasz és legújabbban a norvég BTK.-ek valósítják meg, melyek két egyenlő tartamú szabadságvesztés büntetést állapítanak meg (az olasz 3 naptól 24 évig, a norvég 21 naptól 20 évig), az egyiket mint a végrehajtás szempontjából súlyosabb, másikat mint enyhébb büntetési nemet s felhatalmazzák a bíró, hogy ha a cselekmény *menthető indító okból* követtetett el, a törvényben előirt súlyosabb nemű büntetés (fegyház) helyett az enyhébb büntetési nemet (fogház) szabhassa ki hasonló terjedelemben.

A párhuzamos büntetések alapeszméje és célja a büntetendő cselekmények motívumainak méltatása. A súlyosabb nemű szabadságvesztés e rendszer szerint az aljas, vagyis a kevésbé menthető, az enyhébb jellegű pedig a menthető indító okokból cselekvő egyének büntetési eszköze lenne. Ez az alapeszme kétségtelenül egészséges és helyes, mert az eddigi BTK.-ek általában csak a büntettek külső oldalát, azok jogi tárgyait vet-

ték figyelembe a büntetés nemének meghatározásánál, az alanyi oldalra, melyet főleg a motivumok derítenek fel, vagyis magára a tettesre, az ő személyére nem voltak kellő figyelemmel. Ha túlzott is a Lombroso és általában az új irányok azon állítása, hogy a classicus büntetőjogi iskola csak a tettet, a cselekményt bünteti, de e kritikában van egy kis igazság is, mert az tény, hogy a motivumok méltatását az 1896-iki svájci javaslat előtt egy törvényhozási munka sem vette fel céltudatosan a programjába.¹⁾

Pedig ha az egyénítést tűztük ki a büntetés egyik vezérelvéül, a motivumoknak, vagyis a tettet a cselekmény elkövetésére indító érzelmeknek, hajlamoknak, vágyaknak kutatása, figyelembe vétele elengedhetetlen úgy az igazság, mint a gyakorlati hasznosság szempontjából. Aki erkölcsileg és társadalmilag menthető motivumból követte el a még talán súlyosabb cselekményt is, semmi esetre sem érdemli meg a súlyosabb természetű fegyházát, míg aki aljas és társadalomellenes motivumból cselekedett, kisebb cselekményért is igazságosan sujtatható a szigorubb jellegű büntetéssel.²⁾ Ez egyszerű igazság gyakorlati megvalósítására pedig egyelőre a párhuzamos büntetések rendszerénél alkalmasabb mód alig található.

E rendszert a francia börtönügyi társaság 1896-ban vitatta meg (Garçon felolvasása alapján) s ugyanakkor hozzászóltak a kérdéshez az európai büntetőjogi szakemberek. Az eszme, illetőleg a párhuzamos büntetések rendszere sokaknak tetszett (Stooss, Ferri, Garofalo, Gardeil, Gautier, Mayr, Bonek) s legtöbben az új eszme ellenségei közül is főleg a becstelennitő és nem becstelenitő büntetés elnevezést helytelenítették (Prins, Van Hamel, Zucker), nagyon helyesen mutatva rá, hogy becstelenitő büntetést a modern államok nem ismerhetnek el.³⁾

¹⁾ Érdekes azonban, hogy a mi 1843-iki javaslatunk e részben is megelőzi korát s a motivumok figyelembevételét tekintetben meglepő hasonlatosság van közte és a svájci javaslat közt. L. *Finkey F.*: A motivumok tana. 1903. 45—46. l.

²⁾ E mellett persze a tett objektív sulya szintén figyelembe veendő és pedig a büntetés tartamának megállapításánál. L. *Saleilles*: L'individualisation de la peine. 1898. 221. l.

³⁾ L. e vita rövid ismertetését *Finkey F.*: A motivumok tana. 71—74. l. Az eredeti felszólalásokat pedig a *Revue Pénitentiaire* XX. és XXI. kötetében.

Liszt azonban elvileg is visszautasította az eszmét, miután így tisztán a motivumok alapján büntetnénk, a mi egyoldaluság lenne.

A párhuzamos büntetések rendszere tehát még ma is egészen nyílt kérdés ugyan az irodalomban, az olasz és norvég BTK-ek bátor állásfoglalása azonban elég támpont arra nézve, hogy arról, mint realis reformeszméről határozott véleményt alkossunk. Nézetem szerint ezt a rendszert kellő mérséklettel, illetőleg korlátozással bátran lehet elfogadásra ajánlanunk, miután úgy a birói, mint a végrehajtási egyénítés szempontjából is kétségtelenül előnyös lenne s a büntetés céljának elérését elősegítené. A becstelenítő és nem becstelenítő büntetés elnevezést, valamint a motivumoknak becstelenekre és tisztességesekre osztályozását részemről is helytelenítem. A büntetésnek sohasem szabad becsteleníteni, sőt ellenkezőleg a legsúlyosabb büntetést, a fegyházat is úgy kell berendezni, hogy az elítélt, mint megjavult, a társadalommal megbékélt ember hagyja el azt s a társadalomnak se kelljen tőle félnie. Másfelől az u. n. custodia honesta-t, a munkakötelezettség nélküli puszta elzárást, a büntetés komolyságával nem tartom összeegyeztethetőnek. A párhuzamos büntetés rendszere tehát, amint az olasz és norvég törvények helyesen fogják fel, egyszerűen a mai fegyház és fogház (vagy: a *börtön és elzárás*) párhuzamossá tételében, vagyis a mai súlyosabb és enyhébb szabadságvesztési büntetéseknek oly reformjában állana, hogy az enyhébb büntetési eszköz (a fogház) a mainál hosszabb tartamban lenne kiszabható s a két büntetés közt a választás, a súlyosabb helyett az enyhébb jellegűnek az alkalmazása a bíró számára biztosíthatnák.

Hogy a két szabadságvesztés büntetés — amelyre nemcsak az alanyi bűnösség, de a külső sértés, a tárgyi oldal méltatása végett is szükség van — teljesen egyenlő terjedelmű legyen (amint az olasz és norvég törvényekben látjuk), ezt részemről nem tartom szükségesnek s a párhuzamos büntetés *lényege* nem is ebben fekszik. Ha az egyik büntetést enyhébb jellegűnek óhajtjuk, mint a másikat s ha az enyhébbet csak enyhítő körülmények, „menthető” motivumok mellett tartjuk alkalmazandónak, ez esetben felesleges az enyhébb büntetést (a fogházat) oly hosszúra kitolni, mint ezt az olasz és norvég törvények teszik. Ha a súlyosabb jellegű fegyház idő-

leges maximumát 20 évben állapítjuk meg, az enyhébb fogház maximális tartamául bizvást elegendő 10 év. Ugyancsak felesleges a minimumok egyenlősítése. A súlyosabb büntetést egy pár napi, vagy heti, sőt havi tartamban aligha fogja kiszabni a bíró, mert a tett és a motívum sulya itt bizonyára egy aránylag magasabb minimumot kíván. A fegyház minimumát tehát elegendő lenne egy évben, a fogházét pedig 8 napban megállapítani, amint ez ma is több állam BTK-ében megtalálható. Ily korlátozások mellett tehát a párhuzamos büntetés rendszerét szintén alig lehet radicalisnak mondani s a cél, illetőleg e reformeszme alapgondolata, t. i. a motívumok méltatása mégis el lenne érve, mert a bíró is, a börtönigazgató is szabadabb kezet nyerne az egyénítésben. A fegyházakban a valóban nagyobb, veszedelmesebb bűnösök, a fogházakban a kevésbé veszedelmes és enyhébb megítélés alá esők lennének s a végrehajtó hivatalnokok feladata ezáltal is jelentékenyen meg lenne könnyítve.

A fentebbiekben vázolt két reformeszme felkarolása tehát okvetlenül elősegitené a végrehajtási egyénítést, mert a bűnösök egyes osztályaival szemben a különböző elbánást, tehát a nem egyenlőkkel a nem egyenlő végrehajtást kézzelfoghatóan irná elő a börtönhivatalnokoknak. Az egyénítés kérdése azonban ezzel még természetesen nincs megoldva, egyrészt mivel a két reformeszme csak a büntetési és főleg a büntetés kiszabási rendszerre vonatkozik s a végrehajtás számára csak az elítéltek osztályozását, csoportosítását hozná tisztába, másrészt az említett reformeszmék el nem fogadása esetére is gondoskodni kell az egyénítés biztosításáról.

V. A további s a végrehajtási egyénítés szempontjából döntő kérdés tehát az, mily börtön-, illetőleg végrehajtási rendszer alatt mily kivételeket engedjünk meg épen az egyénítés biztosítása, a chablonos végrehajtás meggátlása végett? A különböző börtönrendszerek közül — mint fent láttuk — a magánelzárás és a fokozatos s mint ennek fejlesztése, részben az amerikai javító rendszerek azok, amelyeket életképeseknek tarthatunk s amelyeknek combinatioja elégitheti ki legbiztosabban az egyénítő törekvést és a kriminálpolitikai reformkivánalmakat. E helyes, vagyis jövőre is fenntartandó börtönrendszerek

az elítéltek fentebbi osztályai és a szabadságbüntetés tartama szerint módosulnak.

A normális, vagyis a tulajdonképeni bűnös osztályok közül az első, t. i. a legenyhébb csoportra, miután ezeknél a javítás nem lép annyira előtérbe, általában és szabály szerint a magánzárkarendszer ajánlatos. Ez osztály tagjai ugyanis első, vagy második kisebb és menthető indító okból elkövetett botlásukért, amennyiben feltételes elítélésben, illetőleg a büntetés végrehajtásának felfüggesztésében nem részesülnek, rendszerint rövidebb időre ítéltetnek el. E rövid szabadságbüntetésnek azonban a végrehajtásban szigorúnak, hatályosnak kell lenni, hogy ezáltal az elítélt a bűnisméltéstől visszatartassék, erre pedig kétségen kívül a magánzárka a legalkalmasabb.

A második osztályra, a súlyosabb bűnösök csoportjára különbség teendő a büntetés neve és terjedelme szerint. A rövidebb, egy évet meg nem haladó fogházbüntetés szabály szerint itt is magánelzárásban, a fegyház és a hosszabb tartamú fogház azonban minden esetre a fokozatos rendszer elvei szerint (rövid idejű teljes magánelzárás, aztán nappali közös munka különböző fokozatokban állandó éjjeli elkülönítéssel, esetleg közvetítő intézet, végül feltételes szabadonbocsátás) hajtandó végre. A büntetés célja ugyanis az e csoportba tartozó bűnösöknél már nemcsak a hatályos megfenyítés, de emellett első sorban a javítás s tekintettel arra, hogy a büntetés terjedelme itt változó, a rövidebb és hosszabb büntetés végrehajtására más-más rendszer szükséges.

A harmadik, a megátalkodott bűnösök csoportjára kivétel nélkül a fokozatos rendszer veendő alkalmazásba és pedig lehetőleg rövid (3 havi) magánelzárás, aztán több fokozatban nappali közös munka, éjjeli elkülönítéssel, közvetítő intézet és nehezebb feltételek mellett s csak teljes megbízhatóság esetén feltételes szabadság. A büntetés célja e rendszerint hosszabb időre letartóztatottakra nézve nemcsak az ártalmatlanná tétel, mint Liszt hirdeti, hanem szintén a javítás is, mert a szigorú, rendszeres munkára kényszerítés és helyes oktatás mellett a javítás itt sincs kizárva s az legalább is megkísérlendő.

E szabályszerinti végrehajtási módok mellett mindenesetre gondoskodni kell a megfelelő kivételekről. Így a magánelzárás általános tartama is az illető nép fiziológiai tulajdonságai sze-

rint módosulhat, ezenkívül okvetlenül kiveendők a teljes magán-elzárás alól azok, akikre az testi vagy lelki bajt idézhetne elő, (ezt a legtöbb mai törvény meg is teszi), de megfordítva a hosszabb időre elítélteknek és pedig első sorban az első és második csoportba tartozóknak megengedendő, hogy ha maguk önként kívánják, büntetésüket a szabályszerű időnél tovább is, esetleg teljes mértékben, magánzárkában töltsék ki. A belga, badeni és porosz börtönügy valósítja meg e helyes eszmét, mely az egyénítésnek mindenestre nagy megkönnyítésére szolgál. De a teljes magánelzárásnak a rendesnél hosszabb, esetleg a büntetés egész tartamára kiterjesztése az elítélt akarata ellenére is elrendelhető akkor, ha az illető rendetlen, rakoncátlan magaviseletével a börtön fegyelmet állandóan veszélyezteti, vagy a többi rabokat megrontani, rosszra csábítani törekszik.

Ugyancsak az egyénítést segítik elő a különböző enyhítések, illetőleg szigorítások, melyeket részint a munka alóli felmentésre, a munkanemekre, részint a szigorubb munkára, élelem- és fekhely megszorításokra nézve találunk az egyes tételes jogokban, s amelyeknek általános elfogadása és codificálása mindenestre kívánatos. Ezekre nézve általánosságban csak annyit emelhetek ki, hogy a börtönügyi tudomány a munka alóli felmentést csak testi gyengeség, öregség vagy betegség esetén helyesli, ellenben rang vagy műveltségi különbségek miatt ennek semmi szín alatt nem lehet helye. Ellenben helyeslendő, hogy az elítéltek foglalkoztatásánál lehetőleg legyünk tekintettel az elítélt előbbi polgári foglalkozására, egyrészt azért, mert így a rabmunka eredményesebb lesz, másrészt mert ez a fogházi igazgatást s a javítást is megkönnyíti. E szempontból kívánatos, mint alább még külön óhajtom tárgyalni — hogy oly elítéltek, kik a szabad életben, földmives, napszámos munkával foglalkoztak, a börtönben is lehetőleg efféle, szabadon végzendő munkára alkalmaztassanak.

A szigorítások közül a kemény munka alatt semmi esetre sem szabad a taposó malmot vagy más efajta régi torz gondolatot érteni, hanem a rendesnél hosszabb munkaidőt, a kedvezmények (jutalom) megvonását, alsóbbrendű munkák (sepregetés) végzését. A kemény fekhely és az élelem megszorítás (kenyér és víz melletti böjtölés) pedig csak igen rövid időre (20—30

napra, többszörös visszaesőknél 2—3 hónapra) és bizonyos megszakitásokkal rendelhető el. Mintául szolgálhat e részben az új norvégiai BTK. (19. §.)

Ami a serdületlen korú fiatal büntetéseket és az abnormális vagy korlátozott beszámítási képességgel bíró bűnösök csoportját illeti, ezeknél sajátképeni börtönrendszerről nem lehet beszélni, miután a javító intézet és a gyógy-letartóztató intézet, ahova ezek nevelés, illetőleg biztosítás és gyógyítás céljából esetleg elhelyeztetnek, büntetési intézeteknek, börtönöknek nem tekinthetők. E két csoportra nézve épen az egyénítés elve kívánja meg, hogy az ide sorozott büntetettek a rendes, vagyis a teljes beszámítási képességgel bíró elítéltek közé ne kerüljenek, a serdületlen fiatalok (18 éven alúliak) azért, mert reájuk ez kétségtelenül erkölcsi veszélyeztetéssel járna, a gyengeelméjűekre azért, mert az ily félig beteg, abnormális állapotu egyének a büntetés súlyát vagy nem is éreznék, vagy pedig a büntetés szigora esetleg növelné testi vagy lelki bajukat. Mindkét csoportra nézve — mint fentebb előadtam — a mai börtönügyi irodalom, sőt a tételes jogok legnagyobb része is, a határozatlan időre való beutalás rendszerét helyesli és követi, mert sem a nevelés, sem a gyógyulás idejét előre meghatározni csakugyan nem lehet.

A serdületlen fiatalok javító intézeteinek rendszerére alább (következő §.) kívánok kiterjeszkedni. Erre nézve különben elvi viták és eltérések alig vannak, a mai irodalom és gyakorlat egyetért abban, hogy ez intézetek célja a rendszeres nevelés és a munkára tanítás. Az abnormális bűnösök (gyenge elméjű, degenerált, alkoholista stb.) gyógy-letartóztató intézetei az eléjük tűzött kettős célhoz (gyógyítás és védekezés) képest félig megfigyelő és gyógyító, félig letartóztató intézetek lennének, vagyis az ide utaltak orvosi kezelés alá vétetnének s az orvosi vélemény szerint esetleg megfelelően foglalkoztatnának. Ez utóbbi intézetek létesítése azonban mondhatni még ma is csak irodalmi óhaj, reformkiváncsosság. Az olasz és norvég BTK-ek, a svájci javaslat, legujabban Anglia kísérlik meg először ily intézetek (casa di custodia, asile, Trinkerheilanstalt) létesítését. E kétségtelenül üdvös reformeszmé s a megfelelő intézetek felállítása tehát még a jövő feladata.

Ime ezek a főbb módozatok, amelyek mellett az egyénítés

a szabadságbüntetések végrehajtásában megvalósítható, vagy legalább megközelíthető lenne. Nem a sokféle szabadságvesztés-büntetés, nem a különböző nevű és nemű börtönök, hanem a többféle végrehajtási módozat, a végrehajtási rendszer változatosága mozdítja elő, illetőleg teszi lehetővé azt, hogy a szabadságbüntetést a bűnösök egyéniségéhez, vagy legalább azok különböző csoportjaihoz hajlíthassuk, idomíthassuk. A szabadságvesztésbüntetés elé tűzött cél elérése végett teljesen elegendő kétféle börtönbüntetés, egy súlyosabb és egy enyhébb jellegű (fegyház és fogház), de e kétféle szabadságvesztő büntetés végrehajtása úgy legyen szabályozva, hogy módot és utmutatást adjon a végrehajtást eszközöző hivatalnokoknak arra, hogy a bűnösök különböző osztályaival, sőt a különböző egyénekekkel szemben más-más módon, illetőleg mindenikkel a legmegfelelőbb, a büntetés célját legjobban biztosító módon hajthassák végre a büntetést. Ha a börtönigazgatótól azt követeljük, vagy azt állítjuk fel ideál gyanánt, hogy az psycholog, lélekismerő és lélekidomító legyen, akkor adjuk meg neki a módokat és eszközöket e magasztos, de nehéz feladat betölthetésére.

A legelső kellék erre a büntetés végrehajtási rendszernek a fentebbiekben vázolt rugékony, változatos berendezése és a börtönigazgatónak a végrehajtásban biztosítandó szabadság, mely azonban ne mehessen önkénykedéssé. A másik pedig, ami az előbbinek részben folyománya, részben előfeltétele: *a büntetési intézetek specialisatiója*, vagyis a büntetési intézetek, a börtönök oly csoportosítása, hogy a bűnösök különböző osztályai és a különböző végrehajtási módok, rendszerek számára különböző intézetek jelöltessenek ki.

VI. A büntetési intézetek specialisatiója az egyénítés gyakorlati keresztülvitele szempontjából felette fontos és elengedhetetlen követelmény. Ha egy intézetbe enyhe, súlyos és megátalkodott bűnösök, fiatalok és abnormálisok vegyesen utaltatnak be, az igazgatóra s általában a börtönszemélyzetre óriási, szinte megoldhatatlan feladatot hárítunk. Egy intézetben 3—4, vagy még többféle csoporttal foglalkozni s mindenik csoportra többféle rendszert alkalmazni lehetetlen kiváncsolom. A modern börtönügy egyik fontos követelése azért, hogy a fegyintézetek (a súlyosabb jellegű börtönintézetek) közül ki legyenek jelölve azok, amelyekbe a kisebb s ismét azok, melyekbe a nagyobb

bűnösök helyzetnek s ezenfelül a megátalkodott bűnösök szintén külön intézetekbe osztassanak be. A fogházak közül ugyancsak kijelölendők azok, amelyekbe az enyhébb bűnösök, illetőleg a magánzárkára ítélték, továbbá azok, amelyekbe a hosszabb időre ítélték helyezendők. Amennyiben a serdületlen fiatalok is fogházba helyzetnek, ezek befogadására is okvetlenül külön intézetek jelölendők ki, valamint a serdült fiatalok (18—24 évesek is mindenesetre külön intézetekbe osztandók be. Nagyon megszívlelendő a Tarde G. javaslata is, hogy a városi (nagy városi) és a falusi (vidéki) illetőségű rabok külön-külön intézetekbe helyeztessenek, mert e két elem gondolatvilága egészen más.

Kivánatos továbbá általában a nőket, ezen felül a beteges, törődött, kevésbé munkabíró és munkaképtelen foglyokat is külön intézetekbe gyűjteni össze, miután ez utóbbiak a többi rabokat esetleg egészségileg veszélyeztetik s azok munkáját is hátráltatják. A specialisatióra tartozik végül a serdületlen fiataloknak javító intézetekbe s az abnormalis bűnösöknek gyógy-letartóztatási intézetekbe helyezése is.

VII. A végrehajtási egyénítés további részleteit a börtönügyi kézikönyv feladata apróra bemutatni. Részemről a fentebbi általános és hézagos megjegyzések mellett még csak azt óhajtom kiemelni, hogy a büntetés végrehajtást codificáló törvénynek, annak hiányában az azt pótló rendeleteknek és utasításoknak határozottan és világosan körvonalozniok kell a szabadságbüntetés által elérendő czélt vagy czélokat és pedig részletesen a bűnösök és a büntetési intézetek mindenik csoportjára külön-külön. A mai büntető törvénykönyvek a büntetés czélját rendszerint nem említik meg, ezt oly „elméleti” kérdésnek tekintik, melynek eldöntése nem a BTK. hanem a tudomány feladata. Ha azonban a törvényhozóra és a bíróra nézve a büntetés czélja elméleti dolog is, a börtön-hivatalnokokra, főleg az igazgatókra, kik egy-egy intézet élén állanak s a kik a büntetést tényleg foganatosítják, ez épen a leggyakorlatibb és feltétlenül tisztázandó kérdés. Egészen más szellemben lesz vezetve egy börtön, ha annak igazgatója és a felügyelő hatóságok az elretentést, az ártalmatlanná tételt, vagy a javítást tekintik a büntetés által elérendő czélnek. A büntetés végrehajtási codexnek, vagy rendeletnek tehát a kérdés elől kitérnie, azt hallgatással mellőznie nem szabad.

A büntetés céljára nézve csak azt kívánom hangsúlyozni, hogy a *javítás* és pedig a *társadalmi és erkölcsi javítás* a büntetés egyik célja gyanánt a bűnösök valamennyi csoportjára okvetlenül előirandó. Elismerem ugyan, fentebb többször említettem is, hogy a bűnösök különböző csoportjaira nézve, a büntetés közvetlen, első célja más és más leend, de nem tartom helyesnek azt, amit Liszt tesz, hogy a javítást csak egy csoportra (a javítást igénylő és arra képes állandó bűnösökre) nézve hangsúlyozzuk. A büntetés alapjából és természetéből folyik, hogy annak minden esetben, vagyis minden elítélttel szemben hármas feladata, vagyis célja van: 1. a fenytés, vagyis a bajjal sujtás, 2. a megakadályozás, vagyis a visszatartás és 3. a javítás vagyis a társadalmi és erkölcsi jobbátétel. E hármás cél közül az enyhébb bűnösökre az első, a megátalkodottakra a második, a bűnösök zömére a középső osztályra pedig a harmadik lesz az elsőrangú, a feltétlenül elérendő cél, de az első cél mellett mindenik osztályra nézve a másik kettő is okvetlenül szem előtt tartandó és a lehetőségig megvalósítandó.

Az u. n. enyhe bűnösöknél, akiknél a rövid büntetés csak hatályos leczke, az elkövetett törvényszegés erélyes megtorlása akar lenni, a végrehajtásnak olyannak kell lenni, hogy annak az elítélre nézve visszatartó¹⁾, tehát megelőző és javító, intő hatása is legyen. A bűnösök harmadik csoportjára, a megátalkodott bűnösökre nézve pedig, ha a főcél a megakadályozás, vagyis a büntől való visszatartás s e végből a hosszabb időre való ártalmatlanná tétel is, de a végrehajtásnak a bajjal sujtást, a megtorlást és a felemelést, a javítást is okvetlenül meg kell kísérelnie, a börtönhivatalnok elé tehát világosan elő kell irni, hogy a legelvetemültebb bűnösrel, az életfogytiglani fegyházra elítélttel is úgy kell bánnia, hogy azt ne csak megtörje, ne csak fenytse, de legalább némileg megjavítani, t. i.

¹⁾ *Liszt* az enyhe (szerinte u. n. pillanati) bűnösökre az elrettentést írja elő egyedüli cél gyanánt. Részemről ennek a szomorú emlékü szónak használatát nem tartom helyesnek. Az elrettentés sohasem célja a büntetésnek. A „pillanati» bűnösnel erre még nem is lenne szükség, a »javíthatlanokra» pedig az ugyis hiábavaló lenne. Szerintem a büntetés célja csak a visszatartás lehet, vagyis a végrehajtásnak olyannak kell lenni, hogy a bűnös az egyszer átélt büntetést ne óhajtja újra megizlelni.

társadalmilag jobbá, munkás, dolgos emberré tenni igyekezzék. Hogy ez nem sentimentalizmus, nem a javítási elmélet elfogadása (hiszen ez az „elmélet” egészében lejártá magát), arra elég egy kiváló gyakorlati szakemberre, Marcovich Antonra, a kitűnő börtönigazgatóra hivatkoznom, aki az osztrák börtönügyről írt művében külön fejezetet szentel a javítási cél kriminalpolitikai jelentőségének s világosan kijelenti, hogy a „látszólag javíthatatlant is újabb és újabb javítási kísérleteknek kell alávetni.” (id. m. 77. l.)

VIII. Hazai viszonyainkkal szemben a fentebbi reformkérések, illetőleg eszmék talán merész követeléseknek tűnnek fel, részemről azonban oly gyakorlatias javaslatoknak tekintem azokat, melyeket a BTK. novellájában, illetőleg egy *külön börtönügyi törvényben* okvetlenül meg kellene s egy kis bátorsággal meg is lehetne valósítani. E törvények megalkotásáig pedig miniszteri rendeletekkel is igen sokat lehetne tenni azok megvalósítása érdekében.

8. §. A fiatalok büntetések és az elhagyatott gyermekek.¹⁾

I. A mai büntetőjogi és börtönügyi irodalom teljesen egyetért abban, hogy a fiatalok büntetésekkel szemben az állam feladata első sorban nem a büntetés, hanem a nevelés és javítás. A rendes, illetőleg a tulajdonképeni büntetési eszközök igazságosan csak a testileg és szellemileg kifejlett, felnőtt emberrel szemben vehetők alkalmazásba, amint a magánjogi és a politikai cselekvési képesség is az u. n. nagykorúság elértétől illeti meg az egyént. A fiatalok (serdülő-, vagy kiskorú) egyén, ha büntetendő cselekményt követett el, miután testi és szellemi fejletlensége, az önálló akarat és az erkölcsi erő hiánya vagy éretlensége miatt tettének és az amiatt kiszabandó büntetésnek egész jelentőségét helyesen megítélni nem képes, csekélyebb jogsértések miatt egyszerűen erkölcsi megintést, figyelmeztetést,

¹⁾ *Források* : Prins : Science pénal et droit positif. 1899. 207—226.; Levoz : La protection de l'enfance en Belgique. 1902.; *Code annoté de l'enfance* 1903 A francia Comité de defense kiadása (szerkesztik: Bruyère, Drucker, Ferdinand Dreyfus, Flaudin, H. Joly, Passez, Poittevin és A. Rivière); Stevens : L'éducation correctionnelle en Belgique. 1890.; *Aschrott* : Die Zwangserziehung Minderjähriger 1900.; *Hottendorff-Jagemann* : II. 280—328; *Krohne* : 501—512. 1; *Zucker* : Über die Behandlung der ver-

vagy rövid, de hatályos fenytést érdemel, súlyosabb cselekmények elkövetése miatt, illetőleg mélyebb erkölcsi romlottság, a bűnre való hajlam esetén pedig rendszeres és céltudatos javításban, illetőleg az elmaradt vagy elhanyagolt nevelés pótlásában, kiegészítésében részesítendő.

Sajnos, ez egyszerű igazság a mai tételes jogokban még csak napjainkban kezd utat törni. A legújabb hollandi törvény (1901.) az egyedüli, mely határozottan kijelenti, hogy 18 éven aluli korban levő fiatal büntettes szabadságvesztés büntetésre nem ítélhető. A többi államok büntető törvényei azonban megengedik, illetőleg előírják, hogy a serdülő, sokszor még a gyermekkorban levő (14 évesnél fiatalabb) tettesek is, ha államilag tiltott cselekményt követtek el, ugyanazon büntetési eszközökkel sújtassanak, mint a nagykoru bűnösök. A legtöbb BTK. e helytelen s következményeiben egyenesen káros álláspontból mindössze annyit enged, hogy a legsúlyosabb büntetéseket, s így különösen a halálbüntetést, vagy a legszigorubb szabadságvesztés büntetést (travaux forcés, ergastolo, Zuchthaus, fegyház) egy bizonyos korhatáron alul levő fiatalokra nem engedik kiszabni, az enyhébb jellegű szabadságvesztés büntetések (fogház, börtön, elzárás) azonban a rendes vagy néhol korlátozott terjedelemben, alkalmazhatók a fiatal büntettesekre is. Csak a legutóbbi évek törvényhozása (Belgium, Anglia, Norvégia, Svédország) igyekszik a fiatalok fogházbüntetését lehetőleg minél

brecherischen und verwahrlosten Jugend in Österreich 1894.; *Appellius*: Die Behandlung jugendlicher Verbrecher. 1892.; *Berger*: Jugendschutz und Jugendbesserung 1897.; *Ferriani*: Minderjährige Verbrecher, ford. Ruhemann. 1896.; *Lenz*: Die Zwangserziehung in England. 1894.; *Morrison W.*: Jugendliche Übelthäter. Ford. Kutscher. 1899.; *Hoegel*: Straffälligkeit der Jugendlichen. 1902.; *Albanet*: Le crime dans la famille. Paris 1900.; *Joly H.*: L'enfance coupable. 1903.; *Doleschall A.*: A gyermekvédelem ügyének törvényhozási szabályozása. 1893.; *N. Fekete Gy.*: Az elhagyott gyermekek és a fiatalok büntettesek gondozása 1893.; *Vargha Ferencz*: A gyermekkorban levő bűnösök 1895.; *Moravcsik E.*: A gyermekkorban levő büntettesekről. 1891.; *Vámbery R.*: Büntetőpolitikai követelések 1900.; *Krajcsik S.*: A gyermekvédelem Oroszországban 1891.; *Szokolczay A.*: A gyermekvédelem Magyarországon 1900; Gyermekvédő intézetek Magyarországon 1899.; *Turcsányi és Engel*: Az elhagyott gyermekek sorsa Angliában és Olaszországban. 1903. Az óriás számu cikkek (az összes kül- és belföldi szaklapokban), kisebb-nagyobb értekezések, jelentések stb. felsorolását dolgozatom tere nem engedi meg.

kevesebb esetre szoritani s e helyett a javító intézet alkalmazását gyakoribbá tenni.

Miután azonban még mindig ezer meg ezer fiatal, sokszor serdületlen gyermek kerül ma is fogházba, egyelőre — amíg t. i. a helyes álláspont a törvénykönyvekben általában diadalmaskodik — az említett igazságot az által kell fokozatosan megvalósítanunk, hogy a fiatalokra kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtását lehetőleg a fentebbi vezérelv szerint rendezzük be.

A mai börtönügyi tudomány mondhatni egy értelemmel hirdeti, hogy a fiatalok fogházbüntetésének végrehajtásánál a vezérlő gondolatnak, az alapelvnek nem a megtorlást, nem a bajjal sujtást, hanem a megelőzést és pedig a javító nevelést kell tekinteni. A flatakoruak fogházának, ha fogháznak nevezük is, voltaképen javító intézetnek kell lennie, vagyis az ily fogházbüntetést végrehajtó hivatalnokok szemei előtt a fiatalok bűnösnek szorgalmas, rendszerető, törvénytisztelő, munkás emberré való kiképzése lebegjen elérendő cél gyanánt.

Ugyancsak teljesen egy értelemmel vallja a börtönügyi tudomány, hogy az állam feladata a fiatalok büntetéseivel szemben egyáltalán nem zárult le a fentebbi intézkedéssel, illetőleg az említett reformgondolat megvalósításával, hanem a fiataloknak a bűn lejtőjétől való megmentése végett nemcsak erkölcsi, de jogi kötelessége a még bünt el nem követett, de elhagyatott, erkölcsi züllésnek kitett gyermekekről is gondoskodni s ezeket nevelő intézetekben vagy más alkalmas módon kinevelni, mert ily állami gondoskodás nélkül az ily gyermekek előre láthatólag, szinte bizonyosan a bűnözés útjára vetődnének s így az állam csak önvédelmi kötelességét teljesíti, ha az ily szerencsétlen sorsú gyermekeket megmenti a biztos elbukástól s ezzel a társadalomra veszedelmes osztályt, a bűnösök létszámát kézzelfoghatólag kevesbiti.

A fiatalok büntetéseinek, vagyis javításának és az elhagyatott gyermekek gondozásának kérdése azért méltán képezi a büntetőpolitika és a börtönügy egyik, sőt talán épen a legeslegfontosabb napi kérdését.

E látszólag két, de lényegében teljesen összefüggő kérdésre, melyeknek úgy a kriminálpolitikai, mint a börtönügyi tudományban egész önálló s nagyterjedelmű irodalma van, nem

óhajtok behatóan és részletesen kiterjeszkedni (ez egy külön munka feladata lenne), csak a főbb reformeszméket óhajtom e részben is vázlatosan bemutatni, főleg azokat, amelyek az 1905. évi budapesti congressus napi rendjére is kitűzettek s amelyek nálunk is nagyobb gyakorlati jelentőséggel bírnak.

II. Az első ily fontos reformkérdés, mely épen a jövő évi congressusra is megvitatás végett kitűzetett (IV. szakosztály 3. kérdés), az, hogy amennyiben a legtöbb állam törvényei szerint a flatakorú büntettek ma még fogházbüntetéssel sujtathatók, mily rendszer, mily elvek szerint történjék a fiatalok fogházbüntetésének végrehajtása, így különösen azok elhelyezése, foglalkoztatása és nevelése?

E kérdés helyes megoldása végett mindenekelőtt szükséges szabatosan megállapítani, kiket értünk flatakorú büntettek alatt s azután az ide sorozható fiatalokat életkor, erkölcsiségi állapot és a büntetés tartama szerint gondosan csoportosítani. Az egyenlő elbánás az összes flatakorú büntettekkel époly értelmetlen és tökéletlen eljárás lenne, mint az összes nagykorú bűnösök egyenlő büntetése.

A flatakor kezdő évére, az u. n. büntethetőségi korminimumra nézve a tételes jogok — mint láttuk — nagy eltéréseket mutatnak, az olasz a 9, a finn a 15, a hollandi legujabban a 18-ik évet tekinti annak, a francia, belga és angol jogok pedig határozott korminimumot nem is ismernek. A flatakor felső határára szintén jelentékeny eltérések vannak, legtöbb törvény a 16., mások a 18., az olasz a 21-ik évet állapítja meg. A börtönügyi tudomány elveinek legjobban az felelne meg, ha a flatakorú büntettek alatt általában a 15—21 éves korban levőket tekintenők, a 15 éven alóliak még gyermekek, akiknél büntetésről semmi esetre sem lehet szó s azért velök szemben a bűnvádi eljárás is ki lenne zárandó. E korhatáron (15—21) belől a fiatal büntettek két korosztályba különítendők, a 15—18 és a 18—21 évesek csoportjába.

Erkölcsei állapot szerint a fiatalok közt a börtönügyi tudomány elvei szerint három osztály különböztetendő meg: a legenyhébb jellegű csoportot alkotják azok, akiket kizárólag gyermekes meggondolatlanság, pajkosság, illetőleg testi vagy lelki fejletlenség vitt a bűnre, a második vagyis a középső csoportot azok, akik kevésbé enyhe okokból (rendszerint az

elhanyagolt nevelés, a rossz környezet folytán) követték el a büntetendő cselekményt, de nem mondhatók megatalkodott, makacs, rossz természetűeknek, ezeknél a javítás aránylag könnyebben eszközölhető, a harmadik csoportba végül azok különítendő, akik erkölcsileg egészen megromlottak, alattomos, cynikus, megatalkodott rossz természetűek, akiknél a javítás kétségtelenül nehezen fog menni.

E hármasszempontból eszközölt osztályozás nem azt jelenti, mintha az így nyert különböző osztályok vagy csoportok mindenikére teljesen eltérő rendszert és eljárást kellene életbeléptetnünk, de elengedhetetlen, hogy a fiatal foglyok elhelyezése, büntetési rendszere, foglalkoztatása és nevelése tekintetében ez osztályokra, és pedig most egyik, majd a másik szempontból eszközölt osztályozásra tekintettel legyünk.

A fiatalok elhelyezésére nézve a börtönügyi tudomány egyhangú követelménye, hogy az összes fiatalok büntetése a fogház végrehajtásának egész tartama alatt a felnőtt (nagykorú) elítéltektől teljesen el legyenek különítve. Akár magánzárkában, akár közösségben legyen kitöltendő a fogház, a fiatalok feltétlenül önálló, külön intézetekbe helyezendő, ahol felnőtt nagykorú bűnösöket ne láthassanak, azokkal egyáltalán ne találkozhatnak és ne érintkezhetnek. Nemcsak a contagium, az elrontás veszélyének kikerülése végett szükséges ez el szigorú foganatosítása, de a végből is, hogy a fiatal fogoly ne fogházban, hanem valósággal javító iskolában érezze magát. Ha a fiatalok fogoly látja, vagy tudja, hogy ő a rendes fogházban van, ahol vén gonosztevők töltik vele együtt büntetésüket, ez azt az érzést fogja kelteni benne, hogy ő már a felnőtt, nagy gonosztevőkhöz hasonló, neki már lehetetlen visszatérnie a tisztességes emberek közé, a Kain-bélyeg az arcán lesz örökké s ez az érzés, mely mindennap megújulhat, a javulást hátrányosan fogja befolyásolni.

Ha ellenben a fiatalok fogoly csak magával egykorú fiatalokat lát maga körül, azokkal együtt megy iskolába, munkára, istentiszteletre, ez igazolja, megerősíti benne azt a gondolatot, amit a pap, tanító és igazgató hangoztatnak előtte, hogy az állam nem tekinti őt elveszettnek, sőt épen tisztességes munkás embert akar képezni belőle. Feltétlenül szükséges tehát, hogy a fiatalok részére külön fogházak létesíttessenek, illetőleg

jelöltesse ki azok a fogházak, amelyekbe kizárólag csak fiatalok helyezhetők el. Az a kiegészítő mód, mely ujabban sok államban divatba jött, hogy a fiatal foglyok a rendes fogházak egy külön szárnyában helyeztetnek el, habár a felnőttekkel való egyszerű összezárásnak óriásilag felette áll, de kielégítőnek épen nem mondható. A javítás egyik tényezője rejlik abban is, hogy a fiatalok semmi esetben se legyen egy épületben, egy intézetben a felnőtt foglyokkal.

A másik fontos követelmény a fiatalok foglyok elhelyezésére, hogy a fiatalok fogházai az elitáltak korosztályai és erkölcsiségi állapota szerint specialisálandók. A kor szempontjából ugyanis feltétlenül szükséges, hogy a gyermekkorban (15 éven alul) levők, a serdültebbek (15—18 évesek) és a felserdültek (18—21 évesek) külön-külön intézetekbe osztassanak be. Erkölcsi szempontból pedig a serdültebbek (az összes 15 éven felüliek) közül a megátalkodott, erkölcsileg romlott fiatalok helyezendők okvetlenül külön intézetekbe s ezek körében is lehetőleg külön intézetbe, vagy legalább külön szárnyba teendők a 18 évesnél fiatalabbak s az ennél idősebbek.

Ami a fiatalok fogházbüntetésének a rendszerét illeti, erre nézve a mai börtönügyi irodalomban sincs teljes egyetértés. A német börtönügyi írók legnagyobb része (Streng, Wirth, Starke, Krohne, Stickl, Stade), valamint a német börtönügyi hivatalnokok 1899-iki freiburgi gyűlése is a magánzárka rendszert tartják leghelyesebbnek, a francia, angol és olasz irodalom ellenben az osztályozási, illetőleg a fokozatos rendszert (éjjeli elkülönítéssel) helyesli.

Részemről a magánzárka rendszert csak az igen rövid, t. i. a 14—18 éves fiataloknál egy hónapot, 18—21 éveseknél 3 hónapot meg nem haladó fogházbüntetés végrehajtására tartom ajánlatosnak, miután a büntetés céljának, mely az ily rövid szabadságbüntetésnél itt is főleg a megfenyítésben áll, legjobban megfelel, — azonban az ennél hosszabb fogházbüntetés végrehajtási rendszerül a magánzárkát egyáltalán nem tudom helyeselni és ajánlani, mert az ily tartamu fogházbüntetés célját, a javítást, a társadalmi életre való kinevelést ez a rendszer már kevésbé képes megvalósítani, illetőleg biztosítani.

A hosszabb ideig tartó magánelzárás, ha nem akasztja is meg a fiatal tettes testi fejlődését s ha nem veszélyezteti is annak lelki épségét, de kétségtelenül kevésbé alkalmas a lélek rugalmasságának, elevenségének fenntartására és az akaratnak az erősítésére. A hosszú magány elfásítja, eltompítja a kedélyt, idő előtt megvényt a fiatal bűnöst. A zárkában továbbá nem lehet annyiféle és oly eredményes munkát végeztetni, illetőleg tanítani a fiatal foglyoknak, mint a közös munkatermekben, vagy az udvaron, s így a munkaösztönt, a munkaszeretetet nem lehet úgy beléjük oltani. Különösen figyelembe veendő pedig, hogy a magánzárka mellett *csak ipari* munkával lehet foglalkoztatni a foglyokat, holott a kerti, mezei, szőlő-munka, általában a szabadban végzendő munka nemcsak hogy a testi egészségre s a lélek nemesítésére a legjótékonyabb hatással van, de nemzetgazdasági szempontból is több tekintetben ajánlatos.

A hosszabb idejű fogházbüntetés tehát nézetem szerint a fiatal foglyokra nézve is eredményesebben foganatosítható a fokozatos rendszer szerint. A fokozatos rendszer alatt azonban itt nem a specialis angol fokozatos börtönrendszer betű szerinti megvalósítása értendő, hanem ennek elvei, alapeszméje nyomán s az európai javító intézetek, valamint az amerikai *Elmira-reformatory*-ban megvalósított rendszer figyelembevételével kell egy oly rendszert összeállítani, mely a fentebb említett czélt legjobban biztosítaná.

E fokozatos rendszer, vagyis a fiatal büntetettek hosszabb tartamu fogházbüntetésének végrehajtási rendszere, arra az alapeszmére fektetendő, hogy *a fiatalokú foglyot a társadalomnak megjavítva kell visszaadnunk*, vagyis mint törvénytisztelő, rend- és munkaszerető, iparkodó embert kell a szabad életbe visszabocsátanunk. A fiatal büntettest ezért a tisztességes társas életre kell kiképezni, rászoktatni, evégből nem kell őt hermetice elzárni a világtól, hanem a hozzá hasonló életkorú és erkölcsi állapotú ifjakkal közös oktatás, munkára tanítás és szigorú fegyelem által rendre, pontosságra, tisztaságra, szorgalomra, iparkodásra kell szoktatni s a szabad társadalmi életre fokozatosan előkészíteni.

A magánelzárást ebbe a fokozatos rendszerbe nem szükséges szerves rész, vagyis külön fokozat (stadium) gyanánt

beleilleszteni, s az éjjeli elkülönítés (hálófülkék) is csak a 16. életévet betöltött fiatalokra lenne kötelezőleg előirandó. A büntetés megkezdésekor bizonyos ideig éjjel-nappalra magánzárkába helyezésnek a fiataloknál nincs az az értelme és jelentősége, ami a felnőtteknél. A fiatal elitélteknek, éppen azért, mert testi és szellemi fejletlenségük miatt náluk teljesen önálló akaratot, kifejlett erkölcsi erőt nem lehet felvennünk, hosszabb poenentiára, oly erős reactióra, mint a felnőtteknek, nincs szükségük. Azonban mindenesetre szükséges a büntetés elején igen rövid időre magánzárkába helyezni a beutalt ifjút, jellemének, erkölcsi állapotának kitanulmányozása és annak megállapítása végett, hogy a fiatal elitelt a könnyebben, vagy a nehezebben javíthatók közé osztassék-e be? Ez a kitanulmányozási idő három naptól harmincz napig tarthatna, kivételesen azonban, 18 évet meghaladottnál, az igazgató által 3 hónapig meghosszabbítható lenne. Látszólag tehát ez a magánelzárás az angol fokozatos rendszer első stádiumának felel meg, azonban lényeges különbség a kettő közt az, hogy itt, (a fiataloknál), ez a szigorú elkülönítés csak a fogoly jellemének s javulási képességének hozzávetőleges megállapítására szolgál s ennek tartama ez okból, az említett korlátozás mellett, első sorban az igazgatótól függ, ha ő egy pár nap alatt tisztába jött az ifjú lelki világával s a további magánelzárást feleslegesnek tartja, már egy pár nap múlva megszüntetheti azt s beoszthatja az illetőt a megfelelő osztályba (ami később a magaviselet alapján persze megváltoztatható).

A fokozatos rendszer a fiataloknál lényegileg abban állna, hogy a fogházban töltendő idő alatt a fiatal fogoly, az Elmira-intézet és 1902-iki angol szabályzat mintájára, három, esetleg négy fokozaton jöhetne át. Minden intézetben ugyanis legalább is három osztály allítandó fel: jó (első), közép (második) és alsó (harmadik) osztály. A beutalás, illetőleg a rövid magánelzárás után mindenik ujoncz a második, vagyis a középső osztályba helyeztetik, innen bizonyos számú érdemjegy elnyerése után előléphet a jó (ebből esetleg a *kitünő*) osztályba, ahol az előbbivel szemben több kedvezményben, előnyben, nagyobb szabadságban részesül, így munkás-ruhát és sapkát visel, jobb kosztot, nagyobb munkabért kap, bizalmi állásokra alkalmazható, — rossz viselet, hanyagság vagyis a kellő számú érdem-

jegyek meg nem szerzése, vagy büntetésből való elvesztése esetén pedig a harmadik (alsó) osztályba degradáltatik, mely lényegileg büntetési osztály, kevesebb szabadsággal, alacsonyabb munkák végzésével, minimális munkajutalommal. Az érdemjegyek (jegyrendszer) száma hetenként a munka-szorgalomból, magaviseletből és a tanulásból összegezve állapítandó meg. A jegyrendszer s a fokozatos előléptetés oltaná a fiatal foglyokba önkéntelenül a törekvést, a szorgalmat és önfegyelmézést s ez lenne leghatályosabb ellenszer a contagium veszélye ellen is.

A feltételes szabadonbocsátás mindenestre szervesen beillesztendő a fiatalok fokozatos rendszerébe. Ugyanis állandó szorgalom és jóviselet esetében az első osztályban tanúsított kifogástalan viselet és lankadatlan szorgalom jutalmazásúul, a hosszabb időre elítéltek a büntetés $\frac{2}{3}$ -ának, sőt kitünő viseletük és teljesen megjavultnak látszók a büntetés felének, de legalább egy fél évnék kitöltése után feltételeesen szabad lábra helyezhetők oly feltételek és rendszabályok mellett, mint a javító intézetből kísérletileg kihelyezettek, illetőleg a felnőtt foglyok, vagyis minden feltételeesen szabad lábra helyezett részére a feltételes szabadság idejére egy védnök kérendő fel, valamint a rendőri hatóságok figyelme is felhivandó az illető szemmel tartására.

Ami közelebről a fogházban levő fiatal büntettesek foglalkoztatását és nevelését illeti, erre nézve első vezérelvnek kell lenni, hogy az összes fiatal foglyok bármily korúak és bármily rövid vagy hosszú időre elítéltek legyenek, az alvás és étkezés idejét leszámítva, folytonosan elfoglalva, foglalkoztatva legyenek. Nem a reggeltől estig való szakadatlan munkát értem ez alatt, hanem azt, hogy a fogházbüntetés által elérendő cél megvalósítása végett a fiatalok fogházának napirendjében a munka, az oktatás, a testi edzés és a szükséges pihenés sor és időrendje oly módon legyen összeállítva, hogy a fiatalok fogolynak sohase legyen üres ideje, vagyis ne legyen oly időszak a napnak, melyről az igazgató ne tudja, mit csinál, vagy is mit kell csinálnia abban az időben a fogolynak. Ez a folytonos elfoglaltatás egyfelől a leggyakorlatiasabb biztosíték az iránt, hogy a fiatal fogolynak ne legyen alkalma rossz gondolatokkal, bűnös tervekkel foglalkoznia, pajtáskodnia, másfelől a nevelésnek egyik leghatályosabb tényezője, mert rászoktatja

a fiatalokot a serénységre, szorgalomra, pontosságra s ezzel beleoltja a tisztességes társadalmi élet első arany szabályát: a munkásságot és a jóra törekvést.

A foglalkoztatás módozataira nézve a főszólyt itt is a munkára, illetőleg a későbbi tisztességes megélést, biztos keresetet nyújtó munkaág elsajátítására, begyakorlására és megkedveltetésére kell fektetni. Természetesen az igen rövid időre elítélteknél ez kevésbé lesz elérhető s a tulajdonképeni cél itt nem is ez, azonban az ilyen foglyok is, akik a fentebbiek szerint egész büntetésüket magánzárkában tölténék ki, okvetlenül hasznos, képességüknek és lehetőleg polgári hivatásuknak megfelelő munkával foglalkoztatandók. A hosszabb időre elítélteknél pedig minden erővel törekedni kell arra, hogy mindenik a testi és szellemi képességéhez, hajlamához s valószínű jövőendő életpályájához legalkalmasabb munkaágban alaposan kiképeztessek.

Egy további fontos, a börtönügyi irodalomban mind általánosabban elfogadott elv, hogy a fiatal foglyokat ne kizárólag ipari munkával foglalkoztassuk, hanem kivált az aránylag hosszabb időre ítélték okvetlenül szabadban végzendő munkanemekre, így kertészeti, földmívelési, szőlőszeti, építészeti munkákra is alkalmaztassanak. Aki nem képes, vagy igen nehezen tudja elsajátítani az ipari munkát, azt ne erőltessük azzal, miután ügyis csak kontárt nevelnénk belőle, hanem képezzük ki kertésznek, földművesnek, szőlésznek, kőművesnek. Sőt a szabadban végzendő munkát, így különösen a kertészetet, okvetlenül valamennyi magánzárkában nem levő fiatal fogolylyal ismerettesük meg és gyakoroltassuk. Ha túlzás is a Ch. Lucas jelszava: „l'amendement de l'enfant par la terre et de la terre par l'enfant,“ de az bizonyos, hogy a föld, a természet szeretete, a virágok ápolása, a fiatalok lelkének, kedélyének nemesítésére s így a javulásra a legjótékonyabb hatással van.

A foglalkoztatáshoz, valamint a neveléshez tartozik a fiatal foglyok testi erejének fenntartására és fejlesztésére szolgáló *torna és katonai gyakorlatoknak rendszeres beillesztése a napi-rendbe*. A tornázás és katonai rendgyakorlatok nemcsak egészségügyi szempontból s a szükséges szórakozás, a napirend változatossá tétele céljából fontosak, de az ügyesség, szolgálalkészség, engedelmesség, rendszeretet és a szigoru fegyelem

megszoktatása, illetőleg gyakorlása végett a nevelésnek s így a javításnak is hatalmas tényezői.

A szellemi képzés, a tanítás szintén lényeges része a fiatalok foglalkoztatásának és nevelésének s elengedhetetlen a hosszabb időre ítélt napirendjében. A szem előtt tartandó elvek erre nézve a következők: A tanulás, épúgy mint a munka, minden korú és állapotú elítéltra kötelező. A tanításnak azonban *gyakorlatiasnak* kell lennie. A cél az, hogy a fiatal fogoly a hiányos, vagy helytelen ismeretek helyett a jövődő társadalmi állásához szükséges elemi ismereteket alaposan és helyesen sajátíthassa el. Az igen rövid időre ítéltknél ugyan ez a cél is csak másodlagos, s ezekre a tanítás mindössze a lelkész által teljesítendő vallási oktatásból, vagy intelemből állhat, — azonban a hosszabb időre ítéltkre nézve a vallási oktatáson kívül az írás, olvasás és számolás biztos megtanulása a lehetőségig megvalósítandó. Sőt azok, akik kellő tehetséggel birnak, s akiknek büntetési idejük ezt megengedi, az élethivatásul választott gazdasági vagy ipari munka elméletébe, továbbá a gyakorlati erkölcsstanba, a polgári jogok és kötelességek ismeretébe is bevezetendő, szóval mindaz, ami az illető fiatalokú jövődő polgári életére, a tisztességes uton maradására erősítő hatással lehet, röviden, szabatosan és gyakorlatias modorban megismerttetendő vele. Ugyane célból különös figyelem fordítandó az erkölcsnemesítő olvasmányokra.

III. A fiatalokúak büntetési rendszerének kérdése után a másik nagyjelentőségű reformkérdés a büntettet elkövetett, de *nem büntethető fiatalok* és az ezekkel egy elbírálás alá eső *elhagyatott gyermekekkel* való eljárás, illetőleg rendszer kérdése. A tételes jogok legnagyobb része a büntetethetőségi körminimumot meghaladó, serdülő fiataloknál egy bizonyos magasabb korhatárig (16., néhol a 18. életévig) a bíróra bizza annak eldöntését, büntethető-e az illető vagy nem s ennek megállapítását a cselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátás fennforgásától teszi függővé. Az újabb büntetőjogi irodalom kimutatta, hogy a „belátási képesség”, mint döntő feltétel a büntetethetőségre, helytelen vagy legalább is nem kielégítő, mert a belátási képesség a 10—12 éves gyermekek legnagyobb részénél tényleg megvan, az ilykorú gyermekek legnagyobb része tudja, hogy lopni, ölni nem szabad. A felismerési képesség

tehát nem kellő alap a büntetethezősége. A döntő feltételt a mai tudományos vizsgálódások szerint a gyermek *testi és szellemi fejlettsége, érettsége* képezi. Büntetéssel csak a kifejlett fiatal ember illethető, a fejletlen gyermek, ha büntettet követett is el, sohasem büntethető. Mi történjék azonban az ily fejletlen, de már serdülő büntetettel, akit a bíró a mai törvények szerint is köteles felmenteni s mi történjék az erkölcsileg elhagyatott, nevetlenül, szülei, gyámi gondozás nélkül csavargó gyermekekkel, akik még büntettet nem követtek el, de akik közül kerülnek ki legtöbbször a gyermekbűntettesek?

A mai börtönügyi tudomány a flatalkorúak e két csoportjára nézve három intézkedést ajánl:

1. Bűnelkövetés esetén, valamint a csavargásban, elhagyatottan talált gyermekre nézve első dolog a gyermek testi, szellemi és erkölcsiségi állapotának megállapítása. E végből alaposan kipuhatólandók a gyermek családi körülményei, szüleinek, gondozóinak és környezetének állapota. Amennyiben megállapítható, hogy a gyermek büntetének oka a szerencsétlen családi helyzet, a szülők, gondviselők hiánya, vagy ezek erkölcsitelenése, szóval az előbbi erkölcsrontó környezet volt: *Íci kell ragadni a gyermeket a rossz környezetből* s szükség esetén a szülei hatalmat is korlátozni vagy elvenni. Ha ellenben a szülők erkölcsileg megbízhatók s a gyermek csak rossz pajtások miatt, könnyelműségből tévedt a bűn útjára, vagy a csavargásra, esetleg rövid állami fenytés mellett szülőinek vagy eddigi gondozóinak visszaadandó s ezek hivandók fel a gyermek gondosabb nevelésére, esetleg a megfenytésre (norvég törvény).

2. Ha a gyermek a fentebbi okok folytán szüleitől, vagy eddigi gondozóitól elveendő, vagy épen ennek hiánya miatt állami gondozás alá veendő, a további kérdés az, vajjon a gyermek normális fejlődésű és egészséges-e, vagy nem. Az abnormalis, testileg vagy szellemileg beteg gyermeket ugyanis, közegészségügyi szempontból is külön *gyóquintézetekbe* (maison de refuge et de préservation) kell helyezni,¹⁾ az egészséges nor-

¹⁾ Kétségtelen, hogy a gyermekek által elkövetett büntettek oka a környezeten kívül igen sokszor az átöröklés, valamely testi vagy lelki betegség. A büntettes gyermek orvosi megfigyelése ez okból a helyes elbánás szempontjából mindenesetre kívánatos. A jövő évi budapesti congressusra ennek a kérdésnek a megvitátása is napirendre lett tűzve.

malis fejlődésű gyermeket ellenben vagy egy alkalmas családhoz kell adni nevelésbe (boarding out system) vagy intézeti nevelésben kell részesíteni.

A családhoz elhelyezés rendszere, melyet egyes államok (Norvégia, Poroszország) az intézeti neveléssel oly módon kötnek össze, hogy bizonyos rövidebb intézeti nevelés után mintegy gyakorlatra adják ki a gyermeket alkalmas mesteremberekhez, vagy nagyobb munkaadókhoz (gyárakba), mindenesetre kiváló előnyökkel jár s ha alkalmas, megbízható családok kellő számban állának rendelkezésre, bizonyára ez lenne a leghelyesebb módszer a nevelésre, mert ez valóságos családi rendszer lenne, miután azonban az ily alkalmas családok kiválasztása nagy körültekintést és utánjárást igényel és ilyenek legtöbb helyt nehezen is találhatók kellő számban, mindenesetre gondoskodni kell a megfelelő intézetekről is. A legtöbb államban szabály gyanánt az intézeti nevelés áll fenn, aminek főelőnye éppen az, ami a köz- vagyis nyilvános nevelésnek, a főhátránya persze a családi tűzhely hiánya.¹⁾

A különböző államokban a felmentett serdülő fiatalok és az elhagyott gyermekek számára kétféle intézetek állanak fenn: az u. n. javító intézetek, melyekben többnyire a bűnöző, — és az u. n. kényszer-nevelő intézetek, melyekbe túlnyomóan az erkölcsileg elhagyatott gyermekek helyeztetnek el. Typikus példa és minta-állam e kétfajta intézetre Anglia a reformatory és industrial school nevű intézeteivel. A kétféle intézet között azonban a gyakorlatban alig van különbség s a rendszerre nézve

A IV. szakosztály 2. kérdése ugyanis: „A fiatalok büntetése és az elzülésnek indult vagy erkölcsileg elhagyott gyermekek részére helyén való lenne-e megfigyelő intézeteket felállítani? Ha igen, minő legyen ezek szervezete?“ A kérdés első részére mindenesetre igennel kell felelnünk. A szövegben említett javaslat, t. i. az abnormalis serdülő fiatalok részére való külön intézetek elfogadásával ez az eszme önként megoldatnék, mert az ily külön intézetek orvosi kezelés alatt állván, a megfigyelés azokban czélszerűen lenne eszközölhető. A szervezet kérdése orvosi szakvélemény dolga.

¹⁾ Az 1900-iki brüsszeli nemzetközi börtönügyi congressuson élénk vita tárgyát képezte, hogy a családokhoz való elhelyezés vagy az intézeti nevelés-e az előnyösebb. A congressus úgy vágta ketté a kérdést, hogy mind a két mód előnyeit elismerve, a két rendszer combinatióját ajánlja.

papíron is alig lehet köztük különbséget tenni. Mindkettőnek célja és feladata a serdülő fiatal, vagy gyermeket kinevelni, az elmaradt, vagy hiányos nevelést pótolni, vagyis a beutalt fiatakorút rendre, tisztességre, jó erkölcsökre szoktatni, a szükséges elemi ismeretekre kitanítani, ezenfelül valamely biztos megélhetést nyújtó foglalkozásban, mesterségben alaposan kiképezni. A javító intézetek legfeljebb a szigorubb fegyelem s a beutaltak magasabb kora folytán a rendszeresebb munkáltatás által különböznek a nevelő intézetektől.

A javító intézetekre és a nevelő intézetekre nézve — melyeknek különben a tételes jogokban a legtarkább elnevezésével találkozunk — a börtönügyi tudomány főkivánalma az, hogy azokban *minden olyan rendelkezés mellőzendő, ami a büntetési intézetekre emlékeztetne*, így nincs helye itt a rendszeres magánelzárásnak, még a beutalás elején sem, az éjjeli elkülönítés is mellőzendő, csak az idősebbek (16 éven felüliek) s főleg az erkölcsileg romlottak helyezendők éjjelre hálófülkébe. A további főkövetelmény, hogy az ily intézetek is a beutaltak kora és erkölcsi állapota szerint specialisálandók, vagyis a 14 évesnél fiatalabbak s az ennél idősebbek, a jó erkölcsűek és a makacs, rossz természetűek, valamint az erkölcsileg romlottak külön-külön intézetekbe helyezendők.

A javítás sikere érdekében mindenesetre szükséges továbbá, hogy a javító intézetbe való beutalás minden esetben legalább is 2—3 évre szóljon, vagyis ennyi idő előtt a beutalt semmi esetre se legyen kibocsátható az intézethől.

Ugy a javító, mint a nevelő intézetek legtöbb helyt csak részben állami intézetek, mondhatni az intézetek nagyobb részét jótékony társadalmi egyletek alapítják és tartják fenn. Ez a tény dicséretes bizonyosság ugyan arról, hogy a társadalom is belátja a gyermekvédelem óriási társadalmi jelentőségét s érzi a maga kötelességét e téren, ez azonban nem ok arra, hogy az állam is minden tőle telhetőt meg ne tegyen az ily intézetek szaporítása s helyes berendezése, felügyelete és ellenőrzése tekintetében. Az állam által fenntartott intézetekben mindenesetre több biztosíték van a jó rend és a kellő eredmény iránt. Egyébiránt az ily intézetek sorsa is első sorban az ügybuzgó lelkes igazgatóktól, illetőleg igazgatónőktől függ.

Fel kell még emlitenem a javító intézetekkel kapcsolatban, hogy a legtöbb tételes jog (angol, belga, francia, olasz, magyar) a szülőknek. illetőleg az atyának azt a jogot biztosítja, hogy kiskorú gyermekét erkölcsi javítás végett határozott vagy határozatlan időre javító intézetbe adhassa be. Az állami javító intézetek lakóinak néhol tekintélyes részét (nálunk több mint felét) ilyen, a szülők által beutalt gyermekek képezik. A fegyelmezési jognak ez az alakja, ha a szülőket illető nevelési kötelezettséggel igazolható is, de azzal a kétségtelen veszéllyel is jár, hogy egyes szülők visszaélnék e joggal és kényelmes lerázási eszköz gyanánt használják fel azt.

Az 1900. évi párisi patronage-congressus ezért azt ajánlja, hogy a szülők e joga töröltessék el, Prins szerint pedig (Science pénale et droit positif. 222. l.) e jog legalább is megszorítandó s csak egy tanács, melyben az atya és anya s a gyermekvédő egyletek képviselői vennének részt, lenne felruházható a beutalási joggal, amint ezt a norvég törvény (1896.) teszi.

IV. Minő további teendői volnának még az államnak és társadalomnak a gyermekvédelem, vagyis az erkölcsileg elhagyott gyermekeknek a bűn utjától való megmentése és a züllésnek indult gyermekek megjavítása végett — ami szintén a jövő évi budapesti congressus¹⁾ napirendjére van kitűzve — ez első sorban socialpolitikai és közigazgatási kérdés, amire kiterjeszkedni nem feladatomban. Az általános felelet különben szinte kínálkozik erre: a szegénység, a nyomor eltüntetése vagy enyhítése, az alkoholismus meggátlása, a vallásosság és az erkölcsi érzés erősítése s főleg a népnevelés előrevitele, szóval az általános jólét és műveltség fokozása, terjesztése. Óhajtandó, hogy a gyermekvédelem terjesztessék ki az elitáltak gyermekeire is s amennyiben az elitálás hosszabb börtönre szól, a támasz nélkül maradt gyermekek legczélszerűbben a gyermekvédő intézetekbe helyezendők el.²⁾

¹⁾ A gyermekvédelemmel különben ujabban önálló nemzetközi congressusok is foglalkoznak (1896-ban Florenz, 1899-ben Budapest, 1902-ben London).

²⁾ Az elitáltak gyermekeinek védelme, illetőleg ennek módosítási eszközei szintén egyik vitakérdésül van kitűzve az 1905-iki budapesti congressusra (IV. szakosztály 1. kérdés). Érdemes megemlíteni, hogy

V. A fentebbi reformkérdések megoldása, a javító intézeti ügy és a gyermekvédelem gyökeres reformja hazánkban is elodázhatatlan s égetően sürgős szükség. Büntető törvényünknek a fiatalkorú büntetésekről rendelkező szakaszai (42, 83, 84. §.) a jogi irodalom által régóta teljesen törlendőnek ítéltettek s a gyökeres új szabályozás a BTK. Novellájában elkerülhetetlen. Ezenfelül a *javitó intézetekről*, valamint a *gyermekvédelemről* — ha csak az összes művelt államok mellett e téren végképen elmaradni nem akarunk — *külön törvények alkotandók*, amelyekben a javító és nevelő intézetek rendszere az erkölcsileg elhagyatott gyermekek megmentésének és nevelésének módzatai részletesen és gyakorlatiasan szabályozandók.

A gyermekvédelem törvényhozási szabályozására nézve különben törvényhozásunk legközelebb az 1902. évi VIII. és XXI. törvényekkel már megtette a kezdeményező lépéseket s az előbbi törvényvel a talált és hatóságilag elhagyatottaknak nyilvánított gyermekek ápolására és nevelésére államköltségen gyermekmenhelyek felállítását rendelte el, az utóbbi törvény pedig az ily gyermekeknek 15 éves korukig a menhely kötelekében maradást engedi meg. E két törvény azonban még egyáltalán nem oldotta meg a gyermekvédelem nagy kérdéseit, miután csak a talált gyermekekre vonatkozik. Ezek tehát mindenesetre kiegészítendőek egy rendszeres és részletes *gyermekvédelmi törvényvel*, melyben az összes elhagyatott, erkölcsi züllésnek kitett, kivált a csavargó, kolduló gyermekek állami gondozásáról gyökeresen intézkedni kell. Esetleg összeköthető-e törvény a csavargásról és koldulásról szóló, szintén megalkotásra váró törvényvel, amint ez Belgiumban történt.

A reformok részleteire nézve nem feladatom kiterjeszkedni. Csak annyit nem hallgathatok el, hogy a Novellában elengedhetetlennek tartom a korhatárok felemelését a 14—18, illetőleg 21-ik (BTK. 84. 87. §§.) évekre, a javító intézetekbe való elhe-

Olaszországban magánjótékonyaságból három gyermekotthon létezik az elzárt büntetettek fiai és leányai számára (L'ospizio educativo per le orfanelle e pei figli dei carcerati). Kettőt Bartolo Longo ügyvéd állított fel 1893-ban Pompei-ben, egyiket fiúk (100-on felül), másikat leányok (50) számára, ez utóbbiak lehetőleg megbízható családoknál helyeztetnek el, a harmadik Palermo mellett van. Ez áldásos intézetek mindenesetre a legkésebb feleletet adják a congressus elé tűzött kérdésre.

lyezésnek szélesebb keretben való megengedését, a fiatalokúakra nézve a *dorgálás* és a *próbára bocsátás* behozatalát s a fiatalokra esetleg kiszabható fogházbüntetés végrehajtásának a fentebbiekben kifejtett elvek szerint való reformját. A javító intézetek rendszerére nézve az ezekről szóló mai igazságügyminiszteri rendelet lényegileg, néhány jelentékenyebb módosítással, alapját képezheti az alkotandó törvénynek, a gyermekvédelem szabályozására nézve pedig a megfelelő belga, a norvég és a porosz törvényeket (l. fentebb) tartom követésre méltó példának. A fő azonban, hogy ne késlekedjünk, hanem fogjunk hozzá mielőbb és bátran, határozottan e két nagy kérdés szabályozásához, mert minden elhalasztott évvel egy-egy új nemzedékkel szemben mulasztja el az állam erkölcsi és jogi kötelességét.

9. §. A visszaesők és az üzletszerű büntettek s a csavargás és koldulás ügye.¹⁾

I. A fiatalokú büntettek és az elhagyatott gyermekek ügyének szabályozása mellett a visszaesők s ezek közt különösen az üzletszerű bűnösök büntetési rendszerének, valamint a visszaesés elleni küzdelem eszközeinek s ezzel kapcsolatban a csavargás és koldulás ügyének rendezése képezi a mai börtönügynek minden kétségen kívül a legfontosabb és legvitatottabb napi kérdését.

¹⁾ *Források*: 1. *A visszaesésre*: Tóth Lőrincz: A visszaesés okairól és óvszereiről, 1889.; Bernoldik N.: A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból 1903.; Oberschall P.: A visszaesés. 1901.; Vámbéry R.: Vélemény és tervezet a büntetőjogi visszaesés tárgyában 1900.; Balogh Jenő: A visszaesésről. (M. Igazságügy 26. köt. 17. l.); Münchhausen: Über die Strafbarkeit der Rückfall. 1870.; Olivecrona: Les causes de la recidive 1873.; Sichert: Über die Rückfälligkeit der Verbrecher. Heidelberg 1881.; Fuld: Das rückfällige Verbrechen. Berlin 1885.; Bernardi: Del limita della pena nei casa di recidiva. Genova 1885.; Berton: Code de la relegation et des recidivistes. Paris 1887.; Sacker: Der Rückfall. Berlin. 1892.; André: La recidive. Paris 1892.; Conti: La recidiva e il progretto Zanardelli. Bologna 1895.; Montvalon: La recidive, sa repression, ses rémédés. Paris 1894.; Ferri: Il progretto di legge sui delinquenti recidivi. Firenze. 1899.; Mancini: La recidiva nella sociologia. Firenze 1899.; Holtendorff-Jagemann: (Sichert) II. 509—538.; Földes Béla: A visszaesők. Jogállam 1904. II—III.

Hogy a visszaeső bűnösök a bűnisméltés miatt általában szigorubban büntetendők, mint az első ízben bűnöző egyének, ezt — eltekintve a régi (ó- közép- és ujkori) jogoknak rendszertelen és hézagos, de erre az elvre épített rendelkezéseitől — a mai európai BTK-ek anyacodexe, az 1810-iki francia Code Pénal szabály gyanánt állapítja meg. Az újabb BTK-ek kivétel nélkül átveszik ezt az elvet, annak részletes szabályozása tekintetében azonban lényeges eltérés van közöttük. Így alaki tekintetben egyes BTK.-ek (francia, belga, olasz, bolgár, finn) az általános részben, mások (német, magyar, hollandi) csak a különös részben, végül némelyek (norvég BTK., svájci javaslat) úgy az általános, mint a különös részben szabályozzák a visszaesés kérdését. Érdemlegesen pedig lényegesen eltérnek az egyes BTK.-ek arra nézve, hogy a visszaesés általános minősítő, vagyis büntetést felemelő körülmény legyen-e (francia és helga Code Pénal), vagy csak ugyanazon cselekmény ismételt elkövetése tekintessék visszaesésnek (specialis visszaesés). Egyes törvények pedig e két eszmét úgy kötik össze, hogy az ugyanazon és a hasonnemű cselekményekbe való visszaesést sujtják magasabb büntetési tétellel (német, magyar, hollandi,

fűzet; *Balkay István*: A visszaesőkről. 1893. A visszaesésre vonatkozó gazdag irodalom részletes felsorolását l. *Bernoldák* és *Mancini* id. műveiben.

2. *Az üzletszerűségre*: *Balogh Jenő*: A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana. 1887.: *Wahlberg*: Das gewohnheitsmässige Verbrechen. Kleinere Schriften I. 136.; *Liszt*: Das gewerbsmässige Verbrechen. 1900. (Zeitschrift für die ges. Strafr.-wiss. 21. köt. 121 l.); *Krohne*: 216—218. l.

3. *A rabsegélyezésre*: *Gerberran* (Larcier özvegye): A travers les prisons. Brüssel. 1895. és La visite à la prison dans ses consequences immediates et éloignés. Brüssel. 1896.; *Krohne*: 276—284.; *Holtzendorff-Jagemann*: (Fuchs) II. 350—379; *Tallack*: Principles 300.; *Fuchs*: Die Gefangenenschutzthätigkeit und die Verbrechensprophylaxie. Berlin. 1899.

4. *A csavargás-koldulásra*: *Hippel R.*: Die strafrechtliche Bekämpfung von Bettel, Landstreicherei und Arbeitscheu. 1895. és Zur Vagabundenfrage, 1903.; *Kassel G.*: Die geschichtliche Entwicklung des Delicts der Bettlerei und seine Bestrafung in d. europ. Staaten. 1898.; *N. Fekete Gy.*: A dologház és lakói. 1896.; *Holtzendorff-Jagemann*: II. 265—279; *Krohne*: 512—517; *Rivière L.*: Mendiants et vagabonds. 1902.; *Bonhveffer K.*: Ein Beitrag zur Kenntniss des grosstädtischen Bettel- u. Vagabudentums. 1900. Zeitschrift f. g. St. 1900. és 1903.; *Strauss P.*: Assistance social. Pauvres et mendiants. 1901.; *Florian e Cavaglieri*: I vagabondi. 1897/9.

olasz, bolgár, norvég). A legtöbb törvény azonban csak néhány, rendszerint vagyon elleni cselekménynél tekinti minősítő körülménynek az említett specialis visszaesést s erre is a részletekben a legváltozatosabb rendelkezésekkel találkozunk.

Daczára, hogy a XIX. század BTK-ei egyértelemmel a visszaesés szigorubb büntetésének elvét fogadták el, a visszaesések száma, kivált a XIX. század második felében, a kriminalstatisztika bizonyága szerint csaknem minden államban jelentékeny, néhol rendkívüli emelkedésnek indult s az emelkedés sok helyen ma is tart.) Ez aggasztó jelenség okát az elméleti és gyakorlati szakemberek közül sokan a büntetési rendszerben s különösen a börtön végrehajtásának enyhességében találták. A mult század 70-es éveitől jelszó lett, hogy a mai börtönbüntetés a visszaesőkkel szemben csődöt mondott, mert nem képes visszatartani, „elrettenteni” a volt rabokat a bűnisméltéstől.

Az individualisatio elvének felvetése Wahlberg által, majd Lombroso fellépése s az ő nyomán hirtelen felszaporodott materialista és naturalista új iskolák, melyek megváltó eszme gyanánt hirdették, hogy nem a tettet, hanem a tettetést kell büntetni, illetőleg a társadalmat meg kell szabadítani a „született bűnös” typustól, vagy a „társadalom ellenes” osztálytól, felszínre vetették a visszaesés reformjának kérdését. A különböző radikális reformeszmék közül Franciaország a legmerészebbet, t. i. a társadalomból való örökös kizárás eszméjét 1885-ben meg is valósítja, midőn a visszaesők legveszedelmesebb osztályát, a többszörös visszaesőket (tiz éven belül kétszer súlyos, 3—7-szer különböző súlyosabb és enyhébb büntetésre elítéltek) életfogytiglani relegatióval sújtja (l. fentebb 3. §.). A másik reformállam e téren Norvégia, mely új BTK-ében a sokszoros súlyos visszaesőket, ha a társadalomra közveszélyeseknek nyilvánították, a rendes büntetés kiállása után még határozatlan ideig (legfeljebb 15 évig) a börtönben visszatartja. Hasonló ehhez a svájci javaslat terve, mely a sokszoros visszaesőket a rendes büntetés kitöltése után 10—20 évre letartóztatási intézetekbe engedi internáltatni.

¹⁾ L. *Földes B.* id. m. Poroszországban 1899-ben 4954 fegyházra ítelt férfi közt 4520 és 872 nő közt 676 volt visszaeső. Franciaországban 1901-ben az esküdtszék és törvénszék által elítéltek 59%-a volt visszaeső.

A tételes jogok ily tarka rendelkezései és reformkísérletei is mutatják, hogy a visszaesés kérdése egyik legvitásabb területe a büntetőjognak és a börtönügynek. Ugy a dogmaticus, mint a kriminalpolitikai irodalom erős ingadozást mutat még a visszaesés fogalma, köre, feltételei, még inkább a visszaesők csoportosítása, osztályozása és a velök szemben alkalmazandó büntetési és büntetésvégrehajtási rendszer tekintetében is. Kitűzött czéлом nem engedi meg, hogy e nagyfontosságú, de felette szétágazó és nagy nehézségekkel járó kérdésre behatóan kiterjeszkedjem,¹⁾ azért csak az irodalmi vitáknak *a börtönügy szempontjából* jelentős eredményeit s a visszaesőkre nézve alkalmazandó büntetési eszközöket, illetőleg a velük szemben követendő végrehajtási módokat óhajtom vázlatosan bemutatni.

1. A visszaesés beható dogmatikai vizsgálata kétségtelenül kimutatta, hogy helytelen minden büntettest, aki már egyszer kétszer büntetve volt, technikai értelemben visszaesőnek minősíteni, s igazságtalan és czéltalan minden első-másod ízben visszaesőt feltétlenül szigorubban büntetni. A visszaesés, mint büntetést fölemelő körülmény csak *ugyanazon vagy hasonnemű büntettnék, ugyanazon vagy rokontermészetű motivumból* való elkövetése esetén eshetik súlyosabb elbírálás alá, ellenben egészen különböző cselekményeknek eltérő indokokból történt elkövetése sokszor csak a véletlen, az alkalom műve, úgy hogy a visszaesők is sokszor alkalmi vagy pillanati bűnösök.

A visszaesés törvényhozási szabályozásánál tehát a hasonnemű cselekményekbe való visszaesés és az u. n. facultatív rendszer a leghelyesebb, vagyis a bírónak módot kell nyújtani, hogy amikor a tettes csakugyan hasonló motivumból ismétli a hasonló büntettest, az illető cselekményre való nagyobb hajlandósága miatt a visszaesést bárminő (nemcsak vagyon elleni) cselekmények ismétlése miatt megállapithassa, ellenkező esetben pedig a visszaesés megállapítását mellőzhesse. Legmintaszerűbb e részben ma is a mi 1843-iki javaslatunk s az ennek újabb átdolgozása gyanánt tekinthető olasz BTK., melyek e czélből

¹⁾ Ez annál inkább felesleges, mert *Bernoták Nándornak* legújabban megjelent fent idézett monografiája e kérdés dogmatikai és kriminalpolitikai oldaláról a legrészletesebben és a legalaposabban tájékoztatja a hazai közönséget.

csoportosítják is a hasonnemű cselekményeket. E helyes eszmét fogadja el a bolgár BTK. is, de a csoportosítást mellőzi.

További fontos megállapodása a tudománynak, hogy az összes visszaesőket egyenlően büntetni a legnagyobb képtelenség. Az igazság és a czélszerűség szempontjából is okvetlenül különbséget kell tenni a visszaesők egyes csoportjai közt. Így mindenesetre külön osztályba kell sorozni itt is az *abnormalis* bűnösöket, akik testi vagy lelki betegség folyamánya gyanánt ismételnék bizonyos büntetteket, akik tehát büntetés helyett ily esetben is gyógyletartóztató intézetekbe helyezendők. A normalis, vagyis a rendes beszámítás alá eső visszaesők közt pedig okvetlenül meg kell különböztetni az *első vagy másodízben* és a *többszörösen* visszaeső bűnösöket, az előbbieket mintegy az enyhébb, az utóbbiak pedig a súlyosabb osztályt képezik a visszaesők közt s az utóbbiak úgy alanyi bűnösségük nagyobb intensitása, mint a társadalomra kétségtelenül veszélyesebb voltuk miatt a rendes büntetés nagyobb felemelésében részesítendők, mint az előbbieket. Végül mindenesetre külön osztályba csoportosítandók az u. n. *üzletszerű bűnösök*, akik az összes büntetéseknél általában a legsúlyosabb (a legelső) osztályát, az u. n. megátalkodott, társadalmilag szinte javithatatlan bűnösök osztályát alkotják, akik egyenesen foglalkozási, megélhetési mód gyanánt üzik a bűnelkövetést s úgy subjective a legbűnösebb és legelvetemültebb munkakerülő, mint a társadalomra a legveszedelmesebb állandó, antisociális elemek. Az üzletszerű büntettek tehát jól megkülönböztetendők a többszörös visszaesőktől. Az üzletszerű bűnösök is többszörös visszaesők ugyan, de náluk a jellemző ismérv a *megrögzött* bűnözési hajlam s a büntetteknek *megélési mód* gyanánt (hivatásszerű) elkövetése. Ide tartoznak nemcsak az u. n. nemzetközi betörők, a zsebmeteszők, csalók, de az üzletszerű rablók, méregkeverők, hasfelmetszők, angyalcsinálók (magzatelhajtók).¹⁾

2. A visszaesők büntetésére nézve az általános felfogás az, hogy az üzletszerű bűnösök csoportján kívül a *többi (rendes) visszaesők* a rendes büntetési eszközökkel sujtandók²⁾, csupán

¹⁾ Az üzletszerű bűnösök jellemét és osztályait mesterien rajzolja *Liszt F.* id. h.

²⁾ Az 1900. évi brüsseli börtönügyi congressus a visszaesőkre nézve csak a büntetés tartamának meghosszabbítását tartja igazságos-

azok tartama és belterjessége (szigora) emelendő, illetőleg fokozandó velük szemben. A büntetés tartamára leghelyesebb megoldás az, ha a törvény kijelenti, hogy a visszaesők a rendes minimummal nem sujthatók (mint azt az olasz BTK. teszi), esetleg reájuk külön általános minimum állapítható meg, a maximumra nézve pedig: első-második visszaesés esetén a rendes büntetési tétel másfélszeresével, többszöri ismétlés miatt annak kétszeresével is sujthatók; a büntetés azonban reájuk sem haladhatja meg a határozott idejű szabadságbüntetések általános maximumát, vagy ahol ez aránylag alacsony, ott valamivel felemelhető (pl. 20 évre). Külön intézkedés szükséges továbbá arról, hogy bizonyos, igen súlyos büntettek (emberölés) ismétlése esetleg életfogytig tartó fegyházzal is legyen sujtható (norvég BTK. 233. §.).

Az üzletszerű (szokásos) bűnösök büntetése azonban ma is ütköző pontja a véleményeknek s e tekintetben általános egyetértés egyáltalán nem állapítható meg. Abban ugyan körülbelül egyetértenek az összes elméleti és gyakorlati szakemberek, hogy erre az osztályra a rendestől eltérő intézkedésekre van szükség, de miben álljanak az eltérő intézkedések, erre nézve már a legnagyobb véleményeltérésekkel találkozunk.

A legradikálisabb megoldási mód, az elszállítás (deportatio) eszméje, melyet az 1885-iki francia relegationalis törvény valósított meg, élénk vita tárgyát képezte a stockholmi (1878.), szentpétervári (1890.) és a párisi (1895.) börtönügyi congressusokon. A *stockholmi* congressus határozottan a deportatio ellen nyilatkozott, mint amelynek végrehajtása nagy nehézségekkel jár s amely a helyes büntető-igazságszolgáltatás feltételeivel sem egyeztethető össze. A *szentpétervári* congressus a deportatio alapjául s igazolásául szolgáló javíthatatlanság kérdésével is behatóan foglalkozott s habár többen (igy kivált Dubois, Latyschew) a javíthatatlanságot ugyanazon erkölcsi okokból fakadó cselekmények többszöri ismétlése esetén megállapíthatónak tartották, mások (igy Brockway, Prins) a legnyomósabb

nak s egyúttal a leghatályosabb fegyvernek a visszaesés ellen. *Revue Pénit.* 1900. Juli—Nov. 1262. 1. Ugyanezt az álláspontot foglalta el a német börtönhivatalnokok 1903. évi stuttgarti gyűlése. *Blätter f. C. k.* 38. köt. 86. 1.

érvekkel tiltakoztak a javíthatatlanság hypothesisé ellen s a congressus oly közvetítő határozatot fogadott el, hogy a *lát-szólag javíthatatlanokkal* szemben a deportatio (a feltételes szabadonbocsátás lehetőségével) alkalmas eszköz. A *párisi* congressus többsége azonban már — Prins és több szaktekintély ellenzése daczára — határozottan a deportatio (relegatio) mellett foglalt állást, mint amely a nagy bűnösök hosszú büntetésének végrehajtására s a „szokásos” bűnösök és a makacs visszaesők büntetéséül előnyösen alkalmazható.

A legújabb börtönügyi irodalomban,¹⁾ habár sok kiváló hive van a deportationnak, így: Michaux, d'Haussonville, Leveillé Cor, Taganzeff, Beltrani Scalia, Fani (olasz), Mittelstädt, Bruck, a többség részint elvi, részint gyakorlati okokból ellenzi azt, így: Béranger, Lucas, Hélie, Teisseire, Croffton, Tallack, Prins, Foinitzky, Holtzendorff (előbb hive volt), Krohne, Korn A. Ez utóbbi álláspont felel meg igénytelen nézetem szerint is a tényeknek, a történelmi fejlődésnek s a modern börtönügy elveinek.

A deportatiót elméletileg akkor lehetne igazolni, ha kétségtelenül bebizonyítható volna, hogy vannak javíthatatlan büntettek. Ezt azonban Lombroso és azok, akik a javíthatatlanságot hirdetik, csak állítják, de nem bizonyítják (sőt némelyek ma már szeretnék visszavonni ez elhamarkodott állításukat.) Eltekintve attól, hogy a született büntettes típusát a higgadtabb kriminologusok ma már általában elejtették, a többszöri bűnelkövetés, az üzletszerűség, bárminő társadalomellenes, megátalkodott rossz természetre, jellemre valljon is, magában véve nem igazolhatja a javíthatatlanságot, mert az emberi lélek rejtelmességénél fogva az őszinte megtérés, a bűnbánat, vagy legalább az u. n. társadalmi megjavulás, a munka és rendszeretet megszokása soha sincs kizárva s így emberileg bárkit, még a százszoros visszaesőt sem lehet nyugodt lelkiismerettel feltétlenül javíthatatlannak mondani. Az üzletszerű büntetteseket is legfeljebb nehezen, vagy alig javíthatóknak tekinthetjük, de a javítást, mint a bűn-

¹⁾ A deportatio felőli véleményeket részletesen lásd Korn A.: Ist die Deportation unter den heutigen Verhältnissen als Strafmittel praktisch verwendbar? (Berlin 1898.) cz., a Holtzendorff alapítványból jutalmazott pályaművének 192—202. l. A francia relegation bírálatát lásd fentebb 3. §.

tetés egyik célját velük szemben sem szabad feladnunk s a büntetési és a büntetés végrehajtási rendszer megváltoztatásánál figyelmen kívül hagynunk. Ha tehát — mint Balogh Jenő mondja — „nem létezik biztos ismérv, amelyből valamely tettes javíthatatlansága kiderülne a deportatiót, mint a javíthatatlanság büntetését nem lehet igazolni.

De gyakorlati szempontból sem igazolható a deportáció. Mellőzve e büntetési nem igazságtalansága, célszerűtlensége, hatásának bizonytalansága s a gyarmatosításra való alkalmatlansága miatt felhozott általános kifogásokat, legyen elég kiemelni, hogy gyakorlati példák mutatták s mutatják (a francia relegation), hogy a deportáció a valóságban nem más, mint az anyaország területén kívül, a gyarmatokon végrehajtott szabadságvesztés, vagyis börtönbüntetés, azzal az eltéréssel, hogy az az elítéltek rendszerint vagy első sorban nem ipari, hanem földmívelési s más szabadban végzendő munkákkal foglalkoznak. Ha pedig a feltételes szabadonbocsátással, illetőleg az anyaországba való visszatéréssel kötjük össze ez intézményt, mint a szeptérvári congressus ajánlja s amint a francia relegationális törvény is teszi, ez esetben csakugyan nem egyéb, mint kétszeri tengeri utazással összekötött börtönbüntetés, melyet az itthoni intézetekben okszerűen, erélyesen, gondosan végrehajtott büntetés (melylyel a szabadban való munka igen könnyen összeköthető), nemcsak teljesen pótol, de a büntetés célját biztosabban és könnyebben megvalósíthatja.

Ami a kevésbé radicalis reformeszméket, így a svájci javaslat *utólagos letartóztatási intézetét* (Verwahrungsanstalt), vagy az irodalomban többek által (nálunk Bernolák és Vámbéry R. által) ajánlott *utólagos dologház* intézményét és a norvég törvény szerint a fegyházban való utólagos visszatartást illeti, e rokontermészetű eszmék már kétségtelenül inkább számíthatnak a helyeslésre és elfogadásra. Az utólagos, vagyis a rendes büntetési időn túl való letartóztatás abból a gondolatból indul ki, hogy a többszörös visszaesővel, főleg az üzletszerű büntettesekkel szemben az állam feladata nemcsak a megtorlás, de az ártalmatlanná tétel is, ezért a rendes büntetés kitöltése után foganatosítandó újabb letartóztatás (dologház) által az állam az újabb visszaesést akarja megelőzni s így ez a visszaesés leküzdésének az eszköze. Ez eszme ellen azonban,

bármily helyes legyen is végeredményben, teljes joggal lehet felhozni a mai büntető igazságszolgáltatás egy sarkalatos elvét, a „ne bis in idem”-et. Az utólagos dologház, vagy bármint nevezzük, kétségtelenül új büntetés, mely a rendes fegyház-büntetéstől lényegileg, sőt alakilag is alig különböztethető meg. A börtön és az utólagos dologház, vagy a rendes büntetés utáni rendkívüli visszatartás tehát alakilag nem egyéb, mint két büntetés egy büntetért. “

Nézetem szerint azonban az üzletszerű büntettek megfelelő büntetése végett nincs is szükség az utólagos dologházra. A kellően meghosszabbított börtönbüntetés teljesen megfelel annak a célnak, amit az utólagos dologház által el akarunk érni. Az utólagos dologház, vagy a letartóztatási intézet (Verwahrungsanstalt) ugyanis szintén csak a mai fegyházak rendszerében, t. i. szigorú munkakényszer mellett lennének végrehajthatók s így az elnevezésbeli különbség miatt nem érdemes az említett elméleti kifogásokat zúditani fel. Lényegileg és végeredményben tehát egyetértünk Bernolákkal és Vámbéryval, csak alakilag, illetőleg a gyakorlati kivétel tekintetében térünk el, amennyiben nézetem szerint az üzletszerű bűnösök büntetési eszközei gyanánt is bátran megelegedhetünk a mai fegyházzal és fogházzal, csak ezek tartamának megfelelő kibővítéséről és a végrehajtásnak mindenesetre bizonyos reformjáról kell gondoskodnunk.

A visszaesők *rendes* csoportjaira nézve a büntetés tartamának határát már fentebb megemlítettem, az üzletszerű büntettek börtönbüntetésének kereteire nézve pedig némi módosítással a Liszt javaslatát tartom elfogadhatónak, t. i. ha a bíróság megállapítja, hogy a terhelt határozott idejű fegyházzal sújtott *büntettek* üzletszerűleg követ el, az illetőt az elkövetett bűntettek megállapított büntetési tételtől, valamint a bűnhalmazat és a visszaesés szabályaitól eltekintve, alanyi bűnösségének, társadalmi veszélyességének és az okozott kárnak megfelelő fegyházbüntetésre ítéli, mely azonban *5 évnél rövidebb és 20 évnél hosszabb tartamu* nem lehet.¹⁾ Ha az üzletszerű elkövetés fogházzal sújtott *vétségekre* állapítatik meg, a terhelt

¹⁾ Itt lehetne esetleg szó a határozatlan időre szóló (a fentebbi kereten belül) beutalásról (l. az előző §-t).

ugyanily módon *legalább 2, de legfeljebb 10 évi fogházra* ítélendő. Ha pedig ez utóbbi büntetés kiállása után ismét ugyanily, vagy hasonló vétséget vagy büntettet követ el, a büntettek miatt megállapított előbbi tétel (5—20 évi fegyház) alkalmazandó.

Ily általános szabály felállítása mellett a bírónak elég tág tere lenne arra, hogy az üzletszerű büntetéseket egyéniségük szerint a megfelelő hosszú időre ártalmatlanokká tegye a társadalomra, s ha még hozzátesszük, hogy az üzletszerű büntetéseket csak rendkívüli jóviselet és teljes megbízhatóság esetén, s akkor is a büntetés nagyobb részének kitöltése után bocsátassanak feltételes szabadságra s a feltételes szabadságidő alatt (mely azonban a büntetésből még hátralevő időszak kétszerese legyen) elkövetett bárminő szándékos vétség miatt újból 5—10 évi fegyházra ítéltetők, ez esetben a büntetési rendszer ily reformja bátran pótolja a deportatiót és az utólagos dologházat egyaránt s ezeknél mindenestre egyszerűbb, könnyebben és biztosabban végrehajtható.

3. Hátra van még a szoros értelemben börtönügyi kérdés: a visszaesők és az üzletszerű büntetettek büntetésének végrehajtási rendszere. Bármennyire hangoztatják régen is, ma is hogy a visszaesők és kivált az üzletszerű büntetettek másképen, szigorubban büntetendők, mint a többi elítéltek, az igazság és humanismus nevében tiltakoznunk kell a Mittelstädt¹⁾ féle reactionarius eszmék ellen, hogy t. i. a visszaesőket általában testsanyargató, fájdalmas büntetéssel sujtsuk, vagyis a büntetés végrehajtását ily elvek szerint rendezzük be. A visszaesés okainak kutatása²⁾ felderítette, hogy a visszaesés oka is legtöbbször az elhanyagolt vagy elmaradt nevelés, a tudatlanság, a társadalom ferde felfogása, a kiszabadult rab megvetése, a munkahiány, a nyomor, sőt igen gyakran maga a börtön, t. i. a rövid tartamú fogházbüntetés rendszertelen, tökéletlen végrehajtása, a dologtalanul összezsúfolás. Ne legyünk tehát igazságtalanok, ismerjük be, hogy a visszaesésben nagy büne van a társadalomnak és az államnak is s így, ha az üzletszerű gonosztevők, a megátalkodott antisocialis munkakerülőök ellen

¹⁾ *Mittelstädt*: Gegen die Freiheitsstrafen 1879. 63—88. l.

²⁾ I. Tóth Lőrincz és Bernolák Nándor id. m.

igazolt is a legszigorúbb megtorlás, de általában a visszaesők büntetésének végrehajtásánál sem szabad figyelmen kívül hagyni a humanismust, hiszen a visszaeső is csak ember, akit szintén nemcsak sújtani, de társadalmilag megjavítani is kötelességünk. A brüsszeli (1900.) börtönügyi congressus azért nagyon helyesen jelenti ki, hogy — miután a börtönbüntetésnek mindig sújtó jellegűnek kell lenni és más kedvezményről nem lehet szó, mint amit a testi és erkölcsi épség fenntartása igényel, — a visszaesőket valami különös szigorúbb rendszer alá vetni helytelen lenne.¹⁾ A német börtönhivatalnokok 1903. évi stuttgarti nagygyűlése is csak a házi rend szigorítását helyesli a visszaesőkkel szemben.²⁾

A visszaesők büntetésének végrehajtásánál is tehát csak a bűnösökre nézve elfogadott börtönrendszerek jöhetnek combinációba. A magánzárka és a fokozatos börtönrendszer közt lehet itt is csak választanunk. A rendszertelenség, az oktalan összezárás itt épűgy, sőt még jobban megbosszulja magát, mert javítás helyett még jobban elromolva, elsűlyedve adná vissza az illetőket a társadalomnak. A magánzárka rendszer ellen ugyanazok a kifogások hozhatók fel, amiket általában emeltünk e rendszer ellen. (l. fentebb 3. §.) Kiváló elméleti és gyakorlati szakemberek (Tallack, nálunk Balkay) ajánlják ugyan e rendszert a visszaesőkre, azonban ha nem fogadtuk el a javíthatatlanság hypothesisét s ha meggondoljuk, hogy a visszaesőket is vissza kell bocsátanunk a társadalomba — hiszen az életfogytig tartó elzárás csak nem lehet minden visszaesőre igazságos — ez esetben itt is a társas élet helyes használatára való előkészítés a végrehajtás végcélja, ezt pedig a magánzárka rendszer nem képes nyújtani. Marad tehát egyedüli helyes rendszernek a fokozatos rendszer, ennek módosítása, helyes és mérsékelt szigorítása az, ami voltaképen a vita tárgyát képezheti e részben.

Mindenekelőtt hangsúlyozom, hogy a mai börtönügy legelső s legfontosabb kivánalma e részben, hogy a *visszaesők* s ezek közül ismét az *üzletszerű, megátalkodott rossz természetű elítéltek* okvetlenül egészen külön, kizárólag az ő számukra ki-

¹⁾ *Revue Pénitentiaire* 1900. Juli—Nov., 1262. l.

²⁾ *Blätter f. Gef. K.* 1904. 38. k. 86. l.

jelölt és berendezett intézetekbe helyeztessenek s a büntetés egész tartama alatt más elítéltekkel semmi szín alatt összekötetésbe ne juthassanak. Ez folyik az egyénítés elvéből.

Ami a végrehajtás részleteit illeti, erre nézve röviden a következő főbb elveket kell kiemelnem.

A fokozatos rendszer első stádiumául itt is a rövid idejű teljes magánelzárás állapítandó meg. Sokan ennek tartamát itt hosszabbra óhajtják tenni, mint a többi bűnösökét. Anglia és Baden példája azonban meggyőzhet arról, hogy ez felesleges. A magánelzárás célja itt is a bűnbánatra indítás, a megtérés, ez pedig vagy bekövetkezik itt is rövid idő (egy év) alatt vagy — ha megrögzött, makacs gonosztevőről van szó — előreláthatatlan idő alatt sem áll be. Szükséges azonban, hogy a rövid magánelzárás a legnagyobb szigorral legyen összekötve, kemény fekhely, a legszükségesebb élelem (kenyér, víz), minden kedvezmény megvonása által igyekezzünk a börtön szigorát érezhetővé tenni.

A magánelzárás után itt is a nappali, osztályokban való közös munka következne, de okvetlenül éjjeli elkülönítéssel. A munkaidő magasabb, a kedvezmények (jutalom) kevesebbek legyenek, mint más elítélteknél. Szükséges azonban itt is a fokozatok létesítése, a munkakedv felélesztése és a jóra való törekvés lehető megkedveltetése végett. A testi épség fenntartására s a szellemi és erkölcsi képzésre — habár ez nehezebben fog menni — itt is époly gond fordítandó, mint más börtönökben. A szabadban való foglalkoztatás, a kellő biztosítékok mellett, szintén alkalmazható, de csak kedvezményül, mintegy a büntetés harmadik stádiuma (közvetítő intézet) gyanánt. Nagyobb szigorra van azonban szükség a *fegyelmi eszközök* tekintetében is. Tapasztalat szerint ugyan az ily ravasz bűnösök igyekeznek alkalmazkodni, de adandó alkalommal sietnek is visszaélni, kijátszani a börtön szabályokat. E részben sem szabad ugyan az emberiesség ellen véteni, de a keményebb fekhely, rövidebb idejű élelemmegszorítás, a sötét zárka itt kisebb kihágások miatt is és aránylag hosszabb terjedelemben alkalmazhatók.

Az így keresztülvitt rendszeres végrehajtás mindenesetre hatalmas tényező leend a visszaesés leküzdésében. Ha a visszaeső vagy üzletszerű bűnös tudja, hogy a börtönben bevezetésül jó hosszú kenyér-víz melletti bőjtölés és kemény fekhely

várja s később is rakonczátlanóság miatt ebben részesül, nem igen lesz kedve bekiváncozni a fegyházba — mint sokan hirdetik — s nem is fogja oly semmibe venni az újabb elítélés eshetőségét.

4. A visszaesés leküzdésének azonban nem a szigorú börtön az egyetlen s nem is az a leghatályosabb eszköze. A börtön kétségtelenül ultima ratio, utolsó eszköz, melyet meg kell előzniök a nagyszámu társadalmi és állami óvintézkedéseknek. Nagyon helyesen emeli ki *Bernolák N.* (id. m. 125. l.), hogy a visszaesők számának csökkentésére irányuló büntetőpolitikának legelső feladatát a *gyermekeknek a bűnelkövetéstől való megmentése* képezi. A gyermekvédelem a leghelyesebb előfutára a visszaesés elleni hadjáratnak. Ha az ujonczjutalékot megtagadjuk, bizonyos, hogy lepad a hadsereg. Tegyük lehetetlenné, vagy csökkentsük a lehetőségig a gyermek-kriminalitást s elmaradhatlan eredmény egy pár fegyintézet bezárása lesz. Kézzelfogható példa rá, mint fentebb láttuk, Anglia legújabb börtönügye. A további megelőző intézkedések: a népnevelés, az általános műveltség, a vallásosság, az erkölcsi fogalmak terjesztése, az alkoholizmus és a prostitutio meggátlása, vagy helyes és határozott szabályozása, a gazdasági viszonyok javítása, *munkaközvetítő intézetek*, dologházak létesítése, a csavargás és koldulás elleni küzdelem és a *rabsegélyezés*¹⁾, szóval mindazok az általános intézkedések, me-

¹⁾ A *rabsegélyezést*, melyre nézve nagyon szépen mondja Balogh J., hogy az: »nem álhumanitarius, nem szentimentalis intézmény, de a leghölcsőbb önvédelem, amit a társadalom saját érdekében tanúsíthat« (Börtönügyi viszonyaink reformjához. 107. l.), ez idő szerint csaknem minden államban önkéntes társadalmi egyletek gyakorolják, melyek eléggé meg nem becsülhető úldásos tevékenységet fejtenek ki.

E dicséret azonban nem zárja ki azt, hogy ez egyletek működésének módját, a segélyezés alakjait bírálat tárgyává ne tegyük. A legtöbb helyt ez a segély a kiszabadult fogolyoknak nyújtott kisebb-nagyobb pénzösszegeből (utíköltség), munkaeszköz beszerzéséből áll. Ez anyagi segélyezés helyett, mely ugyan szintén sokszor helyén való, legtöbbször többet érne az erkölcsi támogatás, vagyis az illető kiszabadult részére megfelelő keresetmód, munka biztosítása, az elítélt családjának előkészítése, esetleg kibékítése a kiszabadulandóval, szóval a tevékeny erkölcsi támogatás a gyógyulóban levő beteggel szemben. A kiszabadulás első hetei, hónapjai a legkritikusabbak a kiszabadult fogolyra, ekkor van szüksége a biztos támaszra, hogy el ne botoljon a visszanyert szabadság élvezetében, vagy el ne keseredjen a rideg, visszautasító fogadtatás

lyek a mai kriminalpolitikai tudomány szerint a bűnözést ha meg nem szüntetnék is, de előreláthatólag csökkentenék.

II. A visszaesés és az üzletszerű bűnözés elleni küzdelem fentebb említett eszközei közül, melyek megvitatása első sorban a kriminalpolitika feladata, csupán egy kérdésre óhajtok kissé közelebbről kiterjeszkedni, mely a börtönügygyel legszorosabb összefüggésben áll, sőt annak nevezetes részét képezi, t. i. a *csavargás és koldulás* ügyének szabályozására s ezzel kapcsolatban a *dologház* intézményére.

A statisztika adatai bizonyítják, hogy kivált a vagyon elleni büntettek s köztük a visszaesők legnagyobb része a csavargók és koldusok közül kerül ki.¹⁾ Ez könnyen érthető. A szerencsétlen munkaképtelen, aki csak mások könyöradományyaiból képes megélni, a kevésbé élelmes munkabíró szegény ember, aki nem kap munkát, a léha munkakerülő, aki nem akar dolgozni, de mégis kényelmesen szeretne élni, mindezek a megélhetés végett kénytelenek járni-kelni s ha e három osztály bármelyikének erőforrása kiapad, egyiket a nyomoruság, másikat a szükség, harmadikat a rossz indulat igen könnyen a lopás, csalás útjára viszi. Csavargás és kriminalitás igen közel fekszenek egymáshoz, úszó határokkal vannak elválasztva, a csavargás és koldulás, (melyek igen sokszor összeesnek) a kezdete és szülője, máskor pedig okozata, eredménye a büntettnek. Érthető tehát, ha a kriminalpolitika évszázadok óta törekszik a csavargás és koldulás meggátlására, habár ezt leküzdeni maig sem volt képes. (I. Strauss P. id. m. 28—112. l.) A mai kriminalpolitika pedig a visszaesés közvetett leküzdését, mérséklését látja a csavargás és koldulás megszüntetésében vagy korlátozásában.

A csavargók és koldusok közt már a XVI. századbeli angol jog megteszi azt a helyes megkülömböztetést, melyet a legújabb

miatt. Ezért lenne kívánatos a rabsegélyző egyleteket oly módon szervezni (ahol társadalmi uton nem megy, államilag, a központi börtönügyi igazgatóság útján) hogy az egyletek tisztán ennek a hivatásnak élő (esetleg fizetéses) hivatalnokot, vagy hivatalnokokat tartsanak, akik kötelességüknek ismerjék a kiszabadulandó foglyok részére jó előre biztos munkát keríteni, családjukat vagy ismerőseiket az illetők barátságos fogadtatására előkészíteni, szóval megélhetést és otthont teremteni részükre.

¹⁾ *Sichart* számítása szerint Németországban 100 tolvaj közül 42 csavargó és 35 koldus. *Bernolák* id. m. 139. l.

törvények (1891-iki belga, 1900-iki norvég törvények a csavargásról) is alapvetőnek tartanak, mely szerint úgy a csavargók, mint a koldusok közt meg kell különböztetni a *szerencsétlen, tisztességes* elemeket, (Hippel¹⁾ osztályozása szerint az *alkalmi csavargókat*) és a *dologkerülő, léha* osztályt, az u. n. *üzletszerű* csavargókat és koldusokat, akikre, ha perrendszerűleg nem igazolható is, hogy büntetendő cselekményekből (lopás, csalás) tartják fenn magukat, de alaposan gyanusíthatók ezzel. Az első osztálylyal szemben nemcsak a társadalomnak, de az állannak is a segítyezés, a jóindulatu gyámolítás a feladata, a másodikkal szemben a büntetés, és pedig a megfelelő, sajátos büntetés szükséges.

A csavargás és koldulás büntetendősége tehát tisztán azon fordul meg, dologtalanságból, lustaságból, kényelmes megélési mód gyanánt adta-e magát az illető erre, vagy csak a testi, vagy gazdasági nyomor nyomta kezébe a vándor- vagy koldusbotot. Míg az előbbi esetben a büntetés nemcsak kívánatos, de feltétlenül szükséges, a második esetben az igazságtalan és czéltalan lenne. E megkülömböztetés mellett elesik az a kifogás, hogy a csavargás büntetendővé tétele sérti az egyéni szabadság elvét. Az egyéni szabadság tényleg egyik legbecsesebb java az embernek, melyet csak büntetésből vehet el, vagy korlátozhat az állam, de vajjon nem rászolgált-e erre az, aki e szabadságát a mások személyi és vagyoni biztonságának állandó veszélyeztetésére, a munka nélkül másoknak, sokszor keservesen összegyűjtött vagyonából való kényelmes megélésre használja fel. Ha pedig valaki munkaképtelen, tehetetlen, az ilyeneknek a közegészség érdekében *menedékházakba* elhelyezése nemcsak nem sértheti az illetők személyes szabadságát, de épen az ő érdekükben alkalmazott jótékonyság és humánizmus.

A csavargók és koldusok befogadására a XVI. századtól kezdve az u. n. *dologházak* szolgálnak. Rendszeresen és határozottan azonban csak a legújabb törvények rendelkeznek a dologházakról, azok rendszeréről, berendezéséről. Az irodalomban ma is eltérő nézetek keringenek a dologház lényege és rendeltetése felől. Sokan merő jótékonysági, mások egyenesen büntetési intézetnek tekintik, mely a fogházaktól csak névleg

¹⁾ Hippel: Zur Vagabundenfrage. 1902. 5—8. l.

különbözik, némelyek pedig — mint láttuk — a visszaesők utólagos büntetési vagy letartóztatási intézetének kívánják azokat felhasználni. A mai börtönügyi tudomány elveinek legjobban az felel meg, ha a dologházakat megkülönböztetjük a munkaképtelen, közsegélyre szoruló koldusok befogadására rendelt *menedékházaktól* (depôts de mendicité), melyek kétségtelenül tisztán közjótékonyossági intézetek, ez esetben a *dologházat* egy sajátos rendeltetésű letartóztatási intézetnek tekinthetjük, mely munkaképes, de dologkerülő, üzletszerű csavargóknak és ugyanilyen koldusoknak elhelyezésére és kényszermunkára szorítására szolgál. A dologház tehát kétségtelenül büntetési intézet, mely azonban a börtönöktől lényegileg abban különbözik, hogy ebbe nem büntettek vagy vétségek elkövetése miatt elítéltek, hanem csak a megátalkodott dologtalanság, munkakerülés miatt biróilag ide utalt közveszélyes egyének helyezettnek meghatározott időre (1—6 év).

Rendszerére nézve azonban a dologház megegyezik a fogházzal, miután abban is a munkakötelezettség áll fenn. A beutaltak kor, nem, erkölcsi állapot, esetleg testi állapot (betegek) szerinti gondos osztályozás mellett nappal közösen dolgoznak, éjjel — ha csak lehet — elkülönítetnek. Berendezés tekintetében a belga és norvég törvények s az ezen államokban fennálló menedék- és dologházak szolgálhatnak mintául.

A legtöbb államra még e téren sok teendő vár, a megfelelő számú menedékházak, munkaközvetítő intézetek és dologházak felállítása azonban mindenütt elengedhetetlen, ha az állam a visszaesés ellen komolyan küzdeni akar.

III. A visszaesők és az üzletszerű büntettek büntetésének reformja hazánkban szintén a legégetőbb kérdések egyike. BTK-ünk szabályai e részben, a szakemberek egyhangú véleménye szerint, oly hiányosak és rendszertelenek, hogy a BTK. Novellájának e kettős kérdés egyöntetű és rendszeres szabályozása elengedhetlen kötelessége lesz. A visszaesés szabályozására nézve a leghelyesebb és leggyakorlatiasabb mód lenne az 1843-iki javaslat ma is kitűnő rendszerének, melyet azóta az olasz törvény életbe léptetett, átdolgozása.¹⁾ A visszaesést,

¹⁾ Vámbéry R. és Bernolák N. a visszaesésről készített törvénytervezeteikben az 1843-iki javaslat átdolgozását meg is kísérik. Terve-

ha igazságosak akarunk lenni, nem elég a különös rész néhány kiszemelt cselekményénél minősítő körülményül tekinteni. A sokszoros párbajozók, becsület- vagy testsértők, magzatelhajtók stb., ha hasonló motívumokból ismétlik e cselekményeket, illetőleg a hasonnemű tényálladékokat, épúgy megérdemlik a hosszabb, esetleg szigorúbb büntetést, mint a sokszoros tolvaj vagy csaló. Legigazságosabb tehát s gyakorlatilag is legegyszerűbb és leghatályosabb, ha az általános részben szabályozzuk úgy a *visszaesés*, mint az *üzletszerűség* kérdéseit oly módon, mint fentebb előadtam. Különösen ki kell emelnem, hogy az *üzletszerűséget* sem elég a különös részben egy-két cselekménynél minősítő ok gyanánt beilleszteni, hanem szintén az általános részben kell szabályozni, mert ez is a legkülönbözőbb cselekményeknél előfordulhat. Fontos továbbá, hogy a Novella — amennyiben a törvényhozás a büntetésvégrehajtásról külön törvényt nem alkot — világosan és határozottan intézkedjék az iránt, hogy a többszörös visszaesők és ezek közt ismét az üzletszerű büntettesek okvetlenül egészen *külön intézetekben* töltsék ki büntetésüket, valamint intézkedjék az iránt, hogy az ily elitéltekkel szemben a végrehajtás mily módon szigorittassék.

A visszaesés és az üzletszerűség szabályozásánál is égetőbb kérdés azonban s a fiataikorúak ügye mellett a legsürgősebben szabályozandó a *csavargók és koldusok* és ezzel összefüggésben a *dologházak ügye*. Valóban elszomorító és szégyenleni való, hogy hazánk e téren mindezideig semmit, de semmit nem tett, pedig a csavargás és koldulás tekintetében valósággal felháborító, ázsiai állapotaink vannak. A dologtalan csavargóknak hazánkban nemcsak egész osztálya, de egy egész népfaja van: a kóbor cigányok, akik valósággal született csavargók. A fővárosi embereknek fogalmuk sincs arról, (ha csak nem a Petőfi költeményeiből), mily veszedelmes osztály kóborol a vidéken, akik irtóznak a tisztességes, rendes élettől, dologtalanul, kisebb-nagyobb lopásokból, csalásokból tengetik nomád életüket s valóságos rémei a kisebb falvaknak és városoknak.

zeteik becses anyagul szolgálhatnak a Novellához. Nézetem szerint azonban a »hasonnemű« cselekmények taxatív felsorolása alig lehetséges, de felesleges is. E részben a bírónak szabad kezét adnék, mint ezt a bolgár BTK. 70. §-a teszi.

A magyar államot és társadalmat valóságos bűn terheli azért, hogy ezt a különben eszes és nagy zenei tehetségű fajt nem tudta civilizálni. Nem élcelődéssel, nem műkedvelő kísérletekkel, hanem komolyan, emberszeretettel és határozott programmal (kényszer-letelepítés) kell megoldani a cigánykérdést, a csavargás szabályozása, a dologházak felállítása csak közvetett és elégtelen mód ehhez.

Másik ily teljesen elhanyagolt s szégyenleni való állapot a *koldulás* ügyének teljes rendezetlensége. E részben is a vidék mutat fel abszurd állapotokat. Vásárok alkalmával felháborító és undorító látvány, mely előtt tisztességes embernek be kell takarnia szemét, midőn a csonka-béna koldus sereg a legleplezetlenebbül mutogatja elnyomorodott tagjait és szörnyű sebeit.

A csavargás és koldulás szabályozása végett mielőbb külön törvény alkotása szükséges. Ebben kellene — a belga és a norvégiai törvények mintájára — megállapítani a *munkaképtelen* és a *munkakerülő* csavargó és koldus osztály közötti különbséget s gondoskodni az előbbiekről részére *menedékházak*, a dologkereső, tisztességes elemek részére *munkaközvetítő intézetek*, a dolgozni nem akaró, léha osztály, az üzletszerű csavargók és koldusok részére pedig *dologházak* felállításáról s mindenik intézet rendszerét a fentebbi elvek alapján részletesen megállapítani.

10. §. A szabadságvesztésre ítéltnek mezőgazdasági vagy szabadban végzendő másféle munkával való foglalkoztatása.¹⁾

I. A börtönügynek szoros értelemben vett belső szakkérdései közül, amelyeknek részletes tárgyalása a börtönügyi kézikönyvek és monografiák feladata, csupán egyetlen, hazánkat is

¹⁾ *Források:* Balogh J.: Börtönügyi viszonyaink reformjához. 1887. 88—98. l.; Vámbéry R.: A relegatio eredményei. 1898. 51—66. l.; Tallack: Penological and preventive principles. 1896. 260—276. l.; Marcovich: Das Gefängniswesen in Österreich. 1899. 35—44. l.; Liszt: Die Gefängnisarbeit. 1900.; Krohne: Die Gefängnisarbeit. 1901.; Tóth Mór és Kisfaludy L.: Mezőgazdasági foglalkozások a letart. intézetekben. 1893.; H. Prudhomme: De l'utilisation de la main d'oeuvre pénale en Italie. Revue Pénitentiaire 1901. April. 705. l.

közlelről érdeklő részletkérdéssel óhajtók kissé közelebről foglalkozni, t. i. a raboknak a börtön épületen kívül végzendő munkával való foglalkoztatásával, a mi a legujabb börtönügyi irodalomnak egyik napirenden levő nagyhorderejű reformkérdése s amely az 1905-iki congressusra szintén megvitatás tárgyává lett kitzve.

A modern börtönügy egyik legfőbb vezérelve, illetőleg sarktétele, hogy a börtönre ítéleteket a büntetés egész tartama alatt kivétel nélkül és rendszeresen hasznos munkával kell foglalkoztatni. Ennek igazolására ma már felesleges is szót vesztegetni. A rabok testi és szellemi egészségének fenntartása, az erkölcsi javítás, a fegyelem megkönnyítése végett, de gazdasági szempontból is, a börtönügyi kiadások részleges megtérítése végett a rabok tervszerű és hasznos foglalkoztatása elengedhetetlen. A börtönügyi minta-államok szigoruan követik is ezt az elvet, ahol a rabmunka még nincs minden intézetben rendszeresen szervezve, ahol a börtönökben dologtalanul hevernek a rabok, ez a legbiztosabb mutatója a börtönügy elhanyagolásának. A rendszeres hasznos munka behozatala ugyan a börtönökbe, a gályarabság, a rabszolga munka, utczaseprés, taposó malom, szóval az embertelen és haszontalan testsanyargató munkák eltörlése a művelt államokban is általában alig egy félszázadra vezethető vissza. A XIX. század derekán azonban a magánzárka rendszer iránti általános fellendülés mindenütt meghonosította a hasznos *ipari* munkát, ami aztán a más rendszerre fektetett börtönökben is általános szabálylyá lett s maig is az.

Az ipari munka általános uralma azonban a börtönintézetekben s a rabok által készített tárgyaknak sok helyt piacra bocsátása, a XIX. század utolsó tizedeiben azt a helytelen közfelfogást teremtette meg, hogy a rabmunka veszélyezteti a szabad ipart. Jóllehet börtönügyi szakirók és congressusok (római, szentpétervári) a legalaposabban kimutatták, hogy e kifogás alaptalan, mert a dolgozó rabok létszáma a szabad munkásokéhoz viszonyitva mindenütt felette csekély¹⁾ s a raboknak

¹⁾ *Krohne* adatai szerint 1895-ben Poroszországban 10.807,271 szabad keresetképes egyénnel 30,000 dolgozó rab állt szemben s így 360 szabad munkásra esik egy rabmunkás. *Tallack* (Penological and preventive principles 29. l.) pedig nagyon helyesen mutat rá, hogy a szabad

munka nélkül hagyása esetén a rabmunka mai jövedelmét is a társadalom szabad tagjainak kellene megtéríteniök, — ennek daczára e kifogásban minden esetre benne rejő szemernyi igazság, valamint más oldalról az *egyénítés* elvének behatóbb vizsgálata s az annak érvényesítésére való törekvés indította az 1885-iki római börtönügyi congresszust arra, hogy napirendre tűzze azt a kérdést, hogy a földmivelő államokban a földmives büntettesekre nézve nem kellene-e a szabadságbüntetés jelenlegi végrehajtási módját megfelelően átalakítani? A congressuson *Brusa*, a mai olasz classicus iskola vezére, fejtette ki meggyőzően e reform helyességét s a congressus is helyeselte felfogását. Így került szőnyegre az elítélteknek szabadban való foglalkoztatása, melyet azóta a legtöbb állam (különösen Olaszország, Ausztria, Poroszország) egyes intézeteiben meg is próbált s e kísérletek mindenütt csaknem kivétel nélkül a legfényesebben sikerültek.¹⁾

A római congressus után a szakirodalom lelkesedéssel karolta fel az egészséges és nagy jelentőségű reformeszmét, nálunk különösen *Balogh Jenő* mutatta ki fényesen (id. h.) hogy a szabadban végzendő munka nemcsak nem sérti a büntetés alapelvét és célját, nemcsak a leghelyesebben összeegyeztethető a mai börtönrendszerekkel, de a rabmunka mai általános szervezetével szemben helyesebb, s úgy erkölcsileg, a javítás szempontjából, mint gazdaságilag is határozottan előnyösebb, mint a kivétel nélküli ipari munka. Ugy, hogy a mai börtönügyi irodalomban lehet mondani általános meggyőződés, hogy ez a reformeszme feltétlenül helyes és okvetlenül megvalósítandó, kivált oly államokban, melyekben a mezőgazdaság, a földmivelés nagy szerepet játszik.²⁾

ipar némi veszélyeztetéséről legfeljebb akkor lehetne beszélni, ha az összes rabok mind egyetlen iparággal foglalkoznának, úgyde mindenütt a legkülönbözőbb munkákat végzik.

¹⁾ Olaszországban legutóbb *Gianturno* és *Giolitti* miniszterek (1900), valamint *Beltrani Scalia* (1902) törvényjavaslatokat nyújtottak be a kamarákhoz a raboknak földjavítási munkával való rendszeres foglalkoztatása iránt. L. *Rivista di disciplina carceraria* 1901. 27. l.

²⁾ Franciaországban 1900. jan. 1-én a központi börtönökben levő férfi raboknak 47·67%-a, a nőknek 57·19%-a volt földmivelő és napszámos. Hazánkban 1901-ben a letartóztatási intézetekből kiszabadult 75,361 egyén közül 47,681 foglalkozott elítélés előtt östermeléssel.

Az ily egyénekre ugyanis kétségtelenül igazságtalan szigor gyakorlunk, midőn őket — akik eddig egész nap a szabad levegőn erős testedző munkát végeztek, — éjjel-nappalra (egy óra kivételével) négy fal közé zárjuk, s kosárfonásra, papirzacskó készítésre, tollfosztásra, tehát elernyesztő, gyenge munkára kényszerítjük, míg aki a szabad életben is iparos volt, az legtöbb esetben a börtönben is folytathatja eddigi munkáját, vagy legfeljebb ahoz hasonló természetű munkára fogjuk. Az egyénítés elve tehát, melyet épen vezérelvül fogadott el a modern börtönügy, egyenesen megköveteli, hogy ha a volt iparossal szemben figyelemmel vagyunk az ő eddigi foglalkozására, a volt földmivessel, kőmivessel szemben is hasonló figyelemmel legyünk.

Az a leggyakoribb kifogás, hogy a szabadban végzett munka (föld-, szőlőművelés, kertészet) nem egyeztethető össze a börtön fogalmával, főleg a magánzárka rendszerrel, valamint Krohne-nak ebből levezetett kifogása, hogy az ily munka felette könnyű és nem sujtja eléggé az elítéltet, rég meg vannak czáfolva. A börtön feladata, mint előzőleg is többször említettem, nem a fájdalomokozás, nem a merő bajjal sujtás, hanem a szigor éreztetése mellett a társadalmi javítás, a törvénytiszteletre, a tisztességes, szorgalmas életre szorítás. A földásás, rigolirozás, kőhordás, csatorna-, folyamszabályozás, építés stb., ha azt *kényszerből*, az állam javára (legfeljebb napi 10—20 fillér jutalomért) kell végezni, époly keservesen esik az eddigi szabad földmivesnek, mint a suszternek, szabónak az eddigi műhelye helyett a zárkában, vagy a börtön munkatermében dolgozás. A szabadban végzett munka tehát a volt földmivesre semmivel sem könnyebb, mint a volt iparosra az ipari foglalkozás.

A teljes magánelzárással ugyan a szabadban való munka csakugyan nem egyeztethető össze, de a magánzárka rendszert teljes és egyetlen börtönrendszerül Belgiumon kívül ma egyetlen állam sem fogadta el, másutt csak a rövid ideig (1—3—5 évig) tartó szabadságbüntetésre áll fenn, de ennyiben is sok helyt ma is csak papiron. S a szabadban végzendő munka nem is jelenti a magánelzárás teljes kizárását. Az elméleti írók is valamennyien csak bizonyos idejű magánelzárás után óhajtják azt alkalmazni, mintegy kedvezményül a jó viseletűeknek. Liszt

pedig (Die Gefängnissarbeit. 18. l.) egyenesen az ir rendszer közvetítő intézetének pótlásául, a börtön és a szabad élet között közvetítő szak gyanánt ajánlja azt s azok az államok is, melyek e reformeszmével kísérletet tettek, csak ily előfeltételek mellett vették azt alkalmazásba.

A mai börtönrendszerekkel tehát a szabadban végzendő munka a legszebben összefér, sőt a végrehajtás mai hiányait sok helyen igen czélszerűen pótolná. A magánelzárás alá vettek, t. i. az igen rövid időre ítélték általában, a hosszabb időre ítélték pedig a büntetés első része alatt nem részesülhetnének ebben, a nappali közös munkát végzők közül is csak azok, kik ezt eddigi jó viseletükkel megérdemelték. A volt földművesre, napszámosra nézve a legnagyobb erkölcsi rúgó a jó viseletre, a javulásra a szabadban végzendő munka reménye s a legsúlyosabb fegyelmi büntetés az ily munkától való eltiltás.¹⁾

II. A fentebbi hézagos megjegyzésekkel távolról sem gondolom, hogy bemutattam a szabadban végzendő rabmunka előnyeit, melyeket Brusa, Balogh és sok más kiváló írók részletesen kifejtettek, de ezt feleslegesnek is véltem, mert a mai börtönügyi irodalomban ez a reformeszme oly általános népszerűségnek örvend — hiszen Krohne, a magánrendszer lelkes híve is gyakorlatilag, mint börtönfőigazgató, nagy buzgalommal alkalmazza és terjeszti azt²⁾ — hogy a szakemberek közvéleménye szerint e reformeszme mellett, épúgy mint a feltételes elítélés mellett, érvelni ma már felesleges, csupán annak alkalmazása, megvalósításának részletei felől lehet és kell eszmét cserélni. E felfogást fejezi ki a jövő évi budapesti congressusra kitűzött kérdés is, mely nem is teszi vita tárgyává a kérdés elvi helyességét, hanem csak azt: mily elvek szerint volna megengedhető és mily módon volna szervezhető az elítélteknek mezőgazdasági vagy szabadban végzendő más közérdekű munkával való foglalkoztatása? Részemről is tehát csak e reformkérdés részleteihez, főleg a megvalósításnál követendő elvekhez óhajtok röviden hozzászólni, anélkül azonban, hogy ez igény-

¹⁾ Magam is hallottam egyes fogházfelügyelőktől, hogy a rabok valósággal kétségbe vannak esve, ha őket a külső munkától eltiltással fenyegetik vagy büntetésül el is tiltják a szabadban való munkától s rimánkodva ígérik a javulást, csak újra engedjék meg azt nekik.

²⁾ *Liszt*: Die Gefängnissarbeit. 14. l.

telen soraimat a congressusra kitüzött kérdéshez való hozzá-
szólásnak, vagy feleletadásnak óhajtanám tekinteni, amit az
arra valóban hivatott szakemberek fognak megtenni.

1. Az első fontos részletkérdés, amelyre nézve elvi meg-
állapodás szükséges: kikre és minő terjedelemben alkalmaztas-
sanak a szabadban végzendő munkák? Az irodalomban általános
nézet, hogy az ily munkáknak első sorban ugyan oly elítéltekre
van értelme és gyakorlati jelentősége, akik elítéltetésük előtt
mezőgazdasági (föld-, szőlőművelés) vagy másféle szabadban
végzett munkával (kőművesek, bányászok, napszámosok) foglal-
koztak, valamint a foglalkozás nélküli csavargókra (czigányok),
miután ezekre van természetszerűleg romboló hatással az állandó
szobai levegő. Azonban ezeken kívül más elítéltek is, ha maguk
kivánják és ily munkákra alkalmasak, valamint egészségi szem-
pontból olyanok is, akikre a szabad levegőn végzett munka
testerősítő hatással lenne, ha maguk nem kívánják is, ily mun-
kára kirendelhetők. A börtönbüntetés nemei közt (fegyház, fog-
ház) e részben nem kell különbséget tenni, a törvény által
előírt szigorú magánelzárás kitöltése után, illetőleg bizonyos
megállapítandó minimalis idő (egy 1895-iki porosz rendelet
szerint fegyenczek egy év, foglyok 6 hó) kitöltése után úgy a
fegyenczek, mint a foglyok részesíthetők a kedvezményben.

Liszt s az ő nyomán Vámbéry R. elvileg kizárni óhajtják
a szabadban végzendő munkából az első izben elítélt, u. n.
pillanati bűnösöket, miután ezeknél a javítási czél mellékes,
sőt arra nincs is szükség, csak a hatályos megfenyítésre, amire
pedig a teljes magánelzárás alkalmas s ugyancsak elvileg ki-
rekesztenék a »javithatatlan« bűntetteseket, miután ezeknél pedig
a javítás lehetősége ki van zárva. Az első csoport kizárását a
fentebbiek szerint részemről is helyeslem, de csak akkor, ha
az illetők rövid időre (3 hónapnál nem hosszabb fogházra vagy
legfeljebb egy évi fegyházra) vannak elítélve. Hosszabb idejű
börtönbüntetésnél, habár az illető első izbeni, »pillanati« bűnös
is, méltánytalanság lenne e kedvezményből való kizárás. A
»javithatatlanok« elvi kizárását azonban részemről nem helye-
selhetem, első sorban azért, mert a »javithatatlanság« megál-
lapítására az előző szakaszban kifejtettek szerint biztos alapunk
nincs, de azért sem, mert így épen a leghatályosabb javítási
eszköztől fosztjuk meg magunkat a látszólag javithatatlanokkal

szemben.¹⁾ Gondoskodni kell azonban, hogy ezek a ravasz kitanult fegyházi alakok csak a valódi, őszinte megtérés esetén és a büntetés nagyobb részének kitöltése után juthassanak e kedvezményhez, vagyis ezekre nézve lenne helyes épen a Liszt ama javaslata, hogy a szabadban végzendő munka mintegy közvetítő intézet gyanánt illesztessék be a büntetésvégrehajtásba. Más elítéltek a magánelzárás után azonnal, a sokszoros visszaesők és üzletszerű bűnösök azonban csak a büntetés $\frac{2}{3}$, illetőleg $\frac{3}{4}$ részének kitöltése után bocsáttassanak ily munkákhoz.

2. Miután a fentebbiek szerint a szabadban végzendő munkák az elítéltek nagy részénél alkalmazhatók lennének, mindenestre szükséges lenne gondoskodni az összes fegyintézetekben és a fogházak nagy részében megfelelő munkák szervezéséről. A további fontos részletkérdés tehát az, mily munkák és mily módon legyenek alkalmazhatók, illetőleg szervezendők a rabok számára?

A szakemberek egyhangu nézete, hogy a szabadban végzendő munkák első sorban mezőgazdasági, vagyis különösen talaj-javítási, (mocsár lecsapolás, csatornázás), folyamszabályozási, szőlőfelújítási, kertészeti munkák lehetnek, de emellett époly előnyösen alkalmazhatók az útépitési, vasút-, hidépitési, állami-, katonai építkezési munkák is. Főszempont az, hogy itt is kerüljük azt a látszólagos veszélyt, mintha a szabad munkásokkal az állam a rabokat versenyre akarná bocsátani s így a mezőgazdasági munkát veszélyeztetni akarná. E végből a rabokat általában oly munkákra kell alkalmazni, melyre a szabad munkások nem vállalkoznak, vagy amelyeket — amint Krohne helyesen mutat rá — idegen munkások végeznek. Magam is láttam Ludwigsburgban, hogy a fegyház udvarán az új magánzárka épületet kizárólag olasz munkások építették. Nálunk

¹⁾ Liszt ama megjegyzésében ugyan, hogy a »javithatatlan«, helyesen: a sokszoros visszaeső vagy üzletszerű büntetteknek »jó magaviselet« esetén e kedvezményben részesítése igazolatlan, mert a fegyházak e törzsvendégei a fegyházban rendszerint a legjobban viselik magukat, s az első ízben elítéltek szoktak épen sok kihágást elkövetni, akik még nem törődtek bele a fegyházi életbe, e tapasztalati tényben mindenesetre van igazság, de ez nem jelenti azt, hogy a visszaeső bűnösöket a valódi megjavulás esetére — amit kizártnak venni sohasem szabad — ne jutalmazzuk e kedvezményvel.

is sok vidéken alkalmaznak földjavítási, folyamszabályozási munkára olasz munkásokat. Az angolok e részben is gyakorlatiasabbak, ott az újabb börtönöket kivétel nélkül a rabok építették, (nálunk csupán az aszódi javító intézetet létesítették raberővel.) Ily épületek emelésére, vagy átalakításokra mindig a rabokat kellene felhasználni. Az említett főszempont figyelembe vétele mellett kizárandók a közönséges földmives munkák: szántás, vetés, aratás, amint ezt Németországban a 90-es évek elején divatba jött gyakorlattal szemben 1895-ben a belügy-miniszter kifejezetten megtette.

A kellő mennyiségű és alkalmas munkáról való gondoskodás ugyan kétségtelenül elég gondot adna a börtönigazgatóságoknak, e nehézségek azonban nem leküzdhetlenek. Legcélrányosabb lenne, ha a központi börtönügyi hatóságok, a földmívelési és közlekedésügyi miniszteriumokkal összeköttetésbe lépve, jó előre gondoskodnának megfelelő munkákról, ezeket előjegyzésbe vennék s az egyes börtönigazgatók aztán a központi hatóságtól kérnének megfelelő munkát rabjaik számára, amennyiben az illető börtönintézet székhelyéről, vagy környékéről magánosok által tett munkajánlatok, illetőleg kérelmek nem lennének elegendők.

Mi módon lennének különben a mezőgazdasági és a szabadban végzendő másféle munkák részletesen szervezendők, ez oly börtönügyi szakkérdés, melyre nézve nem érzem magamat hivatottnak határozott javaslatot koczkaztatni.¹⁾ Csak annyit bátorodom megemlíteni, hogy az ily munkáknál époly szigorú fegyelemmel kell eljárni, mint az ipari munkánál s épúgy arra kell törekedni, hogy az illető rabok a végzett munkát alaposan végezzék, abban magokat jól kiképeznék s különösen ügyelni kell arra, hogy az értelmi képzés, a tanítás az ily munkát végzőkkel szemben se szoruljon háttérbe. Vagyis e végből oly időben, midőn a külső munka nem végezhető, fokozott mértékben kell az illetőket tanítani s különösen télen igyekezni kell a rabokat *a mezőgazdasággal rokon iparágakba* (ács, kovács mesterség, vessző-, szalmafonás stb.) is bevezetni és gyakorolni, hogy az illetők télen is meg tudják keresni kenyerüket.

¹⁾ *Vámbéry R.* amaz eszméjét, hogy az állam mezőbirtokain rendes földmives-telepek létesíttessenek, valamint *Tóth Mórnak* ehhez hasonló indítványát figyelemre méltónak tartom.

A legfőbb és legkívánatosabb pedig, hogy az egyes államok ne csak szórványos kísérleteket tegyenek a rabok szabadban való foglalkoztatásával — mint eddigelé — hanem *rendszeresen és tervszerűleg illesszék be az ily munkákat a börtönbüntetés végrehajtásába*. Ennyiben lesz kétségtelenül a jövő évi congressusnak e tárgyban hozandó határozata nagyjelentőségű, mert ez tájékoztatni fogja az államokat a megvalósítás, a rendszerbe beillesztés módozatai felől. Ma még csak a félénk próbálgatás korában vagyunk, a bátor kezdeményezést e reformkérdés határozott megoldása tekintetében még egy állam sem merte kezebe venni.

III. Ami a fentebbi reformeszmének hazánkban való megvalósítását illeti, erre nézve a fentebbiekhez alig kell valamit hozzáadnom. Szálló ige, hogy hazánk földmivelő állam, ebből folyik, hogy — amint fentebb említettem is — az elitéteknek több mint fele, bátran mondhatjuk 70—80%-a a földmivelő, napszámos, szóval a szabad levegőn foglalkozók közül kerül ki. Ha valahol, úgy nálunk van tehát helyén a római congressuson felvett reformkérdés s az arról fentebb mondottak megszívlelése.

A raboknak szabadban való foglalkoztatásától a börtönügyi legfőbb hatóságunk, az igazságügyminiszterium nem is idegenkedik. Ezt bizonyítja, hogy — eltekintve a 80-as években egyes szórványos esetektől (az aszódi javító-intézet építése, a lipótvári fegyház körül fekvő posvány termővé tétele, a Galgapaták szabályozása), valamint a közvetítő intézetekben rendszeresített mezei és kerti munkáktól — a miniszterium legutóbbi jelentése szerint a miniszterium tudtával és jóváhagyásával 1892—1894-ig 30, 1895—1897. években pedig 29 törvényszéki fogházban végeztek a letartóztatottak *rendszeresen* a szabadban is munkát, legtöbb helyt ugyan csak fűzfavessző vágást, de több fogházban földmives és szőlőmunkát is, így Zilahon 548, Rimaszombatban 264, Egerben 216, S.-A.-Ujhelyben 180, Lőcsén 64 egyén.

Ujabb részletes adataim, sajnos nincsenek, csupán a s.-a.-ujhelyi tvszéki fogházzal tudom — Dr. Somossy András kir. ügyész szives közlése folytán, — hogy ott az 1903. évben is átlagosan 220 letartóztatott (legnagyobb részben börtönre ítélt) foglalkozott rendszeresen szőlőfelujítási és szőlőművelési munkával és pedig a legszebb erkölcsi és anyagi eredménnyel. Az 1903.

évben az összes költségek levonása után — beleértve a raboknak napi 20 fillérrel számított jutalékát: 7985 koronát — az államkincstárnak 15.332 kor. 34 fillért küldött fel tiszta jövedelem gyanánt. (L. még Jogtudományi Közlöny 1903. évi 28. sz.) Szökés az egész évben nem történt.) •

Miután tehát ezek a szórványos kísérletek nálunk is kitűnően beváltak, ez feljogosít arra, hogy a kísérletezések helyett a felvetett reformkérdésnek teljes erővel való felkarolását sürges-sük, miután attól bizonyára csak a legszebb eredményt várhatjuk. Hazánk területi és közgazdasági viszonyai mellett — kivált az ijesztően növekvő *kivándorlás* miatt munkaerőben hiányos vidékeken — nem nagy fáradságba kerül alkalmas munkát találni. Fogházainknak még ma is eléggé rendezetlen állapotát is csak javítanók s egész hőrtönügyünk gyökeres reformjának, rendezésének kérdését előmozdítanók a rabmunka ily irányú új szervezetével.

¹⁾ A szökési kísérleteknek, melyeknek száma azelőtt évente 4—5-re volt tehető, a nevezett kir. ügyész egy talán erőszakos, de gyakorlatilag bevált intézkedéssel vetett véget. Kihirdette ugyanis, hogy minden együtt dolgozó (10—10 főnyi) csoport egyetemlegesen felelős, vagyis ha közülök egy megszökik, a többi fegyelmi büntetést kap s a szabadban való munkától eltiltatik. Ez intézkedés óta mindössze 3 szökési kísérlet történt, de két esetben maguk az illető csoport tagjai, a harmadik esetben pedig egy épen akkor szabadon bocsátott fogoly fogták el a szökni készültöt.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

A börtönügy tudománya.

Oldal.

- | | |
|--|----|
| 1. §. A börtönügy fogalma, köre és önálló tudománynyá kifejlődése | 5 |
| 2. §. A börtönügyi tudomány jellege, társadalmi jelentősége és művelésének mai irányai | 20 |

I. RÉSZ.

A börtönügy jelen állapota.

- | | |
|--|-----|
| 3. §. A nyugateurópai vezérállamok | 34 |
| 1. Belgium | 36 |
| 2. Anglia | 58 |
| 3. Franciaország | 94 |
| 4. Németország | 117 |
| 4. §. A büntetőjogi reformállamok | 132 |
| 1. Hollandia | 132 |
| 2. Olaszország | 137 |
| 3. Norvégia | 144 |
| 4. Északamerika | 149 |
| 5. §. A többi nevezetesebb kulturállamok | 158 |
| 1. Svédország, 2. Finnország, 3. Ausztria, 4. Magyarország, 5. Dánia, 6. Svájc, 7. Portugallia, 8. Spanyolország, Balkán félsziget, Oroszország, 9. Európán kívüli államok, 10. Japán. | |

II. RÉSZ.

A börtönügy mai reformkérdései.

- | | |
|---|-----|
| 6. §. Áttekintés | 175 |
| 7. §. Az egyénítés (individualisatio) a börtönbüntetés végrehajtásában | 179 |
| 8. §. A fiatalokú büntetettek és az elhagyatott gyermekek | 197 |
| 9. §. A visszaeső és az üzletszerű büntetettek s a csavargás és kol-dulás ügye | 213 |
| 10. §. A szabadságvesztésre ítéltnek mezőgazdasági vagy szabad-ban végzendő másféle munkával való foglalkoztatása | 230 |

